

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
CENTRUL DE ISTORIA BISERICII

**STUDII
DE ISTORIA BISERICII**

(Sub redacția Lector univ. OVIDIU BOZGAN)

Editura Universității din București

61 227408

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE ISTORIE
Centrul de Istoria Bisericii

STUDII
DE ISTORIA BISERICII

(sub redacția Lector univ. Ovidiu BOZGAN)

Editura Universității din București
– 2000 –

Referenți științifici: Prof. univ. dr. **Alexandru BARNEA**
Prof. univ. dr. **Gheorghe ZBUGHEA**

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVE. T.A. 1

BUCUREȘTI

COTA 111 473 4814

21101

© Editura Universității din București
Șos. Panduri 90-92, București - 76235; Tel./Fax: 410.23.84
E-mail: editura@unibuc.ro
Internet: www.editura.unibuc.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale

Studii de istoria bisericii / sub redacția lector univ. Ovidiu Bozgan.

- București: Editura Universității București, 2000

p. ; cm.

Bibliogr.

ISBN 973-575- 501-7

I. Bozgan, Ovidiu (ed.)

28

B.C.U. București

C20013475

Tehnoredactare computerizată: Constanța TITU

Centrul de Istoria Bisericii

A fost creat prin decizia rectorului Universității din București din 8 ianuarie 1998 în baza aprobării acordate de biroul senatului universității. Centrul de Istoria Bisericii reunește un grup de tineri universitari și cercetători care au printre preocupările lor și istoria vieții religioase. Scopul centrului este de a încuraja studiile în acest domeniu, atât de precar reprezentat în istoriografia românească actuală în special pentru epocile modernă și contemporană, dincolo de atașamente confesionale și de militantism religios și desigur fără a deveni o oficină de propagandă ateistă. Centrul își propune să studieze raporturile dintre stat și biserică precum și impactul multiform al bisericii asupra societății. Investigarea arhivelor religioase, atât a celor create de instituțiile statului cât și cele create de instituțiile ecleziastice, reprezintă o prioritate pentru membrii centrului. Cercetările membrilor centrului urmează să fie publicate sistematic în culegeri de studii. Dificultățile pentru strângerea studiilor și altor materiale relative la istoria Bisericii reflectă stadiul incipient al acestui domeniu de cercetare .

Obiectivele centrului nu se limitează doar la stimularea cercetărilor în acest domeniu și la crearea unei forme de sociabilitate savantă. Există preocupări din partea membrilor Centrului de Istoria Bisericii pentru introducerea în cursul universitar a unor cursuri și seminarii consacrate istoriei religioase și pentru atragerea studenților către acest domeniu, cu intenția de a forma și recruta pe viitor specialiști cu o identitate științifică bine definită. Centrul de Istoria Bisericii colaborează cu specialiști din structurile ecleziastice din România și a stabilit contacte cu instituții de cercetare din străinătate. Astfel la 19 octombrie 1999 a fost semnat, la nivelul rectorilor universităților din București și Lyon, un acord cuprinzător de cooperare cu *Institut d'Histoire du Christianisme* condus de profesorul Bernard Delpal.

Centrul de Istoria Bisericii nu beneficiază de susținere financiară din fondurile publice și nici din alte surse, de aici derivând o serie de dificultăți

lect. univ. **Ovidiu Bozgan**

Biserica Ortodoxă în sud-estul european. Geopolitica Ortodoxiei

Pr. Claudiu Constantin COTAN

Căutarea unității lumii ortodoxe în aceste vremuri a devenit un imperativ. Cu toate că se păstrează unitatea de credință, de cult și unitatea canonic-disciplinară, iar o serie de tradiții unesc lumea ortodoxă, totuși persistă elemente de neînțelegere care pot amenința oricând unitatea religioasă a Răsăritului. Dezintegrarea sistemelor politice răsăritene, precum și transformările economice radicale pun Ortodoxia în fața unor situații neexperimentate până acum. Apar elemente noi, la care Biserica Ortodoxă, fără a avea precedente, trebuie să răspundă cu rapiditate. Toate Bisericile Ortodoxe și statele cărora le aparțin au revendicări unele față de altele. Biserica Greacă nu vede cu ochi buni formarea Macedoniei, dar nici întărirea influenței Turciei în sud-estul european, iar Biserica Sârbă se află, datorită crizei din Iugoslavia, în dispută cu Biserica Macedoneană, pe de o parte, și cu statul albanez, pe de altă parte, din cauza crizei din Kosovo-Metohija. Biserica Bulgară se află în schismă, din cauza imixtiunii puterii politice în viața bisericească, într-o situație asemănătoare aflându-se și Biserica Ucraineană. În sfârșit, Biserica Rusă se găsește în dispută cu Biserica Ortodoxă Română din cauza Mitropoliei Basarabiei. La acestea se adaugă presiunea unui fundamentalism musulman la care sunt supuse Patriarhia Ecumenică, Patriarhia Alexandriei și statul elen.

Analizând realitatea geopolitică răsăriteană, putem concludiona, probabil fără a greși prea mult, că statele ortodoxe din fostul lagăr comunist nu au reușit încă să-și precizeze cu claritate o strategie politică coerentă, care să angreneze popoarele acestora spre obiective clare, a căror atingere să fie urmărită cu perseverență.

Sfârșitul secolului al XIX-lea a oferit lumii ideologii ce se doreau suport pentru expansionismul statelor puternice, „fără de care umanitatea ar fi anemică și secătuită” - după cum considera Dimitrie Gusti, aflat sub influența geopoliticianului german Friedrich Ratzel¹. Se dorea constituirea

marilor comunități, care nu presupuneau obligatoriu contopirea într-un singur stat, ci mai degrabă constituirea de uniuni de state în baza apartenenței la o comunitate virtuală sau reală - rasială, economică sau politică. Ideea pangermană a geopoliticianului Rudolf Kjellen a făcut carieră la vremea ei, dar la aceasta s-a alăturat ideea panslavismului și cea panamericană. La izbucnirea primului război mondial, panslavismul cuprindea 135 de milioane de oameni, iar Rusia, prin expansiunea țarismului, participa la acest conflict cu gândul de a smulge popoare slave din centrul Europei de sub oblăduirea Austro-Ungariei. Astfel, „Marșul spre Apus” din testamentul lui Petru cel Mare a fost dus la îndeplinire de regimul comunist, prin Tratatul de la Varșovia, iar ideea teutonică a „marșului spre Răsărit” (*Drang nach Osten*) a căzut în fața Rusiei comuniste, fără ca aceasta să reprezinte o victorie a Ortodoxiei, ci mai degrabă o grea lovitură.

Coliziunea dintre pangermanism și panslavism, produsă în 1914, are repercusiuni asupra lumii până astăzi². Germania, înfrântă în 1945, conduce în 1999 Europa, Rusia găsindu-se, ca și la începutul secolului XX, în căutarea echilibrului, a unui ritm economico-politic care să o transforme într-o putere mondială.

Dispariția efectivă a statului național are două cauze principale: slăbirea psihologică a naționalității, sau subminarea fizică a națiunii. Națiunea este de esență cultural-spirituală, astfel încât „moartea naționalității este o moarte spirituală”, iar statul modern este de neînchipuit fără națiune. De aceea, pentru un suport moral al naționalității se impune existența unei Biserici active și a unei morale viabile.

Dacă până acum s-a discutat și se discută încă de realizarea unei unități creștine - ortodocși, catolici, protestanți -, este tot mai clară necesitatea realizării unei unități ortodoxe cât mai solide, și într-un timp cât mai scurt. Pentru ca lumea să aibă credință, unitatea în Dumnezeu trebuie să se manifeste ca ceva firesc: „Ca toți să fie una, după cum Tu, Părinte, întru Mine și Eu întru Tine, așa și acestea în Noi să fie una, ca lumea să creadă că Tu M-ai trimis” (Ioan 17, 21). Realitatea istorică riscă să-i facă pe oameni să creadă că Tatăl nu a împlinit nicidecum rugăciunea Fiului Său, că jertfa de pe Cruce a lui Hristos n-a adus pacea, ci discordia, că Evanghelia nu prezintă nimic mai mult decât o doctrină la fel ca altele, fără a putea cuceri umanitatea³.

Lumea ortodoxă sud-est-europeană a fost supusă la numeroase transformări politice și sociale ce au influențat felul de manifestare al popoarelor din această zonă, ducând la formarea unui anumit model de înțelegere a istoriei și a desfășurării ei, dar mai ales a felului cum trebuie să se acționeze pentru împlinirea dezideratelor politice. Putem vorbi de un

model balcanic de existență și manifestare politică. Imperiul bizantin, gândirea greacă și slavă, precum și exemplul politico-social otoman au individualizat lumea balcanică, ce rămâne distinctă până în zilele noastre. Dacă astăzi se caută cu asiduitate realizarea unei bune cooperări cu Occidentul, cu puțin înainte de căderea Constantinopolului sub loviturile armatelor lui Mohamed al II-lea, în 1453, Bizanțul, lumea ortodoxă, și-a dat seama că această simbioză nu este posibilă - nu numai din cauza unei Ortodoxii „de factură despotică”⁴, ce nu s-a putut integra în catolicism, ci mai cu seamă din cauza gândirii bizantine, ce vedea diferit conceptul de universalitate. Sunt sugestive cuvintele declarate în mod public de marele duce Lucas Notaras: „E preferabil să vedem că domnește în orașul nostru turbanul turcilor decât mitra latină”⁵. După Constantinopol, în 1456 Atena era ocupată de otomani, iar Parthenonul, ce fusese timp de o mie de ani o biserică creștină închinată Fecioarei, devenea, ca și Sf. Sofia, moschee. Creștinii ortodocși, monofiziții, armenii și chiar evreii sunt cuprinși într-un sistem administrativ nou⁶. Fără a fi luate în considerare diferențele confesionale, lingvistice sau naționale, creștinii erau tratați ca o națiune unică (millet). Patriarhul ecumenic devine conducător al națiunii creștine - millet-bachi -, un regent al unui imperiu aservit⁷. Această *unitate a Ortodoxiei* a fost realizată de Imperiul otoman printr-o unică autoritate administrativă, ce ocolea doar Imperiul țarist. La susținerea efectivă a acestei unități ortodoxe în sistemul administrativ otoman a contribuit ierarhia și clerul grecesc al Patriarhiei ecumenice, precum și familiile aristocraților fanarioți, ale negustorilor și intelectualilor eleni. Dar, această unitate ortodoxă a fost sfărâmată tot de elementul grecesc din Imperiul otoman, care a declanșat Revoluția de eliberare națională din 1821. Secolul al XIX-lea, caracterizat ca secol al revoluțiilor și reacțiunilor, a dus la dezmembrarea marilor imperii și la formarea națiunilor, proces încheiat după primul război mondial prin Conferința de pace de la Paris. Ordinea politică impusă la această Conferință este pusă astăzi sub semnul întrebării, întreg estul european găsindu-se acum într-o fază de dezagregare (Iugoslavia, fosta URSS, Cehoslovacia). Iredentismul a îmbrăcat haina naționalismului, iar sferele de influență capătă alte dimensiuni. Franța, care a susținut după 1918 formarea statelor naționale prin dispariția Imperiului Austro-Ungar și a celui țarist, pentru a contrabalansa Germania în centrul Europei, se găsește după 1990 în imposibilitatea de a mai susține cuceririle politice din cel de-al doilea deceniu al secolului XX. Ea nu-și mai poate apăra moștenirea din 1918 din cauza puternicei concurențe a SUA, dar și a Germaniei. Dacă în 1914-1918 și 1939-1945 Germania a folosit forța armii pentru a-și impune supremația, astăzi, nemaifiind posibil acest lucru, ea a

recurs la puterea economiei. Ne putem întreba, fără a greși, dacă Germania a pierdut cu adevărat cel de-al doilea război mondial. În vremurile de acum, structura politică europeană se hotărăște de către axa Washington-Berlin, fiind ocolite Parisul, Roma și Moscova.

Biserica Ortodoxă a cunoscut, în evoluția sa istorică, două perioade distincte de la izbucnirea războaielor lui Karageorge (1804) și până astăzi. Prima, cuprinsă între anii 1804-1917, se caracterizează prin formarea Bisericilor naționale pe criteriu etnic, iar cea de-a doua, între 1917-1991, cuprinde instaurarea, expansiunea și căderea regimurilor comuniste⁸. După 1917, expansiunea comunismului spre centrul Europei a însemnat expansiunea Rusiei (URSS), o nouă formă de cucerire. În secolul trecut, Imperiul țarist a fost socotit de populația balcanică, în special de cea slavă, ca având o misiune mesianică ce se referea la păstrarea credinței ortodoxe, la răspândirea acesteia și la contracararea ereziilor. În toate tratatele politice încheiate cu Imperiul otoman, Rusia apare ca apărătoare a ortodocșilor în fața abuzurilor musulmanilor. Tratatul de la Kuciuk-Kainargi (1774) oferea Rusiei posibilitatea de a interveni în politica internă a Porții pentru protejarea ortodocșilor. Această politică a Rusiei se evidențiază prin Convenția de la Akkerman (1826) și Tratatul de la Adrianopol (1829). Sub politica protecționistă a Rusiei se ascundea dorința de expansiune spre sud-estul Europei, împlinirea „planului grecesc” - transformarea Imperiului otoman într-un imperiu elen (tradiționalul plan de refacere a Bizanțului), sub conducerea marelui duce Constantin, fiul țarinei Ecaterina a II-a (1762-1796)⁹. Rusia a dominat politic prima jumătate a secolului al XIX-lea pentru că a avut linie politică sigură, bine coordonată în raport cu evenimentele politice europene, chiar dacă a fost puternic conservatoare și adversară tuturor revoluțiilor¹⁰. Dorința Rusiei de a se instala în Balcani și de a obține ieșire la Marea Mediterană prin transformarea Mării Negre într-un lac rusesc a dat naștere „chestiunii orientale”. Rămâne viabilă ideea expusă de Ștefan Zeletin conform căreia formarea României se datorează politicii europene promovate de Rusia și legată de problema Mării Negre¹¹. Cine stăpânește strâmtorile cheie - în cazul nostru, Bosforul și Dardanelele - stăpânește zona, de aici decurgând numeroase implicații mondiale. Problema celor două strâmtori a fost pusă în discuție în numeroase tratate politice internaționale din secolul al XIX-lea, fiind un element de dispută între Rusia și Anglia pe seama „omului bolnav”, un Imperiu otoman în continuă decădere.

Expansionismul țarist este înlocuit în 1917 de proiectul geopolitic al Cominternului, de bolșevizare a Europei, elaborat de Troțki, eșuat la Budapesta în 1919 datorită intervenției României, compromis mai târziu și

în Spania, dar continuat de ideea comunismului național. Posibilitatea de transformare a spațiului euro-asiatic într-un uriaș imperiu comunist care să se întindă de la Londra la Constantinopol și Vladivostok a creat reversul, „Pactul anti-Comintern” (axa Berlin-Roma-Tokyo), care însă nu a reușit să controleze acest spațiu vast, dând câștig de cauză comunismului, care după 1945 și-a legiferat cuceririle.

Două elemente caracterizează procesul de emancipare națională a popoarelor ortodoxe din sud-estul Europei în secolul al XIX-lea:

1 - elementul politic - panellenismul, panslavismul (necertanije) și susținerea politică a vlahilor din sudul Dunării de către România;

2 - credința ortodoxă.

Grecii doreau revitalizarea Bizanțului, sârbii revendicau moștenirea lui Ștefan Dușan¹², iar românii năzuiau formarea României Mari, prin încorporarea în granițele naționale a teritoriilor locuite de o majoritate românească - Transilvania, Bucovina și Basarabia.

În toate evenimentele politice majore din secolul al XIX-lea, Biserica Ortodoxă a avut un cuvânt de spus. Răscoala sârbă izbucnită în 1804 a antrenat și clerul sârb, devenit în timpul conflictelor forță conducătoare¹³. Revoluționarii sârbi au dorit permanent să refacă Serbia din perioada sa de glorie, chiar dacă anumite teritorii (precum Kosovo¹⁴) erau locuite în secolul al XIX-lea de populații majoritare de altă religie (musulmani) sau aveau o politică proprie (precum Macedonia¹⁵). Revoluția greacă din 1821 a angrenat întreaga Biserică Ortodoxă, ierarhia și clerul elen de la Atena până la Constantinopol. Eteria cuprindea în rândurile sale ierarhi greci din Patriarhia Ecumenică, care devine un însemnat centru de propagandă panelenă. Clerul grec are meritul de a fi organizat revoluția de eliberare a poporului grec. Chiar și desfășurarea revoluției lui Tudor Vladimirescu a antrenat în Țara Românească și, într-o măsură mai redusă, în Moldova clerul românesc, clasic fiind exemplul episcopului Ilarion al Argeșului. Revoluția românilor a fost înăbușită de reacțiunea Porții și a Imperiului țarist, dar grecii și-au dobândit independența cu sprijinul Angliei, al Franței și al Rusiei.

Peninsula Balcanică este deschisă către toate direcțiile, având două coridoare de comunicații: cel vestic, prin Iugoslavia, și cel estic, prin Dobrogea. Poate fi considerată chiar mai deschisă decât Peninsula Iberică, care este blocată de Munții Pirinei, sau decât cea Italică, mărginită la nord de Munții Alpi. Circulația economică și culturală s-a realizat în această zonă cu ușurință, putând fi socotită o răspântie în care s-au întâlnit civilizațiile. Cu toate acestea, au existat depresiuni, zone izolate ce au dus la apariția unor particularități, astfel încât putem vorbi de o unitate în diversitate. Au

existat mari deplasări de populații, așa cum au fost albanezii din Epir ce s-au îndreptat spre sudul Greciei, spre câmpia Atenei, sau aromânii din Pind, care s-au deplasat către Macedonia. Peninsula Balcanică este caracterizată de o foarte mare varietate a populațiilor. În Macedonia există și astăzi așezări albaneze, grecești și bulgărești. Slavii care au trecut linia Dunării (602) s-au răspândit până în Pelopones, iar grecii se găsesc pretutindeni. Sunt numeroase comunitățile de evrei și armeni, Thesalonicul fiind un centru important al acestora prin facilitățile economice pe care le oferă. Albanезii și-au format comunități în Italia, grecii și-au constituit, prin îndeletnicirile comerciale, o diaspora puternică, foarte activă până acum, cu un rol important în susținerea politicii statului elen, iar românii au avut importante comunități de aromâni în sudul Dunării.

Cu toate că Peninsula Balcanică este un exemplu de amestec al civilizațiilor, a existat și încă există o unitate tipic balcanică, iar la această unitate au contribuit o serie de factori:

1) **Substratul iliro-tracic.** Populația albaneză a cunoscut o puternică latinizare, albanezii având o limbă pe jumătate romanizată.

2) **Civilizația elenă.** Limba și cultura greacă și-au pus amprenta asupra întregului spațiu balcanic.

3) **Expansiunea romană.** Cucerirea peninsulei de către Roma și înglobarea acesteia în Imperiul roman a oferit posibilitatea unei romanizări. În timp, s-a format o separație culturală și lingvistică în cadrul peninsulei, nordul a fost atras de latinitate, iar sudul de cultura și limba greacă. Peninsula Balcanică a fost romanizată din punct de vedere politic, locuitorii acesteia devenind **romei**.

4) **Imperiul bizantin.** Acesta a oferit modul de organizare imperială, susținând înglobarea populațiilor balcanice și creștinarea acestora. Misionarismul fraților Chiril și Metodiu a contribuit la întărirea unității lumii balcanice. Imperiul bizantin a devenit un model de organizare pentru bulgari și sârbi, care au ajuns să lupte pentru a-și forma propriile imperii de factură bizantină. Statul bulgar, cel al lui Simeon sau al Asăneștilor, imită Imperiul bizantin. Același lucru l-a făcut și statul sârb al lui Ștefan Dușan (mort în 1355). Deși cele două exemple pot fi considerate acțiuni centrifuge, menite să sfărâme unitatea balcanică, ele păstrează totuși caracteristicile unității balcanice.

5) **Imperiul otoman.** Deși din 1453 sultanii au devenit moștenitori ai Bizanțului, Imperiul otoman a urmat modelul bizantin, iar bizantinismul s-a perpetuat. Sub ocupația otomană, *Biserica Ortodoxă* a devenit elementul esențial al unității balcanice. *Arhondatul*, prin nobilimea bizantină, a cooperat cu autoritățile otomane și a oferit o unitate a elitelor ortodoxe din Imperiul otoman. *Autonomiile locale* (armatolatele) au devenit un alt

element al perpetuării unității de tip bizantin. Imperiul otoman a susținut existența Bisericii Ortodoxe, limitându-i contactele cu Biserica Romano-Catolică. Sfârșitul Bizanțului nu este decât sfârșitul imperiului, dar Bizanțul ca patrie spirituală a Ortodoxiei rămâne perpetuu în acel binecunoscut „Bizanț după Bizanț”¹⁶.

Spiritualitatea ortodoxă este continuată în sânul popoarelor din sud-estul Europei și în Ortodoxia rusă¹⁷. Timp de zece secole, Rusia își însușește strălucita moștenire bizantină, pentru ca din secolul al XIX-lea teologii ruși să desăvârșească marile sinteze ale tuturor temelor Ortodoxiei. Teologii ruși devin reprezentanții gândirii ortodoxe contemporane.

Ortodoxii trăiau Biserica fără a simți nevoia de a o defini, ca de altfel nici raporturile dintre Biserică și stat. Aceste raporturi, expuse încă din secolul al IX-lea, arată că **simfonia** celor două puteri nu este un principiu juridic, ci un postulat al credinței¹⁸. Ca urmare, în calendarul ortodox ajung să fie pomeniți cu venerare împărați și domnitori, sfințenia acestora primind acordul unanim al ierarhiei ortodoxe. Puterea politică are datoria de a apăra credința și de a o răspândi. Rigorismul călugărilor cu privire la cooperarea Bisericii cu politicul a fost temperat de acordul dintre întâistătător și domnitor, iar orice atentat la puritatea și unitatea credinței s-a lovit de Biserică și, nu rareori, de puterea politică. Încoronarea împăratului sau a domnitorului este intrarea statului în incinta sfântă a Bisericii¹⁹. Moscova dorea să se numească „cea de-a treia Romă” (fără a mai putea exista o altă Romă), însă era contestată de Constantinopol. Totuși, bizantinismul slav, care începuse să se formeze din secolul al IX-lea, este acum într-un continuu revirement. Creșterea puterii politice a statului rus și centralizarea moscovită depășesc ritmul spiritual, iar Biserica devine supusă statului. Se naște un mesianism național, care în timp se va transforma în expansionism, luând locul misionarismului ecumenic al Bizanțului. Disputa teologică asupra raportului dintre politic și religios a dus la conflictul dureros dintre Iosif din Volokolamsk (1439-1515) și Nil din Sorsk (1433-1508), autor al unui remarcabil tratat de asceză ortodoxă și statut al vieții mănăstirești²⁰. Cei doi sfinți ruși reprezintă conflictul dintre creștinismul social organizat și creștinismul tradiției duhovnicești a sărăciei și a meditației mistice, isihaste. Sf. Iosif și partizanii săi luptă împotriva ereticilor cu ajutorul statului, și ajung să identifice împărăția lui Dumnezeu cu împărăția terestră. În același timp, Sf. Nil arată ereticilor fața umană a unei ortodoxii tolerante²¹. Din acest conflict izbucnit în 1503 a ieșit câștigător Sf. Iosif de Volokolamsk, concepția sa cu privire la cooperarea dintre Biserică și puterea politică fiind urmată până în zilele noastre. Patriarhul Nikon (1652-1667) este un exemplu al încercării de simfonie dintre stat și Biserică, dintre *sacerdotium* și *imperium*. În Catedrala Înălțării Domnului din Moscova (Kremlin) erau două tronuri: unul pentru patriarh, iar celălalt pentru țar²². Prin desființarea

Patriarhiei ruse și introducerea Colegiului duhovnicesc, „Regulamentul spiritual” (1721) al lui Petru cel Mare (1682-1725) a modificat doctrina eclesiologică, țarul devenind controlor și, indirect, șef al Bisericii, care nu mai este o instituție de drept divin, ci un departament al statului²³. De aceea, problemele Ortodoxiei ruse capătă trăsături specifice, diferind de problemele cu care se confruntă celelalte Biserici ortodoxe. Raporturile dintre stat și Biserică în spațiul sud-est-european se modifică, au o dinamică proprie, deci nu trebuie să se piardă din vedere diversitatea ortodoxă²⁴.

Deși Biserica a luptat pentru o independență națională având la bază criteriul etnic, a răspuns de fapt unor cerințe politice impuse de societate și nu a preluat niciodată funcțiile statului, aceasta și pentru că în lumea ortodoxă statul s-a dezvoltat mai târziu, respectiv în epoca modernă. Nu se poate susține că Biserica Bulgară sau cea Sârbă au îndeplinit funcțiile țaraterelor, așa cum nici Patriarhia Ecumenică nu a continuat Imperiul bizantin. Meritul esențial al Bisericii este că a păstrat sacralitatea și a răspândit sfințenia în lume²⁵.

În Balcani, Biserica Ortodoxă a fost până în epoca modernă singura instituție capabilă să vorbească în numele credincioșilor săi în fața unei puteri politice de altă religie. Nu același lucru se poate spune despre Țările Române, care și-au păstrat structurile politice, românii având un statut diferit față de popoarele din sudul Dunării.

Rolul Bisericii Ortodoxe Sârbe în dobândirea independenței și în realizarea unității poporului sârb în decursul secolelor XIX și XX a fost de o importanță majoră. În acest efort, un loc important l-a avut crearea Mitropoliei de Karlovitz, care însemna înființarea unei structuri bisericești autonome într-o țară creștină și liberă. Emigrarea sârbilor sub conducerea patriarhului Arsenie al III-lea, în 1690, pe teritoriul Imperiului habsburgic a făcut posibilă înființarea unei noi structuri eclesiastice, cu un rol esențial în emanciparea poporului sârb. Împăratul Leopold I le-a oferit sârbilor o serie de privilegii în perioada 1690-1696, privilegii pe care românii din Imperiu nu le-au avut niciodată. Patriarhul sârb era în același timp și șef politic, fapt recunoscut în Diploma imperială din 11 decembrie 1690: „Toți să se supună arhiepiscopului, capul lor bisericesc, și în cele duhovnicești și în cele lumești”²⁶. Înainte de pacea de la Belgrad (1739), un al doilea grup de sârbi s-a refugiat, sub conducerea patriarhului Arsenie al IV-lea, în Imperiul habsburgic²⁷. Numărul sârbilor a crescut, iar rolul lor în Imperiu a început să fie mult mai important.

Deși războaiele ruso-austro-turce din secolul al XVIII-lea au afectat Serbia, întotdeauna poporul sârb a văzut în ele tot atâtea posibilități de a-și dobândi independența. După Tratatul de la Kuciuk-Kainargi (1774), Rusia și-a întărit poziția în politica sud-est-europeană, având posibilitatea de a interveni în favoarea ortodocșilor din Imperiul otoman²⁸. După Pacea de la

Șiștov (1791), aproximativ 50.000 de sârbi au trecut râul Sava, cerând azil la habsburgi²⁹. Pentru a frâna o masivă depopulare, Poarta le-a oferit amnistie și o serie de scutiri. Un număr de egumeni, ca cei de la Studenica, și cneji fugiți la Panciova au cerut să se întoarcă în Serbia³⁰. Descoperirea complotului pus la cale de sârbi și decapitarea unor cneji în 1804 a constituit cauza izbucnirii unui conflict sângeros între sârbi și otomani, având ca efect dobândirea autonomiei politice de către sârbi. Încă din 1791, deci cu mult înainte de declanșarea răscoalei, arhimandritul sârb Stepan Jovanovic a alcătuit un manifest prin care cerea autonomia țării sale, dând ca exemplu statutul special de care se bucurau Muntenia și Moldova. Asemănător, în 1803, arhimandritul Arsenios Jankovic propunea Rusiei realizarea unui imperiu slavo-sârb. La un proiect asemănător adera și mitropolitul de Karlovitz, Stefan Stratimirovic. Acest proiect este pus în discuție și în vremurile noastre. Începutul anului 1804 l-a determinat pe episcopul Jovan Jovanovic să ceară țarului ajutor militar pentru ca sârbii să-și dobândească libertatea. O concepție asemănătoare exprima și Petru I, mitropolitul de Muntenegru³¹. Răscoala sârbilor și revoluția grecilor au dus la o apropiere între popoarele balcanice, pe baza credinței religioase, care îi obliga să fie solidari în timpul conflictelor cu Imperiul otoman³².

În 1805 se formează, sub conducerea lui Karageorge, un **consiliu de conducere** în care un rol important l-au avut preotul Nenadovic și juristul Teodor Filipovic, cel care a conceput organizarea statului sârb pe principiile raționalismului francez. Distrugerea Mănăstirii Studenica în 1806 de către trupele otomane a însemnat declanșarea conflictului deschis dintre sârbi și Poartă, luptă care a readus popoarelor balcanice speranța independenței. Răscoala a încetat în 1812, Poarta încercând să readucă liniștea în Serbia, acordând amnistie răsculaților, introducând impozite moderate și o autonomie administrativă locală³³.

Mănăstirile și bisericile au devenit adăposturi ale răsculaților sârbi. Mănăstirile Valjavic și Bogovadji au fost transformate în centre ale rezistenței sârbilor. Călugări precum Paisie, Ioanichie, Gavriil, Samuil, Gherasim, preoții Meletie Niksic, Luka Lazarevic, Djoko Djuric, călugărul Hagi Iosif de la Vnjno și arhimandritul Hagi Meletie de la Rasa au devenit simpatizanți ai mișcării revoluționare³⁴. O serie de mănăstiri și locașuri de cult au fost distruse. În 1815 s-a constituit o delegație sârbă, avându-l în frunte pe Meletie Niksic, pentru a semna armistițiul. Pe parcursul mișcării revoluționare, răsculații sârbi au arborat steaguri cu simboluri și icoane ortodoxe³⁵.

Situația Bisericii Ortodoxe Sârbe s-a îmbunătățit în timpul guvernării lui Milos Obrenovic, prin înființarea, în 1822, a Consistoriului și a Seminarului Teologic, în 1836³⁶. Skupstina (Parlamentul) de la Kragujevac

din 21 mai 1836 a votat o importantă lege privitoare la organizarea bisericească. Textul acestei legi a fost elaborat de mitropolitul Petru și prin ea se dorea promovarea unui cler instruit³⁷. Mitropoliții Mihail Jovanovic și Teodosie al Belgradului au continuat opera lui Petru, mitropolitul Mihail fiind obligat să facă față crizei declanșate de formarea Exarhatului bulgar și puternicei propagande catolice.

Episcopii greci care i-au păstorit pe sârbi în epoca fanariotă (1766-1830) au lăsat o proastă imagine în popor. Lupta pentru un cler național a fost dusă atât de simplii credincioși sârbi, cât și de puterea politică, prin principalul ei exponent, Milos Obrenovic. În 1830, Serbia obține un nou statut politic, o autonomie politică și economică, problemele religioase fiind în continuare de competența Patriarhiei Ecumenice. Cu toate acestea, în 1832, prin **Tomosul sinodal** dat de Constantinopol și semnat de patriarhul ecumenic Constantin I, Biserica Ortodoxă Sârbă și-a obținut autonomia³⁸. Acest Tomos prevedea între altele și dreptul conform căruia cneazul și poporul sârb pot alege ierarhii fără ca Marea Biserică, Patriarhia Ecumenică, să obiecteze cu privire la modalitatea de alegere, la persoana aleasă și la locul nașterii acestuia. Mitropolitul de Belgrad purta titlatura de „mitropolit al întregii Serbii”. Patriarhia Ecumenică trebuia anunțată asupra alegerii mitropolitului, acesta primind automat și aprobarea Constantinopolului. Alegerea episcopilor urma să primească binecuvântarea patriarhului ecumenic, urmând să se plătească Patriarhiei anumite dări la instalare. Mitropolitul de Belgrad era obligat să-l pomenească pe patriarhul ecumenic în cadrul Sfintei Liturghii. Tomosul sinodal emis de Sf. Sinod al Constantinopolului a fost semnat de Antim de Cizic, Panaret de Nicomidia, Nichifor de Dercos, Metodie de Rhodos și Dionisie de Versia³⁹.

După dobândirea independenței naționale, în 1878, situația politică a Serbiei s-a schimbat. Patriarhul ecumenic Ioachim al III-lea (1878-1884; 1901-1912) este rugat în numeroase scrisori să ofere autocefalie Bisericii Sârbe. În acest sens, Milan Obrenovic s-a adresat Patriarhiei de Constantinopol prin scrisoarea nr. 2690 din 27 aprilie/8 mai 1879, în care își exprima atașamentul și credința față de Marea Biserică, rugându-l pe patriarhul ecumenic să ofere independență religioasă Serbiei. Mitropolitul Mihail de Belgrad, prin scrisoarea nr. 2753 din 4/16 mai 1879, explică cererea autocefaliei prin noua situație politică în care se găsea statul sârb. Patriarhia Ecumenică a emis, la 20 octombrie/1 noiembrie 1879, Tomosul sinodal care recunoștea autocefalia Bisericii Ortodoxe Sârbe. Actul era semnat de Agathangelos de Efes, Filotei de Nicomidia, Calinic de Calcedon, Ioachim de Dercos, Ierotei de Neocezareea, Meletie de Smirna, Paisie de Mithimnis, Nichifor de Imbros, Constantie de Fanariozaralos și Meletie de Coos⁴⁰. În Tomosul sinodal, Biserica Sârbă era obligată să

solicite Sf. Mir numai de la Constantinopol, cu toate că, din punct de vedere liturgic, sfințirea Sf. Mir este simbolul independenței bisericești.

Elenismul atinge punctul său culminant la începutul secolului al XIX-lea, supunând influenței sale tot sud-estul european ortodox. Biserica Ortodoxă Greacă s-a opus islamizării prin păstrarea limbii și cultivarea unei conștiințe de menire istorică. Cultura greacă suferă influențe occidentale europene încă din secolul al XVI-lea, manifestându-se în special în literatură, dar și în teologie⁴¹, cu toate că elementul doctrinar rămâne neschimbat, fiind susținut de o bază biblică, tradițională și patristică⁴². Contactul spiritual dintre Occident și Orientul ortodox a fost favorizat de o serie de factori⁴³:

- 1 - ca urmare a Reformei și a disputelor dintre catolicism și protestantism, se încearcă de fiecare din cele două o dominare a spațiului ortodox. Răsăritul este transformat în teatru de lupte confesionale.
- 2 - prin dezvoltarea coloniilor grecești din Italia, apoi din Austria, în special cea de la Viena, cultura greacă cunoaște o veritabilă renaștere. S-au înființat școli, a fost editat un mare număr de cărți, iar numărul studenților greci în universitățile europene a crescut.
- 3 - apariția în Imperiul otoman - unde a jucat un rol important în viața economică și administrativă a statului - a unei burghezii grecești, alcătuită în mare parte din comercianți și navigatori. Acest fapt se datorează și ameliorării regimului impus de turci populațiilor creștine. Grecii puteau să se ocupe cu comerțul în Levant, reușind să devină principalii agenți de schimb între Orient și Occident. Cei mai bogați dintre ei sprijineau tinerii aflați la studii în universitățile occidentale, mai ales în Italia, unde activa o burghezie greacă. Această nouă structură socială din Imperiul otoman și din coloniile grecești constituie factorul principal de încurajare, dezvoltare și propagare a culturii în Orient. Ea este forța care dă un nou impuls societății elene.

Începând din secolul al XVII-lea, dar mai cu seamă din secolul următor, cultura occidentală ajunge să fie cunoscută de un număr tot mai mare de persoane, crescute și educate în spiritul cultural și religios oriental. Asistăm la un fenomen de mare importanță pentru Orient: presiunea culturală și religioasă a Occidentului asupra acestuia⁴⁴. Penetrarea culturii occidentale în lumea orientală ortodoxă se datorează unei active propagande misionare, cărților religioase și școlilor confesionale. Din punct de vedere prozelitist, această propagandă a dat totuși rezultate mediocre, în comparație cu eforturile depuse, dar este adevărat că a pus populația ortodoxă în contact direct cu Occidentul. Totodată, opoziția Bisericii Ortodoxe față de lumea occidentală a determinat formarea unei conștiințe panortodoxe.

Un alt eveniment important pentru lumea creștină din Imperiul otoman a fost instalarea primelor misiuni diplomatice ale puterilor europene la Constantinopol⁴⁵. Deși nu au contribuit la îmbunătățirea situației creștinilor aflați sub stăpânirea otomană, au adus totuși unele schimbări în bine pentru ortodocși⁴⁶. Spiritul laic promovat de Reformă pătrunde și în Orient; începe să se formeze o lume laicizată și secularizată și în spațiul ortodox. Secolul al XIX-lea se caracterizează prin formarea statelor naționale, care sunt state laice. Ele rup legătura cu Biserica și afectează profund simfonia ce caracteriza relația dintre Biserică și statul bizantin. Statul cere sprijinul Bisericii, dar totodată o vrea subordonată propriilor sale interese.

Renașterea culturală greacă, susținută de Biserică, a determinat și o puternică misiune ierapostolică, fiind cunoscut misionarismul Sf. Cosma din Etolia, care a construit numeroase școli, întreținând sentimentul unității naționale elene⁴⁷. Pentru faptele sale deosebite, Sf. Cosma a fost canonizat de Patriarhia Ecumenică la 20 aprilie 1961. Încă de la Sinodul din 1593, patriarhul ecumenic Ieremia al II-lea îndemna episcopii să construiască școli în bisericile de enorie, în mânăstiri și chiar în casele preoților⁴⁸. Rareori profesorii din aceste școli erau laici, majoritatea fiind preoți sau monahi. De asemenea, ca manuale didactice se foloseau cărțile bisericești. Unele dintre școli au devenit renumite, ca de pildă, Academia athonită, Școala de la Ioannina, Școala din Chios, Școala din Smirna și Academia din Moschopolis, adevărat centru de promovare a culturii și limbii elene. Trebuie remarcat faptul că în timpul stăpânirii otomane (1453-1821), din cei aproximativ 800 de scriitori greci, cea mai mare parte au fost clerici și monahi⁴⁹. La Școala din Atena s-au format învățații Evghenie Vulgaris și Nichifor Theotokis, două personalități ce și-au pus amprenta asupra spiritualității ortodoxe⁵⁰. Cei doi au urmat în gândire, fără prejudecăți, curentele vremii, fiind marcați de luminismul occidental, cu toate că au păstrat și o dimensiune a Ortodoxiei. Însă, cel mai influențat de spiritul occidental a fost Adamantios Corais, care a trăit o mare parte din viața sa în mediul apusean. Opuși spiritului occidental, urmând o linie tradiționalistă, au fost Sf. Macarie Notara, Mitropolitul Corintului, Sf. Nicodim Aghioritul⁵¹, cel care dă un nou avânt isihasmului, Athanasios Parios⁵², Sf. Cosma din Etolia și Sf. Nichifor de Chios⁵³. Dintre aceștia, Sf. Nicodim Aghioritul rămâne principalul continuator al sfinților Simeon Noul Teolog și Sf. Grigorie Palama. Dacă scriitori precum Athanasios Parios, Sf. Nichifor de Chios, Adamantios Corais și Sf. Nicodim Aghioritul se ocupă de situația culturală a poporului grec, socotind că acesta nu este pregătit pentru a duce lupta de eliberare națională, nu același lucru se observă în **Memoriile** urmașilor lor, Anghelos Gherontas (1785-1862), Neofit Vamvas (1776-1855), Nicolaos Draganmis (1809-1879) sau în scrierile episcopului

Ghermanos de Patra (1771-1825), exponenți ai acțiunilor politice radicale, revoluționare⁵⁴. Un loc aparte îl ocupă patriarhul ecumenic Grigore al V-lea, figură marcantă a spiritualității ortodoxe, dar și al Revoluției elene, căreia i-a căzut victimă în 1821⁵⁵. La cererea Porții, el a condamnat mișcarea de eliberare a poporului grec, și probabil că, personal, nu credea în izbânda grecilor. Pregătirea revoluției a fost cunoscută în întreaga Patriarhie Ecumenică, însă patriarhul nici nu s-a amestecat în organizarea acesteia, dar nici nu s-a opus elanului revoluționar. Prin uciderea patriarhului, turcii sperau că vor pune capăt revoltelor, dar s-a întâmplat exact contrariul, Grigorie al V-lea devenind martir al „credinței și patriei”⁵⁶.

După căderea Constantinopolului, la 29 mai 1453, alegerea conducătorului creștinilor a devenit o acțiune de mare importanță pentru Mahomed al II-lea. A fost ales ca millet-bashi Georgios Scholarios, călugărit în 1430 sub numele de Ghennadios, un antilatin convins. După ce patriarhul Marcu al II-lea Chylokarabis (1466-1467) a dăruit sultanului o sumă de bani în schimbul alegerii sale, acest gest a devenit curând un obicei care s-a perpetuat pe toată durata dominației otomane. Mulți dintre ortodocșii greci care locuiau în Constantinopol au intrat în aparatul birocratic otoman, mai ales în funcțiile de dragomani. Puterea acestora a început să crească în secolul al XVI-lea, pentru a atinge apogeul în secolul al XVIII-lea. Patriarhia Ecumenică și-a refăcut prestigiul și autoritatea, jurisdicția ei întinzându-se în întreg spațiul ortodox, acolo unde se săvârșea liturghia bizantină⁵⁷. Prin puterea fanarioților, Patriarhia de Constantinopol a obținut în 1766 desființarea Patriarhiei de Pec, iar în ianuarie 1767 a celei de Ohrida. Astfel, Constantinopolul își întinde și puterea spirituală peste sud-estul european, punând sub controlul său politic și religios lumea ortodoxă. Această acțiune declanșează un proces de elenizare a slavilor, mai ales prin cultură, educație și Biserică, proces susținut de un mare număr de negustori greci stabiliți în orașele balcanice.

Secolul al XVIII-lea marchează revirimentul cultural-spiritual al Greciei. Elemente ale gândirii și eticii sociale occidentale pătrund în lumea elenă. Sunt tipărite lucrările Χριστοθεια (1780) și Ανθος των χαριτων (1755), care deși suferă influențe occidentale prin prezentarea „bunelor maniere” pe care trebuie să le aibă o persoană în societate, rămân tradiționaliste, totul fiind redat în concordanță cu morala și dogmele Bisericii⁵⁸. Majoritatea cărților de etică morală publicate în secolul al XVIII-lea cuprind exemple biblice și o literatură parenetică religioasă. Acestea reprezintă echipamentul mental al gândirii din perioada luminilor (moderația, dorința de caritate, morala și comportamentul religios, respectul față de celălalt și de comunitate). În unele dintre marile orașe europene se formează centre de cultură elene. Școlile grecești de la Viena, Odessa, Corfu, Moscova, Leipzig, București și

Iași familiarizează Europa cu idealurile politice ale grecilor⁵⁹. Aceste școli au servit cu rezultate bune interesele grecilor din diaspora. Încercarea Patriarhiei Ecumenice de a forma o unitate religioasă care să aibă și un suport cultural-lingvistic, ce urma să ducă în final către o unitate cu caracter politic a popoarelor balcanice, a fost anulată prin propagarea ideilor revoluționare franceze, idei care s-au împletit cu un spirit antifanariot și antiotoman. Documentul polemic intitulat **Învățătura părintească** și apărut în 1789 sub semnătura patriarhului Antim al Ierusalimului, dar atribuit de numeroși istorici patriarhului ecumenic Grigorie al V-lea, cerea ortodocșilor să se opună influenței revoluționare franceze, să-și păstreze credința nealterată și să se supună stăpânirii care este dată de Dumnezeu⁶⁰. Autoritățile otomane nu au fost capabile să aprecieze la momentul respectiv impactul pe care l-a avut Revoluția franceză în spațiul balcanic. Războaiele napoleoniene au readus speranțele de libertate pentru ortodocșii din Imperiul otoman, dar mai ales pentru greci. După Congresul de la Viena (1814-1815), grecii își intensifică lupta pentru emancipare națională. În 1814 a fost înființată la Odessa „Filiki Hetairia”, organizație care avea drept scop obținerea independenței elene și întărirea grecilor în sud-estul Europei. Sacerdoții și laicul își dau mâna pentru a duce la bun sfârșit acest plan⁶¹.

Declanșarea revoluției în 1821 a fost considerată de Capodistria drept o acțiune prematură, care distrugea eforturile sale de a crea un viitor mai bun grecilor. Cu toate acestea, la Laibach a luptat pentru a nu fi condamnată oficial inițiativa lui Alexandru Ipsilanti. Trecerea Prutului de către insurgenții greci a dus la declanșarea revoluției în Pelopones⁶², călugării de la Megaspilaion strângând bani pentru procurarea armelor. Din această cauză, dar și datorită revoltei lui Ali Pașă⁶³, autoritățile otomane i-au invitat la Tripolis pe liderii religioși, care au fost închiși sau uciși pentru a se elimina o amenințare serioasă la integrarea Imperiului otoman⁶⁴. Mitropolitul Ghermanos de Patra a devenit cel mai important lider religios al revoluției din Pelopones, bucurându-se de prețiosul ajutor acordat de renumitul arhimandrit Gregorios Dikaios, cunoscut sub numele de Papa Flesias. Ierarhi precum Iosif de Androusa, Chiril al Corintului sau Neofit de Karistos s-au dedicat cauzei revoluționare. Simbolurile creștine ortodoxe sunt prezente pretutindeni în anii revoluției. Icoanele și steagurile religioase devin un suport psihologic important în timpul conflictelor militare. În timpul luptelor s-a realizat, prin ajutorul patriarhului ecumenic Grigorie al V-lea, o apropiere între Rusia și Grecia, ce a avut o mare importanță pe parcursul secolului al XIX-lea⁶⁵. Revoluția a mobilizat întreg poporul ortodox elen, catolicii refuzând să participe la lupte. Datorită atitudinii lor, aceștia au fost numiți *turcolatri*.

Biserica Greacă, ce urma să ia naștere în urma declarației de independență, va fi alcătuită din 38 de scaune mitropolitane, arhiepiscopale și episcopale (16 în Pelopones, 11 în insule și 11 pe continent). Revoluția a dus la o mare dezorganizare în viața bisericească, urmare a uciderii unor episcopi (numai în Tripolis au murit în închisoare cinci ierarhi) și a exilării altora. În Pelopones slujeau aproape 2.400 de preoți, o parte dintre ei fiind uciși sau exilați. Ca urmare a atitudinii Patriarhiei Ecumenice față de revoluționari, numeroși episcopi nu mai pomenesc numele patriarhului la Sfânta Liturghie.

La 7 iunie 1821 s-a întrunit Senatul Greciei, alcătuit din lideri politici și episcopi. Discuțiile purtate au scos la iveală tensiunile ce existau între episcopi și politicieni. Adunarea Națională de la Epidaurus din decembrie 1821 a subliniat importanța bunelor raporturi ce trebuiesc să existe între Grecia și Rusia. Constituția votată la Epidaurus (Cap. I, Art. 1) se referă la credința ortodoxă și la tolerarea celorlalte culte religioase. S-a înființat un Minister al Cultelor, iar la 15 ianuarie 1822 a fost ales conducător al acestuia episcopul Iosif de Androusa - un eveniment important pentru viața bisericească elenă. Prin intermediul acestui minister, statul dorea să-și impună un control asupra Bisericii. Ierarhia ortodoxă a intrat în contact direct cu Biserica Catolică, căreia i-a cerut sprijinul, mărturisindu-și interesul de a se îmbunătăți relațiile dintre cele două Biserici. Arhiepiscopul latin de Naxos, Andreas Veggetti, a scris la Roma pentru a primi instrucțiuni. A primit îndrumarea ca, în cazul în care grecii vor pune în discuție problema unirii celor două Biserici, discuțiile să pornească avându-se la bază hotărârile Conciliului de la Ferrara-Florența⁶⁶. Autoritățile otomane nu au permis catolicilor să intre în legătură cu ortodocșii pentru a discuta problema apropiierii între cele două Biserici⁶⁷. La Congresul Sfintei Alianțe de la Verona (1822), Scaunul papal a promis că va acorda sprijin politic revoluționarilor greci. În acest sens, Mavrocordat a luat legătura cu cardinalul Consalvi, secretarul Statului papal, pentru a susține cauza grecilor. La Verona s-a deplasat chiar Ghermanos de Patra, care era autorizat să ducă tratative de unire cu Biserica Catolică. Poziția dură afișată de Metternich față de revoluționarii greci a făcut ca tratativele pentru recunoașterea independenței Greciei să eșueze. Este sigur faptul că ideea unirii celor două Biserici aveau un foarte redus sprijin din partea poporului grec. Poziția de neutralitate a papalității a fost menținută pe tot parcursul conflictelor dintre Grecia și Poarta otomană, fapt pentru care a eșuat o alianță de tip cruciat între ortodocși și latini⁶⁸. Grecii considerau revoluția lor ca un război contra asupritorilor, diferită de revoluțiile occidentale. Theodoros Kolokotronis afirma în 1821: „Revoluția noastră nu seamănă cu nici o revoluție din câte cunosc astăzi în Europa. Revoluțiile Europei

împotriva asupraitorilor sunt războaiele civile. Războiul nostru este un război drept: un neam cu alt neam - cu un neam care niciodată n-a vrut să-l recunoască pe celălalt⁶⁹. În timpul revoluției elene s-a observat imposibilitatea unei apropieri religioase între Occidentul catolic și Orientul ortodox.

În Constituția elenă din 1827 se face precizarea că Biserica Ortodoxă este Biserica de stat. Pentru introducerea acestui articol au insistat în mod deosebit ierarhii Chiril al Corintului și Theodoret de Vresthenes⁷⁰. Prin Art. 7 se interzicea amestecul preoților în problemele politice. Redresarea statului elen, dar și a Bisericii Ortodoxe a Greciei, a fost făcută prin activitatea energetică a lui Ioan Capodistria⁷¹. Acesta a reușit să ofere clerului posibilitatea de a se instrui⁷², creând premisele unei pregătiri culturale pentru întreg poporul elen.

În sud-estul european, secolul al XIX-lea reprezintă pentru populația ortodoxă bulgară perioada de renaștere națională. Clerul bulgar luptă pentru înlăturarea ierarhiei fanariote și pentru introducerea limbii bulgare în școli și biserici⁷³. **Istoria** călugărului bulgar Paisie de la Hilandar⁷⁴ a declanșat începutul unui proces cultural și politic care a durat până la sfârșitul secolului al XIX-lea, concretizat prin unirea bulgarilor și obținerea independenței, la începutul secolului XX. Activitatea lui Paisie a fost continuată la începutul secolului al XIX-lea de Sf. Sofronie de Vrata⁷⁵, care a pus bazele unei strânse colaborări între bulgari și români. Cultura și momentele revoluționare din sud-estul Europei apropie sentimental popoarele din acest spațiu, delimitându-l clar de restul Europei, dar și de Rusia sau Orientul musulman.

Revoluția de la 1821 i-a antrenat și pe bulgari. Istoriografia bulgară îl consideră pe Bimbașa Sava și pe Ghenci-Aga drept reprezentanți ai revoluționarilor bulgari. Sava era născut la Sliven și se crede că a urmat școala greacă din Patmos, celebră în acel timp⁷⁶. Se pare că bulgarii din Sliven și Târnovo aveau legături cu comitetul eterist din Odessa și cu eteriștii din Țara Românească și Moldova. Este cunoscut faptul că în perioada 1817-1820, în cele două orașe bulgare activaseră agenți eteriști, între care și învățatul Gheorghe Parașenkov. Pentru a nu da de bănuț autorităților otomane, agenții eteriști se angajau învățători în orașele și satele bulgărești⁷⁷. Revoluționarii bulgari erau mai apropiați concepției de emancipare socială a lui Tudor Vladimirescu decât de panelenismului lui Alexandru Ipsilanti⁷⁸. Dacă a existat o luptă de emancipare socială, putem spune că a existat și una de emancipare culturală. Secolul al XIX-lea se caracterizează printr-o amploare deosebită a interesului pentru problemele limbii. Acest interes, care se amplifică după 1830, în 1860 devine covârșitor⁷⁹. Limba este un element definitoriu al naționalității. În Bulgaria, conducerea breslelor erau în mâinile turcilor și grecilor, și numai spre

începutul secolului XIX s-au alcătuit breslele bulgărești aparte, cu regulamente și condici scrise în bulgărește, dar cu litere grecești⁸⁰.

Bazele limbii bulgare moderne au fost puse de Sf. Sofronie de Vrața, prin lucrările sale literare⁸¹. Procesul cultural început de acesta a fost continuat de o serie de episcopi, oameni de cultură și revoluționari bulgari⁸² care au urmat liniile trasate de Sf. Sofronie (canonizat de Biserica Bulgară la 24 martie 1965). Prin influența lor culturală, grecii au vrut să țină Bulgaria sub controlul lor, mai ales din punct de vedere bisericesc. Traducerea Noului Testament făcută de Neofit de la Rila a fost interzisă, iar școlile bulgare au fost desființate în mare parte. Bulgarii au ajuns să se plângă chiar sultanului de atitudinea grecilor fanarioți. Conflicte dure între bulgari și greci au izbucnit la Vrața, în 1824, când au fost aduse învinuiri episcopului grec Meletie. Lupta împotriva clerului grec capătă dimensiuni importante după 1830, când începe să se consolideze o burghezie bulgară ce intră în concurență cu burghezia greacă pentru controlul asupra pieței interne. Lupta pentru o Biserică bulgară a fost o luptă național-politică, deoarece avea ca scop recunoașterea naționalității bulgare din Turcia, și de aceea la ea a participat întreaga națiune bulgară.

Conflicte bisericești între bulgari și greci au avut loc în 1836 la Stara Zagora și în 1838 la Târnovo, lupta bulgarilor fiind condusă de învățatul călugăr Neofit Bozveli, figură marcantă a emancipării bisericești bulgare. Împreună cu un alt călugăr, Ilarion Mihailovski, a alcătuit primul program de emancipare religioasă a bulgarilor. Acest proces de emancipare a fost sprijinit mai ales de bulgarii stabiliți în Țara Românească, încă de la începutul secolului al XIX-lea⁸³. Înființarea Exarhatului bulgar și lupta pentru independență bisericească a oferit bulgarilor un nou statut politic și religios⁸⁴.

În secolul al XIX-lea, prin evoluția politică sud-est-europeană, trei Biserici ortodoxe și-au căpătat independența religioasă față de Constantinopol: Biserica Ortodoxă Greacă, Biserica Ortodoxă Română și Biserica Ortodoxă Sârbă. Totodată, după izbucnirea Revoluției de la 1848, Mitropolia de Karlovitz devine Patriarhie, cu jurisdicție asupra tuturor ortodocșilor din Imperiul habsburgic. În iunie 1850, Patriarhia Ecumenică a emis Tomosul sinodal de recunoaștere a autocefaliei Bisericii Ortodoxe a Greciei. Prin acest act, Biserica elenă era obligată să primească Sf. Mir de la Marea Biserică din Constantinopol. Aceeași dispoziție este dată și Bisericii Ortodoxe Sârbe prin Tomosul sinodal din 20 octombrie 1879, cu toate că începând din secolul al XX-lea aceasta și-a sfințit propriul Mir. Tomosul semnat în aprilie 1885 de patriarhul Ioachim al IV-lea (1884-1886) și de alți zece ierarhi al Sf. Sinod referitor la autocafolia Bisericii Ortodoxe Române nu face nici o specificare cu privire la Sf. Mir, fiind singurul Tomos de acest

fel din secolul al XIX-lea⁸⁵. În organizația administrativă a eparhiilor s-au aplicat două principii de bază: principiul etnic (can. 34 apostolic) și principiul teritorial (can. 12 Sinodul al IV-lea ecumenic)⁸⁶. Cuvântul autocefalie (autokefalh) apare în can 34 apostolic, apoi în lucrarea lui Teodor Lectorul (? 530), care arată situația canonică a Mitropoliei Ciprului față de Patriarhia Antiohie⁸⁷.

Autocefalia Bisericii ortodoxe din statele din sud-estul Europei reprezintă rezultatul evoluțiilor politice și culturale schițate sumar în paginile de mai sus. Un rezultat care a pus capăt unei unități ortodoxe, subminate de asaltul naționalismelor, lăsând loc conflictelor dar și mai durabile aspirații către solidaritate în diversitate.

NOTE

¹ Marin Voiculescu, *Politologie*, partea a II-a, București, 1994, p. 113.

² Ionel Nicu Sava, *Geopolitica. Teorii și paradigme clasice. Școala geopolitică germană*, București, 1997, pp. 91-92.

³ Jean Meyendorff, *Biserica Ortodoxă ieri și azi*, București, 1996, p. 5.

⁴ O serie de istorici și oameni politici români susțin în discursul lor că Ortodoxia este un produs al imperiilor despotice orientale, al imperiilor bizantin și țarist. (Dan Amedeo Lăzărescu)

⁵ J. Meyendorff, *op. cit.*, p. 75; Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341-1462)*, București, 1958.

⁶ François Thual, *Géopolitique de l'Orthodoxie*, Paris, 1993, p. 14.

⁷ Jean Meyendorff, *op. cit.*, p. 76.

⁸ François Thual, *op. cit.*, p. 20.

⁹ Gheorghe D. Iscru, *Istoria modernă a României*, București, 1997, vol. I, p. 43.

¹⁰ vezi Nicolae Ciachir, Gheorghe Berca, *Diplomația europeană în epoca modernă*. București, 1984.

¹¹ Ștefan Zeletin susținea într-o serie de lucrări aceastră idee, aprobată de majoritatea istoricilor.

¹² Între sârbi și români au existat strânse legături încă din vremea lui Ștefan Dușan. În 1360, voievodul muntean Nicolae Alexandru Basarab († 1364) dădea de soție pe fiica sa Anca țarului Ștefan Uroș, fiul lui Ștefan Dușan. Numele domniței valahe este anintit de pomelnicele sârbești (vezi pr. Nicolae Șerbănescu, *Legăturile bisericești, culturale și politice între români și sârbi*, în Mitropolia Olteniei, XV, nr. 5-6/1963, p. 307). Numeroși domnitori români au ctitorit mănăstiri și biserici în Serbia (vezi pr. prof. dr. Aurel Jivi, *Patriarhia Ortodoxă Sârbă de la 1920 până în prezent*, în Studii Teologice, an. XXII, nr. 5-6/1970, p. 459).

¹³ vezi Jean Mousset, *La Serbie et son Eglise (1830-1904)*, Paris, 1938. Joko Dj. Slijpcevic, *Istoriya Srpske Pravoslavje Crkve*, München, 1966.

¹⁴ Dušan T. Batakovic, *Le passé des territoires Kovo-Metohija (XVIIIe-XXe siècle)*, în „Balkan Studies”, nr. 1/1997, p. 258.

- ¹⁵ vezi Μαρτη Νικολαου, Η πλαστογραφηση της Ιστοριας της Μακεδονιας, Αθηνα, 1983; Ταρνανυδη Ιωαννη, Ιατορισα της σερβικης εκκλησιας, Θεσσαλονικη, 1985; Χρυσχοον Αθανασιου, Η κατοχη εν Μακεδονια – Η δρασις της Βουλγ αρικης προπαγανδας, Θεσσαλονικη, 1950; Ανδρωιτη Νικολαου, Το ομοσπονδιακο κρατος των Σκοπιων και η γλωσσα του, Θεσσαλονικη, 1988; Μακρν Αρ. Το ψενδομακεδονικον Κρατς των Σκοπιων, Θεσσαλονικη, 1971; Ηλια Κ. Μαρκου, Ιστορικη αληθεια δια το μακεδονικον, Αθηνα, 1998.
- ¹⁶ Nicolae Iorga, *Bizanț după Bizanț*, București, 1972.
- ¹⁷ Vasile Tatakis, *La philosophie byzantine*, Paris, 1949; Paul Evdokinov, *Ortodoxia*, București, 1996, p. 40.
- ¹⁸ Vasile I. Macedoneanul a publicat un manual de drept bizantin (879 și 886), cu scopul de a pregăti opera de revizuire legislativă „Basilialele”. Vezi Zaharia de Lingenthal, *Collectio librorum juris graeco-romani in editorum*, Leipzig, 1852. Paul Evdokinov, *op. cit.*, p. 36.
- ¹⁹ *Ibidem*, pp. 36-37.
- ²⁰ G. Fedotov, *Treasury of Russian Spirituality*, London, 1950.
- ²¹ Timothy Ware, *L'Eglise des sept conciles. L'Orthodoxie*, Bruxelles, 1968, pp. 152-153.
- ²² *Ibidem*, p. 165.
- ²³ *Ibidem*, p. 168; vezi și pr. prof. Ioan Rămureanu, pr. prof. Milan Şesan, pr. prof. Teodor Bodogae, *Istoria bisericească universală*, București, 1993, vol. II (1054-1982), pp. 283-290.
- ²⁴ Alexandru Duțu, *Ideologia naționalistă și politizarea Ortodoxiei*, în „Altarul Banatului”, an. VII, (serie nouă), nr. 7-8, iulie-septembrie 1996, p. 14.
- ²⁵ *Ibidem*, p. 15.
- ²⁶ Nicolae Iorga, *Istoria statelor balcanice în epoca modernă*, Vălenii de Munte, 1913, p. 104.
- ²⁷ Diac. Silviu Anuichi, *Relațiile bisericești româno-sârbe din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XC VII 1979, nr. 7-8, pp. 905-908.
- ²⁸ N. Ciachir, *Istoria modernă a Serbiei*, București, 1974, p. 14.
- ²⁹ *Ibidem*, p. 12.
- ³⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. 103.
- ³¹ VI. D. Djordjevic, *Ιστορια της Σερβιας (1800-1918)*, trad. în lb. greacă de N. Paparrodou, Θεσσαλονικη, 1970, p. 15.
- ³² vezi M. Λασκαρις, *Ελληνες και Σερβοι κατα τους απελευθερωτικους των αγωνας (1804–1830)* Αθηναι, 1936 Ε.Δ. Λουκατος, *Ελληνων, μετα Σερβων και Μαυρβουνιων κατα της Ελληνικην Επανασταση 1823–1826*, Θεσσαλονικη, 1970.
- ³³ Dimitrie A. Sturdza, C. Golescu-Vartic, *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. I, 1391-1881, București, 1900, p. 13.
- ³⁴ Jean Mousset, *La Serbie et son Eglise (1830-1904)*, Paris, 1938, p. 47.
- ³⁵ Michel Lascaris, *Le role des Grecs dans l'instruction serbe sous Carageorges*, Athenes, 1933, p. 6.
- ³⁶ Jean Mousset, *op. cit.*, p. 55.
- ³⁷ Textul autentic al acestei legi a fost tipărit de Ced. Mitrovici, *Prvi srpski zakon o crkverim vlastina*, Belgrad, 1909.
- ³⁸ Mansi, tom 40, 218B.
- ³⁹ Mansi, tom 40, 217B. *Collectio Conciliorum recentiorum Ecclesiae Universal*
- ⁴⁰ Mansi, tom 45, 623CD, 624CD, 625ABC, 626ABC.

- ⁴¹ Ιωαννου Ν. Καρμυρη, Εξωτερικαι επιδρασεις επι της Ορθοδοξον Θεολογιας in "Εκκλησια" 1938, tom 16, p. 121-124, p. 136-138.
- ⁴² Idem, Ομιλια περι Ορθοδοξον Θεολογιας, in "Επιστημονικη Επετηρις Θεολογιας Σχολης", tomos 19, Θεσσαλονικη, 1974, p. 15-38; Stefan Zankov, *The Eastern Orthodox Church*, trad. in engleză de Donald A. Lowrie, Edinburgh, 1929.
- ⁴³ Cleobule Tsourkas, *Les premieres influences occidentales dans l'Orient orthodoxe*, in "Balcania" VI, București, 1943, p. 336.
- ⁴⁴ *Ibidem*, p. 337.
- ⁴⁵ Uygur Kocabaşoglu, *A preview of the British Consular establishment in the nineteenth century ottoman empire*, in „Revue des études sud-est européennes”, tom XXXIII nr. 3-4, 1995, pp. 305-314.
- ⁴⁶ Cleobule Tsourkas, *op. cit.*, p. 338.
- ⁴⁷ Ευαγγελου Δ. Θεοδωρου, Ακροβολισμοι κρουσεως (Κριτικη αξιολογησις αντιεκκλησιαστικη συντετευξεως), in „Εκκλησια” nr. 7/1995, p. 277.
- ⁴⁸ *Ibidem*, p. 278.
- ⁴⁹ *Ibidem*, p. 279.
- ⁵⁰ C. Th. Dimaras, *Istoria literaturii neogrecești*, București, 1968, p. 182.
- ⁵¹ Theoklitos Dionisiatul, Άγιος Νικοδιμος ο Αγιορειτος, Atena, 1959, pp. 30-31; Dimitrie V. Ecomomidis, *Nicodim Aghioritul*, in „Biserica Ortodoxă Română” nr. 1-2/1941, București; V. Grumel, *Nicodim l'Aghiorite*, in „Dictionnaire de Théologie Catholique”, tom II, Paris, 1931, p. 487; George S. Bebis, *St. Nicodim the Hagiorite*, in „Post-byzantine ecclesiastical personalities”, Brooklin, Massachusetts, 1978; pr. Constantin Karaisaridis, *Sfântul Nicodim Aghioritul și activitatea sa în domeniul liturgic*, in „Studii Teologice”, an. XXXIX 1987, nr. 1-2.
- ⁵² Γεωργιου Δ. Μεταλληνου, Αθανασιος Παριος (1721-1813), in “Επιστημονικη Επετηρις της Θεολογιας Σχολης”, Atena, 1955, p. 293.
- ⁵³ Constantin Cavarnos, *St. Nikephoros of Chios*, in „Post-byzantine ecclesiastical personalities”, Massachusetts, 1978, pp. 19-21.
- ⁵⁴ C. Th. Dimaras, *op. cit.*, pp. 324-327.
- ⁵⁵ Θρησκευτικη και ηθικη Εγκυκλοπαιδεια, vol. IV, pp. 738-740.
- ⁵⁶ *Ibidem*, p. 741.
- ⁵⁷ Spiros Vrionis jr., *The Greeks under turkish rule*, in vol. „Hellenism and the first greek war of liberation (1821-1830): Continuity and change”, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1976, p. 47.
- ⁵⁸ Anna Tabaki - Alexandra Sphini, *Typologie des manuels d'ethique et de comportement en langue grecque vers la fin du XVIII-e siecle: L'évolution du genre reflet du processus de modernisation du sud-est européen*, in „Revue des études sud-est européennes”, tom XXX, nr. 3-4, 1992, p. 255.
- ⁵⁹ Deno J. Geanakoplos, *The Diaspora greeks: The genesis of modern greek national consciousness*, in vol. „Hellenism and the first greek war of liberation (1821-1830): Continuity and change”, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1976, p. 61.
- ⁶⁰ Theodore H. Papadopoulos, *Studies and Documents Related to the History of the Greek Church and People under turkish Domination*, Bruxelles, 1952, pp. 143-145; Dionysos Zakythinis, Η Τουρκοκρατια: Εισαγωγή εις Νεωτεραν Ιστορια του Ελληνισμου, Atena, 1957, p. 82.
- ⁶¹ Nestor Camariano, *Organizarea și activitatea Eteriei în Rusia înainte de răscoala din 1821*, in „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. II, 1960, pp. 84-87.

⁶² Douglas Dankin, *The Greek Struggle for Independence 1821-1830*, Londra, 1973, pp. 63-65.

⁶³ Dennis N. Skiotis, *The Greek Revolution: Ali Pasha's last gamble*, în „Hellenism and the first greek war...”, Thessaloniki, 1976, p. 100.

⁶⁴ Ατετης Βασιλειος, Εθνομαρτυρες αρχιερεις Εκκλησιας της Ελλαδος, Απο του 1821-1869, Αθηνα, 1971.

⁶⁵ Charles A. Frazee, *The Orthodox Church and Independent Greece, 1821-1852*, Cambridge, 1969, p. 32.

⁶⁶ vezi Pavel Chihaiia, *În legătură cu absența delegației Țării Românești la Conciliul de la Ferrara-Florența (1438-1439)*, în „Glasul Bisericii” XXXVII (1978), pp. 155-165; pr. Ștefan Alexe, *Sinodul de la Ferrara-Florența (1438-1439) și participarea Bisericii Ortodoxe Române*, în „Ortodoxia” XL (1989), nr. 4, pp. 19-36.

⁶⁷ Charles A. Frazee, *op. cit.*, pp. 50-52.

⁶⁸ Hrisostom Papadopoulos, *Ιστορια της Εκκλησιας της Ελλαδος*, Atena, 1920; idem. *Η Εκκλησια κωνσταντινουπολεως και η Μεγαλη Επαναστασις του 1821*, în “Θεολογια” XXI/1950

⁶⁹ Χριστοδουλου Κ. Παρασκευαϊδι, *Ο ρολος της Εκκλησιας την 1821*, Atena, 1990, p. 14.

⁷⁰ Charles A. Frazee, *op. cit.*, pp. 67-68.

⁷¹ Εμμανουηλ Ι. Κωνσταντινιδου, *Η πρώτη εκκλησιαστικη μουσεικη σχολη το πριτο εκκλησιαστικη σχολεαο στην Ελλαδεη Καποδιστρια*, în “Επιστημονικη Επετηρις της Θεολογικης Σχολης”, Thessaloniki, 1992, p.167-189.

⁷² Idem, *Ιωαννης Καποδιστριας και η εκκλησιαστικη του πολιτικη*, Atena, 1983; vezi C. M. Woodhouse, *Capodistria The Founder of Greek Independence*, Londra, 1973; William P. Kaldis, *John Capodistria and the Modern Greek State*, Madison, Wisconsin, 1963; S. Th. Lascaris, *Capodistria avant la Revolution grecque. Sa carriere politique jusqu'en 1822*, Lausanne, 1918; D. C. Fleming, *John Capodistria and the Conference of London 1828-1931*, Thessaloniki, 1970; Arliotti Demetris, *La vita di Giovanni conte Capodistria scritta nel 1833 da Demetrio Arliotti*, Corcireso, Corfu, 1859.

⁷³ Δημητριος Α. Πετροπουλου, *Πνευματικες σχεσεις ελληνων και βουλγαρων των ΙΘ αιωνα*, Atena, 1954.

⁷⁴ Teodor Bodogae, *200 de ani de la aparitia istoriei slavo-bulgare a lui Paisie de Hilandar (1762-1962)*, în „Mitropolia Olteniei” nr. 11-12/1963, p. 883-884.

⁷⁵ Victor Him Bunea, *Sf. Sofronie de Vrata*, în „Mitropolia Ardealului” nr. 1-3/1966, pp. 56-57; Paraschiv Angelescu, *Noul Testament bulgar de la 1828*, în „Biserica Ortodoxă Română” LII, nr. 5-6/1934; pp. 317-323; pr. Nicolae V. Dură, *Noi descoperiri privind viața și activitatea episcopului Sofronie Vrăceanschi (1739-1813), în patria sa adoptivă - Țara Românească*, în „Biserica Ortodoxă Română”, CVII, nr. 7-10/1989, pp. 191-195; Constantin Velichi, *România și renașterea bulgară*, București, 1980, pp. 70-74.

⁷⁶ A. Constantinescu și C. N. Coman, *Date noi privind participarea unor bulgari la Răscola din 1821 în Țara Românească*, în „Romanoslavica” IV, 1960, pp. 239-240.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 241.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 242.

⁷⁹ Ion Gheție și Mircea Seche, *Discuții despre limba română literară între anii 1830-1860*, în vol. „Studii de istoria limbii literare. Secolul al XIX-lea”, București, vol. I, 1969.

⁸⁰ Constantin Velichi, *Curs de istoria modernă a Bulgariei*, București, 1974, p. 10.

⁸¹ Teodorov Balan, *Sofronie Vrăceanschi*, Sofia, 1906, p. 56-57.

⁸² Pr. Milan Şesan, *Din teologia ortodoxă a secolului XX*, în „Mitropolia Banatului” XX, nr. 4-6/1970, p. 279.

⁸³ Constantin Velichi, *Emigrația bulgarilor din Sliven în Țara Românească în anul 1830*, în „Romanoslavica” X, București, 1964, p. 289-313; idem, *Așezămintele coloniștilor bulgari din 1830*, în „Romanoslavica” III, București, 1958, pp. 117-134.

⁸⁴ Chiril al Bulgariei, *Exarhul Antim (1816-1888)*, (lb. bulgară), Sofia, 1953; idem, *Propaganda catolică printre bulgari (1859-1865)*, (lb. bulgară), Sofia, 1962; S. Simeonov, *Înființarea Exarhatului bulgar*, în „Biserica Ortodoxă Română” nr. 5-6/1941, pp. 351-375; Silviu Anuichi, *Biserica Ortodoxă Bulgară de la înființarea Exarhatului până la înființarea Patriarhiei*, în „Glasul Bisericii” nr. 11-12/1960, pp. 935-951.

⁸⁵ Pr. Ioan Dură, *Les „Tomes synodaux” emis par le Patriarcat oecumenique au XIX-e siecle pour octroyer l'autonomie ou l'autocéphalie a des Eglises orthodoxes*, în „Revue des études sud-est européennes”, tom XXXII, nr. 1-2/1994, p. 63.

⁸⁶ Pr. Nicolae Dură, *Forme și stări de manifestare a autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române de-a lungul secolelor. Mărturii istorice și canonice*, în vol. „Centenarul autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române”, București, 1985, p. 283.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 285.

Biserica Ortodoxă Română între tradiție și compromis - anul 1945 (partea I-a)

Adrian CIOROLANU

1. Argument

Considerat, din mai multe puncte de vedere, ca fiind un subiect delicat și întrucâtva tabu al istoriei noastre contemporane, analiza avaturilor prin care a trecut Biserica Ortodoxă Română în ultima jumătate de veac eșuează cel mai adesea în incriminări acerbe sau în omisiuni indulgente - și unele și altele la fel de pripite și de inutile. Nu în ultimul rând trebuie spus că Biserica nu se arată încă foarte dispusă a încuraja o analiză de ordin istoric a evoluției sale recente, prin prisma arhivelor sale. Și aici reținerile sale par a fi mai puternice decât dorința de luminare a obscurităților născătoare de suspiciuni.

2. Reluarea legăturilor cu Biserica Rusă

Miercuri 31 ianuarie 1945, de pe aeroportul Băneasa, o delegație a Bisericii Ortodoxe Române se pregătea să plece spre Moscova. Puțin după ora 8 a.m., avionul lăsa în urmă Bucureștii; întâlnirea membrilor delegației fusese chiar mai matinală, pe măsura importanței evenimentului ce o prilejuia: participarea la ceremoniile legate, la Moscova, de “alegerea și intronizația” noului Patriarh al Moscovei, Alexei.

Delegația B.O.R. era condusă de Iosif, Episcop al Argeșului, alături de care erau prezenți încă trei membri: doi preoți din București - preotul Constantin Burducea (președinte, la acea dată, al “Uniunii Preoților Democrați”), preotul Petrescu, de la Facultatea de Teologie din București și un translator de limbă rusă, necesar în perspectiva întâlnirilor pe care delegația urma să le aibă. După cinci ore de călătorie fără escală și fără incidente de parcurs, către ora 1 p.m., avionul cobora pe aeroportul moscovit Vnukovo. După o călătorie cu mașina prin oraș, delegația era cazată la

ultracentralul hotel “Național”. Acest hotel va mai apare în istoria postbelică a României, fie și numai pentru faptul că aici, începând cu 25 august 1945, va fi primul sediu al oficiului diplomatic român (ridicat ulterior la rang de ambasadă) în capitala Uniunii Sovietice¹. Deocamdată, membrii delegații ai B.O.R. vor primi camerele învecinate 326 și 328. Priveliștea ce li se oferea de aici era impresionantă (și era în primul rând interesul gazdelor să-și impresioneze oaspeții): hotelul “Național” este situat chiar în fața Kremlinului și foarte aproape de corpul central al impunătoarei Universității din Moscova, monument reprezentativ al arhitecturii staliniste.

* * *

Datorită noilor realități politice și militare, invitația primită de către B.O.R., la începutul lunii ianuarie 1945, prin intermediul reprezentanților sovietici la București, nu era tocmai o surpriză. De câteva luni (august 1944 în versiunea română, septembrie același an în versiunea sovietică) războiul dintre România și URSS încetase. La drept vorbind, Biserica nu se implicase în această răsturnare; dar, după tradiție, în deplin acord cu țara și cu noua putere, Biserica Ortodoxă Română salutase cum se cuvine încetarea războiului cu puterile opuse Axei. În **Pastorală** dată imediat după 23 august cu prilejul „închiderii armistițiului între România și Marii Aliați”, Patriarhul Nicodim explica elocvent satisfacția instituției bisericești, subliniind, în două rânduri, incompatibilitatea dintre regimul dictatorial și alcătuirea lăuntrică a ființei poporului: *“Dictatura este străină de sufletul și firea poporului român. Ea s-a strecurat de pe meleaguri străine în Țara noastră (...). De la pieire Țara a fost scăpată prin gestul măreț săvârșit de Majestatea Sa Regele Mihai I, în ziua de 23 August 1944 (...). În acea memorabilă zi, cu hotărâre bărbătească, tânărul și înțeleptul nostru Suveran, înconjurat și ajutat de cei mai luminați bărbați ai Neamului (...), a smuls barca Neamului din valurile ce amenințau să o scufunde și a călăuzit-o către limanul mântuirii”*².

Dincolo de frumusețea frazelor, o problemă exista totuși. O privire oricât de grăbită aruncată asupra acestei Pastorale putea surprinde, dincolo de metaforele încrustate în text, dilema reală în care instituția Bisericii era pusă prin simpla desfășurare a războiului. Cuvintele Patriarhului din august 1944 nu erau decât reversul aceluiași tip de discurs cu care Biserica, prin același Patriarh, salutase, cu trei ani în urmă, începutul războiului antisovietic. *“Țara noastră e în război cu neamul celor fără de Dumnezeu. Cu drept cuvânt conducătorul Țării a numit acest război războiul sfânt”* - spunea Nicodim în Pastorală din iulie 1941. Odată ce “războiul sfânt” eșuase lamentabil, nu putem decât să ne întrebăm, după cum probabil o făceau și oamenii bisericii noastre atunci: uitaseră sovieticii acest entuziasm al verii 1941? Dacă nu încă, oare îl vor putea uita și “ierța” vreodată?

În forma sa, discursul din august 1944 era foarte asemănător cu cel din iulie 1941; deosebirea țin de raportarea la țările limitrofe: vecinii noștri de la apus schimbă rolul cu vecinii de la răsărit. Rușii, care erau înainte dușmani, acum devin principalii aliați; toate aprecierile denigratoare care se făceau până acum pe seama sovieticilor, acum cad asupra maghiarilor, deveniți principalii inamici, iar problema Basarabiei este înlocuită rapid cu problema Ardealului. *“La 23 August ne-am prins în lupta purtată împotriva agresorilor, mai ales maghiari (...). (...) am dobândit dreptul și am folosit prilejul pentru a ne împlini misiunea istorică cea mai dorită, ceea de a izbăvi Ardealul de Nord de sub înjositoarea dominație maghiară, care dezonoarează civilizația și umanitatea prin nelegiuirile și ororile ei”*. Părintele Patriarh îndemna apoi la recunoștință și la asumarea realității; după ce apreciază încă odată *“înțelepciunea și energia hotărâtoare a iubitelui nostru Suveran”*, precum și curajul *“bărbăților destoinici care îl înconjoară”* (trimitere la primul guvern Sănătescu alcătuit în seara de 23 august), Pastorală face precizările devenite foarte necesare referitoare la proaspetii aliați sovietici: *“Trebuie să spunem însă, cu toată convingerea, că la nimic n-am fi putut ajunge dacă n-am fi avut parte de larga înțelegere pe care a vădit-o, în condițiunile armistițiului acordat nouă, puternica noastră vecină de la Răsărit.(...) Generozitatea sa ne impune și datoria hotărâște să ne legăm, în spirit de absolută încredere, de Rusia Sovietică și de sora noastră mai mare întru dreaptă credință”*³(subl. n.).

Ca purtătoare a unui mesaj de pace și, totodată, “biserici surori” grație dogmei pe care o apără și o propagă, era normal ca Biserica română și Biserica rusă să reia, la nivel instituțional, legăturile întrerupte de război și, încă mai devreme, puse în cumpănă de revoluția bolșevică din Rusia. Din motive evidente și subînțelese de ambele părți, reluarea legăturilor nu se anunța a fi foarte simplă. Deși surori întru ortodoxie, cele două instituții activaseră în două state care, datorită reflexelor dezvoltate de istoria comună, nu-și ascuseseră suspiciunea reciprocă. La aceasta se adăugau, evident, culisele destul de tulburi ale relațiilor pe care însăși biserica ortodoxă din Rusia le avusese, între 1918 și 1943, cu statul sovietic, relații tensionate pe care slujitorii bisericii române, chiar dacă nu le cunoșteau în amănunt, le intuiau în bună măsură⁴. În primele luni ale războiului, armata română recuseră Basarabia, cu sprijinul masiv al opiniei publice din țară - inclusiv al Bisericii Ortodoxe Române - și, mai mult, înaintase pe teritoriul sovietic. În limbajul anului 1944, România fusese stat agresor. Schimbări majore se petrec după august 1944: războiului îi urmează armistițiul, iar inamicității, prietenia. O prietenie ce părea uneori impusă cu mijloace care continuau războiul - dar poporul român avea răbdare, pentru că se așteptau vremuri mai bune și reintrarea în normal. După cum războiul are arnele

sale, și pacea are propriile arme, simbolice dar nu mai puțin eficiente. Iar Biserica putea fi o astfel de armă a păcii.

Primul semnal major primit de Biserica Ortodoxă Română din partea bisericii surori de la răsărit vine foarte repede după lovitura de stat: pe 25 august 1944, la Moscova, Mitropolitul Alexei al Leningradului și Novgorodului (locțiitorul Scaunului Patriarhal al Moscovei după moartea în 1943 a Patriarhului rus Serghie), adresează **“Îndemnul Patriarhului Bisericii Ortodoxe Ruse către clerul și poporul român”**, o felicitare pentru actul surprinzător de la 23 august și, în egală măsură, o invitație la o reconciliere între cele două biserici⁵. Mesajul va fi apreciat cum se cuvine la București: în Pastorală dată cu prilejul lui 23 august, Patriarhul Nicodim va vedea în **“Îndemnul...”** lui Alexei un *“cuvânt de frățesc îndemn și de întremătoare îmbărbătare pentru nădejțile iubitului nostru neam și binele Sfintei noastre biserici. Ne-a bucurat mult - spune în continuare Patriarhul Nicodim - acest gând al sorei noastre mai mari întru Iisus Hristos”*⁶.

În noile condiții, Biserica Ortodoxă Română nu avea de ales decât de a deveni o “punte a păcii” între cele două state hărăzite de istorie să împartă nu numai o graniță comună - uneori pusă în discuție -, ci și o credință comună, B.O.R. va fi chemată să sprijine, prin mijloacele sale, clădirea “noii imagini” a Uniunii Sovietice⁷, imagine nouă foarte necesară datorită temerilor vechi pe care statul român, tânăr și dornic de a absolvi restanțele occidentale, le avea față de marele vecin slav aflat mereu în extindere teritorială și, mai nou, pus în situația de a-și exporta și sistemul politic inovator. Începând cu anii '20, statul sovietic se bucurase de faima unui neîmblânzit opresor al religiei. Comunismul, noua “religie atee”, părea incompatibil cu Biserica. Acest clișeu, reîmprospătat cu consecvență de propaganda statului român mai ales în anii războiului, trebuia înlocuit cu un altul care să susțină exact contrariul: URSS, patria muncitorilor și țăranilor, este și patria credinței libere. Ca martoră și totodată moștenitoare a unor legături spirituale ce au rezistat veacurilor, B.O.R. era, cel puțin în intenție și în speranțe, unul dintre pilonii acestei “noi imagini”. *“Dorința noastră cea mai vie este să vedem, reînviată și întărită, cu sora noastră mai mare întru Domnul. Sfânta Biserică Ortodoxă a Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, în spirit de creștinească și frățească dragoste, cea mai strânsă legătură”* - spune, în pastorală amintită, Patriarhul Nicodim.

Această dorință de apropiere era și transcripția implicită a invitației Bisericii ortodoxe ruse din ianuarie 1945, al doilea mesaj important trimis de aceasta instituției surori din România după scrisoarea lui Alexei din august 1944. Destinatarul invitației, Patriarhul Nicodim, nu a dat însă curs invitației de a vizita Uniunea Sovietică și acest detaliu producea, în capitala României, tensiunea despre care vorbeam. Patriarhul român, atât de încercat de istorie, a preferat o înțeleaptă precauție. Explicația oficială oferită era nu

numai diplomatică, dar și credibilă: pe 29 august 1945, Nicodim răspunde invitației lui Alexei transmițându-i regretele că vârsta și anumite probleme de sănătate îl împiedică să facă această călătorie la Moscova.

În cele din urmă, reprezentarea B.O.R. s-a încredințat Episcopului de Argeș, Iosif și delegaților numiți mai sus. Câteva cuvinte aici despre conducătorul delegației române. Episcopul de Argeș, Iosif, era relativ nou în scaunul său. Investitura sa se petrecuse pe 6 mai 1944. În acea zi de sâmbătă, la Castelul Peleş, către ora prânzului, trei pretendenți la investitură fuseseră prezentați regelui Mihai: Antim al Buzăului, Chesarie al Constanței și cel numit, Iosif. Conform ritualului, ministrul Culturii și al Cultelor Ion Petrovici dăduse citire diplomelor de investitură, după care regele înmânase fiecărui chiriarh investit cârja episcopală. Cuvântul ocazional de mulțumire rostit de nou numitul episcop nu diferea foarte mult de cele ale celorlalți doi: Iosif se leagă să lucreze *“ascultând cu iubire și fără cârtire pe mai marii noștri, respectând cu strictețe legile țării (...), apărându-ne până la moarte patria și credința noastră. Nu voi uita, Sire - îi asigură Iosif pe cei de față, cetățeni ai unei Români aflate încă în război cu Sovietele - a întreține și a spori cultul celor ce cu atâta eroism și cu atâta dăruire și-au vărsat sângele lor pe câmpul de bătaie pentru apărarea țării, întregirea neamului și slava sfintei noastre Biserici... Să trăiți, Majestate, să trăiască România noastră”* încheiase proaspătul episcop de Argeș⁸.

Acum la Moscova, alături de ceilalți trimiși ai lumii ortodoxe, delegația română va participa vineri 2 februarie (la Biserica “Arătarea Domnului”) și duminică 4 februarie (la Catedrala din Moscova) la ceremoniile întronării noului Patriarh rus Alexei, iar în zilele următoare va beneficia de atenta amabilitate a gazdelor care nu pregetă să ofere tuturor un program bogat în vizite, contacte și călătorii. Cu multe amintiri și impresii - ultimele foarte așteptate la București -, delegația română se reîntoarce în țară sâmbătă, 10 februarie și înaintează Patriarhului Nicodim un foarte cuprinzător raport asupra vizitei⁹.

* * *

Pe 8 martie 1945, la două zile de la instalarea formală a guvernului Petru Groza, are loc instalarea noului ministru al Cultelor: președintele proaspăt înființatei “**Uniuni a Preoților Democrați**”, preotul Constantin Burducea¹⁰. În ceea ce privește, Uniunea era o alcătuire interesantă. Interesele celor adunați aici păreau, în cea mai mare parte, conjunctuale. Observatorii din afara Uniunii se aflau în plină dilemă atunci când încercau să-și explice resorturile acestei grupări. Fuseseră membrii acesteia împinși de grija pentru destinul democratic al României, pentru soarta ortodoxiei române sau, mai

curând, ei fuseseră presați de petele (verzi, unele) propriilor lor biografii? Ceremonia instalării noului ministru - care-l înlocuia pe Gheorghe Pop, fost ministru în guvernele Sănătescu și Rădescu - este mai degrabă sobră, chiar dacă beneficiază de prezența Patriarhului Nicodim, a primului ministru Groza¹¹ și a ministrului Propagandei, Petre Constantinescu-Iași, fiecare dintre aceștia rostind un discurs ocazional despre noul titular al ministerului și despre sarcinile sale în noile vremuri excepționale. La drept vorbind, preotul Burducea era un personaj la fel de discutabil ca și “uniunea” condusă de el, o organizație ce reprezenta una dintre formele prin care forțele politice procomuniste urmăreau scindarea clerului și atragerea unei părți a acestuia de partea lor. În ceea ce-l privește, Burducea este un personaj minor în viața Bisericii Ortodoxe Române înainte de august 1944. Om cu principii destul de relative și deținător, în amintirea unora, al unor antecedente legionare, preotul Burducea face la timp pasul necesar dintr-o tabără în alta, având de partea sa avantajul că, foarte pragmatici, comuniștii aveau nevoie de astfel de personaje apăstate de propriul trecut. Constantin Burducea va fi menținut în echipa ministerială până la sfârșitul lui noiembrie anul următor (în guvernul din 1 decembrie 1946, locul lui Burducea este preluat de către liberalul tăărăscian Radu Roșculeț).

Pe 13 martie 1945, Biserica Ortodoxă Română, prin cel mai autorizat reprezentant al său, Patriarhul Nicodim, participă, la Cluj, la manifestările legate de reinstalarea administrației românești în Ardealul de Nord. Prilej pentru clerul român să salute, în toate lăcașurile de cult ale țării, cu propriul limbaj, întoarcerea Ardealului la Patria Mamă. Prilej pentru alții să observe și masiva prezență sovietică la celebrarea evenimentului și rolul pe care, în ansamblu, l-au jucat proaspeții aliați de la Răsărit în acordarea acestui privilegiu către guvernul procomunist al lui Groza - acela de a-și lega numele de reîntregirea granițelor statului român. Fie și din acest eveniment în aparență național și fără nici o încărcătură politică, cei atenți - inclusiv din Biserica Română - au avut ce înțelege.

3. Primul gest politic

În perioada imediat următoare, Biserica Ortodoxă Română nu se putea sustrage valului reformator care mătura țara și, cu atât mai mult, nu putea să i se opună. Bătrân, cu sănătatea și constituția șubreazite de vârstă, minat (aidoma întregii elite politice a țării) de un foarte probabil sentiment de culpabilitate față de sovietici, Patriarhul Nicodim, în ciuda realelor sale calități, nu era în nici un caz personalitatea capabilă să domolească zelul

politic al mai tinerilor săi subordonați, precum și cerințele noilor conducători. Pe 27 martie 1945, cu o întârziere grăitoare prin ea însăși dar recuperată în grabă, ia naștere **secția ARLUS - Religie**, semn (cel puțin în intenție) al azeziunii totale a Bisericii Ortodoxe Române la comandamentele politicii prosovietice și la noul curs pe care îl lua viața României¹². Deja, de câteva luni, ARLUS era o formulă magică, noul "Sesam" al grupărilor politice în ascensiune. Înființată pe 12 noiembrie 1944 de un număr respectabil de intelectuali români și condusă cu succes de profesorul Constantin I. Parhon, "Asociația Română pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică" aduna deja, în primăvara anului 1945, suficiente nume de răsunset pentru a putea avea pretenția că reprezintă dorința de prietenie cu URSS a întregii României. Prietenie de la care Biserica națională nu se putea sustrage. Asociația, ca atare, avea un declarat caracter cultural, însă nimeni dintre contemporanii săi - membri sau nu - nu avea nici un dubiu în privința puternicei încărcături politice pe care aderența la ARLUS o implica¹³.

Președinte de onoare al nou înființatei secții de religie era Patriarhul Nicodim, iar președinte *de facto* episcopul Iosif al Argeșului; ca vicepreședinți, ministrul Cultelor, preotul Burducea și preotul Grigore Pișculescu, mult mai cunoscut sub pseudonimul literar de Gala Galaction. Membrii secției erau Antim, episcopul Buzăului și preoții I.D. Petrescu-Visarion, I.Gh. Coman (profesor universitar), Marian C. Ionescu (profesor), Toma Chiricuță, Vasile Ionescu, Ion Ionescu-Amza, Constantin Staicu, Gh. Petrescu, referenții eparhiali Constantin Dicescu și Marius Constantinescu, preotul Eugen Bărbulescu (președinte în epocă al Societății Clerului "Ajutorul"), Zaharia Mântulescu (director în Ministerul Cultelor) și Ștefan Suseanu (director de cabinet în același minister), diaconul Ioan Stroescu (secretar la Facultatea de Teologie din București), preotul Alexandru Marinescu (inspector general ministerial), protoiereul Alexandru Ionescu, preotul Nicolae Pâslaru de la Seminarul Central și diaconul Nicolae I. Nicolescu, asistent la Facultatea de Teologie și secretar general în ministerul Cultelor. În paralel cu alegerea comitetului de conducere al secției, sunt aleși și cei cinci delegați pe care **secția ARLUS-Religie** îi propune pentru Comitetul Central al Asociației: episcopul Iosif, Constantin Burducea, I.D. Popescu-Visarion, Grigore Pișculescu (Gala Galaction) și Marin C. Ionescu. Prin înființarea acestei secții, Biserica Ortodoxă, ca instituție a statului, și slujitorii săi deopotrivă intră în pluton. Armata în continuă creștere a prietenilor Sovietelor îi primește în mijlocul ei și astfel, printr-o azeziune declarativă, toate aparentele sunt salvate.

4. Delegații și aniversări

Pe 12 mai 1945, în continuarea dialogului epistolar pe care mai-marii celor două biserici îl poartă între Moscova și București, sosește în România prima delegație rusă trimisă de Prea Fericitul Alexei, Patriarhul Moscovei și al întregii Rusii¹⁴. Oaspeții se bucură de o aleasă primire, cu atât mai mult cu cât aduceau regretul lui Alexei de a nu-l fi putut cunoaște până acum pe Patriarhul Nicodim, regret ostoit întrucâtva doar de speranța că-l va putea întâlni în curând. Curiozitatea lor de a vedea, de a cunoaște, de a înțelege este răsplătită cu promptitudine și amabilitate, cu atât mai mult cu cât mesajul adus de oaspeți lăsa de înțeles că ortodoxii români ocupă un loc privilegiat în sufletul Patriarhului moscovit.

Pe 19 mai oaspeții s-au bucurat de o recepție oferită de secția Religie a ARLUS la sediul principal al asociației, pe Calea Victoriei nr. 115¹⁵. Cei prezenți au toastat pentru prietenia dintre cele două țări și pentru prietenia dintre frații de aceeași credință. Delegația sovietică a răspuns cu bucurie acestei urări, asigurându-i pe preoții români că vor duce întocmai acest mesaj la Moscova, Patriarhului Alexei și creștinilor din Uniunea Sovietică.

Un alt eveniment se petrece luni 21 mai, zi în care, conform calendarului ortodox, românii îl sărbătoresc pe Sfinții Constantin și Elena. “Uniunea Preoților Democrați”, altfel destul de ocolită de ideile unor inițiative proprii cu rezonanță socială sau națională și rămasă la nivelul unor declarații cel mai adesea retorice referitoare la drumul ce trebuie urmat de societatea românească, îi pregătește ministrului Burducea o frumoasă surpriză: serbarea, într-un cadru prietenesc, a zilei sale onomastice¹⁶. Copleșit de această creștinească dovadă de apreciere, Constantin Burducea își exprimă încă odată preocuparea pentru propășirea țării și pentru rolul pe care biserica este chemată să-l joace în noile condiții.

Ministrul Burducea nu este însă singurul sărbătorit al anului; o altă aniversare, mult mai importantă, se anunța la orizont. La sfârșitul lunii iunie, IPS Nicodim împlinea șase ani de la înălțarea în scaunul patriarhal¹⁷. Investit cu această misie pe 30 iunie 1939, Nicodim traversase în această postură, alături de poporul păstorit, una dintre cele mai grele perioade ale istoriei neamului: pierderile teritoriale din anul 1940, o primă schimbare de regim prin abdicarea regelui Carol al II-lea, aventura statului național-legionar, intrarea în război, eșecul campaniei antisovietice, în fine o altă schimbare de regim. Cu blâzenie, el încercase să țină dreaptă crucea. Probabil acesta a fost și motivul pentru care Biserica l-a răsplătit, pe 30 iunie 1945, cu un **Te Deum** aniversar la Catedrala Sfintei Patriarhii din București. O mulțime de oameni era alături de patriarh în aceste fericite

clipe: supuși, membri ai guvernului, capi ai bisericii, personalități ale culturii, reprezentanți sovietici. Într-o retrospectivă *ad-hoc* a ultimelor evenimente, Nicodim se vedea obligat să încheie cu o apreciere devenită clișeu: *“Și acești vecini (adică sovieticii, n. A.C.) aveau de ce să fie supărați pe noi. Dar lucru acesta nu s-a produs (...) Vecinii noștri de la Răsărit au toată bunăvoința față de noi, fiindcă văd că noi suntem oameni de înțelegere (...)*”¹⁸. Un mesager al Casei regale adusese mai mult decât obișnuitele urări de sănătate și viață lungă: dorința, din partea regelui Mihai, de a-l întâlni peste o săptămână pe Patriarh.

Prilejul audiției fixate pentru 8 iulie nu a fost pur protocolar. De fapt, Patriarhul va fi, în 1945, subiectul unei duble aniversări: 6 ani de patriarhat, dar și 80 de ani de viață, în mare parte dăruți bisericii. Astfel încât, în acea duminică de iulie, Patriarhul și însoțitorul său, profesorul I.D. Ștefănescu, (loctiitor de președinte al Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă) au fost primiți la reședința regală de la Sinaia cu onor datorat unei remarcabile personalități¹⁹. Regele Mihai și regina mamă Elena i-au întâmpinat cu deferență pe oaspeți. Nicodim folosea prilejul pentru a dărui regelui, în semn de prețuire pentru curajul cu care scosese țara dintr-un război nenorocos²⁰ un exemplar al nou apărutei Biblii traduse în românește de Patriarhul Nicodim, Vasile Radu și Gala Galaction; pentru regina mamă Nicodim aducea o icoană pe lemn, rod al strădaniilor artistice ale elevilor de la Școala Superioară de Pictură Bisericească de pe lângă Arhiepiscopia Bucureștilor. În replică, regele Mihai îi înmâna Patriarhului distincția *“Însemnul Mare Cruce și Cordon al Serviciului Credincios”*. După audiență, Patriarhul și însoțitorul erau invitați să rămână la dejun alături de familia regală.

5. B.O.R. și primul congres al prieteniei româno-sovietice

Dincolo de aceste aniversări, unul dintre cele mai importante evenimente din viața bisericii - ca și din viața politică a țării - în prima jumătate a anului 1945 a fost primul Congres general ARLUS. Nu vom intra acum în culisele organizării acestui prim congres²¹, anunțat inițial - pe 4 martie 1945 - pentru data de 10 mai (decă de ziua Regatului!), dar amânat, conform variantei oficiale, datorită complexității muncii de organizare. Adevărul este că ARLUS, asemeni tuturor grupărilor precomuniste, fusese foarte prinsă în activitățile ce decurgeau din impunerea, pe 6 martie, a guvernului Groza, guvern din a cărui susținere necondiționată își făcuse o sarcină asumată. Cuvântul de ordine fusese organizarea congresului până în august, tocmai pentru a demonstra că redeşeptarea prieteniei față de Soviete nu avea neapărată nevoie de scurgerea unui an pentru a prinde o formă

impresionantă. Organizarea congresului devenise prioritară de stat, printre numeroasele facilități acordate organizatorilor figurând și transportul gratuit pe CFR al delegaților asociației din provincie către București²².

Congresul începe duminică 20 mai, la orele 10 ale dimineții. Locul întâlnirii nu era mai puțin impunător și simbolic: clădirea Parlamentului, sala Camerei Deputaților. Sunt prezenți delegații filialelor asociației, delegația Comisiei Aliate (Sovietice) de Control - condusă de generalul lt. Vinogradov, șef de stat major al Comisiei Aliate -, diplomați, invitați și ziariști. Nu lipseau invitații sovietici Dangulov (prim secretar al consilierului sovietic) și Lizicov (secretar). La Congres participau și trei delegații străine: din Uniunea Sovietică (11 delegați), din Finlanda și Bulgaria (câte 2 delegați).

Ca membră cu drepturi depline a asociației, Biserica Ortodoxă Română era prezentă prin reprezentanții săi. Puterea sa legitimatoră o transforma într-un participant mai important decât mulți alții. Locurile de onoare, amplasate chiar în fața tribunei, le împărțeau mareșalul Palatului Dumitru Negel și Patriarhul Nicodim. Banca ministerială era plină: președintele Consiliului de Miniștri Pentru Groza, Gh. Tătărescu (vicepreședinte și ministru de externe), Vasiliu Rășcanu (Război), Mihail Ralea (Arte), Anton Alexandrescu (Cooperație), Mircea Durma (subsecretar de stat la Finanțe), Petre Bejan (Industria și Comerț), Vlădescu Răcoasa (subsecretar de stat pentru Minorități) și, bineînțeles, ministrul Cultelor, preotul Burducea. În prezidiul activ al Congresului era cooptat și episcopul Iosif al Argeșului, iar o serie de delegați preoți din țară - precum preotul Culea, președinte al filialei ARLUS din Cluj - întregeau prezența bisericii la acest eveniment. Ca oaspeți la primul congres general erau în sală și cei trei membri ai delegației Bisericii Ruse - P.S. Episcop Ieronim al Chișinăului, P.C. Protoiereu Mitrofor Alexandru Smirnov al Moscovei și P.C. Mihail Zernov - aflați în România pentru a întoarce vizita făcută de delegația română la înscăunarea lui Alexei²³.

Purtătorul de cuvânt al bisericii ortodoxe, dar și al tuturor cultelor din țară este Constantin Burducea. Alocuțiunea sa se produce în chiar dimineața primei zile de lucrări. Firesc, Burducea insistă asupra importanței pe care o avusese aderarea B.O.R. la ARLUS, pe 27 martie: "*Înțelegerea deosebită pe care a arătat-o ARLUS făcând o secție religioasă și dând posibilitatea ca slujitorii cultelor să se încadreze nu numai în această secție, ci să-și ocupe posturi de răspundere în toate ramurile de activitate ale ARLUS-ului, arată că noi, slujitorii, venim într-o asociație care ne face cinste*"²⁴. În același spirit vorbea și episcopul Iosif al Argeșului, președintele de fapt al secției ARLUS-Religie. După o incursiune în trecutul fericit al relațiilor dintre

bisericile română și rusă - incursiune care va deveni în scurt timp clișeu principal al oricărui discurs pe această temă -, după rememorarea "vechilor și strânselor legături de prietenie", Iosif încheie: "*Ajută, Doamne, secția religioasă a ARLUS-ului să contribuie la marea lucrare a înfrățirii popoarelor pentru a grăbi astfel realizarea idealului Bisericii creștine și a învățării Evangheliei de a fi «o turmă și un păstor»*".

Cel care a dat răspuns acestor entuziaste declarații a fost Simion Oeriu, secretarul general al asociației, într-o cuvântare foarte interesantă astăzi pentru înțelegerea modului în care factorii politici vedeau locul Bisericii în noile vremuri: "*Nu numai că noi primim cu toată dragostea preoțimea în mijlocul nostru, dar dată fiind importanța deosebită pe care i-o acordăm, am înființat o secție specială - cea religioasă. Nu numai atât, dar spre deosebire de componența celorlalte secții, în care avem numai un vicepreședinte, am schimbat însăși structura acestei secții pentru a da posibilitatea tuturor cultelor să se încadreze (...)*"²⁵

După anunțarea acestor condiții special create, Oeriu găsea potrivit să anunțe și ceea ce asociația - și prin extensie, regimul nou - așteptau de la servitorii bisericii: "*Preoțimea are de îndeplinit o sarcină din cele mai frumoase, vorbind de la amvon credincioșilor asupra realităților văzute și trăite în Uniunea Sovietică, asupra **necesității prieteniei noastre cu marea putere vecină***"²⁶ (subl. n.).

Nu vom insista asupra desfășurării Congresului, încheiat miercuri 23 mai, printr-o ședință festivă prezidată de profesorul C.I. Parhon (cel care va rosti cuvântul de încheiere), ședință ce culminează cu citirea rezoluției Congresului de către Mitiță Constantinescu, în acel moment director al Editurii "Cartea Rusă", fost guvernator al Băcii Naționale (din septembrie 1935), fost ministru al Economiei Naționale (în guvernul Patriarhului Miron Cristea din 1938) și al Finanțelor în câteva guverne succesive anulului 1939 și viitor vicepreședinte al ARLUS. După prezentarea acestui document prin care se dorea înscrierea definitivă a acestui Congres în istoria postbelică a prieteniei româno-sovietice, profesorul Gheorghe Nicolau dădea glas telegramelor trimise de congresiști către trei personalități, puse alături din rațiuni conjuncturale: regele Mihai, I.V. Stalin și V.S. Kemenov, președintele asociației sovietice responsabilă cu legăturile culturale cu străinătatea (V.O.K.S.), asociație tutelară cu care ARLUS avea cele mai strânse legături cu puțință. În după-amiaza aceleiași zile, după închiderea lucrărilor Congresului, participanții se îndreaptă către stadionul ANEF, locul de desfășurare al unei grandioase manifestații cultural-sportive dedicate prieteniei româno-sovietice, manifestație la care participă, în calitate de protagoniști, 5000 de elevi și 700

de muzicanți, inclusiv dirijorul Egizio Massini, sub a cărui baghetă arlusiștii ascultă aici celebra simfonie “1812” a lui Ceaikovski²⁷.

Aparent, Biserica Ortodoxă Română nu pierdea, prin participarea la astfel de manifestații, nimic din statutul-i de neutralitate politică. “Redescoperirea” relațiilor cu Uniunea Sovietică avea, pentru Biserica Ortodoxă ca și pentru întreaga societate românească, un alibi extrem de convingător: apropierea de URSS și ameliorarea raporturilor cu actualul ocupant nedeclarat nu mai era (numai) o problemă de oportunism politic, dar și o rațiune de stat, o condiție a supraviețuirii.

Adaptarea era impusă de scindarea globală ce se pregătea în Europa; în Crimeea, la Yalta, reprezentanții taberei învingătoare - Stalin, Roosevelt și Churchill - discutaseră în februarie situația Europei postbelice. Suntem încă în vara lui 1945 și câteva luni ne mai despart încă de discursul de pe pământ american al lui Winston Churchill, cel ce anunța căderea, peste Europa de Est, a unei grele “cortine de fier” (5 martie 1946, la Fulton, Missouri).

În pregătirea coabitării sale cu regimul impus pe 6 martie 1945 de sovietici, Biserica Ortodoxă Română traducea în limbaj propriu împărțirea din ce în ce mai evidentă a Europei. Discursul său oficial cuprindea două idei majore: relațiile excelente pe care instituția le are cu noul guvern și, pe de altă parte, întredederea prefigurării a două Europe spirituale: creștinătatea occidentală - sau catolică - de o parte, și cea orientală - ortodoxă - la celălalt pol:

“Biserica este la datorie, iar rolul și aportul ei este recunoscut și apreciat. Marea Biserică Ortodoxă a Răsăritului este astăzi o realitate pe care Apusul nu o mai poate desconsidera”²⁸.

Sub semnul acestor idei se va desfășura și reuniunea din iulie 1945 a Sinodului Bisericii Ortodoxe Române. Prima ședință începe la ora 9 a zilei de luni 30 iulie, la Palatul Patriarhiei din București. Din partea guvernului Groza participă, pe lângă ministrul Burducea, și Petre Constantinescu-Iași, ministru al Propagandei. În deschidere, Patriarhul Nicodim trece în revistă ultimele evoluții ale societății românești și își arată mulțumirea pentru faptul că raporturile dintre Stat și Biserică, sub actualul guvern, “sunt din cele mai bune”²⁹. Direct implicat și participant la schimbările pe care Patriarhul le enunțase, preotul Burducea oferă tabloul optimist al unei perfecte îmbinări dintre guvern și Biserică: “Și s-a văzut că din primele zile Biserica n-a fost potrivnică, ci a fost alături de noile schimbări. **Biserica este alături de popor, iar Guvernul țării este alături de Biserică** (subl. n., A.C.). *Declar înaintea Sfântului Sinod că în guvern nu s-a pus niciodată problema despre Biserica de Stat, nici azi, nici în viitor. La conducerea treburilor Statului*

stau astăzi oameni care au legături din cele mai strânse cu Biserica și cu preoțimea (aluzie directă la primul ministru Petru Groza, n.n.)”³⁰. Declarația ministrului Cultelor venea ca un calmant, în întâmpinarea unor temeri foarte probabile stârnite de prezența, pentru prima dată în istoria politică a statului român, a comuniștilor în guvern.

În ședința celei de-a doua zile, marți 31 iulie, episcopul Iosif al Argeșului propune Patriarhului (din partea Comisiei canonice și juridice a Sinodului din care face parte) reafirmarea punctului de vedere al Bisericii ortodoxe printr-o nouă Pastorală referitoare la evenimentele ulterioare lui august 1944. Potrivit lui Iosif, liniile principale ale acestei pastorale urmau să trimită la relieful meritelor regelui Mihai în declanșarea evenimentelor din 23 august (“pentru că a salvat cu înțelepciune și curaj Statul și Neamul nostru de pe drumul greșit pe care era dus împotriva intereselor sale”), la sublinierea exemplarei fidelități a Armatei, apoi cuvenitele mulțumiri recunoscătoare aduse Armatei Roșii sovietice, în directă legătură cu amintirea Convenției de armistițiu semnate, pe 12 septembrie 1944, între România și Națiunile Unite. În privința recentelor schimbări de ordin politic, Iosif reia utilizarea partizană a cuvântului magic “democrație” cuvânt asupra căruia stânga procomunistă își anunța ofensiv monopolul. Asemănările pe care se va strădui să le găsească episcopul Iosif erau, se va vedea, forțate; dar ele cădeau bine într-un moment precum acesta din istoria Bisericii, un moment al alegerii decisive a tovarășilor de drum. Spune Iosif: “*Salutăm biruința democrației și în statul nostru și o vom sprijini pentru că are afinități cu Evanghelia* (subl. n.). *Vom sprijini activ guvernul de azi pentru a duce la libertate și la alcătuiri care să garanteze viitorul ei strălucit. Dorim legături cu Biserica pravoslavică a Uniunii Sovietice, contribuind astfel la strângerea legăturilor sufletești între poporul rus și cel român*”³¹.

Propunerea era primită cu unanimitatea Sinodului. Peste câteva zile, “Pastorală din partea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române” semnată, în calitate de președinte al Sf. Sinod, de Patriarhul Nicodim, relua toate aceste idei, inclusiv “*biruința ideilor democratice*”.

* * *

Evident reprezentanții sovietici din România urmăreau cu plăcere această evoluție a Bisericii Ortodoxe Române și apetența ei pentru o astfel de înțelegere “*democratizare*”. Materializările acestei aprecieri apar, pe 9 august și 22 septembrie 1945, sub forma a două articole foarte laudative publicate de ziarul (prețios numit) “Grai Nou”, organ de presă al Direcției Politice a Grupului de Trupe al Armatei Roșii, un ziar important în epocă nu

prin circulația sau calitățile sale intrinsece, ci prin greutatea și consecințele calificativelor pe care nu se sfia să le dea realităților românești, filtrate printr-o evidență perspectivă moscovită. Pe 9 august, sub titlul “Biserica română sprijină cauza democrației”, D. Macarov apreciază Pastorală dată de patriarh la începutul lui august 1945, iar pe 22 septembrie Grigorie Spiru publică articolul “IPS Patriarh Nicodim al României și al Răsăritului”³² (!), prilej pentru autor de a semnală un detaliu care se va impune ca un episod foarte important al biografiei patriarhului român: faptul că în tinerețe, Nicodim, remarcat atunci de Mitropolitul Moldovei și Sucevei Iosif Naniescu, își făcuse o parte din studii la Academia Teologică din Kiev - un detaliu ce va transcede limitele biografiei personajului în cauză, devenind un argument puternic în reliefaarea beneficelor legături tradiționale existente între cele două centre ale ortodoxiei răsăritene.

Aceste amabile menționări ale Bisericii Ortodoxe Române de către ziarul de la București al Armatei Roșii rămăneau totuși la periferia zonei ținute sub observație de către cei preocupați de evoluția societății românești și de efortul ei de adaptare la o situație inedită. Un alt eveniment avea să ridice și mai mult temperatura verii politice. Prima aniversare a zilei de 23 august avea să găsească România într-o situație paradoxală: pentru unii, țara nu mai are guvern, din moment ce Petru Groza fusese invitat oficial, de către rege, să prezinte demisia guvernului său; pentru alții, regele era cel care lipsea - și nu numai din tribuna prin fața căreia defilarea trupelor românești întoarse de pe front urmărea să amintească bucureștenilor că în urmă cu un an România rupsese alianța cu Hitler.

O simplă problemă de perspectivă, s-ar putea spune. Totul depindea de pe înălțimile cărei tabere politice se privește nebulosul peisaj politic românesc.

NOTE

¹ V. rememorarea evenimentului de către ambasadorul român instalat cu acest prilej - Iorgu Iordan, *Memorii*, București, 1979, vol. 3, p. 34.

² Nicodim, Patriarhul României, *Pastorală cu prilejul încheierii armistițiului între România și Marii Aliați din 23 august 1944*, în „Biserica Ortodoxă Română. Revista Sfântului Sinod” (în continuare se va cita „B.O.R.”), LXII, nr. 7-12, iulie-dec. 1944, pp. 219-220.

³ *ibid*, pp. 220-221.

⁴ Memoriile fostului general NKVD Pavel Sudoplatov prezintă, cu subiectivism dar, probabil, în cunoștință de cauză, un tablou sumbru al Bisericii Ortodoxe Ruse în anii de început ai deceniului cinci. După Sudoplatov, Stalin a fost impresionat, după iunie 1941, de patriotismul de care Biserica dădea dovadă în războiul contra Germaniei: “*Stalin și-a*

dat seama că în timpul războiului biserica devenise aliata lui (...). Abia atunci când Stalin a sesizat utilitatea acestei biserici unite pe timp de război, mai ales că era în întregime infiltrată cu agenți NKVD, a permis alegerea patriarhului (în 1943, n. A.C.) - cf. Pavel și Anatoli Sudoplatov, Jerrold L. și Leona P. Scheckter, *Misiuni speciale. Arhitectura terorii*, București, 1996, p. 166.

⁵ v. *** *Care este adevărul asupra Bisericii din Rusia?* (documente semnate de IPS Nicodim, Patriarhul României; IPS Alexei, Patriarhul Uniunii Sovietice; IPS Nicolae, Mitropolit al Kievului și Galiției; prof. univ. Popescu-Prahova, secretar general al Ministerul Cultelor), Editura ziarului "Cronicul nostru". București, 1944 (*volumul apare, cel mai probabil, în luna octombrie* - n. A.C.)

⁶ Nicodim, Patriarhul României, *Pastorala... din 23 august 1944*, "B.O.R.", LXII, 7-12 iul.-dec. 1944, p. 222.

⁷ cf. Adrian Cioroianu, *Lumina vine de la Răsărit. Noua Imagine a Uniunii Sovietice în România postbelică, 1944-1948*, în vol. *Mitologia comunismului românesc* (editor Lucian Boia), București, 1998, pp. 21-68.

⁸ *** *Cronica internă*, în "B.O.R.", LXII, nr. 4-6, apr.-iun. 1944, pp 208-213.

⁹ v. *Raportul P.S. Episcop Iosif al Argeșului către I.P.S. Nicodim, Patriarh al României*, "B.O.R.", nr. 1-3, ian.-mart. 1945, p. 8-18.

¹⁰ *** *Instalarea P.C. Preot Constantin Burducea ca Ministru al Cultelor*, *idem*, p. 85.

¹¹ Folosesc aici termenul de *prim-ministru* sau *premier*; în epoca, denumirea oficiala a functiei detinute de Groza era *Presedinte al Consiliului de Ministri*.

¹² *** *Biserica Ortodoxa Romana in ARLUS*, *idem*, p. 90.

¹³ Pentru istoria apariției ARLUS v. Adrian Cioroianu, *ARLUS - o poveste cu intelectuali*, în "22", nr. 43-50, 23 oct.-11 dec. 1996.

¹⁴ *** *Delegația Prea fericitului Alexei, Patriarhul Moscovei și a toată Rusia*. "B.O.R.", LXIII, 4-5, apr.-mai 1945, p. 184.

¹⁵ *** *Recepția organizată de secția religioasă a ARLUS-ului în onoarea delegațiilor bisericii ortodoxe ruse*, *idem*, p. 191.

¹⁶ *** *Sărbătorirea preotului Constantin Burducea, Ministrul Cultelor*, *idem*, p. 188.

¹⁷ Preot D. Fecioru, *La sase ani de Patriarhat al Inalt Prea Sfințitului Nicodim. 30 iunie 1939 - 30 iunie 1945*; / B.O.R., LXIII, 6, iunie 1945, p. 210.

¹⁸ *** *Aniversarea împlinirii a 6 ani de patriarhat a I.P.S. Patriarh Nicodim*, "B.O.R.", LXIII, 7-8, iulie-august 1945, p. 399.

¹⁹ Prof. I. Ștefănescu, *Audiența la Suveran și decorarea Inalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim*, *idem*, p. 397.

²⁰ "Lui trebuie să-i păstrăm întreaga recunoștință pentru izbăvirea țării noastre", va repeta Patriarhul în *Pastorala* din partea Sfântului Sinod dată în primele zile ale lui august 1945 - cf. Nicodim, Patriarhul României, *Pastorala din partea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române*, *idem*, p. 289.

²¹ Pentru detalii, v. revista "Veac Nou" (săptămânal editat de ARLUS), numerele speciale din 20 mai și 3 iunie 1945.

²² *** *Cum vor călători delegații ARLUS-ului pentru Congres*, "Veac Nou", I, 24, 13 mai 1945, p. 10.

²³ *** *Participarea Bisericii Ortodoxe Române la primul congres general al "Asociației Române pentru Strângerea Legăturilor cu URSS"*, "B.O.R.", LXIII, 7-8, iul.-aug. 1945, p. 406.

²⁴ *Ibid.* p. 405.

²⁵ Reprezentanții celorlalte culte decât cel ortodox beneficiau de câte un post de vicepreședinte în secție.

²⁶ *Participarea Bisericii Ortodoxe Române*, pp. 404-406.

²⁷ Pentru detalii referitoare la festivitățile legate de încheierea acestui Congres, cf. „Veac Nou”, I, nr. 25-26 din 3 iunie 1945, p. 22.

²⁸ „B.O.R”, LXIII, nr. 7-8, iulie-august 1945, p. 407.

²⁹ *Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române*, în *Partea Oficială (supliment)* a „B.O.R.”, LXIII, 7-8, iulie-august 1945, p. 1.

³⁰ *Ibid.*, p. 3.

³¹ *Ibid.*, p. 18.

³² Grigore Spiru, *Ziarul Armatei Roșii despre IPS Patriarh Nicodim și Teodor N. Manolache*, *Ziarul Grai Nou elogiază activitatea Bisericii Române pentru cauza democrației*, „B.O.R.”, LXIII, 9 sept. 1945, p. 465 și 469.

Biserica Ortodoxă Română din Paris în primii ani postbelici

Ovidiu BOZGAN

Studierea diasporei românești reliefează principalul element identitar al românilor stabiliți într-un mediu cultural și religios diferit de cel al țării de origine, confesiunea ortodoxă¹. De aici derivă importanța instituțiilor de cult ortodoxe care a suscitat numeroase rivalități între membrii emigrației românești, exacerbate după al doilea război mondial, de intervenția autorităților de la București care urmăreau impunerea propriului lor control asupra acestora.

Principala comunitate românească din Europa occidentală, cea de la Paris, are o istorie de aproape două secole. Prin modul său de constituire, comunitatea din Paris (grupurile de români stabilite în alte centre franceze sunt "neseemnificative") este heterogenă. Până la cel de al doilea război mondial au existat puține motive politice - cu excepția revoluției de la 1848 și parțial al primului război mondial - care să fi determinat o emigrație politică. Inițial, s-au stabilit în Franța și în special în capitala acesteia, aristocrația românească, stimulată mai mult de tentații mondene și culturale și mai puțin de cele politice. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea își fac apariția masiv studenții români veniți la studii în prestigiosul centru universitar reprezentat de Paris. Un mobil posibil al venirii românilor la Paris ar putea fi ceea ce s-ar putea numi emigrația culturală, seducția pe care mediile intelectuale franceze au exercitat-o asupra intelectualilor români, majoritar francofoni. Nici strategiile matrimoniale nu trebuie să lipsească din descrierea modului de formare a comunității românești de la Paris, chiar dacă ponderea acestora este încă greu de evaluat. Peste aceste elemente s-a suprapus o emigrație politică propriu-zisă odată cu cel de al doilea război mondial, la rândul ei heterogenă din punct de vedere ideologic și politic (regaliști, membrii partidelor democratice, socialiști, legionari etc). În fine în ultimele decenii ale secolului nostru a predominat emigrația economică care a alterat și complicat funcționarea comunității românești din Paris.

Crearea bisericii ortodoxe românești de la Paris corespunde primei emigrații politice, consecință a revoluției eșuate de la 1848, când pentru câțiva ani o serie de militanți pașoptiști au căutat azil în țara unde totuși această revoluție fusese victorioasă. Unul dintre refugiați, arhimandritul Iosafat Snagoveanu a pus, în 1853, bazele unei capele ortodoxe românești în apropierea Școlii de medicină, în Cartierul Latin. El va fi și superiorul acesteia până la moartea sa survenită în 1872. Din punct de vedere canonic, capela intra în 1860 sub jurisdicția mitropoliei Ungro-Vlahiei, iar financiar personalul de cult era întreținut de statul român. Capela ortodoxă română de la Paris, așa cum o imaginase fondatorul ei, urma să aibă mai multe funcții. Desigur, prima funcție era asistența religioasă a românilor de la Paris și în primul rând a studenților români care însă s-au dezinteresat în mod constant de acest aspect fiind mai cuprind atrași de curente de stânga care se angajaseră în combaterea feroce a creștinismului. Iosafat Snagoveanu dorea să transforme capela ortodoxă și într-un centru cultural și social românesc în care, inevitabil, s-ar fi abordat și chestiuni politice.

În 1880 autoritățile municipale pariziene au pus în vedere responsabililor capelei ortodoxe române că începerea lucrărilor de extindere a Școlii de medicină atrăgea după sine demolarea imobilului care adăpostea lăcașul românesc. Guvernul român avea, în aceste condiții, două alternative: fie achiziționarea unui alt imobil în aceeași zonă a orașului fie cumpărarea unui teren într-o zonă mai depărtată de Cartierul Latin. Ultima alternativă ar fi dat posibilitate guvernului român de a pune bazele, în timp și cu investiții succesive, unui real centru cultural și social articulat în jurul unei biserici ortodoxe. Guvernanții au preferat prima variantă, poate mai comodă și aparent mai prestigioasă. Într-adevăr s-a optat pentru achiziționarea unei foste capele catolice situate la câteva sute de metri de Sorbona, pe strada Jean de Beauvais.

Imobilul respectiv era monument istoric, ridicat între 1374-1380 și servise drept capelă colegiului fondat cu câțiva ani mai înainte de cardinalul Jean de Beauvais. Serviciul divin este organizat în mod regulat după 1382². Capela a funcționat fără întreruperi până în 1793 când pe fundalul tentativelor de decreștinare în care se angajaseră revoluționarii radicali a fost luată cultului și a primit diverse destinații. În 1865 capela a fost cumpărată de călugării dominicani care au renovat-o și au consacrat-o scopului inițial dar pentru scurt timp. Politica de laicizare dusă de guvernele Republicii a III-a a dus la o nouă serie de persecuții îndreptate împotriva Bisericii catolice și a congregațiilor sale a căror activitate a fost drastic limitată. Printre alte măsuri a fost și aceea de expulzare a ordinilor și congregațiilor care din punct de vedere guvernamental nu aveau autorizație de funcționare. Congregațiile ar fi trebuit să-și elaboreze statute de funcționare care să admită controlul statului francez și să solicite Adunării

deputaților permisiunea de a funcționa. În realitate era un simplu alibi legal pentru autorități de a restrânge impactul instituțiilor confesionale asupra societății franceze, tendința generală fiind de a respinge aceste solicitări. Acestei ofensive laice i-a căzut victimă și ordinul dominican care a fost expulzat în 1880 iar capela Jean de Beauvais a fost reînchisă. Între 1880-1882 aici a funcționat un depozit de cereale. În aceasta situație se găsea imobilul când în septembrie 1882 ministrul României la Paris, Mihail Pherekyde îl cumpăra pentru suma respectabilă de 250000 de franci. Operațiunea a fost criticată în epocă așa cum rezultă din raportul neoficial pe care Vasile Alecsandri îl expedia de la Paris în ianuarie 1889 lui Titu Maiorescu³.

Starea degradată a clădirii a obligat statul român la investiții însemnate, până în 1892 fiind alocați pentru restaurare, 500000 de franci. În același an, la 31 mai, a avut loc sfințirea solemnă a lăcașului de către vicarul mitropoliei Ungro-Vlahiei în prezența personalului Legației României la Paris.

Întreținerea bisericii ortodoxe române de la Paris revenea esențialmente statului român sumele necesare fiind prevăzute în bugetul ministerului cultelor și instrucțiunii publice. În 1885 aceste sume se cifrau la 14350 de lei pentru a ajunge în cursul anului financiar 1940-1941 la 1256000 de lei. În afara asistenței financiare a statului român, biserica a beneficiat de-a lungul timpului de importante donații și legate făcute de fideli români de la Paris, patrimoniul acesteia fiind finalmente deloc neglijabil. Din punct de vedere canonic biserica ortodoxă română era subordonată mitropoliei Ungro-Vlahiei, din 1925 Patriarhiei Române, care numea, fără consultarea comunității române de la Paris, pe superiorul acesteia și personalul de cult auxiliar. Demnitatea de superior al bisericii Jean de Beauvais era, se pare, destul de solicitată și traficul de influență nu a lipsit dar până la sfârșitul celui de al doilea război mondial nu au existat incidente majore.

Situația s-a deteriorat brusc la finele războiului când biserica ortodoxă română a devenit obiect al competiției politice dintre diversele tendințe care scindau comunitatea românească din capitala Franței. Fără să abandoneze funcția religioasă, biserica a început să joace un rol preponderent politic. Controlarea bisericii putea atrage după sine controlul asupra comunității românești sau cel puțin a unei părți însemnate a acesteia, care la rândul său putea deveni un grup de influență și partener de dialog în raport cu autoritățile franceze. În momentul încheierii ostilităților, superior al bisericii era arhimandritul Teofil Ionescu⁴, numit de autoritatea ecleziastică din România la 1 februarie 1939. În 1945 lui Teofil Ionescu i s-a cerut să se repatrieze dar acesta pertractează așa încât la 24 ianuarie 1946 însuși patriarhul Nicodim cere printr-o scrisoare ultimativă reîntoarcerea întregului personal de cult de la Paris. Noul refuz al lui Teofil Ionescu a obligat

Patriarhia să-l desemneze în funcția de superior pe Vasile Boldeanu (1902-1991 sau 1992) la 20 august 1946⁵. Cum preotul Boldeanu a declinat oferta, preferând să rămână doar preot slujitor al bisericii, alegerea Patriarhiei s-a oprit asupra lui Martinian Ivanovici care a preluat funcția în decembrie 1946. Aparent Ivanovici era un element sigur pentru autoritățile de la București. După mărturiile ulterioare ale acestuia, regimul de la București vedea numirea lui ca o etapă tranzitorie spre desființarea bisericii și înlocuirea ei cu un dispensar și un muzeu⁶. Calculele autorităților române s-au dovedit eronate pentru că în scurt timp Ivanovici și-a descoperit vocația de carlist, fiind cel care va oficia în august 1949 la Estoril căsătoria dintre Carol II și Elena Lupescu și în 1953 funeraliile aceluiași fost suveran. Regimul de la București a încercat să remedieze situația în avantajul său, somându-l pe Ivanovici să revină în țară în octombrie 1947 și februarie 1948, dar fără succes. În condițiile în care biserica ortodoxă română risca să scape controlului comuniștilor de la București, aceștia au încercat să trateze această problemă pe terenul relațiilor bilaterale franco-române. La 21 aprilie 1948 Legația României la Paris adresează ministerului de externe francez următoarea solicitare: «La Légation de la République Populaire Roumaine en France présente ses compliments empressés au Ministère des Affaires Etrangères et a l'honneur de porter à sa connaissance ce qui suit : Pour des raisons d'ordre disciplinaire le supérieur de l'Eglise roumaine de Paris, l'archimandrite Martinian Ivanovici, a été rappelé en Roumanie par le ministère de cultes de Bucarest, dont il dépend, ainsi que par S.S. le Patriarche de Roumanie, chef suprême de l'Eglise orthodoxe roumaine. La Légation rappelle, à ce sujet, que l'Eglise orthodoxe roumaine est une église d'état, que les ministres de ce cultes sont tous fonctionnaires d'état et que les bâtiments de l'Eglise roumaine de Paris, rue Jean de Beauvais, ainsi que l'immeuble y attenant, sont propriété du gouvernement roumain. Celui-ci en a fait acquisition il y a plus d'un siècle, suivant les formes légales en France à ce moment. Le dernier délai accordé à l'ancien supérieur de l'Eglise roumaine de Paris pour se présenter devant ses chefs hiérarchiques ayant expiré le 20 avril, la Légation lui a officiellement fait savoir, le 19 avril, qu'en exécution des instructions reçues de Bucarest, l'archimandrite Ivanovici était invité une dernière fois, à remettre sans retard, au délégué de la Légation, l'Eglise et l'immeuble qui en dépend avec tous les biens s'y trouvant, propriétés du gouvernement roumain; les clefs de l'église devant être confiées au représentant de ce gouvernement à Paris, jusqu'à l'arrivée du nouveau supérieur désigné par Bucarest. Prenant nettement attitude de rebelle, l'archimandrite Ivanovici, révoqué de son poste, n'a pas seulement refusé de remettre à la Légation de Roumanie les biens de l'état roumain qui lui avaient été confiés en vertu de la charge dont il vient d'être relevé, mais, en s'adjoignant de sa propre initiative un soi-disant « conseil paroissial », a

déclaré prendre purement et simplement possession de l'Eglise roumaine et de tous les biens qui s'y rattachent. Devant la situation ainsi créée au mépris de toute loi de protection des biens des gouvernements étrangers en France, le Légation de la République Populaire Roumaine a le devoir et l'honneur de solliciter du gouvernement de la République Française la protection des biens se trouvant sur son territoire et appartenant au gouvernement roumain. En conséquence la Légation de la R.P.R. prie le gouvernement français de vouloir bien ordonner: 1. l'évacuation de l'immeuble attenant à l'Eglise roumaine (rue Jean de Beauvais) de tous les occupants que l'ancien supérieur de l'église y a introduits et qui continuent à y demeurer illégalement; 2. l'appose de scellés aux entrées de l'église par les autorités françaises, après la remise en possession des autorités légales roumaines de Paris, des bâtiments appartenant au gouvernement roumain. La Légation de la R.P.R. en France est convaincue que le Ministère des Affaires Etrangères, sachant apprécier le constant souci avec lequel le gouvernement roumain n'a cessé d'assurer les droits de propriété et la sécurité qui garantissent le bon fonctionnement des nombreuses institutions culturelles françaises en Roumanie, voudra envisager, sous cet angle, la délicate situation dont la note présente fait l'objet. La Légation de la R.P.R. en France saisit cette occasion pour renouveler au Ministère des Affaires Etrangères l'assurance de sa très haute considération»⁷. Formal nota legăției române era corectă în ce privește drepturile de proprietate asupra imobilelor și a subordonării canonice a personalului de cult. Pe de altă parte conform cutumelor canonice ortodoxe, biserica nu aparține statului ci comunității pe care o deservește. În finalul ei nota sugera șantajul la care regimul de la București se putea preta, în legătură cu diversele instituții franceze din România, în primul rând Institutul francez și Misiunea universitară franceză, care ar fi putut să devină victime ale unor represalii. Totuși guvernul francez și-a asumat riscurile represaliilor și la 30 aprilie 1948 a înmănat Legăției României următorul răspuns : «Le Ministère des Affaires Etrangères a l'honneur de faire connaître à la Légation de la R.P.R., en réponse à sa note du 21 avril, que la question soulevée par l'attribution de l'immeuble de l'Eglise roumaine de la rue Jean de Beauvais a retenu toute son attention. Il résulte de l'enquête approfondie à laquelle le ministère a procédé sur les aspects juridiques de cette affaire que les droits de propriété dont il est fait état sur les bâtiments de l'Eglise roumaine et sur l'immeuble y attenant, ne sauraient infirmer les droits d'utilisation qu'une association culturelle pourrait, à ce jour revendiquer. Dans une telle hypothèse, pour faire valoir ses droits le nouveau desservant devrait constituer à son tour une association de ce genre avant de revendiquer la disposition de l'église devant le Conseil d'Etat statuant au contentieux conformément aux dispositions des articles 4 et 8 de la loi du 9 décembre 1905 étendues aux cultes non concordataires par

l'article 57 de la loi du 17 avril 1906. A défaut d'association culturelle investie à ce jour du droit d'utilisation, la question serait de la compétence des tribunaux civils. Le Ministère des Affaires Etrangères saisit cette occasion pour renouveler à la Légation de la R.P.R. les assurances de sa haute considération»⁸. Legația română a reacționat la 30 iulie 1948 protestând împotriva interpretării date de partea franceză legii din 1905, solicitând intervenția autorităților și amenințând în mod deschis cu represalii. După această dată legația a părut că se dezinteresează de această problemă.

La 12 noiembrie 1948 gruparea « moderată » a românilor de la Paris au constituit o asociație pentru practicarea cultului ortodox român pentru a contracara intențiile guvernului de la București de a relua sub controlul său biserica din Paris⁹. Ar fi simplist să se rezume conflictul la opoziția dintre comunitatea românească din Paris și regimul de la București. O parte din românii de la Paris gravitau în orbita partidului comunist francez și erau dispuși să servească interesele autorităților române. Totuși aceștia reprezentau doar o minoritate. Mai nocivi erau acei membrii ai comunității care deveneau din opozanți ai regimului comunist colaboratori ai acestuia din rațiuni de multe ori obscure. În primii ani postbelici exista o grupare fidelă regelui Carol II căreia i se opunea majoritatea românilor care erau partizani ai regelui Mihai. Conflictul a atins cote incendiare prin intervenția unei a treia grupări formată din legionari și simpatizanți ai acestora care încercau să se stabilească în Franța.

La 18 august 1949 Martinian Ivanovici gafează invocând la sfârșitul unei slujbe numele lui Carol al II-lea și al recente sale consoarte, Elena Lupescu. Gestul a trezit nemulțumirea fidelilor care au retras sprijinul pe care l-au acordat până atunci superiorului Ivanovici. Drept reacție un consiliu spiritual format din 7 preoți români rezidenți în Franța au solicitat mitropolitului Visarion Puiu preluarea bisericii¹⁰. Acesta se stabilește în Franța după câțiva ani de peregrinări¹¹. Se pare că mitropolitul avea sprijinul legionarilor și simpatizanților acestora și se dorea crearea unei episcopii române ortodoxe pentru românii din Occident care trebuia să aibă ca titular pe Visarion Puiu, prelatul cel mai înalt în rang aflat în exil. Sediul acesteia urma să fie la Paris. Proiectul însă a fost compromis de maniera în care s-a încercat tranșarea conflictului din interiorul comunității românești. Cum Ivanovici a respins injoncțiunile mitropolitului care îi cerea să se retragă din funcție, la 4 septembrie 1949 un grup de legionari și simpatizanți gardiști au luat literalmente cu asalt localurile bisericii în care s-au instalat mitropolitul și partizanii săi. Succesul a fost efemer deoarece tot în septembrie 1949, pentru evitarea de noi incidente, poliția franceză a intervenit și a închis biserica. De remarcat că în același an a fost constituită o asociație a episcopiei ortodoxe române pentru Europa occidentală care a solicitat autorităților franceze recunoașterea legală. Conflictul a fost adus în fața

justiției franceze care a numit un administrator judiciar și care a interzis oficierea serviciului divin între 1949-1952 cu unele excepții (vezi pentru aceste evenimente Anexa, doc. nr.1). Asociația culturală a fost refăcută sub control judiciar francez, superiorii bisericii urmând să fie aleși și numiți de comunitatea românească care de altfel prelua întreaga susținere financiară a lăcașului. Superior al bisericii va fi ales Visarion Puiu care se pare că va conduce și o episcopie a românilor din Europa occidentală, a cărei subordonare canonică nu este clară. Rezultatul acesta a fost permanent contestat de partizanii regelui Carol II și în general de cei care se declarau adversari ai mișcării legionare. La 20 iunie 1950 George Raut¹² remitea ministerului de externe francez o notă prin care atrăgea atenția asupra reorganizării mișcării legionare la Paris sub inspirația lui Pamfil Șeicaru din exilul său spaniol. Fostul diplomat susținea că principele Nicolae, fratele lui Carol II, s-a stabilit în Spania unde la sugestia lui Franco urma să constituie un comitet național român compus din foștii miniștrii legionari Mihail Sturdza, Victor Iașinski și generalul Platon Chirnoagă¹³. Din acest comitet trebuia să facă parte și Visarion Puiu. De asemenea Raut semnala faptul că centrul de studii universitare fondat la Paris era controlat de legionari motiv pentru care Petre Sergescu, Constantin Marinescu și Basil Munteanu refuzaseră să colaboreze¹⁴. Aceste intervenții puteau influența viziunea întrucâtva dogmatică a autorităților franceze care nu-și ascundeau antipatia față de tentativele de reorganizare ale gardiștilor. Probabil că soluția propusă de serviciile diplomatice franceze de a înlătura anturajul legionar al mitropolitului Visarion și de a încuraja crearea unei episcopii pentru românii din vest, care eventual ar fi putut fi influențată de guvernul francez, era cea mai indicată. Bine încadrat, mitropolitul s-ar fi putut transforma într-un simbol al rezistenței anticomuniste și ar fi fost un reper cel puțin moral pentru majoritatea românilor din emigrație. Din nefericire guvernul francez nu a avut o politică consecventă în această chestiune. La 14 noiembrie 1950 ministerul de interne solicita ministerului de externe să găsească o țară în care să fie expulzat Visarion Puiu, dar sugestia nu s-a concretizat. În schimb, efectul acestor conflicte asupra autorităților franceze a fost dezastros. Dezabuzate de spectacolul dezolant al certurilor adesea sterile, acum și mai târziu, din cadrul comunității românești, autoritățile franceze au tratat cu prudență toate aceste probleme.

În martie 1952 la biserica din strada Jean de Beauvais slujea părintele Virgil Pârvănescu, iar mai târziu preotul Vasile Boldeanu care deși fost legionar a fost acceptat de majoritatea fidelilor (este adevărat că Boldeanu a evitat în permanență să-și exhibeze trecutul politic). Acesta din urmă a avut intervenții salutare în 1953-1954 când s-a încercat de la București destabilizarea situației bisericii ortodoxe române de la Paris și mai ales în 1972 când episcopul Teofil

Ionescu s-a raliat regimului de la București, gest care putea readuce biserica din Jean de Beauvais sub ascultarea Patriarhiei române.

Situația s-a menținut calmă până la sfârșitul anilor 1950 când fideli români asistă stupefiați la o schimbare radicală a atitudinii lui Visarion Puiu care acum pleda pentru reintegrarea bisericii din Paris în cadrul Bisericii Ortodoxe Române. Cauzele acestui reviriment sunt multiple, inclusiv de ordin personal. Dar considerăm că principala cauză o constituie noua politică de destindere pe care regimul de la București o promova cu destulă abilitate. Mitropolitul Visarion Puiu sucombuse în fața acțiunii dinamice a ministrului român la Paris, Mircea Bălănescu, care primise misiunea de a normaliza relațiile României cu Franța¹⁵. Comportamentul lui Visarion Puiu în 1957-1958 a șocat comunitatea românească de la Paris care l-a revocat și l-a înlocuit la 23 iunie 1958 cu preotul Vasile Boldeanu, devenit astfel superior al bisericii. Tot el este cel care a rezolvat problema subordonării canonice a bisericii din Paris aflată acum sub jurisdicția Bisericii ruse dinafara hotarelor (fondată în 1920) condusă de mitropolitul Atanasie cu sediul la Chicago.

Problema bisericii ortodoxe române de la Paris a cunoscut o oarecare recurență, desigur marginală, în cadrul relațiilor franco-române. La 9 februarie 1957 autoritățile de la București au închis capela franceză Sacré-Coeur și l-au arestat pe preotul deservent François van der Jonckheyd, cetățean belgian care după o înscenare judiciară va fi expulzat la 1 noiembrie același an. La protestele ministrului francez la București, autoritățile române au lăsat să se înțeleagă că ar fi dispuse să discute redeschiderea capelei pe baza unui acord care să ia în considerație și situația bisericii din Jean de Beauvais. Acesta era avizul ministrului României la Paris, Mircea Bălănescu, transmis centralei la 28 februarie 1957 : » Părerea noastră este că este bine să introducem principiul reciprocității în ce privește apartenența și funcționarea celor două biserici. Poate că este mijlocul cel mai bun de a-i sili pe francezi de a ne da biserica românească din Paris la care noi va trebui să trimitem un preot bine pregătit din toate punctele de vedere. Din informațiile noastre autoritățile franceze (și poliția) sunt sătule de certurile neîncetate și bătăile de la biserică între diversele fracțiuni ale fugarilor” (termenul utilizat de autoritățile comuniste pentru a-i desemna pe refugiații politici - n.n.)¹⁶. Cum după toate indiciile, autoritățile franceze nu erau dispuse să cedeze unui astfel de șantaj, regimul de la București a luat în considerație și o altă variantă, aceea de a recupera biserica prin intermediul justiției. În vederea declanșării unei acțiuni de revendicare pe calea justiției ordinare - verdictul nu putea să fie decât favorabil regimului de la București - s-a început recoltarea documentației. Același Mircea Bălănescu informa la 19 mai 1957 : «Noi nu am stat inactivi cu privire la biserică. După anumite cercetări avocatul Aaron mi-a comunicat că a găsit actul de bază pentru

orientarea noastră adică dreptul de proprietate a statului român asupra bisericii...Odată în posesia actului putem porni acțiune în justiție să intrăm în posesia bisericii în mod destul de rapid. Fostul administrator al bisericii, Weill care pare să fie un om integru și cu vederi democratice (sic) este de aceeași părere. Există și un însă, anume că fugarii ar putea deschide oriunde în altă parte o altă biserică ortodoxă eventual chiar alături de a noastră »¹⁷. Scenariul avansat de Bălănescu era improbabil. Este greu de imaginat că românii de la Paris ar fi fost capabili să fondeze o nouă biserică ortodoxă. Nu acesta era motivul pentru care autoritățile de la București nu au declanșat o acțiune energetică în vederea redobândirii bisericii. Una dintre explicații este formulată doi ani mai târziu, în ajunul unei reuniuni parlamentare franco-române, când autoritățile române păreau resemnate : « În prezent partea română nu este interesată în preluarea acestei biserici, deoarece deocamdată nu ar putea găsi în sânul coloniei române din Franța sprijin suficient pentru asigurarea funcționării normale a bisericii cu un preot trimis din țară »^{17 bis}. Dar principala explicație stă în strategia regimului de la București privind normalizarea relațiilor cu Franța care putea fi complicată de o rezolvare prea brutală a chestiunii bisericii române de la Paris.

Nu au lipsit nici demersurile proprii Bisericii Ortodoxe Române, în condițiile în care regimul de la București a început să privilegieze inițiativele acesteia în această problemă. În 1962 mitropolitul Moldovei Iustin Moisescu și superiorul bisericii române de la Paris au avut ocazia să se întâlnească la o reuniune a Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Primul i-a propus lui Vasile Boldeanu să recunoască autoritatea Patriarhiei române dar a fost refuzat categoric. La 13 octombrie 1967, ambasadorul României la Paris, Victor Dimitriu, era de acord ca demersurile să fie asumate în continuare de Biserica ortodoxă română : « La telegrama dvs. din 10 octombrie considerăm utilă intenția Patriarhiei române de a trimite pe arhimandritul Benedict Ghiuș pentru discuții cu preoții ortodocși disidenți din Paris... După părerea noastră pentru rezolvarea corespunzătoare a problemei bisericii ortodoxe române din Paris, oficiul propune fie de a se revendica biserica prin ambasada Franței la București (fără șanse - n.n.) fie de a trimite în Franța o delegație compusă din personalități bisericești care împreună cu cei 2 preoți disidenți să se ocupe timp de 1-2 luni de punerea bazelor activității viitoare a bisericii »¹⁸. Aparenta liberalizare a regimului de la București, abila politică antisovietică practică de Nicolae Ceaușescu și intensă ei colportare în Occident au făcut ca unii dintre adversarii comunismului românesc să se concilieze cu noile realități din țară, fie dintr-un entuziasm sincer, fie din interese personale meschine. Așa par să stea lucrurile cu preotul Vasile Boldeanu, conform informațiilor transmise de noul ambasador român la Paris, Constantin Flitan, la 10 mai 1968: « Profesorul (Victor G.) Cădere care desfășoară o activitate folositoare țării noastre la

facultatea de drept din Paris, despre care vă voi raporta cu ocazia venirii mele în țară, m-a informat astăzi că preotul Boldeanu dorește să aibă o întâlnire strict confidențială cu mine pentru a-mi face cunoscută foarte exact poziția sa privind biserica română de la Paris și pentru a-mi prezenta propuneri în vederea restabilirii legăturii dintre biserică (de la Paris - n.n.) și Patriarhie. Dorește să mă vadă înainte de a pleca în țară. Cu această ocazie profesorul Cădere mi-a spus că de câteva luni a constatat « dorința sinceră a lui Boldeanu de a termina pentru totdeauna cu atitudinea ostilă față de țara noastră ». Propun să aprobați să am această întâlnire »¹⁹.

Probabil cea mai bizară acțiune a autorităților române de a redeschide spinosul dosar al bisericii din Jean de Beauvais s-a consumat în 1964. La începutul anului, ambasadorul român la Paris, Victor Dimitriu i-a expus lui Charles Lucet, director în ministerul francez de externe, problema bisericii și i-a solicitat sprijinul. Mai mult diplomatul român și-a continuat demersurile pe lângă ministrul de interne francez solicitând concursul poliției în vederea înlăturării preotului neagreat la București. Intr-o notă internă din iulie 1964 diplomația franceză își preciza poziția în legătură cu acest contencios « Le département a exposé au ministre de l'Intérieur son souci de voir cette affaire présentée par la voie diplomatique normale afin qu'elle puisse être examinée dans l'ensemble des initiatives dont fait preuve le gouvernement roumain à l'égard de la France et des requêtes qu'il lui présente. Il estimait toutefois que le gouvernement français n'avait pas à déjuger l'attitude qu'il avait adopté en 1948 et qu'en outre la longue carence du gouvernement roumain renforçait la position des actuels occupants de l'église »²⁰. Episodul este bizar pentru că el intervine într-un moment când relațiile franco-române se amelioraseră semnificativ, în special datorită inițiativelor și concesiilor părții române. Or era evident că resuscitarea acestei probleme nu putea decât să indisună guvernul francez. Acesta presupunea că problema bisericii românești putea fi evocată în cursul întâlnirii dintre delegația guvernamentală condusă de Ion Gheorghe Maurer, care era așteptată în Franța la sfârșitul lunii iulie, și autoritățile de la Paris. Diplomația franceză scria preventiv : « Mais on ne peut exclure que la question soit reprise lors du voyage de M.Maurer. Il conviendrait en pareil cas de se montrer très réservé »²¹. Pragmatismul premierului român și al delegației care îl însoțea a făcut ca această problemă jenantă să nu fie evocată în cursul unei vizite care avea mize mult mai importante.

Conflictele generate de controlul bisericii ortodoxe române de la Paris explică în parte rolul, mult sub posibilitățile sale virtuale, pe care l-a avut comunitatea română din Franța în combaterea regimului comunist de la București în deceniile postbelice.

NOTE

- 1) Vezi documentata monografie a lui Radu Toma, *Românii din America*, București, f.a. și lucrarea preotului Dumitru Găină, *Regimul legal al cultelor religioase în Australia. Diaspora ortodoxă*, București, 1995
- 2) Veniamin Pocitan Ploeșteanu, *Biserica ortodoxă română din Paris cu o introducere asupra relațiilor franco-române*, București, 1941. Autorul acestei documentate lucrări a fost superiorul bisericii din Paris între 1914-1915.
- 3) apud Veniamin Pocitan Ploeșteanu, *op. cit.*, p. 70-75
- 4) Pentru Teofil Ionescu vezi Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, 1996, p. 210-211
- 5) Dinu Sikitiu-Cartior, *Altare românești la Paris*, București, 1994, p.70-71
- 6) *ibidem*, p. 73
- 7) *Arhivele Ministerului Afacerilor Externe*, Franța 218 / 1948
- 8) *ibidem*
- 9) *Association pour la pratique du culte orthodoxe roumain à Paris* a fost înregistrată la un tribunal parizian la 22 noiembrie 1948. Conform statutelor sale asociația trebuia să ajute biserica pentru organizarea serviciului religios și îndeplinirea misiunii ei față de fideli. Din asociație puteau face parte românii ortodocși stabiliți în Franța de cel puțin 6 luni. Se prevedea cazul când o persoană putea deveni membră a asociației mai rapid în cazul în care era recomandată de 2 membri. Organele de conducere erau epitropia formată din 5 persoane și consiliul parohial format din 12 persoane. Ambele erau alese pe o perioadă de 3 ani de adunarea parohială. Superiorul de drept era președintele asociației. Adunarea parohială se întrunea cel puțin o dată pe an pentru analizarea raportului moral și material. Adunarea parohială extraordinară poate decide dizolvarea asociației sau modificarea statutelor ei. *Arhivele Ministerului Afacerilor Externe*, Franța 217 / 1955-1959
- 10) Dinu Sikitiu-Cartior, *op. cit.*, p. 76
- 11) Visarion Puiu s-a născut la Pașcani în 1879. A urmat seminarul teologic la Iași, facultatea de teologie la București și în 1907-1909 a făcut studii de specializare la Academia teologică de la Kiev unde a obținut titlul de doctor. Intră în 1905 în viața monahală. În 1908 este numit arhimandrit de Galați iar în anul următor devine directorul seminarului teologic din același oraș. Ocupă demnitățile de episcop de Argeș în 1921-1923, de episcop de Hotin și Bălți între 1923-1935 iar între 1935-1940 este mitropolit al Bucovinei. În perioada războiului conduce misiunea ortodoxă română din Transnistria și în 1943 este însărcinat cu organizarea diocezei de Odesa și Transnistria. După 23 august 1944 refuză să revină în țară și face parte ca ministru al cultelor din guvernul Horia Sima constituit la 10 decembrie 1944 la Viena, unde îl are ca secretar pe Viorel Trifa. Tribunalul poporului de la București l-a condamnat la moarte în contumacie la 21 februarie 1946 iar la 28 februarie 1950 Sfântul Sinod l-a declarat decăzut din drepturi. După desființarea guvernului de la Viena, Visarion Puiu se refugiază în Italia, în Elveția și din 1949 în Franța unde va deceda în 1964. Renegat de comunitatea românească de la Paris pentru scrisoarea sa deschisă din iunie 1958 « O veste îmbucurătoare » prin care se ralia guvernului de la București.

12) George Răut era un interlocutor valabil pentru autoritățile franceze prin antecedentele sale. Titular al unui doctorat în drept la Paris se stabilise în Franța din 1912. Mulți ani delegat al României la Biroul Internațional al Muncii de la Geneva, a fost colaborator al lui Titulescu. A luptat în timpul războiului în *Forces Françaises Libres* și era decorat cu Legiunea de onoare și cu distincții americane.

13) Deși Răut susținea că amintii miniștrii legionari erau în Spania o notă a ministerului de interne francez din 14 noiembrie 1950 susținea contrariul. Autoritățile franceze știau că Mihail Sturdza, născut la 9 septembrie 1909 la Roman, fusese guvernator al Clujului(?), diplomat la Budapesta, Viena, Washington, Riga și Helsinki, participase la rebeliunea legionară, evadase din România și se refugiase în Danemarca. În 1944 a acceptat postul de ministru de externe în guvernul Horia Sima. După război se refugiază succesiv în Danemarca, Elveția și la 30 septembrie 1946 vine în Franța. Despre Platon Chirnoagă, născut la 24 octombrie 1894, se știa că fusese condamnat la moarte în contumacie pentru că a comandat o divizie formată din voluntari români împotriva armatelor sovietice în 1944-1945. În octombrie 1948 vine în Franța din Austria. Se susținea că Platon Chirnoagă era în legătură cu generalul Rădescu. *Archives du Ministère des Affaires Etrangères, série Europe 1944-1960, sous-série Roumanie, carton n° 81*

14) *ibidem*

15) Se pare că inițiativa a aparținut lui Visarion Puiu care scria la 10 octombrie 1957 de la Viels Maisons lui Mircea Bălănescu : « Unul dintre cele mai simțite lipsuri spirituale îndurate de toți românii refugiați de la 1944 încoace prin felurite țări, e lipsa de preoți ortodocși. Din cauza lipsei unor elemente cu pregătire trebuitoare și a unei ierarhii sprijinite spre a le cârmui, elementele puține ce s-au aflat au dat naștere la grave dezordini disciplinare și la dezorientări religioase, unice în istoria noastră bisericească - îndeosebi printre românii din S.U.A. și Canada, iar în Europa printre românii din Paris. O îndreptare a unei asemenea situații, ce durează de 12 ani, nu a fost cu puțință, aducerea din țară a altor persoane trebuitoare, fiind din cauza împrejurărilor politice internaționale de după 1944, absolut împiedicată. Acum observând că între țara noastră România și Franța se reiau câteva bune legături politice și culturale, putând interveni binefăcător și în lipsa noastră de preoți arătată, venim a vă ruga domnule ministru, să binevoiti a interveni, ca în bună înțelegere cu ministerul de interne și cel al afacerilor străine din Franța, să se înlesnească aducerea pentru biserica noastră ortodoxă din Paris din România personalul bisericesc trebuitor, îndeosebi un preot cu suficientă pregătire teologică și destoinicie pastorală, pentru a se da întregii obște românești din acest oraș, desfășurarea serviciilor religioase cuvenite - postul de paroh al acestei bisericii fiind în trecut (*indescifrabil*) totdeauna de elemente alese : arhimandriți și unii preoți profesori universitari (se recomandă Gala Galaction). Această biserică la fel cu celelalte biserici românești din străinătate, trebuind să revină îngrijirii spirituale superioare a Patriarhiei din București (a noastră fiind provizorie) iar îngrijirea sa materială revenind ca în trecut Legației române din Paris, rugăm să se deie, și acestei biserici același sprijin, cum se dă de curând celei a românilor din Viena ». Propunerea candidă a mitropolitului probabil că a luat prin surprindere autoritățile române de vreme ce acestea reacționează abia la 16 noiembrie 1957. La acea dată Traian Micu directorul direcției Europa Occidentală din ministerul român transmitea lui Mircea Bălănescu următoarele instrucțiuni : « Suntem de acord cu propunerea dumneavoastră de a lua legătura cu mitropolitul Visarion Puiu pentru a vedea cum înțelege el în mod concret să se facă trimiterea personalului pentru biserica românească din Paris , ce perspective sunt pentru preluarea și folosirea acesteia

de către noi. Cu ocazia discuțiilor ce le veți avea cu Visarion Puiu, ar fi bine să vedeți care este situația lui materială, ce atitudine are față de țara noastră și de Patriarhia din București, dacă ar dori să revină în țară etc. Dacă Visarion Puiu își menține punctul de vedere că biserica română din Paris trebuie să fie deservită de personal bisericesc numit de către Patriarhia română, ar fi bine să tatonăm dacă el ar fi dispus, la momentul potrivit să-și exprime părerea și în mod public (eventual în presa franceză). Vă rugăm să ne comunicați în mod amănunțit rezultatele discuției pe care o veți avea cu Visarion Puiu precum și propunerile dumneavoastră în legătură cu posibilitățile de rezolvare a problemei bisericii (trimiterea de preoți oficanți din țară, preluarea bisericii, eventuala ei închidere pentru reparații etc) ». Pentru autoritățile române se profila o importantă operațiune de propagandă în beneficiul regimului de la București. *Arhivele Ministerului Afacerilor Externe*, Franța 217 / 1957. Cum după toate probabilitățile această întâlnire nu a avut loc, mitropolitul reînoiește demersurile sale anul următor. La 28 mai 1958 Bălănescu transmitea ministerului de externe de la București : » Tovarășul Botez (atunci Demostene Botez era reprezentantul României la UNESCO - n.n.) m-a informat că a fost vizitat de Leon Negruzzi care i-a transmis dorința mitropolitului Visarion ca să i se facă o vizită în satul unde locuiește. L-am sfătuit pe tov.Botez să-i răspundă că ar putea să-l vadă pe mitropolit însă când va veni la Paris » *Arhivele Ministerului Afacerilor Externe*, Telegrama intrate Paris 1958, vol. II, f. 73

16) *ibidem*, Telegrama intrate Paris 1957, vol. I, f. 165

17) *ibidem*, Telegrama intrate Paris 1957, vol.III, f.62

17bis) *ibidem* , Franța 217/1955-1959, Referat din 21 septembrie 1959.

18) *ibidem*, Telegrama intrate Paris 1967, vol.IV, f. 86

19) *ibidem*, Telegrama intrate Paris 1968, vol. II, f. 208. Până la sfârșitul anului 1968 această întâlnire nu avusese loc. De altfel până la sfârșitul vieții sale, preotul Vasile Boldeani s-a opus intrării bisericii române (Jean de Beauvais) în dependența canonică a Patriarhiei Române

20) *Archives du Ministère des Affaires Etrangères*, série Europe 1961-1965, sous-série Roumanie, carton n° 1843

21) *ibidem*. Nota plasează discuția lui Victor Dimitriu cu ministrul francez de interne Frey în mai 1964. Menționăm că nu am găsit nici o referire la acest episod diplomatic în arhivele diplomatice românești.

ANEXE

Doc. nr. 1

(Paris, octobre 1949)

Note pour le Directeur d'Europe

Le 9 septembre la Sous-Direction d'Europe Orientale était appelée à fournir à la Préfecture de Police son avis sur le différend opposant l'archimandrite Martinian Ivanovici, titulaire depuis deux ans de l'Eglise orthodoxe roumaine de la rue Jean de Beauvais, au métropolite Visarion Puiu, arrivé de Suisse quelques jours plus tôt, qui prétendait avoir, dans les formes régulières, destitué Ivanovici de ses fonctions. L'archimandrite ayant refusé de se soumettre, en déniaut au métropolite l'autorité dont il se prévalait, un conflit était né qui mettait en question l'exercice du culte.

Les anciens diplomates roumains qui maintiennent des relations suivies avec le Département déclaraient alors qu'il s'agissait d'une manoeuvre des « Gardes de fer », soutenant le métropolite Visarion Puiu, visant à accaparer dans un but politique l'église roumaine, auparavant géré par les éléments réputés modérés.

Certains renseignements, tant auprès des milieux catholiques français qu'auprès de la Préfecture de Police, conduisant cependant à penser que l'affaire était plus compliquée et de plus grandes conséquences que ne voulaient le déclarer les partisans d'Ivanovici, la Sous-Direction d'Europe Orientale jugea opportun de suggérer au Ministère de l'intérieur, que l'église fut fermée jusqu'à plus ample informé. Les incidents assez violents qui avaient eu lieu le dimanche précédent, à l'issue du service religieux, permirent à la Préfecture de Police d'invoquer l'ordre public pour justifier cette mesure.

Le Directeur d'Europe voudra bien trouver ci-dessous l'exposé du conflit tel qu'il résulte des nombreux témoignages recueillis depuis lors, ainsi que certaines suggestions en vue du règlement de cette affaire.

*

* * *

L'archimandrite Ionescu ayant rompu avec les autorités de Bucarest et gagné les Etats-Unis, le Père Ivanovici Martinian fut, le 3 décembre 1946, régulièrement désigné pour assurer sa succession en qualité d'archimandrite de l'église orthodoxe roumaine de Paris. Nommé par un gouvernement à majorité communiste (Ivanovici serait un ami personnel du Général Bodnaras, ministre de la guerre actuel), le nouveau titulaire manifesta par son assiduité aux réunions communistes et dans ses propos privés un attachement à ses maîtres qui le rendit rapidement impopulaire auprès d'une assez forte proportion de l'émigration roumaine à Paris.

Toutefois, l'attitude de l'archimandrite changea brusquement tout au moins en apparence lorsque, rappelé à Bucarest en 1948 pour rendre compte de son activité, il refuse de se déplacer. Suspendu par ses chefs hiérarchiques et privé de son traitement,

Ivanovici Martinian fut également invité par la Légation de Roumanie à restituer à celle-ci l'église et le presbytère, propriétés du gouvernement roumain.

Le Département, alerté par les amis politiques du prêtre dissident, fut alors appelé à trancher la question de l'occupation des lieux et, interprétant la loi de 1905 sur la liberté des cultes, fit savoir à la Légation de Roumanie que le culte orthodoxe roumain serait autorisé à poursuivre son exercice dans les mêmes locaux si les fidèles constituaient une association culturelle dans les formes prévues par la loi susmentionnée. La Légation de Roumanie, après avoir le 30 juillet 1948, protesté contre cette interprétation des textes français qui ne tenait pas compte des règles propres à l'église roumaine et menacé de représailles aux dépens de nos oeuvres en Roumanie, n'insista plus et parut accepter l'occupation de fait sans chercher à y porter atteinte.

Entre-temps, l'archimandrite Ivanovici Martinian, estimant sans doute sa position assez précaire, avait cherché à renforcer celle-ci en s'appuyant sur le Père Boldeanu, ex-gardiste, qui sous couvert de défendre l'église contre les communistes, installa dans les locaux des éléments anciens membres ou sympathisants de la « Garde de fer ». Cette précaution, qui se révéla superflue dès que le gouvernement français eut arbitré le conflit sur la question de l'occupation des lieux, devait être l'origine de certaines des difficultés que connut depuis lors l'archimandrite. Signalons notamment qu'en novembre 1948, le conseil paroissial, profitant de l'absence de ceux de ses membres réputés modérés, destitua Ivanovici et désigna un nouveau conseil de fabrique qui proclama aussitôt Lucaciu Stephan comme archimandrite. Cependant Ivanovici gagna de vitesse son concurrent dans les formalités administratives et réussit à faire enregistrer une association culturelle le 22 novembre (l'association culturelle constituée au moment de la rupture avec Bucarest, faute d'insertion légale, n'était pas régulière) qui fut considéré comme seule autorité compétente par l'administration française. Le conseil paroissial, qui avait été organisé pour assister « l'usurpateur » Lucaciu, fonctionna quelques mois parallèlement, puis, s'avouant provisoirement vaincu, cessa de se réunir.

Le 25 août dernier, arrivait à Paris, muni d'un visa d'entrée délivré par notre consul à Lugano, le métropolitain Visarion Puiu, escorté de Boldeanu. Dès le 27 août, le prélat faisait part à Ivanovici Martinian de son intention d'organiser un diocèse pour les Roumains de l'Occident et lui proposait de le maintenir à son poste. L'archimandrite, après avoir paru accepter, refusa finalement (9 septembre 1949) en invoquant la nécessité de consulter le Conseil de fabrique, le Comité National Roumain et le Roi Carol; il se vit alors destituer (4 septembre 1949 - ?) par l'évêque Visarion. Un nouveau conseil paroissial se réunit, le moine Radu Gratian fut nommé archimandrite, tandis que Negruzzi Leon, Lupoiaie Ion et Cristescu Alexandre étaient chargés provisoirement de remplacer l'ancien conseil de fabrique pour la gestion de l'église.

Ivanovici refusant de se soumettre aurait, selon ses affirmations (largement infirmés par les constatations de la police) été molesté tandis que son domicile était soumis à une perquisition sévère. Le lendemain 5 septembre, il aurait été à nouveau frappé par ses adversaires qui lui auraient également dérobé les archives de l'église

et des documents politiques importants. Enfin, en date du 9 septembre, les conseillers du moine Radu, déposaient les statuts d'une nouvelle association paroissiale «l'Éparchie orthodoxe roumaine de l'Europe occidentale», ayant son siège 9 bis, rue Jean de Beauvais. L'église est restée fermée depuis ce 9 septembre.

Tels sont les faits. En dépit des démarches multiples que firent auprès du Département les partisans d'Ivanovici (notamment le professeur Stanislaw Kot ancien ambassadeur, M.Georges Caranfil ancien ministre plénipotentiaire et M. Raut ancien délégué roumain au B.I.T.), soit directement, soit par l'entremise de diplomates français avec lesquels ils entretiennent des rapports personnels, la sous-direction d'Europe orientale s'est jusqu' à présent refusée à prendre parti en cette affaire. Elle s'est bornée, d'une part à conseiller le Ministère de l'intérieur de maintenir l'église fermée jusqu' à nouvel ordre, d'autre part à suggérer à l'archimandrite Ivanovici d'engager, s'il la jugeait fondée, une action possessoire. Ladite action fut introduite et le tribunal saisi nomma un administrateur judiciaire investi des pouvoirs nécessaires pour prendre possession des biens de l'église, archives y compris et décider des mesures propres à assurer une reprise prochaine de l'exercice du culte dans des conditions conformes aux lois françaises et au statut de l'église.

*

* *

En fait, ce conflit présente deux aspects différents et d'inégale importance :

1) il s'agit d'abord de l'église roumaine de Paris, de la désignation conformément aux lois canoniques de l'archimandrite titulaire et des mesures à prendre, le cas échéant, pour assurer le libre exercice du culte.

2) ensuite, se pose la question de savoir si le gouvernement français doit, dans la mesure ou il est appelé à intervenir, favoriser l'installation en France de l'évêché orthodoxe roumain pour l'Occident et la prise en charge de celui-ci par le métropolite Visarion Puiu.

L'intervention de la justice, et celle du gouvernement français n'auraient sans doute pas été nécessaires si ces deux problèmes avaient été traités par les milieux émigrés roumains sur le plan purement religieux. En fait, les divergences de vues politiques et certaines questions de personnes dominent le débat et en rendant la solution singulièrement complexe.

Il apparaît d'abord que le groupe Kot-Caranfil-Raut, qui constituait l'essentiel du conseil de fabrique, avait fait de l'église son affaire personnelle. Sans doute avait-il pour lui de grouper quelques-unes des personnalités les plus éminentes de l'émigration roumaine et de financer en partie de ses deniers l'exercice du culte. En revanche, il semble s'être aliéné les sympathies de l'immense majorité des Roumains de Paris qui désertaient l'église. Les services du dimanche ne groupaient guère plus de quelques dizaines de fidèles. Sans négliger la jalousie que pouvaient nourrir de nombreux émigrés, dépourvus de moyens d'existence, vis à vis de leurs compatriotes mieux partagés, il faut reconnaître que les sympathies que ces derniers gardaient vis à vis du roi Carol n'étaient pas étrangères à cette attitude.

Quant à l'archimandrite Ivanovici, son comportement prêtait également à de nombreuses critiques. Le fait qu'il continuait de jouir de l'église et du presbytère sans que la Légation en cherche à récupérer les biens de l'état roumain (une action en justice aurait certainement permis au gouvernement roumain de rentrer en possession), n'était pas sans conduire certains à penser que les rapports d'Ivanovici avec les communistes n'avaient jamais été entièrement rompus. On le déclarait volontiers « agent double ».

Certains écarts de conduite qui firent scandale et de nombreuses anomalies dans sa comptabilité le déconsidèrent également aux yeux d'une partie des fidèles.

Enfin, si la bénédiction qu'il donna au mariage du roi Carol avec Madame Lupescu pouvait prêter à certaines critiques et apparaître même violer les lois canoniques, on lui aurait encore pardonner cette faiblesse. Mais en sollicitant la prière des fidèles « en faveur des souverains », comme il le fit à l'issue du service, le 4 septembre dernier, il mit le comble à l'irritation des anti-carlistes.

Son attitude vis à vis du métropolite Visarion ne fut pas, elle-même, à l'abri des critiques. Depuis plus d'un an, il entretenait, en effet, avec son supérieur une correspondance suivie et fort déférente au cours de laquelle il se plut, à différentes reprises, à approuver le projet de création d'un évêché à Paris. Pendant les premiers temps du séjour du métropolite en France, il se déclarait encore prêt à poursuivre son apostolat sous ses ordres. Le brusque revirement qu'il opéra ensuite s'explique mal. On l'attribue à certaines ambitions déçues ou, avec plus de vraisemblance, à l'action du groupe Caranfil, qui flairant une manoeuvre visant à l'éliminer, aurait agi sur l'archimandrite. Quoi qu'il en soit, ce dernier déclara soudain, après huit jours de pourparlers, qu'il n'avait pas de comptes à rendre à Puiu et qu'il dépendait de l'évêché de Detroit !

Après avoir soutenu Ivanovici, ses partisans sont aujourd'hui d'accord pour qu'il soit déplacé. Ils envisagent son départ pour les Etats Unis ou la Grande Bretagne. La seule question qui se pose est donc la désignation dans des conditions régulières de son successeur. Ces conditions sont prévues dans les statuts de l'église orthodoxe roumaine; l'administrateur judiciaire veillera à ce qu'elles soient respectées. Les divers groupes semblent être d'accord pour que le nouveau titulaire n'ait pas pris part au conflit en cours et ils auraient déjà donné leur assentiment à sa désignation parmi les ecclésiastiques résidant en Grande Bretagne.

En revanche, il ne faut pas exclure la possibilité d'un nouveau conflit au moment de l'élection du conseil de fabrique. Des divergences de vues subsistent en effet sur les conditions requises pour être électeur. Le groupe Caranfil étant pour une interprétation restrictive des textes, qui donnerait le droit de vote aux résidents ayant au moins six mois de séjour à Paris et étant capable de subvenir de leurs deniers à l'entretien de l'église, les partisans du roi Michel et les ex-gardistes favorisant en revanche un plus large accès au scrutin (la colonie roumaine de Paris s'est accrue récemment de nombreux éléments venus d'Allemagne et d'Autriche, la plupart dépourvus de ressources).

Si la qualité du métropolite Visarion Puiu était entre-temps reconnue, le débat pourrait être tranché aisément. Dans le cas contraire, il risquerait de donner lieu à de vives discussions. Quoi qu'il en soit, le groupe des diplomates semble devoir tôt ou tard par le seul jeu des règles propres à l'Eglise perdre son contrôle sur

le conseil de fabrique. L'église, loin d'y perdre sur le plan religieux y gagnera sans doute une plus large assistance au service religieux. La question de savoir ce qu'il y aurait lieu de faire pour éviter qu'une activité politique à tendance gardiste ne choisisse l'église pour siège sera évoquée plus loin.

Les orthodoxes roumains de l'Europe occidentale sont actuellement rattachés religieusement aux différentes églises établies dans le pays de leur résidence. Autrefois groupés sous l'autorité du patriarche de Bucarest, ces églises sont aujourd'hui dépourvues de chef, elles vivent de leurs ressources locales auxquelles s'ajoutent quelques subsides venus d'Amérique. Cette situation précaire ne laisse pas de les rendre plus vulnérables aux influences diverses qu'exercent sur elles ceux qui subviennent à leurs besoins. Objets de convoitises politiques, comme s'est sans doute le cas pour l'église de Paris, elles sont aussi sujettes aux sollicitations de certaines églises concurrentes (église anglicane en Grande Bretagne).

Qu'il soit nécessaire pour l'église orthodoxe roumaine de retrouver un chef hors des frontières de la Roumanie et de réformer sa hiérarchie conformément à ses lois canoniques, ne saurait être contesté. Personne dans la colonie roumaine n'en disconvient, ouvertement tout au moins. En revanche, les divergences de vues apparaissent dès qu'il s'agit de choisir le siège de l'évêché souhaité et la personne de son titulaire. L'aspect politique de la question se révèle alors et l'on retrouve toute la complexité des querelles byzantines et balkaniques.

Les difficultés que rencontre le Général Radescu, président du Comité national roumain, dans ses louables efforts pour atténuer les rivalités entre le « groupe des personnalités » et le « groupe des partis politiques » sont bien connues. En fait, l'antagonisme de ces deux groupes rend pratiquement inopérant le Comité national. On comprend, dans ces conditions, que le gouvernement américain souhaiterait voir une autorité spirituelle reconnue de tous s'installer sur son territoire. Quant à la Grande Bretagne, elle verrait, semble-t-il, d'un oeil favorable, l'évêché établir son siège à Londres. L'église anglicane n'a pas, en effet, abandonné ses espoirs d'un rapprochement qu'elle avait, avec l'église orthodoxe roumaine, amorcé dès 1937. Pour sa part, le Foreign Office ne saurait non plus négliger l'influence qu'un prélat respecté pourrait exercer sur une partie de l'émigration roumaine.

Le Département a reçu de bonne source, des informations selon lesquelles des offres d'installation aux Etats Unis et à Londres auraient été faites ces dernières semaines à Monseigneur Puiu. Ce dernier aurait, en réponse, nettement exprimé son désir de demeurer en France. Il paraît, en fait, soucieux de se maintenir à l'écart du Comité national roumain dont les divisions pourraient nuire à ses projets aussi bien que de l'Eglise anglicane dont il redoute les intentions. Son but paraît être de créer une « hiérarchie autonome » qui serait moralement rattachée à l'un des patriarches oecuméniques (sans doute celui de Jérusalem; le patriarche de Constantinople apparaîtrait à ses yeux comme trop soumis à l'influence des Etats Unis), renouvelant ainsi l'entreprise menée avec succès en 1921 par Mgr. Euloge pour l'église orthodoxe russe. Aucune raison majeure ne semble, à première vue, inciter le gouvernement français à faire obstacle à ces projets, d'autant moins qu'ils ne pourraient que favoriser certains autres du Général Radescu tendant à faire de Paris le centre culturel de l'émigration roumaine.

*
* *
*

Mais, le métropolite Visarion Puiu a-t-il la qualité pour entreprendre cette tâche ? Sa personnalité est-elle susceptible de rallier la majorité de l'émigration roumaine, ou, au contraire, est-elle de nature à accentuer les divisions actuelles ? C'est précisément sur ces deux points que les opinions sont les plus divisées.

Mgr. Visarion Puiu fût d'abord évêque d'Arges, puis métropolite de Bukovine. Il occupa cette charge de 1935 à 1937(sic), date à laquelle il entra en conflit avec le roi Carol qui réussit à le faire mettre en disponibilité. Les raisons de ce différend n'ont pu être éclaircies (les partisans de Visarion déclarent que le roi Carol lui aurait demandé de lui verser des redevances sur les revenus du riche évêché de Bukovine; Visarion aurait refusé; les adversaires du métropolite déclarent, en revanche, qu'il se serait livré à de fructueuses opérations commerciales pour son compte personnel). Quoi qu'il en soit, Visarion resta en disponibilité jusqu'à la guerre. Rentré alors en grâce auprès du Maréchal Antonesco, il fût nommé par celui-ci dans les régions de Russie Méridionale occupées par l'armée roumaine (évêque d'Odessa). En août 1944 le Saint Synode le chargea de se rendre en Croatie pour y sacrer un évêque. A l'issue de cette mission, l'armée rouge ayant pénétré dans Bucarest, il refusa de rentrer en Roumanie et se mit quelques temps à la disposition du gouvernement éphémère de Horia Sima à Vienne comme en témoigne la photocopie d'un communiqué paru dans le Volkischer Beobachter jointe en annexe. Après la chute du gouvernement Horia Sima, il se réfugia pendant quelques temps au Tyrol puis partit pour Rome ou le Vatican l'aurait hébergé.

Deux traits principaux de la carrière de Visarion Puiu méritait d'être examinés de plus près, le premier soulève un problème politique, le second un problème religieux :

1) La collaboration de Mgr. Puiu auprès du gouvernement Horia Sima. Les partisans du métropolite tout en reconnaissant que l'esprit nationaliste de celui-ci l'amena, en 1940, à entrer en relations avec les milieux dirigeants de la Garde de fer, affirment qu'il n'adhéra jamais à cette organisation et qu'il ne fit jamais de politique active. Ils prétendent en outre que « l'éparchie des Roumains de l'étranger » fût constituée à Vienne avant la formation du gouvernement Horia Sima. Quand parut le communiqué du Volkischer Beobachter, cité plus haut, le métropolite aurait protesté auprès du ministre allemand Altenburg, représentant à Vienne la Wilhelmstrasse. A la suite de cette protestation, le gouvernement allemand, continuent les partisans de Puiu, auraient mis ce dernier en résidence surveillée à Nitzbuhl. C'est là que le général John Dalquist, commandant la 36ème division américaine l'aurait trouvé lors de l'occupation de l'Autriche. Il aurait été alors pris en charge par les autorités américaines puis françaises.

Pour les adversaires du métropolite, dont M. Raut, personnalité bien connue en France, se fait l'interprète : « Visarion s'est réfugié à Vienne, comme tous les autres personnages roumains amis des Allemands, il a fait partie du gouvernement Horia Sima constitué sur les ordres de Hitler pour continuer la lutte contre les alliés. Condamné à mort par contumace sur la base des enquêtes faites par le gouvernement du Général Radescu, dernier gouvernement national roumain,

Visarion a pu se sauver à travers l'Italie, arriver en Suisse puis en France ». A vrai dire, il est encore difficile de se faire une opinion sur cette affaire, les opinions émises de part et d'autre étant empreintes d'un évident esprit partisan. Quant au général Radescu qui aurait pu, en cette affaire, fournir une opinion neutre, il aurait d'après certains renseignements, déclaré ne pas vouloir s'en mêler, persuadé que la position qu'il faudrait (lipsă cel puțin un cuvânt - nota O.B.) ne saurait, en tous les cas, que rendre plus difficile sa tâche, déjà fort délicate, au sein du Comité national roumain.

2) Les affaires dont jouirait le métropolitain Visarion Puiu au Vatican. Le Département a été informé, de bonne source, que le Vatican aurait participé à l'entretien matériel du métropolitain, lors de son séjour en Suisse. Selon M. Kant, Mgr. Tisserand aurait également financé son voyage en France. Il est, en tous cas, prouvé que l'archevêché de Paris assure actuellement l'hébergement de ce prélat dans une résidence lui appartenant.

Ces divers indices conduiraient à penser que le Vatican nourrirait l'espoir de voir le métropolitain travailler au rapprochement de l'Eglise orthodoxe roumaine du Saint Siège. Ce rapprochement a certes été à diverses reprises prôné par Visarion et son désir de se fixer en France plutôt qu'en Angleterre pourrait s'expliquer en partie par l'intention qu'il aurait de se consacrer à cette tâche. Selon les services de renseignements français, c'est la crainte de cette union possible avec Rome qui aurait provoqué l'envoi de Londres d'un émissaire chargé d'offrir à Visarion un palais épiscopal et certaines ressources financières dans la capitale britannique.

Notre ambassade auprès du Saint Siège a été priée de se renseigner discrètement sur l'attitude du Vatican en cette affaire.

Il est difficile, comme on le voit, de débrouiller les intrigues politiques et religieuses qui s'entremêlent dans ce conflit. Les renseignements que pourront fournir nos postes à l'étranger qui ont été sollicités et l'entretien que le directeur d'Europe pourrait avoir avec le général Radescu permettraient sans doute, d'éclaircir certains points encore obscurs.

Cependant la sous-direction d'Europe orientale croit pouvoir d'ores et déjà formuler les conclusions et les suggestions suivantes :

1) Concernant l'Eglise roumaine de Paris. Il serait certes souhaitable que le groupe Raut dont l'attachement à la France est connu puisse continuer à veiller aux destinées de l'église roumaine de Paris. Sa gestion, en dépit de ses imperfections et de son caractère peut-être trop arbitraire, n'a en effet jusqu'à ce jour donné lieu à aucun incident notoire. Malheureusement, l'hospitalité accordée peut-être inconsidérément par la France à de nombreux émigrés provenant d'Allemagne et d'Italie a peu à peu créé dans la colonie roumaine de Paris une majorité opposée au dit groupe. On ne voit pas comment le gouvernement français ou la justice pourraient intervenir contre la majorité des fidèles si celle-ci élit dans des conditions régulières un conseil de fabrique nouveau, même si celui-ci se révélait être sous l'influence des anciens gardes de fer. Les services intéressés devraient, en revanche, veiller à ne pas grossir ce groupe, et refuser désormais l'octroi des visas d'entrée aux ex-chefs légionnaires. Sans doute aussi conviendrait-il de prendre des mesures d'expulsion contre certains éléments particulièrement actifs (M.Spitzmuller,

ministre plénipotentiaire a suggéré les noms de Boldeanu, Stephan Lucaciu, Preda, Gratian, Boeru, colonel Lupoiaie...)

2) Concernant l'installation à Paris de Mgr. Puiu dans la dignité d'évêque pour les Roumains de l'Occident. Si la sous-direction d'Europe orientale estime que la création d'un tel évêché est souhaitable et que l'établissement de son siège à Paris pourrait présenter certains avantages politiques, elle considère, en revanche, que la personnalité de Visarion Puiu soulève certaines objections qui n'ont pu être levées.

Jusqu'à ce que les renseignements nécessaires aient été recueillis, il serait sans doute souhaitable que le cabinet du ministre manifeste la plus grande réserve dans les rapports qu'il pourrait avoir avec le métropolite ou ses émissaires. En possession de ces renseignements, et notamment de l'opinion du général Radescu, il y aurait encore lieu d'apprécier si les inconvénients que pourrait présenter l'installation de Mgr. Puiu sur le sol français seraient utilement compensés par le parti que nous pourrions en tirer. Dans l'état actuel des choses, on est en droit d'en douter. Aussi bien, devrait-on plutôt favoriser l'idée avancée par certains roumains tendant à utiliser Puiu, seul évêque roumain actuellement en Occident, pour sacrer dans les formes requises, un nouvel évêque, moins critiqué que lui, qui s'installerait à Paris.

3) Concernant l'attitude des autorités françaises vis à vis de l'émigration en provenance de l'Europe Orientale. L'étude de cette affaire ayant révélé l'insuffisance des renseignements dont dispose l'administration française sur l'activité de ces groupes d'émigrés, il serait souhaitable qu'une enquête détaillée fût effectuée en collaboration entre les services intéressés du ministère des affaires étrangères, du ministère de l'intérieur et des divers organismes de renseignements. Faute d'une documentation suffisante il y a tout lieu de craindre, en effet, que le droit d'asile sur le sol français ne soit parfois accordé qu'en fonction de critères mal définis et que l'intérêt que l'on se plaît à voir en cette émigration ne soit qu'une chimère.

Archives du Ministère des Affaires Etrangères, série Europe 1944-1960, sous-série Roumanie, Carton no. 148 (în continuare A.M.A.E.)

Doc. nr. 2

Paris, le 4 août 1950

Note de la Direction d'Europe à la Sous-Direction d'Europe Orientale

Au cours de récents entretiens, plusieurs personnalités de l'émigration roumaine ont estimé devoir appeler l'attention du Département sur l'activité que déploieraient actuellement en France certains réfugiés roumains partisans du mouvement de la Garde de fer. Ainsi que l'on sait la Garde de fer est ce mouvement fasciste roumain, violemment antisémite, fortement influencés par les théories nazies, pendant la courte période où il exerça en 1940 le pouvoir en Roumanie, y instaura un régime de terreur. Evincés de la vie politique roumaine par la dictature du Maréchal Antonescu, nombre de gardistes se réfugièrent en Allemagne à la suite de leur chef Horia Sima qui après le coup d'état de Bucarest du 23 août 1944,

constitua un éphémère gouvernement à Vienne. Depuis la fin des hostilités les gardistes se sont efforcés de quitter l'Allemagne pour se rendre dans les pays d'Europe Occidentale, notamment en Espagne où ils ont constitué un centre de propagande avec l'accord des autorités franquistes. Bien qu'en principe les anciens membres de la Garde de fer ne soient pas admis à résider sur notre territoire, certains d'entre eux ont cependant réussi à s'y établir. Il faut ajouter que parmi les quelques 6000 roumains réfugiés en France, il se trouve également des sympathisants à ce mouvement. Mais il convient de souligner qu'il ne s'agit au total que d'un très petit nombre de personnes. Selon les informations dont dispose la Direction d'Europe l'activité en France des partisans de la Garde de fer se localiserait sur trois plans :

- 1) Eglise orthodoxe roumaine 9 bis, rue Jean de Beauvais, Paris
- 2) Journal « Chemarea »
- 3) Association de la Jeunesse universitaire roumaine en France

1) Eglise orthodoxe roumaine de la rue Jean de Beauvais. Les locaux de l'église de Paris sont actuellement occupés par plusieurs religieux ayant conservés des attaches étroites avec le mouvement et son centre actuel d'Espagne: le métropolite Visarion Puiu, ancien évêque de Transnistrie, ministre des cultes dans l'éphémère gouvernement Horia Sima (arrivé en France en août 1949), l'archimandrite Stephan Lucaci (arrivé à Paris le 25 août 1948), le prêtre Gratianu, le prêtre Gheorghe Preda (arrivé à Paris le 1er août 1948), le prêtre Branzeu, le chantre Litoiu. Tous ces religieux recevraient des directives par l'entremise du prêtre Boldeanu et sont en opposition de sentiments politiques avec la très grande majorité de l'émigration roumaine. Aussi de vives contestations eurent-elles lieu à l'automne 1949 quant à l'usage de l'église entre partisans du desservant (le Père Ivanovici) et ceux de Mgr. Visarion. La police dut intervenir et un administrateur provisoire fut nommé par voie de justice. Depuis lors, en attendant la désignation éventuelle d'un nouveau desservant roumain, le culte n'a pu être célébré que par intermittence grâce à un prêtre orthodoxe français. Pour éviter le retour de tels incidents, il semblerait donc opportun de recommander au Ministère de l'intérieur, d'une part, de procéder à l'expulsion de l'agent gardiste le plus actif, le Père Boldeanu, d'autre part, d'interdire le séjour dans la capitale ainsi que dans la région parisienne, tant aux pères Lucaci, Gratianu et Preda, qu'au chantre Litoiu. Cette dernière position aurait l'avantage de neutraliser l'activité des intéressés (la plupart des réfugiés roumains demeurant à Paris), tout en évitant que des mesures d'expulsion puissent être utilisées par les autorités américaines ou britanniques au profit de leur action sur l'émigration roumaine. Ainsi isolé, le métropolite Visarion, qui est âgé de près de 80 ans, cesserait d'être un instrument entre les mains de la propagande gardiste.

2) Journal « Chemarea ». Sous la direction de Nicolas Stefanescu alias Nicolas Govora, paraît deux fois par mois à Paris une feuille de nuance Garde de fer qui porte le titre de « Chemarea » (L'Appel). Cette feuille de propagande fasciste qui tire à peu d'exemplaires est directement inspiré par Pamfil Seicaru, ancien directeur du journal roumain « Curentul » dont les tendances furent pendant la dernière guerre nettement pro-allemandes. M. Seicaru réside actuellement en Espagne. Il convient de préciser que cette publication est tout à fait discréditée dans

les milieux de l'émigration roumaine mais que le Service d'information et de Presse du Département a toutefois provoqué une enquête à son sujet.

3) Association de la Jeunesse Universitaire en France. Une association dite de la Jeunesse universitaire roumaine en France s'est constituée sous la direction de réfugiés appartenant aux milieux nationaux - paysans et libéraux. Cette association groupe parmi ces membres nombre d'anciens adhérents à la Garde de fer ou de sympathisants à ce mouvement (environ 150). Sur avis défavorable émis à plusieurs reprises par le Département, le Ministère de l'intérieur s'est refusé jusqu'ici à accorder à cette association l'autorisation administrative qu'elle sollicite.

A.M.A.E., série Europe 1944-1960, sous-série Roumanie, carton n° 81

Doc. nr. 3

Paris, le 31 janvier 1952

Memoriu adresat de Grigore Gafencu ministerului de externe francez

A plusieurs reprises les autorités françaises - et notamment le Quai d'Orsay - auraient affirmé que les questions roumaines ne seraient prises en considération que si elles étaient présentées par le représentant officiel du pseudo-comité national roumain de Washington. Si tel est le point de vue réel du gouvernement français il faut dire clairement et fermement au gouvernement français que la grande majorité des roumains refuse d'accepter une pareille situation.

Les Roumains ne peuvent avoir moins de droits, ni moins d'obligations que ceux qui reconnaissent le Comité national dont ils sont, du reste, les bénéficiaires. Il paraît inconcevable que l'autorité française accepte une situation aussi paradoxale ou se trouve placés tous ceux-là auxquels s'impose le devoir de refuser tout crédit et toute autorité à cette fiction qui se prétend représenter les intérêts et les volontés du peuple roumain. Personne ne prétend contester au gouvernement français son droit d'agréer un représentant d'un comité national même si ce comité national est contesté par l'immense majorité des Roumains, et même si ce comité national est totalement non-reconnu par le gouvernement des Etats Unis ou il s'est installé. Mais le gouvernement français ne peut pas nier à la grande majorité des Roumains réfugiés ou installés en France le droit ou la possibilité d'avoir à son tour un organe ou un moyen quelconque de parler en son nom. Des exemples récents montrent les injustices et les erreurs qui ont été commises ces temps derniers : l'affaire de l'Eglise orthodoxe roumaine de Paris.

La seule position légale conservée par les Roumains en France était à l'Eglise orthodoxe roumaine. Par suites d'intrigues policières françaises et avec la complicité d'hommes affiliés à la Garde de fer (parti naziste roumain) et avec la complicité justement du représentant officiel du pseudo-comité national roumain, l'Eglise orthodoxe roumaine de Paris a perdu son indépendance. Au lieu d'écouter les avis et les appels du conseil paroissial de l'église composé des hommes les plus valables de

la colonie roumaine, les plus éprouvés quant à leur attachement et à leur dévouement à la France et aux intérêts français, et qui ont voulu maintenir l'église en dehors de toute tendance politique, les autorités françaises ont préféré suivre les suggestions d'un officier roumain (le commandeur Opranu), un simple et médiocre agent de renseignements stipendié de divers côtés pour des besognes qui auraient dû demeurer secrètes. Découvrant l'autorité française - on suppose sans y être autorisé - prenant même des engagements au nom de celle-ci, ce jeune officier dépourvu et de jugement et de compétence s'est fait l'arbitre d'un problème aussi grave que celui de l'église roumaine, qui touche au domaine des relations spirituelles franco-roumaines.

L'ingérence d'hommes irresponsables a abouti à ce résultat douloureux de voir l'Eglise orthodoxe roumaine sous l'administration d'un administrateur de justice israélite, dont du reste la parfaite correction est de tous reconnue et qui prend des décisions concernant le culte religieux qui lui sont commandées par des fonctionnaires tout aussi irresponsables et tout aussi ignorants que l'agent de renseignements dont il est parlé plus haut. Le supérieur légal de l'église, l'archimandrite Ivanovici, abusivement arrêté par la police aux ordres de fonctionnaires alliés de la Garde de fer, expulsé de Paris depuis presque une année, remplacé par un prêtre, primaire, médiocre, spécialement amené de Yougoslavie en France pour faire de l'Eglise roumaine un bureau de renseignements et d'espionnage, voilà les conséquences de la situation dans laquelle se trouve l'émigration roumaine en France. Les meilleurs personnalités de la colonie roumaine sont par deux fois intervenues auprès des autorités françaises pour qu'elles veuillent bien mettre un terme au scandale de l'Eglise orthodoxe roumaine de Paris. Rien n'a pu fléchir l'intransigeance de certains hauts fonctionnaires du ministère de l'intérieur, ni éclairer leur lanterne en dehors de la pauvre lumière qui leur venait du représentant du Comité national roumain, chef direct de l'agent de renseignements.

L'association des Roumains réfugiés qui, si elle avait été reconnue, aurait pu, du moins on l'espère, faire entendre un avis autorisé et objectif, est à son tour paralysée par les mêmes agissements des mêmes personnes qui intriguent auprès des autorités françaises et qui la dénoncent comme une association politique poursuivant des buts dangereux pour la France. Il est de l'intérêt français tout autant que de l'intérêt roumain que ces confusions et ces erreurs cessent au plus tôt. On ne peut admettre que les relations d'amitié et de culture qui existe entre les deux pays soient compromises par l'ignorance de fonctionnaires subalternes - et on ne peut admettre que ces problèmes soient du ressort des organes policières. Il n'y a aucun intérêt français à ce que les Roumains qui ont défendu et maintenu dans leur pays les positions spirituelles de la France soient traités par les autorités françaises avec le mépris et l'injustice qui ont été constaté ces temps derniers. Il est de l'intérêt français à ce que ces Roumains puissent être entendus et écoutés par les autorités françaises en dehors du représentant officiel d'un pseudo-comité national et par dessus l'avis d'un agent de renseignements.

A.M.A.E., série Europe 1944-1960, sous-série Roumanie, carton n° 81

Scurtă istorie a episcopiei Romano-Catolice de Iași*

pr. Alois MORARU

Documentele istorice vorbesc despre o existență catolică pe teritoriul Moldovei încă din prima parte a secolului al XIII-lea, când călugării dominicani reușesc să încreștineze cumanii, un popor migrator ce se afla temporar în partea de sud a Moldovei, la est de Carpați. Treptat-treptat, pe teritoriul Moldovei s-au instalat și alți catolici, în special veniți din Transilvania, care în decursul timpului au aparținut la mai multe episcopii. Pentru a ne face o imagine cât de cât reală despre situația lor istorică, în prima parte vom prezenta organizarea teritorială a acestei minorități catolice din Moldova, începând cu Episcopia Cumanilor și terminând cu Vicariatul Apostolic al Moldovei, care a precedat înființarea Episcopiei Catolice de Iași. Apoi vom prezenta succint contextul politic și social-economic al Moldovei la sfârșitul secolului al XIX-lea, timp în care se înființează episcopia de care ne ocupăm, accentuând și nivelul cultural, atât cât este posibil, al catolicilor de pe aceste meleaguri. Vom dedica o secțiune aparte tratatelor ce au precedat decretul de înființare a Episcopiei de Iași, urmând ca în ultima secțiune să menționăm câteva aspecte mai importante din cei 115 ani scurși de la înființarea Episcopiei Romano-Catolice de Iași.

1. Organizarea minorității catolice din Moldova până la înființarea Episcopiei de Iași

După slavonizarea din secolele VIII-IX creștinii din Moldova au fost constrânși de împrejurări să se supună Patriarhiei Bulgare de la Ohrida (Macedonia), misionarii latini fiind nevoiți să se întoarcă în Italia, ritul greco-slav întărindu-și pozițiile în detrimentul celui latin. După schisma din 1054, în care un rol important l-a jucat patriarhul Leon de Ohrida, creștinii din Moldova au păstrat ritul și limba slavonă, totodată fiind supuși direct

* Studiul a fost redactat în 1999.

patriarhiei menționate mai sus. Despre condițiile precare ale populației din Moldova, Eugen Lovinescu a scris: „O dată cu grecizarea moldovenilor a apărut și sărăcia. Pe drept cuvânt se poate constata: rodul creștinismului nu s-a copt totuși pentru noi! Este valabilă pe drept afirmația lui Eminescu: «Toate popoarele care posedă o înaltă civilizație astăzi, dacă nu sunt, au fost mult timp măcar catolice»”¹.

La începutul secolului al XIII-lea pe teritoriul Moldovei s-au stabilit cumanii, un popor migrator înrudit cu pecenegii ce se aflau temporar în partea de est a Carpaților. Pentru aceștia papa Grigore al IX-lea (1227-1241) a aprobat în 1227 înființarea unei episcopii², cea a Cumanilor sau *Episcopia de Milcov* (1227-1241). Documentele menționează un număr de 14 episcopi, dintre care doar Teodoric (1228) a fost efectiv episcop al cumanilor, acesta fiind motivul care justifică existența acestei episcopii doar până la invazia tătară. Ceilalți episcopi, până la anul 1526, au fost simpli episcopi titulari³.

După eșuarea Convenției de unire ce s-a lansat la Conciliul Ecumenic de la Lyon (1274), Sfântul Scaun de la Roma a decis ca Biserica moldavă catolică să fie supusă Mitropoliei de Halici. Apoi, în timpul voievodului Lațcu (1365-1374), minoritatea catolică din Moldova a trecut sub autoritatea papei. În acest context, în urma unor cereri adresate papei Grigore al XI-lea (1370-1378) de către voievodul Lațcu, la 9 martie 1371 s-a înființat *Episcopia de Siret* (1371-1434), care, după înființarea Arhiepiscopiei de Lemberg (1412) și după moartea episcopului de Siret, Ștefan (1412), a trecut sub jurisdicția ei⁴. Totuși, au fost cinci episcopi care au purtat titlul de *Siret*, ultimul fiind franciscanul Ioan, numit la 29 iulie 1434⁵.

În 1391 papa Bonifaciu al IX-lea (1389-1404) a fost nevoit să înființeze, pe lângă *Episcopia de Siret*, *Episcopia de Bacău* (1391), din cauza mării mulțimi a catolicilor din Moldova: „*Episcopatus... quem in terra Moldaviae, ob terrae illius vastitatem et Christi fidelium incommodam nimis dispersionem, praeter antiquiorem Cerethensem...*”⁶.

La începutul secolului al XV-lea s-a înființat *Episcopia de Baia* (1413-1523), care a jucat un rol important în organizarea vieții catolice în Moldova. Papa Ioan al XXII-lea (1410-1415) a dat la 7 august 1413 o bulă în acest sens, însărcinându-l pe episcopul de Camenița să se intereseze la *Civitas Moldaviensis* (Baia) dacă situația și însemnătatea orașului justifică înființarea unei episcopii și, în caz afirmativ, să transforme biserica în catedrală, să pună la cale toate cele trebuincioase și să-l sfințească ca episcop pe Ioan de Ryza, propus de regele și regina Poloniei. Papa termină bula punând noua episcopie sub ascultarea și dependența Episcopiei de Halici⁷. Alții plasează înființarea acestei episcopii în 1410 când „*Alexandru cel Bun, voievodul Moldovei, împreună cu soția sa, Margareta, care era*

*catolică, au organizat episcopia pentru credincioșii catolici*⁸. La conducerea acestei episcopii s-au succedat șapte episcopi, ultimul fiind Mihail Marinoski (1510-1523)⁹. După urcarea pe scaunul de domnie al Moldovei a lui Ștefan cel Mare (1457-1504) orientarea politică se schimbă, având influențe și asupra organizării minorității catolice din Moldova. Polonia nu mai putea susține în mod efectiv un episcop în Moldova și prin urmare Episcopia este integrată din nou Ungariei¹⁰.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Moldova, ca de altfel întreaga Europă de Răsărit, a fost străbătută de un puternic curent promovat de iezuiți, prin care se intenționa reorganizarea formelor administrative locale ale catolicilor de pe acele meleaguri. În acest sens preotul iezuit Stanislau Warszewicz, sprijinit de domnitorul Moldovei, Petru Șchiopul (1574-1579, 1582-1591), de sfetnicul Bartolomeo Brutti și de mitropolitul Sucevei, Gheorghe Movilă, cu aprobarea cardinalului Aldobrandini, a inițiat un plan care prevedea înființarea unei *episcopii catolice sufragane celei de Lemberg*, cum fusese și cea de Baia, și a unui seminar pentru clerul indigen la Cotnari. Acest plan nu a fost dus la desăvârșire deoarece în 1591 domnitorul Petru Șchiopul este înlăturat. Planul fusese preconizat și de Bartolomeo Brutti, care trimite mai multe scrisori de susținere în acest sens¹¹.

După sosirea în Moldova a misionarilor franciscani conventuali¹², la data de 17 septembrie 1607 papa Paul al V-lea (1605-1621) îl numește pe Ieronim Arseno¹³ episcop al *Episcopiei de Bacău* (1607-1618). Dintre cei 32 de episcopi care s-au perindat la conducerea acestei episcopii, aproape toți au fost polonezi, mulți lipsind sau vizitând foarte rar episcopia. Din această cauză Sfântul Scaun a trimis numeroși vizitatori apostolici¹⁴. În 1632, pr. Paul Bonnaci, propunea următoarele într-o scrisoare adresată Congregației „De Papaganda Fide”, înființată cu 10 ani în urmă: *...eu nu văd altă cale pentru a readuce pe acești oameni la credință și pentru a o păstra, decât să fie făcuți preoți dintre ei înșiși, pentru ca să stea mereu cu ei... (...)*¹⁵. Această episcopie a persistat până în 1818, când a murit ultimul episcop care a purtat acest nume, Iosif Bonaventura Berardi (+ 20 aprilie 1818, la Iași)¹⁶.

Din 1818 activitatea misionarilor catolici din Moldova a fost coordonată de la Iași, sediul *Vicariatului Apostolic al Moldovei* (1818-1884), până în 1884, când s-a înființat Episcopia de Iași. La începutul secolului al XIX-lea preoții misionari s-au decis să mute reședința episcopului la Iași. Însă aici au întâmpinat o rezistență puternică din partea Divanului Domnesc, poate datorită unui firman emis de Poarta Otomană privind protejarea creștinilor de rit roman¹⁷ care, în ciuda insistențelor diplomației austriece și a Sfântului Scaun, nu a putut fi abrogat. Din această

cauză în Moldova nu s-a mai putut menține o episcopie, ci doar un vicariat apostolic, la cârma căruia s-au succedat 14 vizitatori apostolici, ultimul fiind Nicolae Iosif Camilli, numit la 16 septembrie 1881¹⁸.

Toate aceste forme de organizare a minorității catolice din Moldova nu au fost de lungă durată. Acest lucru s-a datorat în special faptului că Moldova era un ținut misionar, iar misionarii nu puteau face față numărului crescând al catolicilor din această zonă, fiind necesar un cler indigen pentru o pastorație în spiritul directivelor Bisericii Catolice. Însă, înainte de a vedea care au fost soluțiile date acestei situații, trebuie să surprindem puțin și contextul socio-politic existent la sfârșitul secolului precedent.

Catolicii din Moldova la sfârșitul secolului al XIX-lea¹⁹

Sistemul vieții politice din această perioadă a avut ca bază un regim democratic inaugurat prin Constituția din 1866. Democratizarea societății românești a avut loc însă foarte lent, deoarece limitele reformei agrare din 1864 au dat naștere unor grave probleme sociale. Puterea politică era împărțită între marii proprietari industriali (liberalii) și funciari (conservatorii). Orientarea liberală a criticat vechiul regim politic, dar a fost prudentă față de tendința de radicalizare a cadrului democratic. Prin alternanța la putere a Partidului Național Liberal și a celui Conservator, regele și-a păstrat rolul de arbitru în viața politică.

Fiind un rege constituțional, Carol I (1866-1914) a acționat ca un factor de mediere în viața politică. Pe această linie a întreținut numeroase relații cu episcopii de București și de Iași. Domnia lui a marcat o perioadă de mari progrese ale României în plan economic, social, administrativ, politic, cultural etc. Sistemul de guvernare stabilit prin Constituția din 1866 și-a dovedit viabilitatea, iar regimul politic a evoluat pe o linie democratică.

Pe fondul evoluției social-economice pe care a parcurs-o întreaga țară la sfârșitul acestui secol s-au observat importante mutații și pe plan social. Populația Moldovei se afla într-o continuă mișcare, provocată și de creșterea demografică ce a caracterizat sfârșitul secolului trecut. Majoritatea populației trăia la sate (aprox. 82%). Dar, din cauza sărăciei populației rurale, în condițiile divizării loturilor de pământ ale țăranilor, a existenței latifundiilor și a industrializării, a crescut și numărul locuitorilor de la orașe. În ciuda dezvoltării industriale, țăranimea a continuat să reprezinte pătura cea mai însemnată în societate. În această pătură socială se încadrează și cea mai mare parte a catolicilor din Moldova de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Legea împrumutării rurale din 1864 stabilea ca să se dea fiecărui preot câte opt fălci și jumătate de pământ, în raport cu numărul credincioșilor. La bisericile mari puteau fi 3-4 preoți. Apoi, guvernul D. A.

Sturza a intervenit în clarificarea acestei probleme, hotărând să se ia plusul de pământ de la bisericile care nu aveau numărul de preoți stabilit în 1864²⁰. Pentru țărani, Constituția din 1866 a adus câteva lucruri bune: în comune se alcătuieste un consiliu comunal autonom care avea un primar ales, precum și un notar, care ținea la zi registrele și evidența dărilor. Repartizarea impozitului și strângerea lui au fost încredințate unui perceptor ambulant. Evidența stării civile a fost luată din grija preotului și încredințată notarului. Preotul era de acum înainte numai preot, nu mai era judecătorul satului, educatorul și conducătorul lui. Prin această Constituție preotul a pierdut mult din autoritatea pe care o reprezenta în sat. Totuși, preotul, alături de învățătorul satului, se bucura de o stimă deosebită, fiind considerat ca făcând parte dintr-o grupare socială de elită.

În ceea ce privește numărul locuitorilor din Moldova credem că sunt bine venite datele culese dintr-un raport al episcopului Camilli, trimis în 1890 binefăcătorilor Seminarului din Bruxelles. În Moldova erau aproximativ 65000 de catolici, care trăiau într-un teritoriu vast ce cuprindea aproximativ 2.000.000 de locuitori. Dintre aceștia erau: 300.000 de evrei, 40.000 de protestanți, iar restul ortodocși. Pentru acești catolici, dispersați și separați de distanțe mari, erau 26 de parohii cu 23 de preoți, dintre care unii erau bătrâni sau bolnavi, patru parohii fiind vacante. Printre catolicii din Moldova nu se găseau nici aristocrați, nici burghezi, nici din clasele înalte ale societății. O mare parte dintre catolici trăiau fără îngrijire spirituală, fără preoți. În Moldova era nevoie de mai mulți preoți, trebuiau create noi parohii, fondate școli noi, unul sau mai multe colegii etc. Dar din cauza sărăciei acestea nu se puteau realiza²¹. Pentru aceeași perioadă, dintr-un jurnal al părinților iezuiți, am reținut următoarele cifre: numărul catolicilor din toată Moldova se ridica la aproximativ 63.000 - dintre care vreo 55.000 de localnici și vreo 10.000 de peregrini; ei erau deserviți de 30 de preoți din Ordinul Franciscanilor Minori Conventuali, majoritatea fiind străini, trei născându-se în Moldova; în Moldova erau 26 de parohii cu 37 de biserici de piatră, 60 din lemn și 15 capele²².

În contextul dezvoltării generale a României un rol important l-a avut și cultura, iar într-un mod special Legea învățământului din 1864, prin care învățământul primar de patru ani a devenit obligatoriu și gratuit. Catolicii beneficiau și de aportul pe care l-au dat misionarii și dascălii care îi conduceau. Însă, în ciuda acestor avantaje, mulți au rămas analfabeți pentru că nu voiau să meargă la școală. Grija pământului îi preocupa mai mult. Ministerul Instrucțiunii Publice va admite predarea religiei în școli, ceea ce ușura munca de educare religioasă a copiilor, care era de multe ori neglijată de părinți. După învățământul primar se putea urma învățământul secundar de șapte ani și cel universitar de trei ani. Lipsa de școli și de cadre didactice a făcut imposibilă aplicarea legii din 1864. În această perioadă s-au fondat și

primele forme de învățământ superior din Moldova, numite școli științifice de prestigiu. Însă, copiii catolicilor, de cele mai multe ori provenind din medii foarte sărace, nu puteau beneficia de aceste roade ale dezvoltării învățământului din România. Tot în această perioadă a avut loc și o puternică mișcare artistică. Arhitectura, pictura, sculptura, muzica și teatrul trec printr-un proces de definire a marilor direcții care vor reliefa specificul național în artă. Pe plan național se consolidează un stil artistic românesc. Din păcate, așa cum ne atestă mărturiile catolice, nu s-au evidențiat asemenea artiști din rândul catolicilor moldavi. Bisericile erau proiectate și pictate de artiști străini, de cele mai multe ori italieni, probabil sub influența misionarilor catolici din Moldova. Un rol important l-a jucat în această perioadă și presa. Apar numeroase cotidiane și reviste. Cele catolice își vor face apariția abia în ultima decadă a acestui secol.

O statistică privind structura intelectuală românească de la sfârșitul secolului al XIX-lea ne prezintă cum clerul constituia 18,9% din totalul intelectualilor, situându-se pe treapta a treia a statisticii, după profesori (46,1%) și juriști (22,8%). Calificativul de „intelectual” era dat de studiile superioare urmate de aceștia. Paralel cu aceasta se arată că cea mai mare parte din intelectuali aparțineau categoriei sociale a boierilor și burghezilor, în timp ce din rândul țărănimii se ridicau foarte rar asemenea intelectuali. Se poate constata că la nivel general țărani, la sfârșitul secolului trecut, nu puteau beneficia de un nivel de cultură foarte înalt. Mulți erau analfabeți, iar unii se mulțumeau doar cu clasele elementare. În ceea ce privește nivelul de cultură al catolicilor din Moldova ne sunt de folos constatările misionarilor iezuiți care au activat în Vicariatul Apostolic de Iași și mai apoi în Dieceza de Iași. În ceea ce privește institutetele școlare funcționau două colegii pentru fete aparținând surorilor *Notre Dame de Sion*, unul la Iași și unul la Galați, trei școli-grădinițe, două școli pentru lucrări manuale feminine etc.²³.

Din raportul episcopului Camilli din 1890 reiese necesitatea de a se înființa școli pentru copii, un pension pentru tinerii mai abili etc., ei iubind modul preoților de a-i educa. Pentru tinerele fete se găseau două pensioane (școli cu internat) îngrijite de surorile franciscane și surorile din Congregația „*Notre Dame de Sion*”, cele pentru băieți lipsind cu desăvârșire²⁴.

Înființarea Episcopiei Catolice de Iași

La mijlocul secolului al XIX-lea problema misionarismului și a clerului indigen devenise foarte acută. Numărul din ce în ce mai mare al catolicilor cerea un număr din ce în ce mai mare de preoți. Misionarii erau de mult insuficienți pentru a face față numărului crescând de comunități ce trebuiau deservite. Italia se confrunta și ea cu numeroase greutăți politice, ceea ce făcea ca numărul misionarilor italieni să scadă și să crească proporțional

numărul misionarilor unguri. La acestea se mai adăuga faptul că nu puteau cunoaște bine limba română, ceea ce le îngreuna activitatea pastorală.

Aceste probleme l-au frământat mult pe episcopul vizitator apostolic *Paul Sardi* (1843-1848), care a încercat să le rezolve. La toate acestea se mai adăuga insistența Congregației „De Propaganda Fide” care cerea exploatarea elementelor locale și formarea unui cler indigen. Conform acestor directive, în 1845 s-a înființat un *mic Seminar pentru seminarisții indigeni*, care și-a încetat activitatea în anul 1848, o dată cu moartea fondatorului său, episcopul Paul Sardi (19 noiembrie). Inițiativele episcopului Sardi au fost preluate și continuate de episcopul *Antonio de Stefano* (1848-1859). Acesta era prieten intim al lui Mihail Kogălniceanu. Sub influența episcopului, programul Partidului Unionist prevedea la punctul 25 organizarea clerului catolic cu toate instituțiile necesare. Un rol important l-a avut și directorul Departamentului Cultelor din cadrul Ministerului Instrucțiunii Publice, V. A. Urechia, care s-a străduit să favorizeze organizarea minorității catolice și în special a Seminarului Catolic. Prin intermediul guvernului român, acesta obținuse de la Congregația „De Propaganda Fide” înlăturarea din parohiile Moldovei a preoților unguri care făceau prea multă maghiarizare, refuzând limba română. Astfel, după numeroase demersuri, la 16 octombrie 1864 apare în *Monitorul oficial* decretul domnesc semnat de Alexandru Ioan, pentru „înființarea unui Seminar în România de peste Milcov”, iar la 20 octombrie același an și „Regulamentul Seminarului Catolic din România de peste Milcov”, aprobat prin Decretul domnesc 1400²⁵.

Regulamentul a fost tradus în limba latină și înaintat Congregației „De Propaganda Fide” la 23 decembrie 1864. Deoarece acest regulament a introdus numeroase pretenții (recunoașterea numirii unui preot, interzicerea colectării de bani pentru întreținerea clerului, limitarea numărului de candidați ce voiau să se înscrie în Seminar, problemele Seminarului trebuiau rezolvate de Ministerul Instrucțiunii Publice etc.), nu a fost aprobat de autoritatea eclezială competentă²⁶. Cu toate acestea se pare că guvernul se arăta favorabil catolicilor pentru a-i scoate de sub protectoratul Austriei. În urma acestei discordanțe dintre Biserică și guvern, problema reorganizării minorității catolice a fost definitiv abandonată și nu după mult timp a avut loc abdicarea domnitorului Alexandru Ioan Cuza (23 februarie 1866).

Cât privește tratativele proxime fondării episcopiei, la 10 august 1883 episcopul Camilli prezentase deja într-o scrisoare adresată Congregației „De Propaganda Fide” proiectul de reformă privind o mai bună pastorație în *Missio Moldavica*. Principalele linii pe care le-a trasat episcopul au fost: trimiterea de noi tineri misionari în Moldova, deschiderea unui Seminar mic în Misiunea din Moldova, trimiterea unui fond pentru misionarii bătrâni și bolnavi etc.²⁷. La 13 decembrie același an se trimite din partea congreगाției

răspunsul la scrisoarea menționată mai sus, în care se subliniază necesitatea formării în Moldova a unui cler secular, pentru care sugerează deschiderea unui seminar sau colegiu. Era menționată și deschiderea unui probandat și a unui noviciat pentru tinerii ce voiau să opteze pentru Ordinul Franciscan. Prefectul congregației, cardinalul Giovanni Simeoni, a insistat și asupra deschiderii unei case pentru călugări și asupra regulilor coabitării acestora²⁸. Toate acestea erau orientate spre o mai bună organizare a catolicilor din Moldova, preconizându-se înființarea unei episcopii autonome.

Însă, la sfârșitul acestui secol, în România se făcea simțită necesitatea fondării a două episcopii romano-catolice, la București și la Iași, care să poată subordona toate comunitățile catolice de rit latin din această zonă. Soluția aceasta nu era pe placul Austriei, nici pe placul vizitatorilor apostolici de la București și Iași (Mons. Paoli din București și ep. Camilli din Iași), deoarece bugetul episcopiiilor trebuia să fie reglementat de statul român²⁹. Tratatul dintre guvernul român și Sfântul Scaun nu se cunosc. Probabil au fost de scurtă durată, păstrându-se totodată discreție față de Sinodul Bisericii Ortodoxe Române. Ceea ce se cunoaște în mod cert este faptul că în 1883 Sfântul Scaun, în înțelegere cu guvernul român a desființat Episcopia titulară de Nicopole și a înființat la 27 aprilie Arhiepiscopia Catholică de București, ce era supusă direct Sfântului Scaun prin intermediul Congregației „De Propaganda Fide”. După acest eveniment, mulți misionari credeau că papa Leon al XIII-lea (1878-1903) intenționa să înglobeze canonic Moldova la arhidieceza recent înființată, asemenea unirii Principatelor, care avusese loc cu 24 de ani mai înainte.

Nu s-a întâmplat așa, deoarece la 27 iunie 1884, prin bula papală „*Quae in christiani nominis incrementum*”, același papă hotăra încetarea activității Vicariatului Apostolic al Moldovei, care ființa din 1818 și decreta înființarea Episcopiei Catolice de Iași. Episcop a fost numit Nicolae Iosif Camilli, fost vizitator apostolic între 1881-1884, numit episcop de Mosynopolis la 16 septembrie 1881, iar la 27 iunie 1884 episcop titular de Iași. Dar iată în traducere textul acestei bule papale de înființare a episcopiei: *Papa Leon al XIII-lea, spre știința generațiilor viitoare. După ce am cunoscut toate cele necesare pentru propășirea creștinească și în favoarea poporului lui Dumnezeu ne grăbim să le împlinim în virtutea misiunii pe care o avem, în planul de nepătruns al lui Dumnezeu, ca urmaș al Sfântului Petru. Analizând starea Vicariatului Apostolic, viața catolicilor din aceste regiuni, am găsit de cuviință ca același Vicariat Apostolic să fie ridicat la rangul de dieceză autonomă. Prin urmare, judecând cu pricepere toate, desființăm Vicariatul Apostolic al Moldovei și prin puterea acestei scrisori îl declarăm desființat, iar teritoriul acestuia, cu autoritatea noastră apostolică, îl ridicăm și-l statornicim ca dieceză episcopală, stabilind ca reședință a acestei dieceze orașul Iași, după cum numim și dieceza. Vrem ca*

hotarele acestei noi dieceze să fie aceleași ca ale Vicariatului Apostolic al Moldovei, rezervându-ne totuși dreptul, nouă și Sfântului Scaun, de a dispune altfel cu privire la această dieceză. Așa vrem, stabilim și hotărâm ca această scrisoare a noastră să-și aibă toată puterea sa juridică și astfel să fie judecată și definitivă de către oricare dintre judecătorii obișnuiți sau delegați, chiar cei care ascultă pricinile Scaunului Apostolic, ambasadori ai Sfântului Scaun, cardinali ai sfintei Biserici Romane, chiar cu delegație specială și alții cu orice demnitate s-ar afla, ridicându-li-se lor și oricărui altul dreptul de a judeca și interpreta altfel, considerându-se nul și neavenit orice s-ar întâmpla să săvârșească împotriva, cu știință sau fără știință. Nu vrem prin aceasta să ne împotrivim dispozițiilor date de papa Benedict al XIV-lea, de fericită amintire, sau altor dispoziții având mențiuni speciale. Dată la Roma, la Sfântul Petru, întărită cu inelul pescarului, în ziua de 27 iunie 1884, în al 27-lea an al pontificatului nostru. L.S. SS. Card Fl. Chisius³⁰.

Urgența înființării Episcopiei Catolice de Iași s-a observat din faptul că în tot timpul Vicariatului Apostolic al Moldovei s-a văzut lipsa acută de preoți din cauza ritmului rapid de creștere a populației catolice. Dieceza avea 244 de localități, cu aproximativ 65000 de catolici, care erau deserviți de 37 de preoți misionari. De aceea s-a insistat foarte mult și asupra deschiderii unui seminar pentru clericii indigeni. Condițiile grele în care se găseau misionarii și cheltuielile mari pentru întreținerea lor au generat această idee fundamentală din decretul de înființare a Episcopiei Catolice de Iași.

Episcopia de Iași

Primul episcop al Diecezei de Iași a fost **Mons. Nicolae Iosif Camilli**. El s-a născut la Monterubbiano, în regiunea Marcchia din Italia, în ziua de 23 aprilie 1840. Părinții lui se numeau Anton și Roza Camilli, născută Bongarzoni. La botez primește numele de Nicolae Iosif Francisc. După școala elementară și complementară intră în mănăstirea franciscanilor conventuali din localitatea natală, iar apoi în cea din Osimo. Aici va depune la 3 aprilie 1857 profesiunea religioasă solemnă. Își continuă studiile în mănăstirea din Recanati și la Ascoli-Piceno. Aici este hirotonisit preot în ziua de 4 decembrie 1863. Datorită condițiilor politice prin care a trecut Italia la sfârșitul secolului trecut, pr. Nicolae Camilli și-a desfășurat activitatea pastorală de șapte ani în localitatea natală³¹.

În anul 1873 a venit în Moldova, unde a lucrat timp de opt ani ca simplu misionar în orașul Iași. Aici a activat ca duhovnic și capelan al călugărițelor de la „Notre Dame”. Totodată se ocupa și de catehizarea elevilor de la școala călugărițelor. La data de 16 septembrie 1881 papa Leon al XIII-lea îl numește episcop titular de Mosynopolis și vizitator apostolic al Moldovei, iar la 27 iunie 1884 a fost numit episcop de Iași.

Sarcina principală pe care i-a încredințat-o papa Leon al XIII-lea, care „*stăruia în nenumărate ocazii ca din ținuturile misionare să iasă preoți indigeni, care sunt mai buni cunoscători ai moravurilor poporului din sânul căruia sunt*”³², a fost aceea de a ridica un cler indigen pentru pastorația catolicilor de la răsărit de Carpați, ceea ce impunea înființarea unui Seminar diecezan. Astfel, la 29 septembrie 1886, episcopul Camilli deschide Seminarul pentru care a luptat atât de mult, împlinind astfel sarcina principală pe care i-o încredințase papa Leon al XIII-lea. În sfârșit avea convingerea că prin ajutorul lui Dumnezeu, Dieceza de Iași își va avea proprii preoți indigeni, care, cunoscând limba și obiceiurile locale, vor putea desfășura o activitate mult mai bogată în tânăra dieceză³³.

Principalele linii ale episcopatului său³⁴ au fost: în primul rând deschiderea unui Seminar în vederea formării unui cler indigen, editarea unui catehism pentru catolici din Moldova, ridicarea de noi biserici, grija pentru viața duhovnicească a preoților, strânsa legătură cu Scaunul Apostolic, orientarea pietății credincioșilor către sfânta Fecioară Maria prin recitarea sfântului Rozariu, vizita canonică pastorală, reorganizarea diecezei etc.³⁵. Episcopul a susținut și a cerut tuturor preoților din Moldova ca limba română să fie folosită în pastorația credincioșilor, mai ales acolo unde erau catolici de naționalități și limbi diferite. Limba română urma să fie folosită atât în educația creștinească a copiilor și adulților, cât și în recitarea rugăciunilor în biserici³⁶.

În urma mai multor neînțelegeri cu clerul franciscan, la 10 mai 1894 episcopul Camilli a demisionat de la conducerea Diecezei de Iași. Înainte însă de a părăsi Moldova a ținut foarte mult ca primii elevi ai Seminarului să fie hirotoniți subdiaconi. Acest eveniment a avut loc la 20 noiembrie 1894, fiind hirotoniți nouă subdiaconi. După două zile de la acest eveniment seminaristii au pregătit o frumoasă serbare episcopului Camilli, pentru a-i arăta dragostea pe care o aveau față de dânsul. Plecând din Iași el a fost regretat de însuși conducerea României: „*Când în noiembrie 1894 Mons. Camilli părăsi România Înalțul guvern al țării îl decora cu Ordinul coroanei României, iar organele ministeriale «Timpul» și «L'Indépendance Roumaine» laudau mult pe fostul episcop al Iașilor pentru întemeierea Seminarului*”³⁷.

După aceste evenimente, a stat la Roma la dispoziția Scaunului Apostolic timp de 10 ani. A fost numit episcop de Gadara în *partibus* la 25 decembrie 1895, iar la 25 februarie 1901 papa Leon al XIII-lea îl numește arhiepiscop titular de Tomis. După plecarea episcopului Dominique Jaquet, papa Pius al X-lea îi încredințează pentru a doua oară conducerea Episcopiei de Iași, la 30 august 1904³⁸.

După demisionarea episcopului Camilli, a fost numit ca administrator apostolic al Episcopiei de Iași **pr. Caietan Liverotti** (10 mai 1894-8 ianuarie

1895). Acesta s-a născut la Loro Malleane în Italia la 1 septembrie 1840. După ce a fost hirotonit preot a fost trimis misionar în Moldova, activând 38 de ani la Văleni și Săbăoani. După numirea episcopului Jaquet ca titular al Episcopiei de Iași, pr. Liverotti a fost numit vicar general al acestuia, însă a continuat să activeze la Săbăoani, unde a murit la 26 iulie 1902.

După demisionarea episcopului Camilli, papa Leon al XIII-lea îl numește episcop de Iași la 8 ianuarie 1895, pe **Mons. Dominique Jaquet**, care va fi consacrat la Roma în ziua de 10 martie 1895. Înainte de acest eveniment, în ziua de 25 ianuarie același an, a fost primit cu mare bucurie de clerul și credincioșii Diecezei de Iași. După consacrarea episcopală a trimis o scrisoare pastorală clerului și credincioșilor asigurându-i că se va strădui să învețe limba și obiceiurile moldave. Reîntors în țară, și-a ales drept colaboratori pe pr. Daniel Pietrobone, pe care-l numește vicar general și pe pr. Iosif Malinowski, pe care îl numește secretar.

Printre obiectivele sale principale a fost și reglementarea Provinciei Ordinului Franciscan. Deși au lucrat în Moldova încă din secolul al XIII-lea, misionarii franciscani nu au fost constituiți într-o provincie Regulară în Moldova decât în anul 1895. Printr-un decret al Congregației „De Propaganda Fide”, papa Leon al XIII-lea transformă în 1895 Misiunea Fraților Minori Conventuali din Moldova în Provincie regulată, cu dreptul de a-și întemeia instituțiile prescrise de constituțiile ordinului, pentru formarea unui cler franciscan. Însuși episcopul Dominique Jaquet a cerut papei Leon al XIII-lea și a insistat ca să se înființeze un Seminar Franciscan pentru a satisface diferitele vocații preoțești care se nășteau în tânăra Dieceză de Iași. Obținând aprobarea papei, în vara anului 1897, pr. Daniel Pietrobono, superiorul provincial, a înființat Seminarul Franciscan³⁹. Totodată episcopul, în urma decretului din 26 iulie 1895, a reglementat reședințele parohiale ale preoților franciscani: Adjudeni, Bacău, Călugăra, Fărăoani, Galați, Hălăucești, Huși, Prăjești, Săbăoani și Târgu Trotuș⁴⁰.

O altă instituție fondată de episcopul Jaquet a fost și Colegiul „Cipariu”, deschis la Iași la 15 septembrie 1895. În 1901 începe construirea, lângă grădina Copou a unui edificiu mai corespunzător cerințelor timpului, în care urma să funcționeze acest institut și un gimnaziu particular. În vederea realizării acestui proiect s-au făcut eforturi mari, deoarece, după desființarea acestei instituții, în clădirea de pe Copou s-a mutat Seminarul Catolic în ziua de 18 iunie 1907. De aceea, episcopul Jaquet poate fi considerat al doilea fondator al Seminarului Catolic din Iași. Printre alte școli deschise de episcopul Jaquet, pentru a ridica nivelul de cultură al catolicilor din Moldova, a fost și *Școala Sistemă* pentru pregătirea dascălilor de la Hălăucești, pentru care s-a construit o clădire specială lângă vechea casă parohială. În această școală s-au format și au învățat numeroși dascăli, care au cristalizat muzica bisericească românească⁴¹. De asemenea,

episcopul Jaquet a aprobat deschiderea la Iași a *Școlii Apostolice*, o casă pentru candidații Societății lui Isus.

Episcopul Jaquet a avut meritul de a intermedia reconcilierea bisericească a regelui Carol I (1866-1914), care, fiind catolic s-a căsătorit cu o luterană fără a primi dispensă. În urma nenumăratelor discuții cu acesta, episcopul Jaquet a reușit să obțină realibitarea sa bisericească. Trebuie amintite, de asemenea, meritele deosebite ale episcopului în privința abordării problemei Concordantului dintre Sfântul Scaun și Statul Român, alcătuind chiar un proiect de Concordat în 16 articole etc.⁴².

Analizând aceste înfăptuiri ale episcopului Dominique Jaquet putem aprecia personalitatea acestui episcop elvețian. Chiar de la venirea sa în România episcopul Jaquet a avut ca grijă principală aceea de a ridica nivelul de cultură al credincioșilor catolici din această parte a Europei. Probabil, dacă ar fi dăinuit aceste școli și colegii, nivelul cultural al Moldovei ar fi fost cu mult mai înaintat. Fiind un intelectual cu vederi și perspective îndepărtate, episcopul Jaquet nu a fost înțeles nici măcar de colaboratorii săi cei mai apropiați. Din această cauză a trebuit să demisioneze de la conducerea Episcopiei de Iași la 31 martie 1903. Cererea sa a fost aprobată abia la 30 iulie 1903. O dată cu plecarea sa, aceste instituții și-au pierdut entuziasmul inițial și treptat au fost desființate.

După demisie, el s-a retras în Elveția, unde a fost numit arhiepiscop titular de Salamina, predând literatura creștină la Universitatea din Fribourg până în anul 1908, când a fost chemat la Roma în Colegiul Internațional al Ordinului Franciscan⁴³. A murit la 3 februarie 1931 la Roma, în vârstă de 88 de ani.

După demisia episcopului Jaquet, conducerea Episcopiei de Iași i-a fost încredințată **pr. Iosif Malinovski** (30 iulie 1903 - 30 august 1904), fost secretar al episcopului, în calitate de *administrator apostolic „ad beneplacitum”*. Pr. Malinovski s-a născut la 14 februarie 1857 în satul Cordon, lângă Roman. A urmat studiile teologice la Innsbruck și a fost hirotonit preot în anul 1881. S-a întors apoi în Moldova unde a lucrat în diferite parohii, iar după înființarea Episcopiei de Iași a fost secretar al episcopilor Camilli și Jaquet.

Prin circulara nr. 290 din 7 iunie 1904 pr. Malinovski face cunoscut clerului diecezan obligațiile clericale pe care le-au luat înainte de hirotonire, în special cele privind sistemul de administrare colectivă a bunurilor parohiale. Acest lucru i-a plăcut și episcopului Camilli când a revenit în țară, fapt pentru a fost numit vicar general al acestuia, muncind mult la organizarea Diecezei. În 1913 pr. Malinovski s-a îmbolnăvit și a plecat în Polonia pentru îngrijire medicală. Însă boala i s-a agravat și a murit la Craiova în ziua de 15 august 1916⁴⁴.

Venind din nou la conducerea Diecezei de Iași, la 16 decembrie 1904, **arhiep. Nicolae Iosif Camilli** găsește situația mult schimbată. Preoții tineri nu voiau să respecte sistemul de administrație comunitară impus în 1894 în momentul hirotonirii lor ca subdiaconi. Arhiepiscopul Camilli era convins că această schimbare a mentalității se datora în primul rând preoților iezuiți, care au influențat simțul de responsabilitate al noilor preoți. Astfel se ajunge la un conflict deschis între episcop și părinții iezuiți, aceștia din urmă părăsind Iașii la sfârșitul anului 1906⁴⁵, iar în 1907 episcopul încredințează conducerea Seminarului preoților diecezeni.

Întrucât nu avea idei atât de clarvăzătoare ca ale episcopului Jaquet cu privire la rolul Colegiului „Cipariu”, în anul 1906 arhiepiscopul Camilli desființează acest institut. Totuși, datorită meritelor deosebite, în 1906 papa Pius al X-lea îl distinge cu demnitatea de senator roman și asistent la tronul pontifical⁴⁶.

În perioada acestei păstoriri, arhiepiscopul Camilli s-a preocupat de reorganizarea diecezei, împărțind-o în patru decanate: Iași, Siret, Bistrița și Trotuș. Printr-o scrisoare pastorală arhiepiscopul Camilli indică atribuțiile decanilor, îndeosebi pe acelea de control și supraveghere a conduitei clerului și a dascălilor, precum și modul de desfășurare a serviciilor bisericești⁴⁷. Printr-un alt decret din 19 martie 1908 a reglementat alegerea și funcționarea dascălilor catolici și s-a îngrijit ca aceștia să aibă un „manual al dascălului catolic”⁴⁸. Printr-un alt decret arhiepiscopul Camilli a vrut să normalizeze corespondența bisericească locală și să reglementeze păstrarea actelor într-o arhivă parohială, în acest sens dând câteva norme⁴⁹.

Un moment semnificativ din timpul păstoririi arhiepiscopului Camilli a fost apariția primului număr al revistei Episcopiei Catolice de Iași „Lumina creștinului”, la 1 ianuarie 1913. Tot în acest an a fost publicat statutul „Societății Catolice *Presa Bună*” pentru tipărirea și răspândirea scrierilor religioase⁵⁰.

Ultimii ani ai vieții sale vor fi foarte zbuciumați datorită numeroaselor „neconcordanțe” cu ideile tinerilor preoți diecezeni, absolvenți ai propriului Seminar. De aceea arhiepiscopul Camilli încearcă să aducă la conducerea Seminarului preoți lazariști sau salezieni, însă fără a reuși. În urma unei boli îndelungate, în ziua de 30 decembrie 1915 arhiepiscopul Nicolae Iosif Camilli a părăsit această viață, lăsând posterității o lucrare pe care a întreținut-o din răspuțeri ca să nu se năruie. A fost înmormântat la catedrala „Adormirea Maicii Domnului” din Iași. La moartea sa „mulți ieșeni au simțit că din mijlocul lor a dispărut călugărul cuvios, vrednicul ierarh, bunul român ce a fost episcopul Camilli”⁵¹.

După moartea arhiepiscopului Camilli, conducerea Diecezei a fost încredințată **pr. Ulderico Cipolloni** în calitate de administrator apostolic (30 ianuarie 1916 - 22 aprilie 1920). S-a născut la 10 mai 1868 la Recanoti în

Italia. După ce a fost hirotonit preot, în 1892, a fost trimis misionar în Moldova, activând la Galați și la Seminarul din Hălăucești. Apoi a fost numit comisar al superiorului general al Ordinului Franciscan pentru Moldova, iar din 1914 a fost superior general, în timp ce din 1913 era vicarul general al arhiepiscopului Camilli.

Pr. Cipolloni a trebuit să conducă dieceza într-o perioadă foarte grea cauzată de primul război mondial, ce a influențat destul de mult și viața catolicilor din Moldova. După terminarea războiului, administratorul Cipolloni a făcut eforturi mari pentru a deschide două orfelinate pentru orfanii catolici, unul la Hălăucești și altul la Huși. Totodată, i-a îndemnat pe preoții și credincioșii catolici să ridice monumente istorice în cinstea celor ce au murit în timpul războiului. După venirea arhiepiscopului Cisar, pr. Cipolloni a plecat ca paroh la Huși, iar în 1922 la Galați. Aici a și murit la 3 aprilie 1927⁵².

Din 1920 conducerea Episcopiei de Iași a fost încredințată **episcopului Alexandru Cisar**, consacrat în catedrala din București la 15 august 1920. Alexandru Teodor Cisar s-a născut la 21 octombrie 1880 la București. Din 1892 a urmat cursurile Seminarului din București, iar în 1899 a fost trimis la Roma pentru studii, unde a și fost sfințit preot la 6 iunie 1903. Întorcându-se în țară, a fost numit secretar al Arhiepiscopiei de București, după care a fost numit prefect de studii la Seminarul din București. În ianuarie 1918 a fost numit director al școlilor arhiepiscopale din București, funcție pe care o deținea și în momentul în care a primit numirea episcopală, la 22 aprilie 1920.

După consacrarea episcopală din catedrala Sfântul Iosif din București a fost instalat în catedrala de la Iași la 22 august 1920. Încă de la începutul activității sale episcopale s-a îngrijit ca să redeschisă cursurile Seminarului din Iași, întrerupte din cauza războiului. Episcopului Cisar i se datorează și introducerea în Dieceza de Iași a calendarului nou, introdus oficial în România doi ani mai târziu. Un eveniment important al activității episcopului Cisar a fost încorporarea în teritoriul Diecezei de Iași a parohiilor din Basarabia în 1921. După acest eveniment, situația Episcopiei de Iași se prezenta astfel: dieceza avea 244 localități cu peste 100000 de catolici, răspândiți pe un teritoriul de 94000 km², împărțiți în 5 decanate: Iași, Siret, Bistrița, Troțuș și Decanatul Basarabiei. Credincioșii erau deserviți de 53 de preoți, fiecare paroh având în îngrijire de la 5 la 18 biserici. În dieceză funcționau: Seminarul din Iași, o școală parohială de băieți la Iași, o școală cu internat de fete a călugărițelor din congregația Notre Dame de Sion, 21 de orfelinate etc.⁵³.

După retragerea arhiepiscopului Netzhhammer de la conducerea Arhidiecezei de București, episcopul Cisar a fost transferat la București în calitate de administrator diecezan, iar la 12 decembrie 1924 a fost numit

arhiepiscop de București și administrator apostolic *ad interim* al Episcopiei de Iași, până la 5 iunie 1925, când a fost numit ca episcop Mihai Robu. Arhiepiscopul Cisar a murit la 7 ianuarie 1954 la București.

Episcopul Mihai Robu s-a născut la Săbăoani la 10 aprilie 1888, fiul soților Iosif și Margareta. Clasele primare le-a făcut în satul natal. În toamna anului 1894 a intrat în Seminarul din Iași alături de încă 14 elevi. Primește hirotonirea diaconală la 19 noiembrie 1906, iar la 7 aprilie 1907 este hirotonit preot de arhiepiscopul Camilli⁵⁴. Însă chiar înainte de a fi sfințit preot, Mihai Robu fusese numit prefect pentru seminariștii din Iași la 10 ianuarie 1907, funcție pe care o va exercita câțiva ani. În perioada primul război mondial, când Seminarul fusese închis, a activat ca paroh la Văleni, Fărăoani și Bacău. În anul 1920 a fost numit secretar al arhiepiscopului Alexandru Cisar, activând totodată ca prefect și profesor în Seminarul din Iași, redeschis la 18 octombrie același an. Din iunie 1922 a fost numit și paroh la Horlești. În acest timp colaborează activ la revista *Lumina creștinului* și, totodată, îndeplinește funcția de capelan la mănăstirea „Notre Dame de Sion” din Iași.

La 5 iulie 1925 este numit episcop de papa Pius al XI-lea (1922-1939), iar la 20 septembrie același an a fost consacrat de către episcopul Cisar, în capela „Notre Dame de Sion”, fiind al 58-lea episcop al catolicilor din Moldova⁵⁵, dovedindu-se a fi „*un mare episcop, model de vlădică cu dragoste față de dieceza pe care a condus-o cu multă înțelepciune, răbdare și succes*”⁵⁶. Acest fapt „*a marcat un punct de referință istorică, recunoscându-se formal catolicismul românesc, atâta timp considerat ca expresie a unui număr de elemente alogene... (...) Numirea Mons. Mihai Robu a fost totodată și un răspuns datorat de Sfântul Scaun naționaliștilor extremiști maghiari*”⁵⁷.

Ca episcop s-a impus printr-o „*figură impozantă, blajină, care nu se sfia să îndeplinească serviciile preoțești obișnuite în catedrală sau în capela maicilor Notre Dame de Sion*”⁵⁸. Printre activitățile cu care s-a remarcat se pot enumera: ridicarea a numeroase biserici, numeroase vizite canonice însoțite de administrarea sfântului Mir, susținerea presei catolice, în timpul celui de-al doilea război mondial apărarea în diferite ocazii a celor prizonieri⁵⁹, și nu în ultimul rând grija pentru Seminar. Eforturile sale s-au oglindit în generațiile de preoți care s-au format în perioada episcopatului său, culminând cu cea mai mare promoție de preoți din istoria celor 112 ani de existență a Seminarului din Iași: promoția 1939 - 33 de preoți. La 19 martie 1944 va celebra ultima sfântă Liturghie în Seminar, deoarece, datorită operațiunilor militare din Moldova, Seminarul va fi distrus, iar episcopul silit să se refugieze, alături de seminariști, la Beiuș.

Datorită armatelor germane și ungare, pe la mijlocul lunii septembrie 1944, episcopul Robu este nevoit să se retragă în munți, unde contractează o

dublă pneumonie, în urma căreia a și murit la 27 septembrie 1944 și a fost înmormântat vineri, 29 septembrie 1944, în cimitirul din Beiuș⁶⁰. Ulterior, în 1964, osemintele sale pământești au fost aduse la Iași și au fost reînhumate în catedrală.

Chiar înainte de a pleca din Dieceza de Iași, episcopul Robu i-a delegat pe pr. Anton Trifa și pr. Grigore Enariu să aibă grijă de bunul mers al Episcopiei de Iași. Însă la sfârșitul anului 1944 Sfântul Scaun l-a desemnat pe **Mons. Marcu Glaser**, rector al Seminarului din Iași din toamna anului 1944, ca administrator apostolic al Diecezei de Iași (18 octombrie 1944-1947), numindu-l episcop titular de Caesaropolis. Acesta a avut misiunea grea de a reface viața bisericească din Moldova, mai ales în timpul războiului. Despre dezastrele pe care le-a produs războiul ne spune el însuși: „*Dieceza de Iași a suferit foarte mult de pe urma războiului: Seminarul diecezan a ars complet, gospodăria episcopiei a fost aproape distrusă, mulți preoți refugiați, iar elevii Seminarului adăpostiți la Beiuș și Timișul de Jos (...)*”⁶¹. În toamna anului 1945 a reușit să redeschidă Seminarul din Iași, însă în clădirile de pe lângă episcopie, deoarece clădirea de pe Copou era în mare parte distrusă.

În această perioadă de mari schimbări politice din România, este numit episcop **Mons. Anton Durcovici**, la 30 octombrie 1947. El a fost consacrat la 5 aprilie 1948 de nunțitul apostolic Gerald Patrik O'Hara și înscăunat la 14 aprilie același an. Această numire a fost făcută de Sfântul Părinte papa Pius al XII-lea (1939-1958) în înțelegere cu guvernul țării și conform Concordantului încheiat între Sfântul Scaun și Statul Român⁶².

Mons. Anton Durcovici s-a născut la 17 mai 1888 în Bad Deutsch-Altenburg, în Austria. La vârsta de opt ani a venit la Iași, unde a frecventat timp de doi ani cursurile școlii elementare a parohiei catolice. Apoi s-a transferat la o școală din București, după care s-a înscris ca seminarist la Liceul „Sfântul Iosif” din capitală (1898-1906). La 30 octombrie a fost trimis la Roma pentru a-și constinua studiile teologice la „Propaganda Fide” (1906-1911). După ce a fost sfințit preot la 24 septembrie 1910 în bazilica „Sfântul Ioan din Lateran”, s-a reîntors în țară la 29 iulie 1911. Aici a fost numit mai mulți ani profesor, după care a activat la Tulcea, Târgoviște și Giurgiu. După primul război mondial pr. A. Durcovici a ocupat diferite funcții în cadrul Arhidiecezei de București: vicar general al Mitropoliei de București, rector și profesor la Seminarul Teologic din București, precum și canonic al aceleiași arhidieceze⁶³.

În timpul scurtei sale păstoriri a Diecezei de Iași, episcopul Durcovici a desfășurat o activitate pastorală istovitoare, vizitând parohiile din Moldova, însufletind cu viața sa sfântă inimile enoriașilor săi. Datorită impasului în relațiile diplomatice dintre guvernul român și Sfântul Scaun,

prin denunțarea Concordatului din 1927, episcopul Durcovici a avut multe de îndurat din partea regimului comunist. La 26 iunie 1949, în timp ce mergea spre Popești-Leordeni pentru a administra taina sfântului Mir, a fost arestat de Securitate și închis la București, Jilava și apoi la Sighetul Marmăției, unde moare în „celula morții” la 10 decembrie 1951.

Astfel stând lucrurile, Sfântul Scaun a acordat facilități speciale unor preoți de a conduce Dieceza de Iași ca locțiitori ai episcopului. În perioada 1949-1951 au urmat la conducerea diecezei ca *ordinari substituti* preoții Vilhelm Clofanda și Petru Pleșca.

După moartea episcopului Durcovici este ales *ordinarius substitutus* al Diecezei de Iași, **Mons. Petru Pleșca**, însă, încă de la 27 aprilie 1951, el fusese recunoscut de Ministerul Cultelor ca locțiitor al episcopului de Iași. S-a născut la 5 februarie 1905 la Fântânele Vechi, județul Iași. A fost hirotonit preot la Genova în anul 1931. În perioada 1942-1946 i-a fost încredințată conducerea Seminarului pe care a păstrat-o până în momentul numirii ca episcop.

Printre evenimentele mai importante ale vieții sale s-ar putea înscrie: trimiterea seminariștilor la Alba-Iulia în vederea continuării studiilor teologice, redeschiderea Seminarului din Iași în 1956, deschiderea a numeroase parohii - de la 40 în 1948 la 69 în 1977 - construirea multor biserici, obținerea unor burse pentru studiu în străinătate pentru unii preoți începând din 1973 etc.⁶⁴.

Episcopul Petru Pleșca a murit subit în ziua de 19 martie 1977, când se celebra hramul Institutului. Înmormântarea a avut loc la Grozești-Oituz, unde a fost paroh timp de aproape 30 de ani.

După moartea episcopului Pleșca, în virtutea dispozițiilor extraordinare anterioare ale Sfântului Scaun, Dieceza de Iași a fost condusă de **pr. Andrei Gherguș**, în calitate de *ordinarius substitutus*⁶⁵.

La 21 februarie 1978 papa Paul al VI-lea (1963-1978) l-a numit printr-un decret al Sfintei Congregații a Episcopilor pe **Mons. Petru Gherghel** *ordinarius ad nutum Sanctae Sedis cum munere Administratoris Apostolicis* al Episcopiei de Iași. Instalarea a avut loc la 4 aprilie 1978. S-a născut la 28 iunie 1940 în localitatea Gherțești, județul Neamț. După terminarea școlii generale în satul natal, a intrat la Seminarul Catolic din Iași. La 29 iunie 1965 a fost hirotonit preot la Alba-Iulia. Primul loc de apostolat a fost parohia Barticești, în care a activat până în 1967. De aici a fost transferat în parohia Rădăuți. La 1 noiembrie 1970 a fost numit profesor la Seminarul din Iași, iar în martie 1975 a fost numit rector al Institutului⁶⁶.

În timpul păstoririi sale ca administrator apostolic (21 februarie 1978 - 13 martie 1990) s-au ridicat numeroase biserici, s-a ridicat moderna clădire a Seminarului din Iași și s-au deschis numeroase parohii noi, au fost hirotoniți aproape 150 de preoți, au fost trimiși mai mulți preoți la studii în

străinătate, s-au făcut numeroase vizite pastorale etc. În această perioadă s-a celebrat atât centenarul diecezei, cât și al Seminarului din Iași (1984, respectiv 1986).

Revoluția din 1989 a deschis și pentru catolicii din Moldova un orizont nou de libertate, de reorganizare bisericească și de propășire spirituală. Astfel și în Dieceza de Iași a putut fi numit din nou un episcop propriu. Acest lucru s-a întâmplat la 14 martie 1990, când papa Ioan Paul al II-lea l-a ales și l-a numit pe Mons. Petru Gherghel episcop de Iași⁶⁷. Sfințirea a vut lor la Seminarul din Iași la 1 mai același an de către cardinalul Angelo Sodano, delegat al papei Ioan Paul al II-lea.

După aceste evenimente, întreaga viață catolică diecezană a luat un nou avânt: a fost reorganizată dieceza, s-a reluat învățământul religios în școli, s-au înființat diferite instituții sociale etc. Acum și-a putut relua activitatea și Seminarul Franciscan. Sediul acestei instituții s-a fixat la Roman, unde funcționează și astăzi, în paralel, atât Seminarul cât și Institutul Franciscan „Sf. Francisc de Assisi” aprobate prin Sentința nr. 18/16.03.1990 a Judecătoriei Roman. Pe lângă Seminarul diecezan și cel franciscan, în urma venirii mai multor ordine și congregații catolice în Moldova s-au înființat și alte seminarii: Seminarul de la Onești al Fraților Minori Capucini „Fericitul Ieremia Valahul”, Casa de formare a aspirațiilor Fraților Augustinieni Asumpționiști de la Mărgineni (Bacău), Casa de formare a aspirațiilor Misionarilor Cuvântului Divin, care a funcționat la Roman, iar în prezent la Traian (Neamț) etc.

La sfârșitul anului 1998 Episcopia Catolică de Iași cuprindea în cele nouă decanate, cu 135 de parohii și 212 filiale, 77860 familii cu 267739 de credincioși. În dieceză activau 191 de preoți diecezani și 62 de preoți călugări. În 1998 au fost hirotoniți 19 preoți și 21 de diaconi. În dieceză activau și 135 de călugări și 389 de călugărițe. În Institutul Teologic Romano-Catolic diecezan din Iași se pregăteau peste 200 de seminariști, dintre care 20 erau la studii, iar în Seminarul liceal din Bacău erau 137 de elevi. În institutele teologice călugărești erau peste 300 de studenți, dintre care aproape 100 erau la studii, iar în seminariile aferente aproximativ 275 de elevi. În anul 1998 Dieceza de Iași a crescut cu aproximativ 1000 de suflete: au fost botezați 3031 de copii sub 1 an și 19 persoane mai mari de 7 ani. Au primit prima sfântă împărtășanie 4436 de persoane și au fost miruite 6621. Pe teritoriul Diecezei de Iași s-au oficiat 1290 de căsătorii obișnuite și 116 mixte. Tot în același an au trecut la cele veșnice 2092 de persoane.

Dintre instituțiile care reglementează buna funcționare a episcopiei amintim câteva: Curia Diecezană, Tribunalul Bisericesc, Consiliul Prezbiteral, Consultoriul Diecezan, Comisia pentru Pregătirea Marelui Jubileu al Anului 2000, Comisia pentru Cler etc. Dintre institutele și seminariile care funcționează în dieceză amintim: Institutul Teologic

„Sfântul Iosif” din Iași, Seminarul Teologic „Sfântul Iosif” din Bacău, Institutul și Seminarul Teologic Franciscan din Roman, Seminarul Liceal Teologic Capucin „Fericitul Ieremia Valahul” din Onești, Facultatea de Teologie Didactică din Iași, Liceul Catolic „Sfântul Anton” din Bacău, Colegiul Sanitar Postliceal „Sfânta Lucia” din Iași, școala de Cântăreți Bisericești din Iași, școala postliceală „Fericitul Ieremia” din Iași, casele de copii și grădinițele din Șerbănești-Bacău, Adjudeni și Săbăoani, Orfelinatul din Iași, spitalul din Barticești, centrele „Caritas” din Iași, Bacău, Pașcani și Roman, farmacia catolică, casele de odihnă de la Slănic Moldova și Sărata-Băi Organizația Kolping, Asociația Medicilor Catolici, Acțiunea Catolică „Sfântul Iosif”, asociațiile de tineri și copii diecezane, Serviciul de Ajutor Maltez, redacțiile publicațiilor catolice diecezane și parohiale etc.⁶⁸

Concluzionând cele scrise mai sus, putem spune că Biserica Catolică din Moldova a avut în decursul veacurilor o istorie destul de imprevizibilă. Condițiile precare ale catolicilor, dar și cele ale misionarilor dominicani, franciscani și iezuiți care au activat aici, au făcut să existe mai multe forme de administrație teritorială a minorității catolice din această zonă geografică. La acestea se mai adaugă și contextul politic, care de multe ori a fost nefavorabil catolicilor.

Astăzi acest context a suferit mutații substanțiale, fapt care explică dezvoltarea normală a comunității catolice din Moldova după revoluția din 1989.

NOTE

¹ E. LOVINESCU, *Istoria civilizației române moderne*, vol. I, București, 1924. p. 10, N.V. PANTEA, *Legea strămoșească*, București, 1934, p. 70.

² E. HURMUZAKI - O. DENSUȘIANU, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. I, București, partea I, 1889, p. 102.

³ C. AUNER, *Episcopia Milcoviei*, în „*Revista catolică*”, an II (1912), pp. 540-551.

⁴ E. HURMUZAKI, *op. cit.*, vol. I, partea a II-a, București, 1890, p. 489.

⁵ C. AUNER, *Cei din urmă episcopi de Siret*, în „*Revista catolică*”, an IV (1914), pp. 567-577.

⁶ A. KURZ, *Magazin für Geschichte, Literatur und-alle Denk und Merkwürdigkeiten*, vol. II, Kronstadt Gött, 1846, p. 26.

⁷ K. EUBEL, *Zur Geschichte der Römisch-katholischen Kirchen in der Moldau*, în „*Römischen Quartalschrift*”, vol. I, p. 189; cf. R. ROSETTI, *Despre ungurii și episcopiile catolice din Moldova*, în „*Analele Academiei Române*”, 1905, p. 303.

⁸ P. P. DOMOKOS, „*Rendületlenül*”, p. 16; cf. A. HORVATH, *Străpmoșii catolicilor din Moldova, documente istorice, 1227-1702*, Sfântul Gheorghe, 1994, anexa II, p. 132.

⁹ C. AUNER, *Episcopia de Baia*, în „*Revista catolică*”, an IV (1915), 1915, pp. 89-127.

¹⁰ R. ROSETTI, *op. cit.*, p. 313.

¹¹ *Călători străini despre Țările Române*, București, 1971, vol. III, p. 282.

¹² Prima menționare despre existența unei mănăstiri franciscane în Moldova o avem din 1535 - cea de la Bacău: cf. IORGA N., *Studii și documente cu privire la istoria Românilor*, București, 1901, p. 154.

- ¹³ *Călători străini despre Țările Române*, București, 1970, vol. II, pp. 504-510.
- ¹⁴ *Codex Bandinus*, îngrijit de V. A. URECHIA, București, 1895, p. CLXVI-CLXVIII.
- ¹⁵ *Călători străini despre Țările Române*, București, 1973, vol. V, pp. 27-29.
- ¹⁶ I. GABOR, *Dicționarul comunităților catolice din Moldova*, Bacău, 1996, p. 23.
- ¹⁷ *Arhivele Naționale ale Statului*, filiala Iași, *Colecția documente catolice*, pachetul 1078, dcc. nrele. 57/nedat și 124/1741.
- ¹⁸ Mai multe informații despre unii episcopi ai Vicariatului Apostolic al Moldovei vor fi menționate în partea a treia a prezentului studiu.
- ¹⁹ Pentru a evita abundența notelor în această parte, care își are valoarea ei, vom specifica acum principalele lucrări pe care le-am cercetat în vederea elaborării acestui material: *Istoria românilor - epoca modernă*, Ministerul Științei și Învățământului al Republicii Moldova, Chișinău 1992, pp. 76-126; C. IORDĂNESCU, *Însemnări*, Iași 1937, pp. 156-172; N. IORGA, *Istoria poporului românesc*, București 1985, pp. 696-754; Idem, *Istoria românilor pentru poporul românesc*, Chișinău, 1992, pp. 201-211; A. OȚETEȘA, *Istoria poporului român*, București, 1970, pp. 326-346; I. SCURTU, *Monarhia în România*, București, 1991, pp. 5-42; E. SIUPIUR, *Formarea intelectualilor în sud-estul european în secolul al XIX-lea, în România în istoria universală*, Iași, 1987, pp. 427-454; A. D. XENOPOL, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, București, ediția a III-a, vol. XIII, pp. 174-205; Idem, vol. XIV, pp. 93-185.
- ²⁰ *Arhiva Episcopiei de Iași*, dosar Seminarul Episcopal, vol. 8, f. 19-20.
- ²¹ *Arhiva Institutului Teologic Romano-Catolic din Iași* (=A.S.), dosar 58/1890, f. 22
- ²² *Arhiva Prow. Malopolskiej din Cracovia* (=A.P.), doc. 701, f. 9.
- ²³ A.P., doc. 701, f. 10 și 22.
- ²⁴ A.S., dosar 58/1890, f. 122.
- ²⁵ Regulamentul se poate citi în forma originală în V. A. URECHIA, *Opere complete*, vol. I, București, 1883, p. 233-237. El a fost publicat și de I. DUMITRU-SNAGOV, *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne 1850-1866*, Roma, 1982, pp. 585-589. Textul în limba latină se poate vedea în A.S., dosar 58/1864, f. 9-10.
- ²⁶ A.S., dosar 58/1864, f. 11.
- ²⁷ A.S., dosar 58/1863, f. 34-35.
- ²⁸ Idem, f. 36-37.
- ²⁹ M. THEODORIAN-CARADA, *Din frământările trecutului*, București, 1920, pp. 252-253.
- ³⁰ PP. LEONIS XIII, *Pontificis Maximi Acta*, vol. IV, Roma, 1885, pp. 106-107.
- ³¹ A. DESPINESCU, *L'activité pastorale de Nicola Giuseppe Camilli. Premier évêque de Iassy-Roumanie*, Roma, 1980, pp. 21-23.
- ³² *Volum festiv în amintirea evenimentului unic din istoria Eparhiei de Iași*, Iași, 1939, p. 11.
- ³³ N. I. CAMILLI, *Acte pastorale*, Iași, 1914, vol. 2, p. 254.
- ³⁴ În ceea ce privește activitatea sa ca episcop de Iași ni s-au păstrat două volume din *Actele pastorale ale Prea Sfinției Sale Părintele Nicolae Iosif Camilli*, publicate în anii 1913 și 1914, volume care însumează 47 de scrisori pastorale în 633 de pagini.
- ³⁵ A. DESPINESCU, *Viața catolică din Moldova 1884-1984*, în vol. *Momente din istoria Bisericii locale*, Iași, 1984, pp. 3-7, 9-11.
- ³⁶ N. I. CAMILLI, *Pastorala nr. 16 din 29 septembrie 1889*, în *Acte pastorale*, vol. 2 pp. 221-222
- ³⁷ *Volum festiv*, p. 23.
- ³⁸ A. DESPINESCU, *L'activité pastorale de Nicola Giuseppe Camilli. Premier évêque de Iassy-Roumanie*, pp. 29-30.
- ³⁹ I. PAL, *Originea catolicilor din Moldova și franciscanii păstorii lor de veacuri*, Săbăoani - Roman, 1942, pp. 158-159.
- ⁴⁰ A.P., doc. 3572, f. 127.
- ⁴¹ A.S., dosar 19/1897-1916, ff. 1-67.

- ⁴² I. GABOR, *Ierarhia catolică a Moldovei*, Frumoasa - Bacău, 1974, vol. III, partea a II-a, p. 164.
- ⁴³ R. NETZHAMMER, *Arhiepiscop în România*, București, 1993, p. 80.
- ⁴⁴ I. GABOR, *op. cit.*, p. 172.
- ⁴⁵ *Volum festiv*, p. 13.
- ⁴⁶ A. DESPINESCU, *op. cit.*, p. 31.
- ⁴⁷ N. I. CAMILLI, *Decretul nr. 94 din 24 februarie 1905*. Acest decret a fost completat de cel din 4 noiembrie același an.
- ⁴⁸ N. I. CAMILLI, *Decretul nr. 1360 din 19 martie 1908 privitor la dascălii Eparhiei Catolice de Iași*.
- ⁴⁹ N. I. CAMILLI, *Decretul nr. 356 din 4 noiembrie 1905, privind corespondențele oficiale și arhivele bisericesti*, București, 1905.
- ⁵⁰ Cf. vol. *Institutul și Editura „Presa Bună” Iași: note istorice, perspective*, Iași, 1992, p. 1.
- ⁵¹ M. THEODORIAN-CARADA, *Nicolae Iosif Camilli*, în „*Revista catolică*”, an V (1916), p. 59.
- ⁵² I. GABOR, *op. cit.*, pp. 187-188.
- ⁵³ *Calendarul „Presa Bună”*, Iași, 1923, f. 13-15.
- ⁵⁴ A.S., dosar 58/1906, f. 288; dosar *Promotorum*, f. 9-10.
- ⁵⁵ A. DESPINESCU, *Mihai Robu - primul episcop autohton al diecezei de Iași*, în vol. *Momente din istoria Bisericii locale*, p. 81.
- ⁵⁶ I. DUMITRU-SNAGOV, *România în diplomația Vaticanului*, București, 1991, p. 47.
- ⁵⁷ A. DESPINEANU, *Viața catolică din Moldova 1884-1984*, p. 14.
- ⁵⁸ *Idem*, *Prezența elementului catolic în Moldova de-a lungul veacurilor*, Iași, f.a., p. 21.
- ⁵⁹ I. DUMITRU-SNAGOV, *op. cit.*, p. 187, 199.
- ⁶⁰ A.S., dosar 1/1942, f. 2.
- ⁶¹ A.S., dosar 3/1947, f. 37; cf. *Bine ai venit St pâne*, Iași, 1948, p. 7.
- ⁶² *Bine ai venit St pâne*, pp. 5-6.
- ⁶³ F. MÜLLER, *Dr. Anton Durkowitsch, ein Martyrer unserer Zeit*, Donzdorf, 1992, pp. 14-15.
- ⁶⁴ A. DESPINESCU, *Viața catolicilor din Moldova*, pp. 17-19.
- ⁶⁵ Este foarte greu să scrii despre oameni și evenimente contemporane. De aceea în elaborarea acestor paragrafe ne-am mărginit la considerațiile unor preoți contemporani, care au avut mai mult curaj să evalueze situația prezentă, întregind acest material cu unele referiri actuale.
- ⁶⁶ A.S., dosar 61/1974, f. 131; dosar 4/1975, f. 3.
- ⁶⁷ A. S., dosar 1/1990, f. 8.
- ⁶⁸ *Almanahul „Presa Bună”*, 1999, Iași, 1999, pp. 247-257.

Unificarea Bisericii Unite cu Biserica Ortodoxă Română în 1948

André KOM

(Universitatea din Amsterdam)

1. Introducere

Încă din 1700 nașterea Bisericii Române Unite a provocat o controversă. Lipsa de date oficiale cu privire la creștinarea românilor, concurența ideologică privind orientalizarea (sau occidentalizarea) creștinismului român și legarea problemei confesionale de problema identității naționale pe de o parte, iar pe de alta lipsa datelor privind înfăptuirea unirii cu Roma și acțiunile prozelitiste ale uniților și ortodocșilor în decursul anilor au ținut discuția vie timp de trei secole. Polemicile au existat și în sânul bisericii unite, între fracțiunile de orientare *latină* și *bizantină*. Dezbaterile confesionale au culminat în perioada interbelică, când au fost alimentate de redactarea constituțiilor din 1923 și 1938, legii cultelor și concordatului cu Roma. Al doilea război mondial a întrerupt însă dezbaterile, provocând în același timp unele modificări în relațiile dintre: (1) statul român și biserica catolică și (2) biserica ortodoxă și cea greco-catolică. Ambele relații s-au caracterizat prin *ambiguitate* și atitudini *paradoxe* de solidaritate și îndepărtare.

După 1944 statul român a adoptat o politică religioasă bazată pe principiul *divide et impera*, cu menirea să *subjuge* cultele prin distrugerea independenței și influenței lor „reacționare“, să *secularizeze* societatea și instituțiile sale (în pofida declarațiilor publice, biserica *nu* a fost separată de stat, ci doar de școală), să creeze o *divizare* a clerului în aripi „reacționare“ și „progresiste“, cea din urmă constituind un instrument util în vederea lărgirii bazei sociale a puterii comuniste. În același timp autoritățile au realizat o *selecție* a elementelor „utile“ (progresând democratic) și cele „dușmănoase“ statului. Mai ales în urma intrării în război rece (1947), când ideea „căii naționale spre socialism“ a fost înlocuită cu impunerea uniformității în lagărul sovietic, s-a dezvoltat schema interpretativă binară a

celor două lagăre democratic și capitalist. În această a doua fază, *ideologia* ateo-marxistă s-a făcut mai simțită decât în primii ani imediat după al doilea război mondial, când *pragmatismul* și ideea de *coalition building* au prevalat. Aplicarea acestui sistem *bifazic* s-a putut remarca atât în Uniunea Sovietică interbelică cât și în România de după 1944 și din nou după 1964.

Statul român nu a avut o atitudine anti-catolică *a priori* (poate doar a-catolică), dar în urma refuzului ierarhilor catolici de a se adapta la „noile realități”, biserica catolică a fost trecută în lagărul „capitalist-imperialist” al celor considerați dușmani ai regimului democratic - consolidat acum. Cu menirea să influențeze opinia publică a fost dezlănțuită o campanie de *propagandă* dublată de o serie de măsuri *administrative* și *legislative* care să intimideze clerul și să afecteze biserica. A fost abrogat concordatul și au fost emise mai multe decrete-legi care loveau toate cultele, dar îndeosebi pe cel catolic. La fel ca și în Ucraina sovietică, autoritățile române au legat în 1948 conflictul *politic* dintre comunism și „reacțiune” de rivalitatea *confesională* dintre ortodoxie și catolicism. Ierarhia Bisericii Ortodoxe, epurată și manipulată de statul român, dar în același timp procedând conform principiului *colaborării simfonice* în vechea tradiție bizantină a constituit o excelentă „porta-voce” propagandistică anti-catolică, iar mai târziu o unealtă utilă în vederea dizolvării structurilor Bisericii Române Unite.

Tratarea problemei catolice s-a făcut cu aplicarea principiilor teoriei comunicării, deosebind un *emițător* (Vaticanul), mai mulți *transmițători* (ierarhii și clerul inferior) și *receptori* (credincioși), precum și diferite *canale* (presă, scrisori pastorale, predici, conferințe etc.). Pentru a putea manipula diferitele segmente ale bisericii, statul român a încercat să *îngreuneze comunicarea* dintre ele, lovind relațiile din lanțul emițător-receptori prin măsuri de cenzură, controlare și interdicție. În același timp s-a încercat *cooptarea* unor reprezentanți ai clerului catolic, care să provoace trecerea bisericii în „lagărul democratic”. Măsurile neproducând efectul dorit, statul român a pus în aplicare un plan sistematic în scopul desființării bisericii greco-catolice. Analog procesului suprimării bisericii unite din Ucraina, în toamna anului 1948 a fost „autodesființată” Biserica Română Unită.

2. Desființarea Bisericii Române Unite

Nu-mi propun, în cadrul acestui studiu, să redau toate amănuntele procedurii desființării bisericii greco-catolice. Pentru a afla derularea exactă a tuturor evenimentelor din perioada septembrie-decembrie 1948 se poate consulta literatura de specialitate și publicațiile cu caracter memorialistic. În schimb, în cele ce urmează voi face o prezentare sintetică a întâmplărilor, structurată în *etape*, în vederea evidențierii *rolurilor* jucate de

autorități și biserica ortodoxă. Astfel voi încerca să stabilesc contribuția fiecăruia, nu pe baza unor *idei* (ca în istoriografia confesională din ultimii ani), ci pe baza unor *fapte*.

1. În toamna anului 1948 organele administrative efectuează o anchetă menită să stabilească atitudinea preoților greco-catolici cu privire la unirea bisericească¹. Datorită eșuării încercărilor anterioare de a-i atrage pe episcopi și clericii intermediari, autoritățile „coboară“ la clerul de rând difuzând, pe canale laice și ortodoxe, știrea că la Cluj se pregătește o adunare preoțească în vederea „revenirii“ prezidată de episcopul Iuliu Hossu. În momentul „când povestea prezidării [...] de către episcopul Hossu nu mai „prindea“ [...] i s-a schimbat persoana și a fost pus în fruntea „acțiunii” monseniorul Iuga, canonic din Cluj, apoi chiar prepozitul Brânzeu”, iar în alte parohii s-a dat un nume local, cunoscut de preoții din partea locului și cu autoritate asupra lor². La finele lunii septembrie ministrul cultelor trimite tuturor preoților uniți un formular prin care să delege pentru acest congres câte doi preoți din județ. (De remarcat amănuntul că județul constituie o bază politico-administrativă și deloc bisericească.) Formularul - trimis de *statul român* - se referă explicit la apelurile părintești ale ierarhilor ortodocși Nicolae Bălan și Justinian Mariana lansate în mai-iunie 1948. În prealabil Siguranța a chemat în toate centrele diecezane pe unii preoți fruntași, de la care sunt stoarse adeziuni la ortodoxie. Cu aceste semnături, organele siguranței, însoțiți de câte un preot sau funcționar greco-catolic, cutreieră în câteva zile aproape toate parohiile, ca să obțină cât mai multe adeziuni³.

Majoritatea preoților refuzând să completeze formularul, dar autoritățile majorează presiunea. Mulți preoți sunt invitați la prefectură ca să semneze acolo cu „o mână de ajutor“. Unii sunt amenințați cu pierderea postului, alții cu închisoarea, cu deportarea, cu despărțirea de familie. Cu alte cuvinte se exploatează sentimentele de paternitate, de familie și de cămin. Alte metode includ maltratarea, falsificarea semnăturii etc.⁴. Alexandru Rațiu estimează numărul arestărilor în aceste zile la 250. Între timp episcopul Iuliu Hossu este împiedicat să-și părăsească reședința, iar vizitatorii episcopului sunt arestați. În urma acestei acțiuni se obțin în jur de 430 de adeziuni pentru unire, circa 25% din clerul greco-catolic.

2. La 1 octombrie 1948, într-o sală de gimnastică la Cluj, are loc adunarea celor 38 delegați, în prezența unor reprezentanți ai executivului și a mitropolitului ortodox Nicolae Bălan al Sibiului. Pr. Traian Belășcu, ales președintele adunării, rostește o cuvântare ce exprimă dorința greco-catolică de a se elibera de „tutela Vaticanului, care împotriva principiilor

evangelice s-a angajat în frontul imperialismului agresiv, de ațâțător la noi războaie⁵. Pr. Virgil Moldoveanu subliniază caracterul politic al reuniunii, afirmând că prin întoarcerea greco-catolicilor la ortodoxie, biserica trebuie să devină un factor „viu și activ în cadrul vieții de stat“, iar preoții cei pe care guvernul „să se poate rezima“ în munca pentru „progresul democrației noastre populare“⁶. Un număr de 37⁷ de delegați semnează „Proclamația“ (ce fusese pregătită dinainte, dovada o constituie textul formularului de delegare din septembrie) și un „Apel“ către credincioșii țării. Apoi delegații sunt transportați la București.

3. În ziua de 3 octombrie, la București, în palatul patriarhului, are loc primirea delegaților (rămăși doar 36) în „staulul sfânt și în pășunea [...] duhovnicească a Bisericii Ortodoxe Române“⁸. La biserica Sf. Spiridon Nou se săvârșește o liturghie solemnă cu participarea unor protopopi ortodocși și greco-catolici. Apoi se rostește actul sinodal de primire în biserica ortodoxă (ce va fi ratificat la 18 octombrie) și „Apelul [delegaților] către toți drept credincioșii din țară“, îndemnându-i să urmeze exemplul dat. Ceremonia se încheie cu o cuvântare a patriarhului Justinian și semnarea festivă a condicii sinodale⁹.

4. Se instituie la nivel local comisii de acțiune pentru revenirea credincioșilor și preoților nesemnatați. Misiunea subprefecților, preoților, primarilor, notarilor, jandarmilor, preoților și învățătorilor din echipele mixte este de a *explica* justetea celor decise la Cluj și de a *obține* până la 21 octombrie, dar preferabil până la 15 octombrie, semnăturile de trecere ale credincioșilor la ortodoxie. Într-o scrisoare circulară adresată protopopilor, Nicolae Popovici, episcopul ortodox al Oradiei, afirmă ca până la 15 octombrie Ministerul Cultelor cere să fie terminat procesul de trecere a credincioșilor greco-catolici la Biserica Ortodoxă Română. Episcopul îi îndeamnă pe preoți să-și facă datoria, altfel vor fi socotiți de rea-credință și tratați ca atare¹⁰. Din mărturiile adunate în ultimii ani reies patru căi de obținere a semnăturilor: (a) trecerea *liberă*, (b) exercitarea de *presiuni* asupra preotului și credincioșilor prin: (i) privarea temporară de libertate; (ii) amenințarea cu arestarea, vizavi de preoți; (iii) punerea alternativei: trecerea imediată la ortodocși sau predarea bisericii plus a inventarului ei, a casei parohiale, viei, pământului, etc.; (iv) câteodată biserica ortodoxă îi oferă preotului unit un scaun protopopesc în schimbul trecerii; (v) maltratarea; (vi) amenințarea preotului cu alungarea copiilor săi din școală; (vii) interzicerea folosirii unor clădiri publice în scopul desfășurării activităților religioase, în cazul neexistenței unei biserici; (viii) la Hârtoaga, jud. Alba, preotul ortodox „s-a travestit în ofițer și a silit oamenii din Silea,

Heripea și alte sate să se lepede de credința catolică și să treacă la ortodocși¹¹; (ix) evacuarea muncitorilor sau funcționarilor din locuință (se estimează numărul celor alungați din casă în toamna 1948, numai în zona Teiuș (jud. Alba) la 5.000¹²); (c) *înșelăciune*: (i) tabele pentru rația de alimente, procurarea de cartofi, petiții pentru înființarea unei mori, etc. folosite ulterior ca liste de trecere la ortodoxie; (ii) promisiunea neonorată că semnăturile vor fi șterse după control oficial; (d) *fals*: (i) semnături trecute din oficiu (la Ceaba, jud. Cluj, semnează secretarul de partid pentru toți sătenii); în mai multe parohii cei trecuți din oficiu sunt chemați la primărie ca să-și ceară ștergerea de pe liste; mulți nu se duc de frică; (ii) tabele semnate de copii la școală; (iii) semnături trecute de către preotul-trecător al comunității greco-catolice.

Se observă că nu a existat o unitate de metodă. Problemele s-au ivit mai ales cu privire la interpretarea articolelor 38 și 39 din legea cultelor 177/1948, care reglementau *formalitățile administrative* de trecere. Pentru a lămuri situația, departamentul cultelor a publicat un comunicat privitor la aplicarea articolelor respective¹³. Totuși, la 12 octombrie, Inspectoratul general administrativ din Cluj se simte nevoit să ceară relații suplimentare de la Ministerul Afacerilor Interne: „... dacă este în spiritul comunicatului: 1. A se considera ca încetată de a mai exista comunitatea cultului greco-catolic, ca urmare a actului unirii cu biserica ortodoxă română. 2. Dacă Primăria primitoare a declarației de părăsirea cultului greco-catolic este obligată să mai notifice declarația comunității părții componente a cultului greco-catolic, sau 3. În cazul enoriașilor greco-catolici care fac declarațiuni de trecere la alt cult, este cazul de a se înainta declarațiunea la Ministerul Cultelor, considerând că prin actul unirii cu cultul ortodox, de drept și de fapt, cultul greco-catolic a încetat de a mai exista¹⁴. Ministerul Afacerilor Interne se adresează Departamentului Cultelor, al cărui titular, Stanciu Stoian, răspunde la 28 octombrie 1948, cu nota nr. 39766/948: „Treceri de la un cult la altul se pot face și individual și în grupe (capi de familie). În cazul trecerilor greco-catolice la ortodoxism în momentul de față, ele se *fac în grup* [s.n]. În multe comunități locale (parohii) greco-catolice ele ating uneori procentul de 100% și în cea mai mare parte trec de 75%. Acest lucru are drept urmare *desființarea virtualmente a acestor parohii* [s.m], iar averea împreună cu biserica și edificiile înconjurătoare urmează să revie odată cu credincioșii, comunității locale (parohiei) ortodoxe. În consecință, trecerile în discuțiune *fac să dispară comunitatea greco-catolică locală chiar și dacă ar exista credincioși izolați. Actul unirii în sine, ca urmare a unei mișcări de mase, poate constitui un element de fapt al constatării dispariției cultului greco-catolic.* [s.n.]. Primăriile sunt obligate în principiu a comunica declarațiile de părăsirea comunității locale a cultului greco-

catolic. Unde însă trecerile la ortodoxism reprezintă un procent de cel puțin 75%, comunitatea locală greco-catolică nemaiaivând virtualmente existență și rămânând doar credincioși izolați ai cultului, comunicarea declarațiilor nu se mai poate face și acestea vor fi înaintate conform comunicatului dat de Minister, Ministerului Cultelor¹⁵. Între timp, în vederea facilității trecerii legale a fost emisă Hotărârea nr. 39.380 din 15 octombrie 1948 de către Ministerul Cultelor, care prevedea că pentru revenirea comunității sunt necesare numai semnăturile capilor de familie: „... în toate cazurile de trecere de la un cult la altul, când aceste treceri se produc în grupe, pentru stabilirea proporționalității între cei trecuți și cei rămași, se va ține seama numai de numărul capilor de familie”¹⁶.

Problemele administrative îngrijorau și conducerea bisericii ortodoxe, determinându-l pe patriarhul Justinian să se adreseze personal Ministerului Cultelor: „Domnule Ministru, Legea pentru regimul general al Cultelor, din 4 august 1948, în art. 38 dispune: „declarația de părăsire a unui cult se comunică părții componente locale a cultului părăsit prin autoritatea comunală locală. La cerere, autoritatea comunală respectivă este obligată să elibereze dovada facerii acestei comunicări”. Fiind sesizat că unele primării n-au dat urmare acestei dispozițiuni legale, din care cauză se produc încurcături și noii adepți ai unui cult nu pot face dovada că au părăsit cultul căruia i-au aparținut, avem onoare a Vă ruga să binevoiți a interveni la Ministerul de Interne spre a lua măsuri ca primăriile locale să execute întocmai dispozițiunile art. 38 din Legea regimului general al Cultelor [...]”¹⁷. Ca urmare, la 20 noiembrie 1948, Ministerul de Interne întocmește o circulară care să pună capăt problemelor: „Domnilor prefecți ai județelor din țară și primăriilor orașelor de reședință și municipiilor, Vă rugăm a lua măsuri pentru respectarea dispozițiilor art. 38 din Legea regimului general al Cultelor din 4 august 1948”¹⁸.

5. Ca și cum totul ar merge „strună“, la 21 octombrie 1948, cu ocazia împlinirii celor 250 de ani de la Unirea cu Roma din octombrie 1698, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române serbează *contrafacerea* acestei uniri. La Alba Iulia, în prezența a circa 20 de mii de participanți, se ține o slujbă solemnă în Catedrala Sfintei Treimi, botezată cu acest prilej „Catedrala Reîntregirii Bisericii Românești din Transilvania“. Apoi se deschid lucrările Marii Adunări Bisericești (prezidate de Pr. Traian Belășcu) și urmează o sumedenie de cuvântări relevând ciudatul amestec de limbaj politic-naționalist-religios menit să justifice revenirea la ortodoxie. Ilustrativă este moțiunea adoptată de Adunare în care se declară: „Astăzi, 21 octombrie 1948, la *împlinirea a două veacuri și jumătate* de când aici în Bălgradul ronânesc, o parte din strămoșii noștri [...] au frânt unitatea religioasă a românilor ardeleni, unindu-se cu Roma papală, noi, cler și

popor, reprezentanți ai tuturor românilor greco-catolici din Ardeal, Crișana și Maramureș [...] ascultând porunca *străbunilor noștri* de pe Câmpul Libertății din 1848, urmând îndemnul pilduitor și de totdeauna al tuturor *bunilor români*; mișcați de chemarea Î.P.S. Mitropolit *Nicolae* al Ardealului din mai 1948 și de părintescul apel al Întâistătătorului Bisericii ortodoxe, P. F. *Justinian* [...]; înțelegând semnificația adâncă a „Proclamației” de la Cluj din 1 octombrie 1948, a *delegaților celor 430 de clerici greco-catolici*, ca și rostul Apelului acelorași slujitori din 3 octombrie 1948 [...] declarăm că rupem pentru totdeauna legăturile noastre de orice fel cu *Vaticanul și Roma papală*, că ne încorporăm cu toată ființa noastră în Biserica Ortodoxă Română [...]; că ne vom supune cu fiască dragoste tuturor hotărârilor Sfântului Sinod al Bisericii noastre Ortodoxe. De azi înainte toți românii suntem și vom rămâne pururea UNA în *crența dreptmăritoare*, UNA în *slujirea statornică a poporului* nostru și UNA în *ascultarea leală a comandamentelor de viața nouă* ale scumpei noastre Republicii Populare Române. Mulțumiri sincere aducem P. F. Patriarh *Justinian* și membrilor Sfântului Sinod, pentru toată părintească dragoste cu care ne-au îmbrățișat vrerile și doririle noastre curate. Membrilor Înaltului Prezidiu al R.P.R. și Guvernului Țării, aducem omagiul recunoștinței noastre pentru libertățile asigurate tuturor fiilor poporului, *libertăți care au făcut posibilă înfăptuirea reîntregirii bisericii românești*. Și pentru toate aceste binefaceri, lui Dumnezeu îi aducem „slavă”¹⁹.

Cu privire la această moțiune se pot semna următoarele: (a) ceremonia reîntregirii bisericii dobândește un *aspect simbolic* prin faptul că ziua aleasă coincide cu împlinirea a 250 de ani de când s-a înfăptuit unirea cu Roma. Asemenea referiri caracterizează întreg procesul reunirii și demonstrează o anume știință a instrumentalizării trecutului. (b) Invocarea trecutului vizează pe lângă „dezbinarea” bisericii din 1698 un șir de *adunări* menite să repare această greșeală istorică: momentele din mai 1848, mai 1948, 1 octombrie 1948 și culminează cu adunarea (reprezentanților „tuturor” românilor greco-catolici) din 21 octombrie 1948. Astfel actul revenirii la ortodoxie devine o mișcare populară cu caracter religios. (c) Terminologia întrebuintată nu pare a fi lipsită de inspirație nae-ionesciană, dar în textul de față termenii au pierdut semnificația inițială din articolele interbelice ale lui Nae Ionescu: acum *bunii români* (greco-catolici) ionesceni, urmând îndemnul *bunilor români* (ortodocși) din cuvântările participanților la adunare, vor deveni, prin actul revenirii, *buni români* democrați ai R.P.R. De altminteri, se observă identificarea supunerii Sfântului Sinod, cu slujirea poporului și ascultarea *comandamentelor de viață nouă*. (d) De asemenea se poate constata că revenirea greco-catolicilor, prin această moțiune, reprezintă în primul rând un act politic, prin ruperea legăturilor cu *Vaticanul și Roma papală*. (e) De remarcat redactarea

ultimului paragraf. Invocarea libertății religioase corespunde cu motivarea (în presă) a abrogării concordatului în vara anului 1948. Garantarea libertății religioase în R.P.R. înseamnă în același timp anularea motivelor ce au stat la baza unirii din 1698 și astfel „libertatea religioasă“ este prezentată ca motivul de fond al reîntregirii bisericii, trecând cu vederea faptul că libertatea de credință era o noțiune relativă, fiind limitată în funcție de interesele superioare ale statului și referindu-se doar la împărțșirea individuală a unei credințe, nu și la libera ei exercitare sau manifestare, dacă acestea ar putea pune la îndoială perfecțiunea sistemului politic.

Cuvintele moțiunii reapar în „Legământul de credință față de Biserica Ortodoxă“, rostită în aceeași zi, prin care foștii păstori și fiii duhovnicești ai Bisericii Române Unite se leagă și se juruiesc să rupă odată pentru totdeauna legăturile cu Roma papală, reîntegrându-se în biserica ortodoxă și supunându-se Sfântului Sinod și conducerii R.P.R.

6. Între 18 și 29 octombrie sunt arestați toți episcopii uniți și o parte dintre vicari, canonicii, protopopii și preoții de la Blaj. În ziua de 29 octombrie 1948 toți deținuții sunt duși la Sibiu, unde li se cere, în audiențe individuale, trecerea la ortodoxie. În urma refuzului colectiv, clericii sunt transportați la București. Separându-se preoții de episcopi, primii sunt duși la seminarul monahal al mănăstirii Neamț, iar ceilalți la reședința patriarhală de la Dragoslavele. Până la 9 noiembrie numărul persoanelor reținute la Neamț crește la 25, nou-veniții fiind cu toții preoți cu funcții de conducere. Prin arestarea acestora, statul urmărește accelerarea procesului de reîntegrare a credincioșilor în biserica ortodoxă și în același timp prevenirea organizării rezistenței greco-catolice. Ambele grupuri de arestați sunt vizitate de delegații ortodoxe: episcopii sunt vizitați de însuși patriarhul Justinian, iar preoții în zilele de 20 și 25 noiembrie de arhimandritul Teoctict Arăpașu. În același timp este introdus un preot ortodox în mijlocul celor de la Neamț, ca să-i spioneze timp de 2 săptămâni. Delegațiile propun trecerea la ortodoxie în schimbul libertății, dar rezultatul obținut este slab: doar patru preoți decid să „revină“ la biserica ortodoxă.

În același timp sunt preluate imobilele și celelalte bunuri greco-catolice. Procesul împărțșirii bunurilor va continua până în anii 1960. Catedralele episcopale sunt preluate de ierarhii ortodocși. La sate, lăcașurile de cult sunt preluate mai ales în duminicile din noiembrie 1948. Acțiunea provoacă o rezistență violentă din partea sătenilor. Acțiunea de ocupare a unor mănăstiri trezește o rezistență și mai puternică. Cunoscut este cazul mănăstirii Bixad, centru de pelerinaj, unde autoritățile venite în vederea preluării sunt pur și simplu alungați de o mulțime de țărani²⁰. Statul reacționează cu forța: în noaptea de 19 octombrie mănăstirea este preluată

cu ajutorul a 15 camioane cu soldați înarmați²¹. Tot cu forța vor fi arestate maicile Congregației Maicii Domnului. Surorile vor fi deportate la Obreja unde vor sta până la 10 septembrie 1949²².

După desființarea de fapt a Bisericii Române Unite urmează decretul nr. 358/1 decembrie 1948, reglementând încetarea existenței legale a organizației bisericii române unite și împărțirea bunurilor ei între statul român și biserica ortodoxă. Textul decretului, prin care este „desființată“ de drept biserica unită, li se comunică în mod oficial episcopilor închiși la Dragoslavele. Concomitent patriarhul Justinian le trimite o adresă prin care îi invită să-și ceară pensionarea și un domiciliu, prin mijlocirea Patriarhiei. Episcopii fuseseră înlăturați încă din septembrie 1948, deci dacă episcopii pensionați s-ar *repensiona* acum prin mijlocirea bisericii ortodoxe, acest gest putea fi interpretat ca încadrare în rândurile pensionarilor ortodocși, adică drept trecere la ortodoxie. Propunerea este însă respinsă în unanimitate, după care urmează măsuri punitive: episcopii Alexandru Rusu și Ioan Suciu sunt izolați, considerați recalitranti, iar celorlalți li se va limita cantitatea de mâncare și căldură timp de trei luni.

La 27 decembrie statul emite H.C.M. nr. 1719/1948, care prevede numirea membrilor în comisia interparlamentară însărcinată cu împărțirea bunurilor greco-catolice. Este o eroare să se creadă că această comisie nu a funcționat niciodată. Arhivele existente atestă în mod neechivoc întrunirile comisiei, care și-a început lucrările imediat după înființare. În perioada 6-21 ianuarie 1949, de pildă, se întocmesc mai multe procese-verbale cu menirea de a repartiza organelor centrale și „în interes general bisericesc“, averea mobilă și imobilă a organizațiilor „fostului cult greco-catolic“. Mai mult, din unele formulări din respectivele procese verbale, se poate deduce că autoritățile au început formalitățile în vederea împărțirii acestor bunuri încă din octombrie 1948, adică înainte de a lichida în mod oficial biserica unită.

Expunerea de sus pune în evidență colaborarea dintre statul român și Biserica Ortodoxă Română în procesul desființării bisericii greco-catolice. Rolurile fiecăruia am încercat să le rezumăm în următoarea schemă:

Etapa	Perioada	Acțiunea	Executantul	Secondantul
1	vara anului 1948	Pregătirea unirii	Statul român	B.O.R.
2	27 sept. - 1 oct. 1949	Unirea clerului	Statul român	B.O.R.
3	2 - 3 octombrie 1948	Primirea clerului în B.O.R.	B.O.R.	-
4	3 - 20 octombrie 1948	Unirea credincioșilor	Statul român	B.O.R.
5	21 octombrie 1948	Primirea credincioșilor în B.O.R.	B.O.R.	-
6	din 22 octombrie 1948	Asigurarea unirii ²³	Statul român	B.O.R.

Pentru colaborare pledează și faptul că patriarhul Justinian putea să afirme deja pe 13 septembrie 1948, deci înainte de a *se manifesta* activ statul comunist în mecanismul descris mai sus: „Cu ocazia investirii mele am adresat un cuvânt către frații români din Ardeal, din strana stângă, care se lasă amăgiți de câțiva conducători, care îi îndeamnă să asculte de conducătorii din afară și nu de cei firești. Am făcut apel atunci la patriotismul lor de români, ca să lase oile care ni le-au răpit acum 250 de ani de ani, ca să poată veni iarăși la staul. Ei au zâmbit și au făcut ironii. Dacă s-a anulat concordatul, *alte acte vor urma*. Noi nu cerem decât egalitate [...] Am suferit din partea romano-catolicilor ca unii ce eram considerați ca o cenușăreasă, ca unii care am pierdut clasa cultă. Acum a venit vremea să fie egalitate, așa cum provăduie creștinismul. *Pot să amunț deci*, că dacă acei păstori mincinoși și români trădători de neam, mai caută să țină sub amăgire oile, *ne vom duce noi să ne adunăm oile* [...] Vă asigur că toate angajamentele care le-am luat vor fi respectate²⁴.

Cu toate acestea mi se pare că în ce privește această colaborare dintre statul român și Biserica Ortodoxă Română, unii istorici greco-catolici privilegiază rolul bisericii ortodoxe. Alexandru Rațiu vorbește de un plan („diabolic“), *inspirat de Moscova și elaborat în vara 1948 de către patriarhia ortodoxă, în colaborare cu Ministerul Afacerilor Interne, Ministerul Cultelor și un preot greco-catolic*²⁵. Cu alte cuvinte: biserica ortodoxă ar fi fost patronul acțiunii, iar statul român ar fi ajutat-o s-o execute. Idei asemănătoare întâlnim în cartea *Cardinalului Iuliu Hossu*. Autorii cărții sugerează (p. 202) o posibilă influență a mitropolitului Bălan asupra lui Petru Groza, prin tatăl lui, A. Groza, preot ortodox. În privința inspirației moscovite, mai mulți istoriografi greco-catolici²⁶ au afirmat că patriarhul rus, Alexei, ar fi poruncit desființarea bisericii unite încă din iunie 1947. Bazându-mă pe cele expuse în articolul de față, aș vrea să nuanțez această poziție a istoriografiei greco-catolice, care mi se pare cel puțin spectaculativă. *Din schema de sus rezultă că nu biserica ortodoxă a patronat unificarea bisericii ci mai degrabă statul român*. În sprijinul acestei teze vine informația din numeroasele rapoarte întocmite de organele Ministerului de Interne. Într-o *dare de seamă polițienească* de pe raza Inspectoratului Jandarmeriei Cluj, pe perioada 25 octombrie - 25 noiembrie 1948, se spune: „Frământările ce au luat naștere în urma *măsurilor luate de Guvern* în legătură cu trecerea de la religia greco-catolică la cea ortodoxă, au creat în rândurile populației unele nemulțumiri, însă în urma *măsurilor ce se iau de către Serviciile de Securitate* se va ajunge la aplanare. Activitatea preoților greco-catolici încă este simțită în rândurile populației, din care cauză ar fi necesar a se duce o *muncă de lămurire din partea organelor de la centru*. Se simte lipsa preoților ortodocși²⁷.

Neîndoielnic, conform unor indicații primite de la Moscova, autoritățile comuniste române, confruntate cu atitudinea inflexibilă a conducerii bisericii unite, au recurs la instrumentalizarea resentimentelor istorice ale unor ierarhii ortodocși, în vederea desființării bisericii greco-catolice. Trebuie observat că aceste resentimente au primit un nou imbold în vara 1948, cu prilejul congresului pan-ortodox, organizat tot la Moscova. Împletirea intereselor comune, rezultând într-o colaborare eficientă, a determinat astfel soarta bisericii greco-catolice. Rolul ierarhiei ortodoxe în procesul desființării rămâne de necontestat. Trebuie remarcat faptul că pentru desființarea la nivelul de bază a bisericii unite, stăpânirea politică avea în principiu două alternative: (a) *eliminarea simplă* a uniților (ceea ce ar fi însemnat arestarea, deportarea sau executarea clerului și credincioșilor) sau (b) *eliminarea prin integrarea lor* în altă structură. Guvernul a optat pentru a doua variantă, utilizând biserica ortodoxă drept structura asimilatoare. Doar elementele nepotrivite acestei structuri au fost tratate conform metodei *eliminării simple* (ierarhii, clerul statornic și o parte din credincioșii rezistenți).

În schema de sus, Biserica Ortodoxă Română figurează în toate momentele procesului. Totuși consider rolul ortodocșilor a fi relativ modest, mai mult *ritual-ceremonial* și *instrumental*. Doar în ultima fază, a consolidării unirii, rolul ortodocșilor va fi substanțial (vezi mai jos). În etapa întâia contribuția B.O.R. se limitează la propagandă, în timp ce pregătirea administrativă este opera statului. În cea de-a patra etapă clerul ortodox funcționează ca secundant al autorităților laice, iar în faza a doua reprezentanții B.O.R. sunt doar prezenți. Etapele 3 și 5 sunt ceremoniale. Rolul ceremonial corespunde modelării acțiunii sub forma contrafacerii unirii din 1698. Astfel trebuie explicate alegerea celor 38 de delegați (ca și în 1698) și data 21 octombrie, așa cum am remarcat mai sus. Curând va urma numirea preotului greco-catolic Teofil Herinianu ca episcop ortodox la Roman (1949), alegere probabil determinată de numele său *Teofil* (cu referire la Teofil, penultimul mitropolit ortodox al Ardealului din secolul al XVII-lea).

Istoricul Mircea Păcurariu admite în 1994: „Este adevărat că statul comunist avea tot interesul să rupă orice legături ale credincioșilor cu occidentul. Dar *a pune totul pe seama statului ar fi o exagerare*“. Dacă ne așteptăm însă, să citim în continuare o mărturisire a rolului jucat de biserica ortodoxă, ne înșelăm; dimpotrivă, Păcurariu susține și acum că unirea a fost de fapt opera credincioșilor greco-catolici, fiindcă în 1948 „erau pregătite condițiile pentru o asemenea reuniune *prin multele propuneri care s-au făcut până atunci și chiar prin reveniri locale* [în perioada interbelică, n.r.]”²⁸. Totuși, sus-descrișul caracter simbolic-ritual al unificării, relevând o contribuție premeditată a ortodocșilor, combate teza „spontaneității”²⁹ revenirii greco-catolicilor.

Revenind la tabelul de sus, observăm că unificarea bisericilor s-a realizat într-un interval scurt și după un plan bine structurat. Apreciez că pe lângă *forță* și factorul *surpriză* a contribuit la succesul obținut. De asemenea, iese în evidență caracterul *duplicitar* al acțiunii. Represiune, măsuri administrative și legislative cu un scop politic, sunt prezentate ca un act *religios* (în timp ce unirea din 1698 este descrisă exclusiv ca un act *politic*). Episcopii uniți și cei mai apropiați colaboratori ai lor sunt închiși de către *statul român* în mănăstiri ortodoxe, unde ierarhii *ortodocși* încearcă să-i convingă să „revină”. Când aceste încercări eșuează, statul mută clerul greco-catolic de la aceste instituții de *integrare*, la instituții de *eliminare/exterminare* (în primul rând închisoarea de la Sighet). Simultan statutul clericilor se schimbă *de facto* din *reținut* în *deținut*.

După momentul din 1 decembrie 1948, publicațiile ortodoxe caută să sublinieze caracterul definitiv și irevocabil al unificării. În același timp statul declanșează o campanie de propagandă menită să pună în lumină libertatea religioasă din R.P.R.²⁹. În iunie 1949 reprezentanții cultelor recunoscute de stat adoptă la București o moțiune în care se afirmă existența libertății religioase și egalității cultelor, precum și posibilitatea organizării cultelor conform normelor proprii și legilor țării³⁰. În moțiune se stabilește că nici un credincios sau nici un preot nu a fost pedepsit în R.P.R. pentru credința religioasă sau apartenența la cultul său. Numai cei care s-au pus în slujba intereselor imperialiste, uneltind împotriva statului, independenței sau suveranității sale, au fost pedepsiți³¹. Cu alte cuvinte regimul sancționează atitudini sau comportamente *politice* și nu religioase.

Statul și Biserica Ortodoxă Română continuă să conlucreze la definitivarea unificării bisericești. Ierarhia ortodoxă încearcă să-i *asimileze* cât mai rapid pe foștii greco-catolici, în timp ce statul urmărește prin represiune (a) *trecerea* celor rămași „afară” și (b) *eliminarea* elementelor recalcitrante. În acest proces un handicap îl constituie *lipsa de preoți alternativi*, preoți ortodocși care să-i înlocuiască sau să-i îndrumeze pe clericii „reveniți”. În ianuarie 1949 organele administrative din județul Mureș insistă asupra acestei lipse: „Se constată din nou în județ în mai multe comune că din nou o parte din populație se agită în problema trecerii credincioșilor de la religia greco-catolică la cea ortodoxă. Acest fapt se datorează în primul rând *lipsei de preoți ortodocși* [...] Ar trebui ca în comunele rurale să fie trimiși pe un timp mai îndelungat *preoți ortodocși dintre cei mai buni* pentru liniștirea spiritelor [...]”³².

Pe de altă parte, în locurile unde Biserica Ortodoxă Română își face simțită prezența, autoritățile nu sunt tot timpul mulțumite cu atitudinea acesteia. Un raport informativ din 15 ianuarie 1949, întocmit de prefectura județului Maramureș, precizează: „Pentru liniștea atmosferei în sectorul bisericesc am avea nevoie necondiționată de colaborarea Episcopiei

Suceava-Maramureș. *Această colaborare lipsește cu desăvârșire. Din contră, prin măsurile ce le ia în mod strâmt, căutând să servească interese pur interne bisericești, ne creează greutăți imense.* Episcopia fiind la mare distanță de județ, în Suceava, am insistat la Ministerul Cultelor să se înființeze un vicariat al Maramureșului, cu care noi să putem ține legătură și să luăm măsuri de comun acord în rezolvarea diverselor probleme care ating și latura politico-administrativă. Vicariatul s-a înființat și a fost numit un vicar cu care am putea colabora în cele mai bune condițiuni, însă acestui vicariat nu i se dă nici o contribuțiune, ba mai mult, toate propunerile de numiri, mutări de preoți sau de protopopi nu numai că n-au fost luate în seamă, dar *Episcopia a luat măsuri peste capul vicariatului (și al nostru) numind și acordând demnități, posturi de protopop, etc. la persoane care ne creează enorme dificultăți în acțiunea de liniște a problemei religioase*“³³.

În ciuda acestor neînțelegeri, acțiunea comună a definitivării unirii bisericești continuă. În 1949 eforturile se concentrează asupra următoarelor nuclee rămase catolice.

(1) Călugării și călugărițele. Mai sus am menționat ocuparea mănăstirii Bixad la 19 octombrie 1948. Sunt preluate și celelalte mănăstiri ale *bazilitanilor* (Nicula, Moisei, Obreja, Prislop), precum și casele *iezuiților* (Totești) ale *asumpționiștilor* (Beiuș, Blaj, București), ale *franciscanilor* (Drăgești, Oradea, Sanislău și București) și ale *fraților școlilor creștine* (Oradea, Blaj și București). Casele sunt ocupate, iar călugării care nu fugiseră sunt arestați sau trimiși direct acasă. Călugărițelor li se pregătește aceeași soartă. În toamna 1948 maicile congregației Maicii Domnului din Blaj au fost duse la mănăstirea Bistrița, jud. Vâlcea. După un an, în toamna anului 1949, sunt trimise la familiile lor după ce s-a încercat în zadar să le transforme în călugărițe ortodoxe³⁴. În septembrie 1949 se trimite un al doilea grup la Bistrița, constând din aproape 200 de călugărițe: cele din casele Maicii Domnului din județul Argeș, strânse la mănăstirea Obreja încă din 1 noiembrie 1948, împreună cu cele de la Juc (de lângă Cluj). Încercările de asimilare eșuează și de data aceasta, și la 1 noiembrie 1949 maicile sunt eliberate. În schimb, superioarele sunt duse la București pentru anchetă, iar apoi trimise la o mănăstire romano-catolică.

Un raport din aprilie 1949, cu privire la situația actuală a catolicismului în R.P.R.,³⁵ estimează numărul monahilor catolici la 2200 (romano-catolici și *greco-catolici rezistenți*), împărțiți între 28 de ordine și congregații. Dintre aceștia, afirmă documentul, 1700 de călugări trăiesc în 50 de mănăstiri, ceilalți 500 cutreieră țara conform ordinelor nunțiatului. Referatul conține: „Din cauza numărului mare de călugări, preoți, laici activiști și angrenați în diverse munci de răspundere catolice, catolicismul în R.P.R. are proporțional un număr mai mare de fanatici decât orice alt cult istoric, constituind totodată cea mai compactă unitate religioasă dușmănoasă

față de regimul nostru de democrație populară³⁶. Câteva luni după întocmirea acestui raport se interzic toate ordinele, congregațiile și organizațiile romano-catolice, care erau active în domeniul învățământului și asistenței sociale. Astfel este prevenită reorganizarea monahilor greco-catolici în cadrul ordinelor romano-catolice. La București se mai ascunde până în 1950 un număr mic de călugări și călugărițe, de rit latin și oriental, dar în noaptea de 19 iulie toți sunt prinși în clădirea nunțiatului. Este arestat și proaspătul hirotonit episcop auxiliar (clandestin) Ioan Dragomir³⁷.

Nunțiatura protestează împotriva suprimării progresive a comunităților catolice (care, argumentează O'Hara depășește etatizarea stabilită prin lege), prin nota verbală din 10 septembrie 1949³⁸. În reacție, departamentul cultelor întocmește un material informativ pentru ministerul de externe, explicând faptul că „prin naționalizările făcute în anul 1948 anumite localuri sau părți din ele, n-au trecut atunci imediat asupra Statului, parte din cauza *opozității* acelor orduri, parte din cauza *înțelegerii* pe care Statul a avut-o față de călugări și călugărițe, cărora le-a permis să locuiască peste iarnă în unele părți ale localurilor. Între timp s-a făcut modalitatea de cazare a membrilor acelor ordine și congregații și astfel s-a putut trece la naționalizarea integrală a localurilor [...] Călugărițelor foste greco-catolice li s-a permis ca în mod temporar până când se vor hotărî în ce mod să-și aranjeze exercitarea vocației lor religioase, să locuiască în localurile de la Juc și Obreja. Aceste călugărițe, între timp, sub influența unor factori dușmănoși intereselor Statului au întreprins o *propagandă subversivă*. Autoritățile, fiind informate de acest lucru, au făcut cercetările de rigoare și au descoperit în localul din Juc, în momentul când se afla acolo și stareța din Obreja, preoți și călugări catolici ascunși de către călugărițe în locuri de mai înainte pregătite. În fața acestor probe călugărițele au fost mutate de la Juc, Obreja, care deveniseră cuiburi de propagandă politică subversivă și puse în situația de a se pronunța liber, prin declarații scrise, asupra faptului în care doresc să-și ducă în viitor viață exclusiv religioasă, fără acțiuni străine de această vocație. În urma *izolării lor de elemente agitatoare*, călugărițele au putut lua hotărâri libere, iar Ministerul Cultelor a respectat dorințele lor. *La ora actuală toate aceste călugărițe se află în familiile lor*“³⁹.

La finele lui noiembrie O'Hara se vede nevoit să trimită o notă de protest: „... dans le nuit du 17 au 18 novembre crt., les organes de la police roumaine envahirent le monastere des Soeurs „Annonciades” de Moreni-Edera (jud. Prahova), arrêterent les Religieuses et les transportèrent au monastere orthodoxe de Suzana (jud Prahova) pour les forces de passer à la religion orthodoxe“⁴⁰. Și de data aceasta departamentul cultelor redactează un proiect de răspuns. Comentarii cu privire la argumentația departamentului le consider de prisos: „Congregația Buna-vestire din Moreni-Edera, jud. Prahova, era o congregație de călugărițe a fostului cult

greco-catolic. Acest cult s-a autodesființat pe teritoriul R.P.R. încă în anul 1948 [...] De la 1 decembrie 1948 susnumita *congregație a funcționat ilegal, ca congregație a unui cult inexistent în R.P.R.* Membrele congregației Buna-Vestire nu s-au îngrijit de aranjarea poziției lor religioase, ci s-au complăcut în situația de ilegalitate. Ele au făcut acest lucru sub influența a patru agente ale Vaticanului, călugărițe romano-catolice, trei fiind de cetățenie străine, care s-au introdus în această mănăstire [...] În ce privește afirmația făcută de Nunțiatură în nota verbală nr. 2947 că organele „poliției române” ar fi invadat mănăstirea... ar fi arestat pe călugărițe și le-ar fi forțat să treacă la religia ortodoxă, ea este în întregime falsă. *Poliția română n-a invadat mănăstirea pentru simplul motiv că în R.P.R. nu mai există o instituție cu acest nume, și odată cu dispariția ei au dispărut și obiceiurile vechei poliții burgheze*⁴¹.

(2) *Clericii statornici în credință.* În martie 1949, după o despărțire de 5 luni de episcopi, grupul de la Neamț, fără cei 4 trecuți, este dus la mănăstirea Căldărușani, unde au fost aduși cu o zi înainte și episcopii. În luna mai 1949 cei mai tineri dintre aceștia, Ioan Suciu și Vasile Aftenie, sunt transportați la Ministerul de Interne. Este ridicat și Alexandru Rusu, dar readus curând. Aftenie va fi transferat ulterior la închisoarea Văcărești, unde va înceta din viață la 10 mai 1950. Unii comentatori susțin că a fost împușcat de un ofițer de securitate⁴². În 1950 toți frunțașii bisericii unite sunt duși la închisoarea din Sighet. Sosind și alți preoți arestați numărul clericilor greco-catolici va depăși 40. În timpul detenției episcopul Iuliu Hossu este contactat de autorități, care îi propun crearea unei biserici catolice românești. Prin aceasta se spera atât controlarea greco-catolicilor netrecuți, cât și anihilarea romano-catolicilor. Biserica națională urma să aibă legături spirituale cu Sf. Scaun, dar alegerea episcopilor să fie făcută exclusiv de către guvern. Oferta fiind declinată de Hossu, urmează o înăsprire a condițiilor de detenție⁴³. Ca urmare a regimului inuman la care clericii sunt supuși, la Sighet încetează din viață episcopii Valeriu Traian Frențiu, Ioan Suciu și auxiliarul Tit Liviu Chinezu. În februarie 1952 unii dintre preoți sunt ridicați și repartizați cu domiciliu obligatoriu în diferite localități din Oltenia, Muntenia și Moldova. Pentru preoții „reveniți” se organizează „cursuri de inițiere”. În mai 1949 se înregistrează participarea a 120 de preoți la un astfel de curs la Cluj⁴⁴. Între timp autoritățile continuă să monitorizeze activitatea și atitudinea celor „nereveniți”, întocmindu-se situații centralizate și rapoarte detaliate.

(3) *Populația rămasă catolică.* Atitudinea față de credincioși care refuză să se integreze în biserica ortodoxă, este caracterizată de maniheismul specific epocii: „cine nu e cu noi, e împotriva noastră”. „Revenirea” fiind considerată o expresie a loialității față de regim, cei netrecuți sunt considerați dușmani *politici*. Într-un document din 9 decembrie 1948 al

Inspectoratului General Administrativ din Oradea se spune: „Acțiunea de revenire a greco-catolicilor în sânul bisericii ortodoxe române se continuă. Și cu această ocazie are loc o *luptă de clasă*, fiind că acei care șovăie în trecere la biserica ort. rom. sunt considerați de restul populației ca reacționari“⁴⁵. În alt loc se afirmă: „La ascuțirea luptei de clasă a mai contribuit și revenirea majorității credincioșilor greco-catolici la sânul bisericii ortodoxe române. Aici s-a evidențiat cine anume rămâne în tabăra reacționarilor, sub masca religioasă și cine înțelege să se încadreze în tabăra democratică și în lagărul de lupta în contra reacțiunii, sub orice mască s-ar manifesta“⁴⁶.

În vederea accelerării unificării, în toate județele acționează așa-zise *comitete de inițiativă*. La București, cu prilejul unei ședințe în primăvara 1949 a președinților acestora, reprezentantul din Lugoj, Iosif Naghiu (fost catolic, fost ortodox, fost protestant și, pare-se, nu din convingere iarăși ortodox), propune încetarea acțiunii de trecere a credincioșilor la biserica ortodoxă, „pentru că aceștia au un dispreț față de această biserică. Mai bine să-i lase cum sunt, dar să-i despartă de Roma. Să facă din ei un fel de vechi catolici cu ierarhie proprie“⁴⁷. De remarcat că varianta creării unei biserici catolice naționale va fi încercată curând după aceea.

3. Comparație cu scenariul ucrainean

Pentru a completa imaginea despre desființarea bisericii unite din România, voi face, în cele ce urmează, o paralelă cu scenariul din Ucraina-Galiția. Trebuie precizat că în spațiul european locuit de ucraineni existau (pe lângă vicariatul din România) trei comunități greco-catolice mai mari, separate: (1) biserica unită din Galiția, cu 3500000 de membri, (2) biserica din Ucraina transcarpatică (cedată Uniunii Sovietice în 1945) cu aproximativ 350000 de credincioși greco-catolici și (3) biserica catolică de rit oriental din „zona ucraineană“ a Slovaciei (Priasiievkaia Rus) numărând în jur de 200000 de credincioși. Din aceste trei, toate cu ritul slavo-bizantin, doar cea din Galiția a fost desființată înaintea unificării bisericilor din România, celelalte două unindu-se cu biserica ortodoxă în 1949 și respectiv 1950⁴⁸. Așadar, numai desființarea bisericii unite din Galiția a putut funcționa ca model pentru scenariul român. Din aceste considerente voi limita comparația de față exclusiv la cazul bisericii din Galiția.

O comparație completă a celor două uniri bisericești ar viza patru elemente: (a) planul sovietic, (b) planul român, (c) executarea planului în U.R.S.S., (d) executarea planului în România. În privința primului element se afirmă că acțiunea integrării bisericii unite în structurile patriarhiei de la Moscova a fost planificată încă din septembrie 1939⁴⁹. Înaintea ocupației germane, autoritățile sovietice îi socoteau pe uniți *drept naționaliști*,

*separatiști și reacționari*⁵⁰, iar după război la aceste acuzații s-a adăugat cea de *colaboratism* cu germano-fasciștii⁵¹. Acuzele aduse bisericii ucrainene par mai variate decât reproșurile formulate la adresa uniților din România. Acestea subliniau doar atitudinea „reacționară” a clerului. Într-adevăr Biserica Română Unită nu putea fi acuzată de „separatism” ținând cont de rolul jucat în procesul unificării țării. Nu putea fi acuzată nici de „colaboraționism” fără să fie învinuită și mai mult biserica ortodoxă. Apoi, naționalismul bisericii unite din România avea o altă dimensiune decât cel al bisericii din Ucraina. Acolo naționalismul avea un caracter *etnic*, în timp ce în România era vorba de *patriotism*. Totuși aș vrea să subliniez caracterul *politic* al acuzelor aduse ambelor biserici.

Unele documente indică ziua de 2 martie 1945 ca data în care Stalin și Molotov au dispus ca titularul departamentului cultelor, să întocmească o instrucțiune vizând o ofensivă anti-catolică, în care să aibă un rol și biserica ortodoxă. *Instrucțiunea nr. 58* prevedea, între altele: (1) înființarea unei eparhii ortodoxe la Lvov și acordarea clericilor ortodocși a dreptului de a desfășura o *activitate misionară* în zona greco-catolică; (2) redactarea în numele patriarhului a unei *chemări părintești*, destinată credincioșilor uniți; (3) înființarea în cadrul bisericii unite a unui *comitet de inițiativă*, care să întocmească (a) o *Declarație privind ruperea legăturilor cu Vaticanul* și (b) un *Apel* pentru a convinge clerul să *treacă la ortodoxie*; (4) organizarea unor „cursuri de orientare”. Apoi s-a mai prevăzut o *campanie de presă* menită să accelereze descompunerea bisericii unite. Între timp exarhul ortodox din Ucraina a primit instrucțiuni precise de la patriarh, cu privire la modul în care să-i primească la ortodoxie pe cei uniți⁵².

Deocamdată nu sunt accesibile documentele care privesc pregătirea unificării bisericii din România. Nu se poate face, așadar, o comparație între acestea și cele sovietice, publicate de B. Bociurkiw. În schimb, cele de sus pun în evidență similitudinea dintre *instrucțiunile moscovite* și *acțiunile bucureștene*. Mi se pare îndreptățită presupunerea prealabilă că autoritățile române au acționat conform (unei variante a) *planului* sus menționat. În cele ce urmează vom vedea în ce măsură *acțiunile* moscovite corespund celor din România. În acest scop (1) voi descrie pe scurt scenariul ucrainean, (2) voi întocmi un tabel în care voi confrunta ambele scenarii și (3) voi încerca să trag o concluzie.

Executarea planului de lichidare a bisericii greco-catolice din Galiția a pornit cu o violentă campanie de presă în aprilie 1945, acuzând Unirea de la Brést din 1596 ca fiind un instrument polonez-austriac-german menit să rupă unitatea și prietenia popoarelor rus și ucrainean. Amintesc că în România acuzațiile erau identice: Unirea din 1698 a dezbinat poporul român și a împiedicat prietenia cu poporul rus. Tot în aprilie 1945 autoritățile sovietice inventariază toate bisericile și mănăstirile unite și „re-

înregistrează“ toate congregațiile și pe toți clericii. Lăcașurile de cult sunt naționalizate, iar preoților li se impun anumite formalități administrative care facilitează controlarea acestora de către stat. Se încheie academia teologică, iar conducătorii bisericești încep să fie arestați. Mitropolitului Slipyi i se oferă scaunul mitropolitan ortodox de la Kiev în schimbul renunțării la Papă⁵³.

După arestarea episcopatului se creează un Comitet de Inițiativă pentru reunirea bisericii greco-catolice cu cea ortodoxă. În acest scop este instalat un preot agreat de autorități ca administrator al arhiepiscopiei. Acesta convoacă un congres clerical cu menirea de a discuta situația bisericii unite după arestarea episcopatului. Cu acest prilej preotul, Dr. Kostelnyk, secondat de alți doi clerici, subliniază faptul că autoritățile sovietice nu vor mai tolera biserica unită.

Cei care nu vor să se declare formal ortodocși, sunt amenințați cu represiunea din partea statului. Sub conducerea autorităților, Comitetului de Inițiativă începe o vastă campanie de propagandă, cu scopul de a-i convinge pe preoții catolici de inutilitatea rezistenței împotriva reuniunii. Decizia autorităților de a suprima biserica greco-catolică este irevocabilă. Teroarea împotriva celor ce se opun campaniei de reunire se declanșează cu rapiditate. Sunt arestați mulți călugări, îndeosebi membrii ordinului bazilitan, socotiți organizatorii rezistenței greco-catolice. (În schimb călugărițele sunt lăsate în pace până după reunirea bisericii. Abia în anii 1947-1952 sunt confiscate mănăstirile, maicile fiind deportate la *mănăstiri de concentrare*.) Intensificându-se represiunea, numărul „convertirilor“ crește semnificativ. La începutul anului 1946 se raportează că 66% dintre preoții recunoscuți au aderat la comitetul de inițiativă⁵⁴. Conștient de adevăratele motive ale aderării, comitetul îi propune patriarhului Alexei să nu schimbe nimic din ritul greco-catolic și să admită preoților celibatari să se căsătorească. Propunerea din urmă, care ar preveni ca preoții să mai revină la catholicism, nu este însă acceptată de Alexei⁵⁵. Între timp organele N.K.G.B. întocmesc dosare informative privind persoanele care să funcționeze ca delegați la congresul planificat de unire, continuându-se munca de lămurire a celor rezistenți și de recrutare a unor informatori din sânul bisericii greco-catolice⁵⁶. Preoții „recalcitranti“, care nu acceptă argumentele aduse de comitetul de inițiativă, sunt chemați la autoritățile locale și rugați să accepte totuși jurisdicția comitetului prin semnarea unui formular. Cei care continuă să reziste, începând cu preoții bătrâni, sunt arestați și maltratați, mulți dintre ei fiind condamnați la zece ani închisoare pe motivul colaborării cu nemții sau cu „naționaliștii burghezi ucraineni“⁵⁷.

În decembrie 1945 are loc o întrunire a părților implicate în executarea instrucțiunii ministerului cultului ortodox Karpov. Mai întâi se întâlnesc reprezentanții naționali și regionali ai departamentului cultelor și

departamentului cultului ortodox, în prezența a doi ofițeri de la N.K.G.B. Apoi se primesc reprezentanții comitetului de inițiativă, atât de către autorități, cât și de către delegația patriarhiei. Conform unui document sovietic, întâlnirea autorităților vizează „the question of the (extent of, B.B.) preparedness for the convocation of a sobor of representatives of the Greek Catholic clergy for the purpose of approving and announcing an act of breaking away from the Vatican and of reunion with the Russian Orthodox Church [...]”⁵⁸ precum și adoptarea unui plan de acțiune. Aspectele eclesiastice ale „soborului” sunt definitivitate de către comitetul de inițiativă împreună cu reprezentantul patriarhiei, mitropolitul Ioan Sokolov. Acesta din urmă întocmește o scrisoare pastorală chemându-i pe greco-catolici la reunirea cu biserica ortodoxă. Reprezentanții departamentelor cultului ortodox și cultelor resping propunerea lui Alexei pentru o *conferință episcopală* în loc de un *congres* eclesiastic și decid ca soborul să aibă loc cel târziu între 15-20 martie 1946, înaintea începerii campaniei de muncă la câmp (Un alt motiv pentru alegerea datei pare a fi sincronizarea congresului cu cea de-a 350-a aniversare a Unirii de la Brest.)⁵⁹.

În 1945 propaganda reunirii s-a concentrat asupra clericilor, iar în ianuarie 1946 autoritățile efectuează o primă testare a atitudinii poporului, organizând o manifestare festivă combinat *ortodoxă-greco-catolică* în piața centrală din Lvov, în așa fel cum se va proceda la Blaj în mai 1948. Pregătirile pentru „sobor” se accelerează acum. Doi fruntași ai comitetului de inițiativă, consacrați în secret episcopi ortodocși (înainte de revenirea oficială!)⁶⁰, numesc 225 de clerici ca „delegați”, transportul lor la Lvov fiind asigurat de stat. Două săptămâni înainte de congres se întâlnesc unii membri de încredere ai comitetului, care stabilesc agenda tuturor sesiunilor. O săptămână mai târziu, la 1 martie 1946, *se anunță* arestarea episcopatului greco-catolic (în aprilie 1945).

Soborul începe la 8 martie cu „alegerea” prezidiului și a celor doi secretari. Apoi se prezintă două rapoarte, urmate nu de discuții ci de cuvântări (redactate dinainte). Primul raport, scurt, vizează activitățile conducerii comitetului de inițiativă⁶¹, iar al doilea, mai amplu, conține o expunere a motivelor pentru ruperea legăturilor cu Roma și reuniunea cu biserica ortodoxă. Raportul concludă că: „All of the historical foundations of the union have broken down! Whoever continues to this day to hold on to the union is grasping at straws”⁶². În continuare se adoptă o moțiune potrivit căreia „it would be an unforgivable sin to continue within our people the hatred and fratricidal struggle whose cause in history was, and always must be, the Union. Proceeding from these principles, the sobor has decided to reject the decisions of the Brest Sobor of 1596, to liquidate the union, to break away from Vatican, and to return to our paternal, holy Orthodox faith and the Rus' Orthodox Church”⁶³. Bineînțeles că nu se uită exprimarea

profundeii recunoștiințe față de liderii sovietici care au făcut posibil acest congres. După adoptarea moțiunii se relevă hirotonirea precedentă a celor doi episcopi ortodocși. În a doua zi a „soborului“ sunt adoptate mai multe documente: o petiție către patriarh și un mesaj pentru șeful R.S.S. Ucrainene. Apoi sunt redactate o sumedenie de telegrame, precum și un „mesaj către clerul și credincioșii ai Bisericii Greco-Catolice din *Oblaștiile* Ucrainei de Vest“, anunțând decizia congresului și lansând apelul ca clerul și credincioșii să urmeze exemplul dat. Kostelnyk, președintele congresului (și al comitetului de inițiativă) închide sesiunea cu o lectură despre schimbările dogmatice și disciplinare care rezultă din actul de revenire⁶⁴. În a treia zi, 10 martie, zi festivă, se face cunoscut poporului că Biserica Greco-Catolică s-a autodesființat. La 31 martie prezidiul congresului pleacă spre Kiev și apoi la Moscova, unde conducătorii sunt primiți de către patriarhul Alexei. Cu această ocazie patriarhia de la Moscova confirmă că biserica greco-catolică „a încetat să mai existe“, ca rezultat al deciziei luate în „unanimitate“ de către congresul bisericii⁶⁵.

Pe baza celor expuse până acum s-ar putea constitui următorul tabel:

	Ucraina (Galiția)		România
martie 1945	- planificarea unificării; vor fi implicate: Departamentul Cultelor, Departamentul Cultului Ortodox, K.G.B., Comitetul de Inițiativă din cadrul bisericii unite, Biserica Ortodoxă Rusă	martie 1948 (?)	- planificarea unificării; vor fi implicate: Ministerul Cultelor, Ministerul de Interne (Siguranța și administrația locală), Biserica Ortodoxă Română
aprilie 1945	- declanșarea companiei de presă antiunite - inventarierea bunurilor catolice - presiuni asupra clerului înalt ca să treacă la ortodoxie - arestări (inclusiv episcopatul) și măsuri administrative - închiderea academiei teologice - crearea comitetului de inițiativă sub Kostelnyk; comitetul are un rol activ: propagandă, propuneri disciplinare, doi membri consacrați episcopi ortodocși - (manifestarea festivă și chemarea abia în iarna '45-'46)	mai 1948	- declanșarea campaniei de presă anti-unite - (inventarierea bunurilor ecleziastice s-a făcut încă din 1945) - presiuni asupra unor ierarhi ca să treacă la ortodoxie - unele arestări (măsuri administrative în perioada precedentă); episcopatul rămâne liber - academia teologică rămâne deschisă - încercări de cooptare a canonicului Iuga; tratativele cu acesta cșuează; lipsește un organism de jurisdicție alternativă - manifestarea de la Blaj - chemarea părintească
toamna 1945	- arestarea multor monahi	vara 1948	- monahii rămân liberi deocamdată - denunțarea concordatului; emiterea legii cultelor

	<ul style="list-style-type: none"> - K.G.B.-ul îi selecționează pe delegați - obținerea prin semnătură a semnăturilor de adeziune 		<ul style="list-style-type: none"> - organele M.A.I. îi selecționează pe delegați - obținerea prin presiuni a semnăturilor
dec. 1945	<ul style="list-style-type: none"> - statul impune reunirea sub forma de congres eclesiac - chemarea părintească 		<ul style="list-style-type: none"> - (chemarea părintească în mai)
ian. 1946	<ul style="list-style-type: none"> - manifestarea de mase 		
1 săpt. înainte de congres	<ul style="list-style-type: none"> - anunțarea arestării și judecării episcopatului unit 	2 săpt. înainte de congres	<ul style="list-style-type: none"> - anunțarea retragerii episcopilor uniți
10 martie 1946	<ul style="list-style-type: none"> - congresul eclesiac (durata: 3 zile, executarea 1 an după planificare) - statul asigură transportul delegaților, care sunt numiți de comitetul de inițiativă <p>programul: 1. alegerea prezidiului; 2. cuvântări („Uniația nu mai are nici un <i>fundament</i>“); 3. <i>Proclamația</i> de ruptură cu Vaticanul; 4. semnarea unui <i>Apel</i> și a multor telegrame; 5. expunerea disciplinară</p>	1 oct. 1948	<ul style="list-style-type: none"> - congresul eclesiac (durata 1 zi; executarea 6 luni după planificare) - statul asigură transportul delegaților, care sunt numiți de stat <p>programul: 1. alegerea prezidiului; 2. cuvântări („Uniația nu mai are nici un <i>sens</i>“); 3. <i>Proclamația</i> de ruptură cu Vaticanul; 4. semnarea unui <i>Apel</i> (lipsește telegramele și expunerea disciplinară)</p>
după congres	<ul style="list-style-type: none"> - primirea prezidiului de către patriarh - (manifestația lipsește) - consolidarea unificării de către B.O.Ru., „tratarea“ călugărițelor, introducerea schimbărilor lexicale 	după congres	<ul style="list-style-type: none"> - primirea delegaților în B.O.R. - manifestația pentru credincioși - consolidarea unificării de către B.O.R., „tratarea“ călugărițelor, introducerea schimbărilor lexicale, etc.

Din schema de sus reies toate similaritățile dintre scenariul ucrainean și cel român. În afară de unele detalii, amândouă procedee care au dus la lichidarea catolicismului în Galiția și România, se dovedesc a fi identice. Dintre deosebirile semnalate în tabel, aș menționa pe scurt: (1) *durata* acțiunii: 1 an în Ucraina, respectiv 6 luni în România; (2) *violența* din varianta sovietică (închiderea academiei teologice, arestarea episcopatului și a unui număr mare de monahi, amenințarea cu represiune din partea statului); (3) eșuarea încercărilor de cooperare a unor clerici în România, precum și lipsa unui *Comitet central de Inițiativă*, analog celui ucrainian. Este adevărat că și în România au funcționat așa zise „comitete de inițiativă“, dar abia după congresul eclesiac și numai pe plan local, având menirea să execute unificarea bisericească. Se pare că datorită lipsei unui asemenea organ provizoriu de conducere: (a) autoritățile române au fost

nevoite să execute ele însele anumite activități care în Ucraina au fost efectuate de echipa lui Kostelnyk (propaganda, desemnarea delegaților, etc.); (b) unele formalități eclesiastice nu au mai fost îndeplinite deloc (mai ales expunerile disciplinare și canonice). Astfel unificarea bisericească din România pare a fi fost executată exact *după modelul ucrainean*, dar într-un mod *mai rapid și mai sumar*.

4. Prima reacție a bisericii

Întrebarea care se pune este dacă reprezentanții Bisericii Române Unite nu au prevăzut unificarea și apoi, cum au reacționat când au fost confrunțați cu înfăptuirea ei. Răspunsul la prima parte a întrebării nu se poate da în mod decisiv, deoarece informațiile existente sunt oarecum contradictorii. Se pare că unii au *bănuit* că s-ar putea ca biserica greco-catolică să fie prigonită, dar nu au *crezut*-o decât foarte târziu. Episcopul Ioan Bălan de la Lugoj, de pildă, fiind înștiințat de cele întâmplate în Ucraina, continuă să creadă în *dreptul* statului român⁶⁶. Pe de altă parte Iuliu Hossu, episcopul de Cluj, convoacă în vara anului 1947 o adunare a preoților uniți din dieceza sa, avertizându-i că biserica greco-catolică ar putea fi persecutată și îndemnându-i pe preoți să-și apere biserica, fiindcă regimul *ar putea* încerca desființarea ei sub forma unificării cu Biserica Ortodoxă Română⁶⁷. O notă informativă din 8 aprilie 1948, semnalează o schimbare în atitudinea episcopiei de la Lugoj, revelând că acolo preoților li s-au dat dispoziții ca să-i determine pe enoriași ca aceștia să-i susțină pe preoți în cazul în care biserica unită ar fi desființată sau *nu ar mai primi fonduri*⁶⁸. Ioan Suci, „vulcanul“ de la Blaj își convoacă preoții în februarie 1948, prilej cu care ierarhul (1) *amună* că pe preoți îi așteaptă martirajul și (2) îi roagă pe cei ce nu s-au hotărât să-și apere biserica cu viața să plece din rândul clericilor⁶⁹.

Intensificându-se campania anti-catolică, la 4 iunie 1948 Iuliu Hossu organizează exerciții spirituale pentru a-și încuraja preoții⁷⁰. Episcopii tuturor diecezelor unite continuă să predice împotriva regimului comunist⁷¹, iar întrunindu-se la Oradea, ierarhii redactează o circulară cu privire la o posibilă unificare forțată a bisericii unite cu cea ortodoxă⁷². Circulara este însă formulată în termeni vagi și se referă mai ales la apelurile făcute de ierarhia bisericii ortodoxe, ceea ce ilustrează faptul că clerul catolic nu știa totuși să evalueze corect mersul tuturor lucrurilor. „Intențiunea ortodoxă era încă piezișă, neprecisă. [...] *Adversar în joc nu era decât ortodoxia singură*, de care din punct de vedere doctrinar și de pastorație, nouă nu ne era frică“⁷³. Se pare că la Lugoj „de abia [...] *la sfârșitul lunii septembrie 1948*, începu conducerea diecezană să-și dea seama că „se îngroașe gluma“⁷⁴.

Reacția reprezentanților bisericii greco-catolice la primele acte ale unificării bisericești constă în (1) excomunicarea preoților „reveniți“, (2) redactarea unor memorii de protest adresate autorităților⁷⁵, (3) întocmirea unor scrisori pastorale către preoți și credincioși. Astfel Iuliu Hossu adresează preoților din dieceza de Cluj-Gherla o circulară prin care îi îndeamnă să rămână „tari în credință“⁷⁶. La fel procedează Ioan Suciu de la Blaj⁷⁷ și Alexandru Rusu de la Baia Mare⁷⁸. Conducerea episcopiei de la Lugoj răspândește o scrisoare de *afurisire* a preoților și credincioșilor care trec la biserica ortodoxă, precizând că cei din urmă nu vor mai putea primi sfintele taine de la preoții catolici⁷⁹. La 2 octombrie, o zi după „conciliul“ de la Cluj, capitulul diecezei de Maramureș se întrunește cu menirea să strângă rândurile și să prevină trecerea vreunui canonic la ortodocși⁸⁰. Potrivit observațiilor autorităților, decretele de excomunicare au produs o stare de „mare panică“ în rândurile clerului inferior⁸¹. În noiembrie 1948 autoritățile apreciau că rezistența unor părți din cler față de unificarea bisericii se datora îndeosebi atitudinii ierarhilor uniți: „O problemă de mare importanță o formează chestiunea religioasă - prin trecerea cultului greco-catolic la ortodoxism - care inițial părea să fie o operațiune foarte ușoară, deoarece [de către? n.n.] un însemnat număr de preoți a fost dată adeziunea de trecere la ortodoxism, însă în urma scrisorii de *afurisenie* trimise de Episcopia Blaj, cea mai mare parte de preoți au încercat să opună o serioasă rezistență efectuării acestei uniri, fie prin propagandă de la om la om, fie printr-o atitudine completamente pasivă, fie părăsindu-și domiciliul pentru a nu fi obligat a semna vreun act“⁸².

Susnumita „propagandă de la om la om“, dusă de preoți, era menită să convingă populația să nu facă trecerea la biserica ortodoxă. Arhivele organelor de represiune sunt pline de liste și rapoarte cu privire la astfel de activități ale unor preoți netrecuți. S-a încercat, de asemenea, organizarea unor colecte pentru a strânge fonduri pentru preoții statornici în credință, rămași fără salariu⁸³. Pe de altă parte s-au înregistrat unele acțiuni mai radicale. Mai multe autorități din Blaj au primit câte o scrisoare anonimă care pune în evidență „întâietatea“ cultului greco-catolic⁸⁴. Faptul că nu au fost uitați nici ierarhii ortodocși, îl dovedește următorul citat dintr-o memorabilă scrisoare anonimă adresată episcopului ortodox de la Suceava-Maramureș: „Plăeni, 20 decembrie 1948. Înalt Prea Sfinție, Am citit arhierestile Prea Sfinției Voastre urări de Sfintele Sărbători trimise preoțimei din Arhiepiscopia ortodoxă română a Sucevei și Maramureșului sub nr. 8885/48. Bucuria care ne-ați adus-o și mai ales Blândului Mântuitor, întrece toate de până acuma. Măiestrițele Preasfinției Voastre cuvinte inspirate din duh satanic au rănit asemenea lui Iuda, Inima de Miel a Celui

Născut în Peștera Viflaimului... [...] Ați scos sabia în unire cu misionarii Iadului, împotriva bisericii adevărate a lui Cristos, împotriva bisericii catolice, făcându-vă părtaș tuturor nelegiuirilor infernului, [...] dacă forțați mulți au păcătuit, apoi mulți au și revenit, căci „adevărul nu poate fi pus sub obroc ci în luminar ca să lumineze tuturor din întuneric”. Vă faceți numai iluzii, preasfințite, când credeți că biserica greco-catolică din Ardeal și Maramureș a revenit la ortodoxie. Știm cu toții cine a revenit și prin ce mijloace. Arestare, bătăie, schingiuirile, înfometarea și celelalte nu sunt semnele propovăduirii lui Cristos. Nu preasfințite. Ați ajuns apogeul obrăzniciei, când cutezați să trimiteți pastorale și încă de propagandă politică parohiilor greco-catolice care n-au dispărut și nici nu vor dispărea. Pui de năpârcă ce sunteți. O să vă luați răsplata nu de la oameni, ci de la Cristos pe care-l răstigniți cu toate sacriilele ce le comiteți împotriva adevărului [...]”⁸⁵.

În unele locuri au loc manifestări violente de rezistență, Rapoartele organelor județene de jandarmerie consemnează faptul că la 28 octombrie 1948, la Ghimeș (jud. Ciuc) o adunare populară a circa 300 de persoane i-a „atacat” pe reprezentanții locali ai organizațiilor comuniste⁸⁶. Asemenea ciocniri se înregistrează și la Groși și Lăpușul românesc, unde spiritele populației ajung atât de agitate încât autoritățile inițial nu îndrăznesc să ia vreo măsură represivă⁸⁷. În noaptea de 28 octombrie însă, patru camioane de soldați fac ordine în sat⁸⁸.

Atitudinea ierarhilor romano-catolici s-a caracterizat de o ușoară ambiguitate. Contrasemnând la 7 octombrie memoriul către guvernul român episcopii latini s-au solidarizat cu frații lor uniți. Pe de altă parte arhieriei romano-catolici au păstrat o oaracare distanță față de aceștia, firește, de teama unor represalii din partea autorităților. Se pare că și problema etnică (evidențiată în urma dictatului de la Viena) a fost luată în calcul. Trebuie avut în vedere că enoriașii de rit latin aparțineau în marea lor majoritate minorităților maghiare și germane, în timp de greco-catolicii erau mai ales români. Încă în 1947 rapoartele serviciilor secrete au consemnat faptul că arhiepiscopul latin Alexandru Cisar îi numea pe greco-catolici *țiganii catolicismului*⁸⁹. Lipsa de unitate în sânul bisericii catolice a dus în 1945, la Brașov, la o situație cu adevărat conflictuală între greco-catolicii din oraș și călugării franciscani maghiari. În cele din urmă comunitatea greco-catolică, reprezentată de Pr. Pomfiliu Onofrei a cerut chiar intervenția autorităților (comuniste) de la București pentru îndepărtarea franciscanilor romano-catolici⁹⁰.

Un alt factor care se pare că a influențat dimensiunile rezistenței bisericii catolice este vârsta ierarhilor. Ioan Bălan și Valeriu Frențiu, care s-au manifestat mai puțin pe câmpul de luptă decât ceilalți, erau și cei mai

bătrâni dintre arhieriei. În pofida încercărilor actuale de beatificare a episcopilor uniți, nu trebuie trecută cu vederea realitatea cotidiană de atunci. Pomenind de consfătuirile episcopilor uniți cu nunțiul apostolic, în toamna 1948, un martor contemporan consemnează: „[Nunțiul O'Hara, n.n.] ... mereu îl caută la telefon pe „Monsenior Frențiu” - ma non lo posso trovare mai - îmi spunea el mie. Nu-l pot găsi la telefon niciodată. El, nunțiul, nu știa, că bietul de „Moșu” era un bătrânel suferind de hemoroizi, și când trebuia să meargă la WC petrecea acolo ceasuri întregi cu această slăbiciune a lui, pe care noi am aflat-o abia mai târziu, când eram la Căldărușani și când vedeam ce pătimește bietul de el”⁹¹. În aceste circumstanțe a fost logic că nunțiul a preluat inițiativa rezistenței, punând bazele structurilor unei biserici neoficiale, subterane, dar în același timp întreținând o corespondență oficială diplomatică cu autoritățile R.P.R.

A doua zi după conciliul de la Cluj, la 2 octombrie, O'Hara trimite o notă de protest, caracterizată de autorități, ca „o nouă dovadă a atitudinii dușmănoase pe care Nunțiatura Apostolică o adoptă sistematic față de R.P.R., față de reformele și realizările sale democratice”⁹². La 9 octombrie 1948 nunțiul trimite o altă notă, în care cere cu insistență soluționarea problemelor bisericești catolice de *ambele* rituri⁹³, urmată la 27 octombrie de o notă-răspuns la cuvintele provocatoare ale răspunsului MAE român din 23 octombrie. La 6 noiembrie O'Hara protestează din nou împotriva terorizării preoților uniți⁹⁴. Cu nota nr. 2229/11.11.1948 nunțiul protestează împotriva înlăturării episcopului Hossu, care - argumentează O'Hara - nu este de competența statului⁹⁵. O săptămână mai târziu reprezentantul Vaticanului cere lămuriri cu privire la arestările preoților și episcopilor uniți și în general cu privire la ceea ce nunțiul numește o „invasion du pouvoir civil dans le domaine spirituel”⁹⁶. Statul reacționează enervat la tonul „provocator” al notei, precizând că Ministerul Afacerilor Externe „nu poate decât să considere ca nulă și neavenită Nota verbală no. 2248 a Nunțiaturii Apostolice”⁹⁷. La 4 decembrie urmează un protest scris împotriva cuprinsului decretului-lege nr. 358, dar nici această notă nu poate schimba nimic. Când autoritățile de la București curând după unificarea bisericii interzic accesul diplomaților străini în aproape tot Ardealul, nunțiatura protestează din nou⁹⁸. Statul este însă hotărât să pună capăt „reacționarismului” catolic, iar lui O'Hara nu-i mai rămâne decât să scrie: „La Nonciature Apostolique poteste encore une fois contre des pareils acts de violence que ne peuvent que confirmer (si besoin en est) la douloureuse impression que, malgré les garanties de liberté religieuse dont parlent les textes legislatifs en réalité tout este permis dans la Republique Populaire Roumaine aux ennemis de la religion catholique”⁹⁹.

5. Consolidarea unirii

Am văzut că autoritățile române socoteau lipsa de preoți ortodocși drept una din principalele motive pentru nereușita parțială a unificării bisericești. Această lipsă se datora nu numai numărului insuficient de preoți ortodocși *cu vechime*, ci și numărului prea mic de *neofiti*. O indicație a situației în urma *revenirii*, ne dă anunțul consiliului arhiepiscopesc din Sibiu, publicat în *Telegraful Român* din 29 mai 1949. Se anunță un „concurș pentru întregirea parohiilor revenite vacante din județul Mureș”, specificând numele a aproape 70 de parohii mureșene rămase vacante, cu aproape 50000 de credincioși¹⁰⁰. La Sibiu, în 1952, numărul parohiilor libere atinge 40¹⁰¹, iar în eparhia de Cluj, în 1957, mai sunt 80 de vacanțe. Nu este de mirare faptul că ierarhia ortodoxă a încercat să-i convingă cu oferte generoase pe clericii care ezitau să „revină la Biserica mamă”: protopopiate sau parohii *bune* pentru preoți, scaune episcopale pentru arhierei. Am pomenit deja de primele tratative purtate cu canonicul Emil Iuga, prin 1948. S-a menționat și cazul lui Teofil Herineanu, fost preot greco-catolic, care în 1949 a devenit episcop de Roman, de unde, după 8 ani de păstorire, va fi transferat la Cluj. Episcopilor Iuliu Hossu și Vasile Aftenie li s-a oferit în repetate rânduri scaunul de mitropolitan de la Iași, făcându-se aluzii și la următoarea treaptă: tronul patriarhal. Într-adevăr, se poate verifica faptul că postul de mitropolit la Iași a fost ținut vacant de la 24 mai 1948, când Justinian Mariana a fost ales patriarh, până în primăvara 1950, iar din nou în 1956, timp de câteva luni¹⁰².

Eforturile bisericii ortodoxe care aveau ca scop să coopteze pe unii preoți *episcopabili*, nu duceau deocamdată la rezultatul dorit. Într-un manuscris cu caracter memorialistic, Iuliu Rațiu relevă: „Se caută deci și cineva, cu mai mare greutate morală, să fie episcop ortodox. [...]. Ne scria fie-iertatul părinte călugăr Leon Man din ascunzișul pe unde era, că „ortodocșii umblă după noi cu arcanul” ca să-l prindă pe careva de episcop și nu izbuteau cu niciunul [...] Dumitru Neda, de la care primiram știri de aceeași natură, fugise [...] pentru ca în cele din urmă să-l ajungă sfârșitul obștesc taman prin Craiova, unde a sucombat în urma „cercetărilor mai îndeaproape” ale organelor care l-au anchetat fără să-l poată încununa cu o cunună de piatră scumpă a unei vlădici [...] Alți preoți „episcopabili” erau printre alte carcere [...] În schimb, dintre cei semnatari s-ar fi găsit ei câțiva amatori de vlădicie, dar pe aceia nu-i agreea nici ortodoxia [...] neavând ei nume de rezonanță sau vreo activitate publică merituosă”¹⁰³. În 1957 patriarhul Justinian îi oferă din nou lui Emil Iuga *scaunul eparhiei* de la Cluj, dar acesta pretinde un scaun mitropolitan. Canonicul nu ajunge nici de data aceasta la un acord cu patriarhia. În 1963 Iuga va trece totuși la ortodoxie, fără nici o pretenție, fiind numit preot la catedrala din Cluj, apoi

consilier patriarhal la București, și de acolo paroh într-o parohie de enorie din capitală, unde se va stinge din viață în anonim în 1975¹⁰⁴. Dieceza de la Cluj va fi oferită în schimb lui Herineanu, la sfârșitul anului 1957. Silviu Prunduș, fost secretar al lui Hossu, este invitat în 1959 să ocupe scaunul episcopal de la Oradea, dar el refuză, ca și Simeon Crișan în 1960¹⁰⁵. Vasile Aștileanu, împreună cu Prunduș fost membru al grupului clandestin de conducere a eparhiei unite din Cluj, este numit *vicar la patriarhie*, iar apoi la Sibiu. Din 1973 va funcționa în calitate de episcop la Arad, ca succesor al lui Teoctist Arăpașu, numit mitropolit al Olteniei. Unii preoți reveniți sunt numiți *vicari episcopali*. Este cazul lui Sabin Truția (Cluj) și al lui Traian Belășcu (Sibiu)¹⁰⁶. Iuliu Rațiu arată de asemenea că alți 5 preoți „reveniți” ajung *consilieri economici*. Sub pretextul că uniții nu cunosc organizarea și regulamentul de funcționare ale bisericii ortodoxe, nu li se permite să ocupe posturi de consilieri la sectoarele bisericești. În primăvara anului 1949 Biserica Ortodoxă Română organizează o serie de „cursuri de îndrumare și inițiere” pentru preoții reveniți, cu menirea de a le demonstra cum biblia și biserica se pot acomoda cu doctrina marxistă. Inițial conferințele au fost proiectate pentru o perioadă de șase săptămâni. Tânărul Emil Riti reușește însă să fure dosarul cu „materialul didactic” și-l duce la Nuțiatu, de unde ajunge mai târziu la *Vocea Americii*. Ca urmare episcopul Nicolae Popovici, însărcinat cu organizarea cursurilor, este nevoit să scurteze programul cu trei săptămâni¹⁰⁷.

Unii afirmă că Biserica Ortodoxă Română s-a preocupat de integrarea uniților până în 1950, iar apoi interesul a scăzut. Totuși avem unele indicații ale preocupărilor Sfântului Sinod din anii '50. În 1952, ierarhia ortodoxă face uniților un nou gest de generozitate. De data aceasta efortul de atragere a unor clerici greco-catolici îi vizează pe preoții celibatari. În iunie li se permite acestora, contrar obiceiurilor bisericești, să se însoare și să funcționeze în continuare ca preoți. Dat fiind că o asemenea propunere neobișnuită a fost lansată și în U.R.S.S., nu exclud că oferta Sf. Sinod român are aceeași sursă de inspirație: „Cum prin revenirea Bisericii greco-catolice la Biserica-Mamă au venit un număr mare de preoți de mir hirotonisiți fără să fi încheiat mai întâi căsătorie [...] fiindu-le impusă de Biserica Romei hirotonia fără dreptul de a încheia căsătorie, *pentru liniștirea sufletească a credincioșilor* Bisericii noastre, unde s-au rânduit pentru păstorie acești preoți și unde tradiția preotului familist este așa de puternică [...] Vă face cunoscut că Sfântul Sinod, în ședința sa din 17 iunie 1952 [...] a hotărât în unanimitate următoarele: numai pentru cazurile preoților de mir, foști greco-catolici, ținând seama, că și ei au fost siliți de Biserica Romei să primească hirotonia fără căsătorie, cât și pentru diaconii celibi ai Bisericii ortodoxe: *Situația preoților de mir, foști greco-catolici și romano-catolici ca și a diaconilor celibi ai Bisericii*

ortodoxe, în ceea ce privește căsătoria lor, se lasă pe seamă fiecărui Chiriarh, spre a fi rezolvată de la caz la caz, în spiritul canoanelor și hotărârilor ecumenice, cu pogorământ, în virtutea puterii de a lega și dezlega ce decurge din harul arhieriei [...] ss. Justinian [...]”¹⁰⁸.

Măsurile nu pot rezolva însă problemele de pe teren. La sfârșitul aceluiași an, în noiembrie 1952, se publică un raport în oficiosul arhiepiscopiei de la Sibiu, *Telegraful Român*, cu privire la consolidarea actului de unificare. Raportul conține un program de acțiune, cu 18 puncte. Programul prevede alcătuirea unor corpuri de misionari cu o componentă mixtă și trimiterea preoților reveniți și în alte parohii revenite pentru lămurirea populației respective¹⁰⁹. Inițial, clericilor trecuți la ortodoxie li s-a permis slujirea ca înainte, fără să se introducă vreo schimbare lexicală în liturghie. O excepție constă în pomenirea Papei și episcopului unit al locului, care trebuia înlocuită cu rostirea numelui chiriarhului ortodox. Se pare totuși că instrucțiunile nu au fost respectate întocmai peste tot. Un an după unire, departamentul cultelor a trimis arhiepiscopiei de la Sibiu o notă cu următorul conținut: „[...] Fiind informați că unii dintre preoții reveniți la ortodoxie nu respectă instrucțiunile date cu privire la felul cum trebuie să se facă pomenirea în rugăciuni a episcopului și a membrilor Înaltului Prezidiu, avem onoarea a vă ruga să luați de urgență măsurile pentru îndreptarea acestei situații [...]”¹¹⁰.

Chiar și unele *practici* ale uniților s-au păstrat după revenire. Mai târziu s-a trecut însă la înlocuirea treptată a lexicului, introducându-se cărțile liturgice ortodoxe. Cu acest prilej preoții au fost invitați la protopopie pentru a preda cărțile catolice, primind în schimb pe cele ortodoxe. Din parohiile „reunite”, unele socotite mai importante au fost preluate de către preoți „vechi”, alte mai puțin semnificative, lăsate vacante. Cu timpul a crescut presiunea menită să-i încadreze pe preoții neofiti. Unii *reveniți* găsiți „indisciplinari” au fost judecați de către consistorul eparhial, iar în unele cazuri s-a propus chiar represiunea fizică¹¹¹. Mai mulți preoți „ultraortodoxi” i-au izolat de la început pe cei reveniți. Concomitent cu schimbarea lexicului, s-a dispus eliminarea tuturor formelor de devoțiune catolică (rugăciunea *rozariului*, *binecuvântarea euharistică*, diferite *litanii*, cultul *Sf. Anton de Padova*, al *Sf. Tereza de Lisieux*, *calea crucii*, etc.). Simultan au fost introduși noii sfinți ortodoxi, precum *Sofronie de la Cioara*, *Visarion Sarai* și drept-credinciosul țaran *Oprea Nicolae*, toți trei luptători împotriva unirii din 1700. Au fost scoase din biserici *corpus*-urile și statuetele. La Lugoj au fost luate *băncile* din catedrală, considerate rămășițe catolice¹¹². Au dispărut și steagurile *societăților Mariane* și ale *A.G.R.U.*-lui. Se cunosc chiar unele cazuri de înlocuire (cu portretele ierarhilor ortodoxi) a icoanelor și frescelor socotite prea catolice. Se pare că

dispozițiunile în acest sens au venit tot de la departamentul cultelor: „... cu ocazia diferitelor reparațiuni de biserici, este necesar să se schimbe inscripțiile care se referă la fostul cult greco-catolic [...]”¹¹³. Mai radical s-a acționat în comuna Ceica, în județul Bihor, unde, în anii '50, a fost demolată biserica greco-catolică. Imobilul, o construcție nouă și aproape finisată, a fost socotit inutil fiindcă exista deja un lăcaș de cult. Din mărturiile individuale adunate în decursul anilor rezultă că procesul consolidării unificării prin introducerea acestor schimbări formale, deși dirijat *din centru*, nu a funcționat uniform în tot cuprinsul Transilvaniei. Situația *locală* a fost determinată mai ales de parohul respectiv, de vârsta acestuia și de flexibilitatea lui.

După moartea *unitofobului* Nicolae Bălan, în 1955, ca mitropolit al Ardealului este numit Iustin Moisescu. Acestuia îi revine datoria definitivării unirii și impunerii unității în biserică. Împreună cu ceilalți patru membri ai *sinodului permanent* (mitropoliți și patriarhi) Iustinian întocmește o *Hotărâre în legătură cu consolidarea reîntregirii Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania*. Planul constă în:¹¹⁴ 1. Măsuri de ordin misionar: membrii consiliului eparhial se vor împărți în două grupe, care, între 15 iulie și 15 septembrie 1956, vor vizita toate centrele mai importante ale Transilvaniei. Toți profesorii din institutele teologice, și chiar unii ierarhi pensionari, vor fi mobilizați în același scop. De asemenea, ierarhii din vechiul regat, inclusiv patriarhul, vor efectua vizite în Ardeal. Mănăstirea Bixad trebuie redeschisă cât mai curând, iar icoana ei readusă. Diverse publicații propagandistice vor fi distribuite printre preoții și credincioșii din cuprinsul Ardealului. 2. Măsuri menite să-i reîncadreze pe foștii preoți greco-catolici: eparhiile transilvănene vor fi ajutate de diecezele ortodoxe din vechiul regat, pentru a fi în stare să plătească preoților din parohiile mai mici un salariu suplimentar. În acest sens se vor institui *parteneriate eparhiale*. Parohiile indicate vor fi inventariate și eventual unite cu altele. Pentru preoții licențiați se vor crea parohii noi la orașe, nu numai în Ardeal, ci și în Oltenia, Muntenia și Moldova¹¹⁵. Toate eparhiile ortodoxe din țară vor primi câte un număr de greco-catolici, astfel încât se vor putea reîncadra *cel puțin 300 de preoți greco-catolici*. În parohiile sărace din Transilvania, rămase vacante, se pot încadra și preoți din vechiul regat, cu menținerea bugetului lor, precum și absolvenții de la institutele teologice, care urmează a fi *hirotoniți în acest scop*. Ultimul paragraf al hotărârii spune: „Biserica Ortodoxă Română colaborând cu Statul, solicită și *ajutorul Statului în scopul consolidării unificării Bisericii*. 1. Se delegă Î.P.S. Mitropolit Iustin al Ardealului să ia contact cu Onoratul Guvern, pentru a solicita, în numele Sfântului Sinod, concursul binevoitor al autorităților de Stat și locale, în

activitatea ce se desfășoară. 2. Î.P.S. Sa se va prezenta Domnului Ministru al Cultelor pentru a solicita sprijinul organelor acestui minister”¹¹⁶.

În acel an, 1956, la București se editează un nou liturghier ortodox, care să înlocuiască ediția din 1950. Ediția nouă ține pasul cu lingvistica epocii, *slavizând* limbajul eclesiastic în mod consecvent. Dacă în 1950 se mai alternau cuvintele *slavă și mărire*, liturghierul din 1956 nu mai oferă decât *slavă*. Anul *slavei* este însă un an tulbure, nu numai pe plan internațional, ci și pe plan intern, religios. În ciuda (sau datorită) tuturor eforturilor făcute de biserica ortodoxă în scopul consolidării, în 1956, unificarea bisericilor trece de fapt printr-o fază de criză. Sunt redactate memorii, organizate petiții, și în unele locuri se săvârșește chiar o liturghie greco-catolică în public. În urma acestor manifestații de rezistență, se trimite „reveniților” un chestionar prin care clerul neofit ortodox să-și declare, din nou, atașamentul față de biserică. În contextul momentului, mulți dintre preoți refuză să semneze, refuz, firește, urmat de procese disciplinare la forul eparhial¹¹⁷. Așadar, formularele, precum și conferințele patriarhale duc la rezultatul contrar celui dorit, ieșind la iveală nu numai divergențele și nemulțumirile din sânul bisericii ortodoxe, ci și rezistența din afara ei, rezistență ce se manifestă sub forma unor biserici unite clandestine. Astfel „reîntregirea” bisericii nu contribuia la înfăptuirea unității spirituale, ci dimpotrivă, la dezbinare. În aceste împrejurări, Sfântul Sinod decide să întrerupă deocamdată conferințele misionare¹¹⁸ și să întocmească, cu ajutorul fruntașilor reveniți (Belașcu s.a.) un nou plan de acțiune.

La ședința din 4 septembrie se hotărăște, printre altele: „Trecerea în alte posturi a vârfurilor din administrațiile eparhiale care nu corespund într-un tot pentru locurile pe care le dețin. [...] Se va întreprinde o acțiune de încadrare în ortodoxie a preoților nereveniți, urmărindu-se în primul rând câștigarea elementelor de valoare din fostul cler greco-catolic. [...] Se va da o atenție deosebită fostelor centre greco-catolice. [...] Unii preoți reveniți, ca și unii dintre preoții care vor mai reveni la ortodoxie, vor fi îndrumați să se încadreze la diferite parohii din țara mamă, în locurile, pe care le va rezerva fiecare eparhie în acest scop. Pentru a se da satisfacție unora din clericii reveniți, va fi numit la Patriarhie un consilier patriarhal¹¹⁹. [...] Instituirea Fondului Central Misionar al B.O.R. [...] Acțiune de lămurire prin presă: [...] Toate articolele care vor fi publicate în legătură cu această problemă, vor avea un caracter irenic și grai popular. Se va evita polemica interconfesională, stăruindu-se îndeosebi asupra necesității de unitate națională. [...] Se va difuza lucrarea „Când frații sunt împreună”¹²⁰ [...]”¹²¹. Străduințele lui Iustin nu se soldează nici de data aceasta cu efectul dorit. O sursă documentară în acest sens o constituie lucrarea unui preot neofit ortodox, prezentată la conferința preoțească din protopopiatul Cluj la

6 aprilie 1957, având ca temă: *Unitatea de credință și disciplina bisericească, îndatorire permanentă a preotului ortodox. Consolidarea Bisericii Ortodoxe Române, combaterea stilismului, inovațiilor liturgice, superstițiilor și falsului misticism. Apărarea credinței de prozelitism, păstrarea disciplinei clerului*¹²². Din introducerea „remarcabilului” document citez: „Lucrarea acestei teme a dezvoltat curiozitate în sufletele majorității clerului, încă de la conferința trecută când s-a dat subiectul [...] Nici nu se poate așteptat ca asperități clădite de veacuri să fie nivelate spontan și cu rezezițiune. Totuși, după aproape 9 ani de la întregirea Bisericii, am ajuns cel puțin să ne cunoaștem, să ne punem problemele deschis. [...] De la început vreau să atrag atenția Prea Cuvioșiei Voastre că nu voi trata tema stereotipic, după alte lucrări de acest gen, discutând și făcând exegeza unor texte psalmice, care au fost în ultimii ani preluate până la muzicalitate, iar ca izvoare de inspirație voi utiliza mai mult din realitățile cotidiene ale Bisericii Ortodoxe Române și cu specială privire la realitățile Bisericii transilvane cu toate frământările ei”¹²³. În continuare se discută în mod pragmatic posibilitățile consolidării unirii dintre cele două biserici, prin: (1) unitate de credință, (2) unitate de ritual și (3) disciplina clerului.

De la bun început se constată că *unitatea prin credință* nu se poate realiza. Deosebirile teologice dintre catolici și ortodocși nu se pot nivela deocamdată, deoarece pentru discuții pe această temă „*n-avem mulți din noi pregătirea necesară și discuția ia repede ținuta de bălci, pierzându-și caracterul științific teologic*. Dacă vrem într-adevăr să consolidăm, și să nu dărâmăm, atunci să punem în discuție miile de probleme care ne apropie și cele ce ar fi să ne despartă în baza educației diferite să le lăsăm să le rezolve vremea. A lucra astfel înseamnă a lucra cu patimă”¹²⁴. Autorul referatului nu este prea optimist nici în ceea ce privește *unitatea prin ritual*. Raportul critică recenta politică de *slavizare* a bisericii ortodoxe, iar cu privire la suprimarea obiceiurilor catolice, el afirmă: „*Ca să le elimini este peste putință*. Mai ales preoții care-s rămași în parohiile în care i-a prins „revenirea”, având aceiași credincioși pe care i-a păstorit și înainte de 1948, cărora le-a făcut el însuși educația și între care a introdus el însuși aceste practici”¹²⁵. Disciplina clerului și supunerea lui față de ierarhia bisericii, preotul le consideră decisive pentru succesul unificării, care, în 1957, adică după 9 ani, se afla însă în stadiul de *uniune artificială și nesinceră*. „O bună parte dintre preoții reveniți au *părăsit* Biserica după revenire, iar mulți alții consideră preoția ca un *expediment* de moment din care să-și scoată existența cotidiană, până când își găsesc alt plasament în viața socială. [...] Prima noastră constatare este că *nu există încredere în clerul revenit*, că preoțimea revenită își dă seama de această neîncredere și că acesta este *motivul real* [...] preponderent *al rezervei ei*”¹²⁶. Disciplina nu trebuie forțată însă. Referentul condamnă în intervenția sa rolul închizitorial al

protopopilor, precum și practica de a-i înlocui sau supraveghea pe preoții reveniți. Consolidarea bisericii nu poate fi realizată nici cu amenințarea cu procese la consistorul spiritual (tribunalul bisericesc), continuă conferențialul, nici cu „încercările de represiune fizică, preconizate de unii preoți vechi ortodocși în vara trecută”¹²⁷. Prezidând conferința, episcopul Nicolae Colan de la Cluj cere tuturor preoților reveniți să-și precizeze poziția față de document. După discuții prelungite, majoritatea celor prezenți decid să-l semneze.

Iustin Moiescu nu stă mult la Sibiu. Nici un an după instalarea sa ca mitropolit al Ardealului, este ales în scaunul de la Iași (10 ianuarie 1957)¹²⁸. În locul său este numit Nicolae Colan, episcopul Clujului, succesorul acestuia din urmă fiind Teofil Herineanu. Lui Herineanu, adus, pare-se, cu menirea să atenueze nemulțumirile reveniților, îi revine și sarcina să impună în mod sistematic noul lexical liturgic. În acest sens se distribuie o declarație-tip, care să fie semnată de preoții neofiți ortodocși, din care reiese că: (1) unificarea oficială a lexicului se va face în mod treptat, deosebindu-se parohii cu lexicul *neschimbat* și altele cu limbajul *parțial schimbat*; (2) în pofida Liturghierului din 1956, cuvântul catolic *Mărire* va triumfa (deocamdată) asupra *Slavei* ortodoxe.

6. Încheiere

Perioada ilegalității bisericii greco-catolice poate fi împărțită într-o fază de *persecuții violente* (1949-'64) și una de *toleranță tăcută* (1965-'89), cu diferite gradații (de relaxare și încordare) intrafazie, în funcție de situația politică internă și externă. Aspectul din urmă nu trebuie trecut cu vederea, cum nu trebuie uitat nici faptul că motivația dată de statul român pentru arestarea clerului greco-catolic este de ordin politic și nu religios (așa cum a fost interpretată în unele cercuri eclesiastice). Astfel înmulțirea arestărilor preoților uniți în anii 1956-'58 după câțiva ani de o oarecare relaxare (represiune selectivă), a coincis cu declanșarea noului val de represiune împotriva *tuturor* structurilor și activităților considerate dușmănoase statului. Se pare că cel puțin 440 de preoți, monahi și episcopi greco-catolici au fost deținuți între 1947-1989.

Persecuțiile împotriva greco-catolicilor au avut ca rezultat *privatizarea credinței și pierderea identității* religioase a majorității credincioșilor și chiar preoților. Dintre credincioși cei mai mulți au continuat să meargă la același lăcaș de cult, devenit ortodox acum; în mediul urban însă, o parte însemnată a credincioșilor a preferat integrarea în structurile romano-catolice. Părți din ambele grupuri au optat pentru o identitate dublă, frecventând atât bisericile ortodoxe sau romano-catolice cât și liturghiile clandestine greco-catolice, săvârșite prin diferite locuri. O

minoritate a aderat la cultele neo-protestante. Dintre preoți, până în 1958 cei mai mulți au trecut la biserica ortodoxă; alții s-au integrat în viața socială sau s-au pensionat, renunțând la preoție. Pe de altă parte, o minoritate a continuat să celebreze în *clandestinitate*. Acestora li s-au adăugat circa 460 de preoți instruiți și hirotoniți în secret în decursul anilor. Sprijin material s-a primit din străinătate, precum și o doză de sprijin moral.

Biserica Română Unită din clandestinitate nu a fost unitară în acțiunile ei. Haosul organizatoric creat în urma arestării majorității clericilor de frunte a favorizat nașterea unor forme de rivalitate între liderii care au fost considerați episcopi clandestini. Problemelor *organizatorice* li s-au adăugat frământările *doctrinare* cu privire la ideea latinizării bisericii. De fapt aceste probleme existau și înainte de 1948, dar ele au fost accentuate în timpul ilegalității. După revoluția din 1989 s-a putut constata perpetuarea lipsei de unitate în ierarhia greco-catolică, care, în combinația cu lipsa de inițiativă și experiență ecumenică, a dezavantajat biserica în relația ei cu autoritățile și biserica ortodoxă. Legislația ambiguă și neexecutarea prevederilor respective îngreunează și mai mult poziția uniților. În pofida cadrului legal, acțiunilor juridice și petiționare și - mai recent - dialogului interconfesional, Biserica Română Unită duce și astăzi o mare lipsă de lăcașuri de cult. Această situație produce nu rareori situații conflictuale între credincioșii greco-catolici și ortodocși. În cadrul discuției despre bunurile greco-catolice confiscate de stat între 1947 - 1949 unele argumente ale părților implicate ar trebui reformulate, având în vedere cele relatate cu privire la funcționarea comisiei internaționale interdepartamentale în 1949.

Numărând între 230000 (potrivit recensământului din 1992) și 800000 (potrivit bisericii unite în 1999) de credincioși, Biserica Română Unită își caută astăzi o nouă bază de identitate în *martiriul* suferit în timpul regimului comunist. Există posibilitatea să se producă astfel o *mitizare* a trecutului recent, confundând ușor *persoanele* unor ierarhi și preoți curajoși cu *instituția* bisericii și trecând cu vederea faptul că majoritatea preoților și credincioșilor au capitulat totuși în fața represiunii dezlănțuite de autoritățile de la București.

NOTE

¹ *Memoriul Episcopatului Român Unit către Președintele Marii Adunări Naționale*, București, 7 octombrie 1948, în: Silviu Aug. Prunduș, Clemente Plaiianu (coord.), *Cardinalul Iuliu Hossu*, Cluj-Napoca 1995, pp. 213-214. Pr. Iuliu Rațiu, „Revenirea” din 1948 sau Unificarea Bisericilor Românești. Pășaniile mai multora. Amintirile și comentariile unuia care și el a trăit-o, manuscris, relevă că la 22.09.1948 a fost vizitat de un deputat greco-catolic, venit cu propunerea să colaboreze în vederea unificării bisericilor, sau măcar (citez) „pipăitul pulsului”, astfel ocolindu-i pe episcopi, care „nu

se bucură de încrederea guvernului în privința aceasta [...] Este mai ducător la scop, că acțiunea să pomenească de jos [...], iar episcopii să fie puși în fața unui fapt împlinit“.

² Iuliu Rațiu, *mss. cit.*

³ Alexandru Rațiu, *Persecuția Bisericii Unite, Oradea, 1994*, pp. 43 - 45.

⁴ Cf. Anton Moisin, *Istoria marii prigoane contra Bisericii Române Unite cu Roma, greco-catolice, între 1948-1998*, vol. 1, f.1., 1998, pp. 24-25.

⁵ Al. Cerna - Rădulescu, D. V. Sădeanu, *Reîntregirea bisericii românești din Ardeal. Biserica greco-catolică revine în sânul Bisericii Ortodoxe Române*, București 1948, p. 8.

⁶ *Ibid.*, p. 11.

⁷ Cu privire la neconcordanța dintre numărul semnatarilor și delegaților, explicațiile se contrazic: fuga unui delegat, boala acută, simulare de leșin etc. De asemenea numele delegatului rămâne obiect de controversă.

⁸ Al. Cernea - Rădulescu, *et al., op. cit.*, p. 23.

⁹ Alexandru Rațiu, *Persecuția...*, p. 62, n. 20, afirmă că cei 36 de delegați au primit câte o recompensă în valoare de 40000 lei. În altă lucrare menționează suma de 2.000 de dolari (Al. Rațiu, *Biserica furată*, f. 1. [Oradea], f.a. p. 148). Deocamdată informația nu este sprijinită de alte surse.

¹⁰ *Ibid.*, p. 63.

¹¹ Vaidasigan Mănasie, *scrisoare*, în Anton Moisin, *Mărturiile prigoanei contra Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolica, între anii 1990-1995*, vol. 1, f.1., 1995, p. 246.

¹² Anton Moisin, *Istoria marii prigoane...*, p. 65.

¹³ „Scânteia”, din 7 octombrie 1948.

¹⁴ *Arhivele Naționale București* (în continuare A.N.B.) fond Ministerul Afacerilor Interne, Administrația Generală de stat, dos. nr. 63/1948, f. 92.

¹⁵ *Ibid.*, f. 93.

¹⁶ „Monitorul Oficial”, nr. 242/10.1948, p. 8314 (s.m.).

¹⁷ A.N.B., *ibid.*, f. 95.

¹⁸ *Ibid.*, f. 96.

¹⁹ D. V. Sădeanu, *21 octombrie, 1948. Ziua reîntregirii bisericii românești din Ardeal. Adunarea bisericească de la Alba-Iulia. Clerul și poporul Greco-catolic din Transilvania au revenit în sânul Bisericii Ortodoxe Române*, București, 1948, p. 19-22 (s.m.).

²⁰ Cf. ANB, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei (IGJ), dos. nr. 34/1948, f. 282-283.

²¹ Alexandru Rațiu, *Persecuția...*, pp. 75-76.

²² *Ibid.*, pp. 76-77.

²³ Procesul de consolidare a unificării bisericești va continua până în anii '80, În acest proces se poate face o deosebire între: (a) *asigurarea* unirii, sau eliminarea existențială a bisericii unite, acțiune condusă de stat și terminată în anii '50 și (b) *consolidarea* propriuzisă a unirii, vizând asimilarea greco-catolicilor în Biserica Ortodoxă Română.

²⁴ Apud Silvestru Aug. Prunduș, Clemente Plăianu (coord.) *Cardinalul Iuliu Hossu*, p. 206. Este evident că biserica ortodoxă se știa asigurată de statul român.

²⁵ Alexandru Rațiu, *Persecuția...*, pp. 45 - 46.

²⁶ Silvestru Aug. Prunduș și Clemente Plăianu, Anton Moisin, Alexandru Rațiu, Alexandru Mircea și alții.

²⁷ ANB, fond IGP, dos. nr. 35/1948, f. 96 (s.m.).

²⁸ Mircea Păurariu, *Uniația în Transilvania în trecut și astăzi*, Sibiu, 1994, p. 34 (s.n.).

²⁹ Cf. „Scânteia”, 22.02.1949. Articolul cu privire la libertatea religioasă găsește un ecou puternic în *scrisoarea pastorală* din 27.02.1949 a patriarhului Justinian.

³⁰ Robert Tobias, *Communist-Christian Encounter in East-Europe*, Indianapolis 1956, pp. 349-350. Este vorba de. Biserica Ortodoxă Română, Biserica Reformată, Bisericile luterane, Biserica Armeană Gregoriană, Creștinii de rit vechi (Lipovenii), Evreii și Musulmanii reprezentând aproximativ 94% din totalul credincioșilor ale R.P.R. De remarcat cifra de 94% îi include și pe greco-catolici.

³¹ *Ibidem*.

³² ANB, fond AGS, dos. nr. 63/1948, f. 248

³³ *Ibidem*, f. 223 (s.m.).

³⁴ Aurora Sasu, *De unde atâția oameni și atâția bani?*, în „Actualitatea Creștină“, nr. 4/martie 1992, p. 2.

³⁵ ANB, fond DGB, dos.nr. 69/1945, ff. 76-89.

³⁶ *Ibid.*, f. 78 (s.m.).

³⁷ Mărturie a sorei Clara, în „Actualitatea Creștină“, nr. 20/1991, pp. 4-5.

³⁸ *Arhivele Ministerului Afacerilor Externe* (în continuare AMAE), fond Vatican, dosar neinventariat.

³⁹ *Ibid.*, nota MC, nr. 1380/949 (s.m.).

⁴⁰ *Ibid.*, nota nuntiatirii, nr. 2947/27.11.1949

⁴¹ *Ibid.*, nota MC, nr. 1649/949 (s.m.).

⁴² Alexandru Rațiu, *Biserica furată*, p. 163; Vasile Marcu, *Drama Bisericii Române Unite cu Roma (Greco-Catolică) documente și mărturii* f.l. 1997, p. 359, Anton Moisin, *O gravă lovitură dată neamului românesc: calomnierea Bisericii Române Unite cu Roma*, Greco-Catolice, f.l. 1996, p. 18.

⁴³ Alexandru Rațiu, *Biserica furată*, pp. 41-42.

⁴⁴ Robert Tobias, *op. cit.*, p. 333.

⁴⁵ ANB, fond Ministerul de Interne, Direcția Administrației de Stat, dos. nr. 19/1948, f. 179.

⁴⁶ *Ibid.*, f. 119, raportul informativ pe luna octombrie 1948.

⁴⁷ Ioan Ploscaru, *op. cit.*, p. 105. Autorul afirmă de asemenea că notarii comitetelor aveau instrucțiuni precise ce admiteau un procent de 3% greco-catolici netrecuți la ortodoxie.

⁴⁸ Comunități de ucraineni greco-catolici mai existau și în Polonia, Ungaria și Iugoslavia. După 1943 mulți ucraineni polonezi au fost forțați să se stabilească în U.R.S.S., cei rămași fiind persecutați de către autoritățile poloneze. Biserica greco-catolică din Polonia nu a fost unită cu cea ortodoxă ci desființată de facto. Confiscarea bunurilor ecleziastice a fost legiferată retroactiv la 28 septembrie 1949, sub pretextul că proprietățile aparțin unor persoane juridice a căror existență și-a pierdut sensul, ca urmare a restabilirii membrilor lor în U.R.S.S. Rămășițele greco-catolice au suferit o puternică influență asimilaționistă romano-catolică. În Ungaria ucrainenii au fost maghiarizați în mare parte, dar episcopia greco-catolică a fost îngăduita în continuare. În Iugoslavia persecuția greco-catolicilor ucraineni a încetat odată cu ruperea dintre Tito și Stalin în 1948.

⁴⁹ Bohdan R. Bociurkiw, *The Ukrainian Greek Catholic Church and the Soviet State (1939-1950)*, Edmonton, Toronto 1996, pp. 32-61 și p. 102 sq.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 103.

⁵¹ *Ibid.*, p. 109

⁵² *Ibid.*, pp. 104-106.

⁵³ *Ibid.*, pp. 113-117.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 150. În România procentul nu va depăși 25% (vezi mai sus).

⁵⁵ *Ibid.*, p. 145. În schimb, în România această „dezlegare“ va fi practică (vezi mai sus).

⁵⁶ *Ibid.*, p. 138.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 143.

⁵⁸ *ibid.*, p. 149.

⁵⁹ *ibid.*, p. 150.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 156.

⁶¹ *Ibid.*, pp. 165-167.

⁶² *Ibid.*, p. 168.

⁶³ *Ibid.*, p. 170. De remarcat similitudinea dintre ideile formulate aici și cele din documentul adoptat la Cluj (vezi 2.1.3).

⁶⁴ Totuși, ritualul rămâne neschimbat deocamdată. Abia în 1950 se vor aplica modificările (cf. Vasyl Markus, *Religion and nationality: The Uniates of the Ukraine*, în: B. Bociurkiw, J. Strong (ed.), *Religion and atheism in the U.R.S.S. and Eastern Europe*, Londra, 1975, pp. 106-107 și *idem, Religion and nationalism in Ukraine*, în Pedro Rarnet (ed.), *Religion and nationalism...*, p. 65.

⁶⁵ B. Bociurkiw, *The Ukrainian...*, pp. 179-180.

⁶⁶ Ioan Ploscaru, *op. cit.*, p. 17: „Nici chiar episcopul nostru [Bălan, n.m] nu credea posibilă suprimarea Bisericii. Ceea ce se petrece în U.R.S.S. era specific local iar în România nu părea verosimilă o asemenea practică“.

⁶⁷ Cristian Vasile, *Biserica Română Unită, după 1944*, în: *Revista 22*, nr. 15/1999, apud ASRI, fond D, dos.nr.2330, f. 333.

⁶⁸ *Ibid.*, f. 378.

⁶⁹ *Ibid.*, p. 393.

⁷⁰ Mihai Pelin (coord.), *Cartea Albă a Securității*, vol. 1, București, 2077, doc. nr. 389, p. 464.

⁷¹ ANB, fond IGJ, dos. nr. 34/1948, f. 174.

⁷² Alexandru Mircea, Pamfil Cârnatu, Mircea Todericiu, *Calvarul Bisericii Unite*, în: *Biserica Română Unită două sute cinci zeci de ani de istorie*, [Madrid 1952] Cluj-Napoca 1998, pp. 234-239.

⁷³ Iuliu Rațiu, *Memoriile* (s.n.)

⁷⁴ *Ibid.*, (s.n.).

⁷⁵ Cf. Alexandru Mircea, Pamfil Cârnatu, Mircea Todericiu, *op. cit.*, p. 260-264, unde este vorba de două memorii ale episcopatului greco-catolic respectiv catolic de ambele rituri, înmânate ministrului cultelor de către Vasile Aftenie. Un document al organelor de represiune (ANB, fond IGJ, dos.nr. 34/1948, f. 323) vorbește de un protest trimis prefectului de către Suciu.

⁷⁶ *Ibid.*, pp. 271-272.

⁷⁷ ANB, fond IGJ, dos. nr. 34/1948, f. 187.

⁷⁸ *Ibid.* f. 307.

⁷⁹ AMAE, fond Vatican, dosar neinventariat.

⁸⁰ ANB, fond IGJ, dos. nr. 34/1948, f. 283-284.

⁸¹ ANB, fond MAI, DGAS, dos. nr. 19/1948, f. 55.

⁸² ANB, fond IGJ, dos. nr. 34/1948, f. 308.

⁸³ ANB, fond IGJ, dos. nr. 34/1948, f. 87

⁸⁴ ANB, fond IGJ, dos. nr. 34/1948, f. 323.

⁸⁵ ANB, fond MAI, DGAS, dos. nr. 1/1949, f. 226.

⁸⁶ ANB, fond IGJ, dos. nr. 34/1948, f. 325.

⁸⁷ ANB, fond MAI, DGAS, dos. nr. 19/1948, f. 91.

⁸⁸ Alexandru Mircea, Pamfil Cârnatu, Mircea Todericiu, *op. cit.*, p. 283.

⁸⁹ Mihai Pelin (coord.), *op. cit.*, nr. 326, p. 404.

⁹⁰ AMAE, fond Vatican, dosar neinventariat.

⁹¹ Iuliu Rațiu, „Revenirea” ..., *op. cit.*, p. 39.

⁹² AMAE, fond Vatican, dosar neinventariat.

⁹³ *Ibid.*

⁹⁴ *Ibid.*

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ *Ibid.*

⁹⁷ *Ibid.*

⁹⁸ *Ibid.*

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ „Telegraful Român”, nr. 20-21/29.05.1949. Cf. Anton Moisin, *Minciuna trecerii la ortodoxie a românilor uniți, greco-catolici, în anul 1948 (cu multe date necunoscute de popor dintre cel mai mare jaf bisericesc din istoria românilor)* partea I, f.l., 1998, pp. 40-42.

¹⁰¹ Anton Moisin, *ibid.*, p. 45.

¹⁰² Cf. Mircea Păcurariu, *Istoria Ortodoxe Române*, vol. 3, București, 1997, p. 543.

¹⁰³ Iuliu Rațiu, „Revenirea” ..., dosar I, p. 47

¹⁰⁴ Silviu Aug. Prunduș, Clemente Plaianu, *Catolicism și ortodoxie românească, Scurt istoric al Bisericii Unite*, Cluj-Napoca 1994, p. 141.

¹⁰⁵ Kirche in Not, Band VIII, *Der Mensch zwischen Ost und West*, Königstein 1960, p. 87.

¹⁰⁶ *Ibid.*, p. 111.

¹⁰⁷ relatare personală

¹⁰⁸ Iuliu Rațiu, *ibid.*, p. 106 (s.m.).

¹⁰⁹ Cf. *Telegraful Român*, nr. 43-44 din 1 noiembrie 1952.

¹¹⁰ Adresa MC nr. 1379/21.10.1949 transmisă printr-o nouă circulară preoților din arhiepiscopie. Cf. *Telegraful Român*, nr. 42-43/20.11.1949 și Anton Moisin, *Minciuna...*, p. 45 (s.m.).

¹¹¹ Silviu Aug. Prunduș, Clemente Plaianu, *Cardinalul Iuliu...*, p. 252.

¹¹² Iuliu Rațiu, *ibid.*, p. 93.

¹¹³ Vezi nota 110.

¹¹⁴ Cf. Iuliu Rațiu, *ibid.*, pp. 107-110. Raportul datează din iunie 1956.

¹¹⁵ Într-adevăr la București au fost create 20 de parohii pentru preoți eveniți (cf. Silviu Aug. Prunduș, Clemente Plaianu, *Cardinalul Iuliu...*, p. 251).

¹¹⁶ Iuliu Rațiu, *ibid.*, p. 110 (s.n.).

¹¹⁷ Silviu Aug. Prunduș, *et al.*, *Cardinalul Iuliu...*, p. 251.

¹¹⁸ Al. Rațiu, *Persecuția...*, p. 107.

¹¹⁹ În 1958 va fi numit, într-adevăr Pr. Vasile Aștileanu ca vicar, devenind mai târziu episcop de Arad (cf. Silviu Aug. Prunduș, *et al.*, *ibid.*, p. 253).

¹²⁰ Lucrarea, apărută în 1956 (bun de tipar încă din 15.11.1955) și închinată tuturor celor care au luptat cu cuvântul și cu fapta, pentru ca toți românii credincioși să fie iarăși una, îi menționează ca autori pe Traian Belasçu, Romul Moldovan, Sofron Vlad, Spiridon Cădea, N. Mladin și Iorgu D. Ivan. A apărut într-un tiraj de 6000 de exemplare.

¹²¹ Iuliu Rațiu, *ibid.*, pp. 111-112.

¹²² Silviu Aug. Prunduș, *et al. ibid.*, pp. 247-253.

¹²³ *Ibid.*, p. 248.

¹²⁴ *Ibid.* (s.m.).

¹²⁵ *Ibid.* p. 250 (s.m.).

¹²⁶ *Ibid.* (s.m.)

¹²⁷ *Ibid.* p. 252.

¹²⁸ Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 557. În 1977 Iustin va deveni patriarh.

Biserica Română Unită între rezistență și « unificare religioasă ». Contribuții documentare

Ovidiu BOZGAN

Abordarea istoriei postbelice a Bisericii Române Unite se confruntă cu aceleași drame, cel puțin științifice, pe care le are de înfruntat istoriografia postbelică a României. Tratatul caricaturală, cu unele excepții, a subiectelor postbelice, formarea unor solide prejudecăți și cultivarea conștientă a unor amnezii pot constitui tot atâtea motive de descurajare pentru cercetătorii actuali. În plus, cercetarea istoriei Bisericii Române Unite se realizează într-un climat polemic, dominat de dispute confesionale, care poate conduce la tratări partizane, de neacceptat pentru una din părțile aflate în conflict. Simplele declarații de obiectivitate nu sunt decât pură ipocrizie. Poate că astăzi singura soluție ar fi subordonarea istoricului în raport cu sursele inedite care din fericire încep să fie în mod coerent accesibile. Posibilitatea de a fructifica o serie de izvoare inedite ne-au condus la o primă tentativă de a descifra un capitol dramatic din istoria recentă a țării, unul din războaiele româno-române induse în societatea românească prin instaurarea regimului comunist.

*
* *

Observatorii evoluției problemei Bisericii Române Unite în perioada postbelică au fost preocupați în primul rând de destinul ierarhiei greco-catolice care a fost supusă la presiuni sistematice din partea autorităților pentru a integra ierarhia ortodoxă, ceea ce ar fi condus la ralierea durabilă a fidelilor și clerului inferior*. Or comportamentul episcopilor, a colaboratorilor lor precum și a ierarhiei clandestine (Alexandru Todea ordonat în 1950 pentru mitropolia de Blaj, Ioan Cherteș ordonat pentru dioceza de Cluj-Gherla în 1949, Iuliu Hirțea ordonat pentru dioceza de Oradea în 1949, Ioan Ploscaru ordonat pentru dioceza de Lugoj în 1948,

Ioan Dragomir ordonat pentru diocesa de Maramureș în 1950 și Tit Liviu Chinezu ordonat pentru Vechiul Regat) a fost ireproșabil și a constituit un model de rezistență pentru cei rămași în libertate. În pofida condițiilor grele de detenție, în pofida promisiunilor tentante, făcute atât de ierarhii ortodocși cât și de autorități, de a primi demnități importante, nu au existat demisii morale. Dincolo de atenția istoricilor care în mod justificat a fost atrasă de soarta episcopatului unit¹ există o problemă foarte complexă care nu a suscitat până acum cercetări insistente. Politica religioasă a autorităților, în special a ministerului cultelor, activitatea Bisericii Ortodoxe Române pentru a consolida absorbția uniților, rezistența fidelilor și clerului greco-catolic inferior, reprezintă tot atâtea direcții de interes pentru cercetător, care pot fi rezolvate printr-o asiduă frecvență a arhivelor. Acum propunem o simplă schițare a acestor posibile direcții de investigare pe baza unor sondaje arhivistice.

Actul de la 1948 era văzut de autoritățile comuniste și de Biserica Ortodoxă Română ca un fapt definitiv și irevocabil. Dacă formal Biserica Română Unită încetase să mai existe, dispariția sa nu era decât o iluzie de care autorii săi vor deveni curând conștienți. Inițial a existat o perioadă de euforie când se credea că totul fusese rezolvat. Doar câțiva ani mai târziu ministerul cultelor începea să fie interesat de ceea ce se ascundea dincolo de declarațiile triumfaliste ale ierarhiei ortodoxe și ale regimului². Reunificarea confesională de la 1948 era marcată de stigmatul circumstanțelor în care se produsese. Propaganda care justificase suprimarea uniaticismului român împrumuta prea puțin din temele clasice ortodoxe și apela prea mult la termenii războiului rece și ai luptei de clasă. A existat o tentație de a explica necesitatea unificării religioase prin rezolvarea unui conflict social cu conotații confesionale, ortodoxia ca o expresie a celor defavorizați în vreme ce uniaticismul reprezenta fostele grupuri dominante «exploatoare», privilegiate material. Acest lucru pare să sugereze raportul privind situația unificării în raionul Hațeg din 29 aprilie 1954 : « În raionul Hațeg a existat o puternică clasă de moșieri proprietari de pământuri. Desființarea iobăgiei în Ardeal nu i-a ruinat ci doar i-a slăbit (...) Actul revenirii s-a făcut în 1948 cu oarecare frământări, deoarece la Hațeg exista un vicariat greco-catolic iar la Totești o mănăstire greco-catolică. Fostul vicar de Hațeg, Romulus Stoica nu a acceptat revenirea și locuiește acum la Alba Iulia. (...) Cam jumătate din deservenții reveniți au fost declarați în 1952-1953 chiaburi unii fiind tăiați acum de pe liste : ei au avut pământuri, mori, cazane, servitori. Cu ocazia inchiaburirii (?) s-au făcut și unele greșeli : astfel preotul Sigismund Blentea din Hătegel a fost purtat în lanțuri pe străzi și în loc să fie izolat el și-a câștigat compătimirea unei părți din populația revenită ». În încheierea raportului împluternicitul concluzionează asupra situației nesatisfăcătoare a

unificării confesionale între care pactizarea consilierilor reveniți de la episcopia Aradului cu populația de aici, lipsa unui împuternicit raional dar și « Componenta de clasă a preoților reveniți. Cei mai mulți dintre ei au avut mari averi, au stors și sudoarea de pe țărânic. Pierzând acest rai pământesc ei privesc cu ură regimul »^{2bis}. Perspectiva părea seducătoare dar putea duce la declanșarea unui angrenaj incontrolabil, deducându-se din această interpretare un număr mult prea mare de « dușmani » sociali ai regimului. Din nefericire pentru regimul comunist, în opinia curentă a societății românești, cel puțin din Transilvania, desființarea Bisericii Române Unite reprezenta în primul rând eliminarea unui adversar al comunismului și aproape deloc consolidarea națiunii române prin uniformizare confesională.

Desființarea Bisericii Române Unite devenise pentru Biserica Ortodoxă Română unul dintre momentele sale fondatoare și a fost ritualizat în consecință. Anual acest eveniment era celebrat la Alba Iulia și la București cu participarea înaltelor oficialități ortodoxe și a unor funcționari guvernamentali. La festivitățile din 1951 au participat Nicolae Bălan mitropolitul Ardealului, Vasile Lăzărescu mitropolitul Banatului, Andrei Magieru episcopul Aradului, Nicolae Colan episcopul Clujului și Teofil Herineanu (fost greco-catolic) episcop de Huși. Cuvântările de rigoare au fost ținute de Traian Belasçu vicarul mitropoliei de la Sibiu și de Sabin Truția, ambii animatori ai grupului de preoți apostatați de la Cluj care au organizat așa zisul sinod de la 1 octombrie 1948 în care a fost denunțată Unirea cu Roma. Probabil ultimul ține următoarea cuvântare care reflecta fantasmalele regimului, asimilate conștiințios: « Dezbinarea care s-a produs în sânul Bisericii ortodoxe din Ardeal în anul 1700 și care a luat sfârșit în anul 1948, a fost un act politic al stăpânirii feudale de atunci, o lovitură pe care a dat-o maselor exploatare din Ardeal, curtea vieneză în alianță cu Vaticanul. Unite prin interese de clasă, cele două curți, cea imperială și cea papală, au găsit că una din măsurile pentru a adânci crunta exploatare a iobagilor este dezbinarea lor religioasă. Dezbinarea de la 1700 s-a produs prin amăgirea unui mic număr de preoți și de credincioși care, pe baza unor promisiuni mincinoase, au acceptat așa-zisa unire cu Roma. Ei au fost împinși să facă această dezbinare de condițiile vieții lor de atunci și în nădejdea îmbunătățirii traiului, prin dobândirea unor drepturi și libertăți economice, politice și religioase, drepturi și libertăți care nu li s-au acordat însă niciodată. Promisiunile nu s-au ținut, tocmai pentru că cei care le făcuseră, nu urmăreau prin acest act decât interesele lor de clasă, interese politice și economice de asuprire și exploatare. De aceea actul formal săvârșit de preoții români la 1700 a rămas un simplu contract politic, fără urmări religioase deoarece credincioșii și preoții uniți, au continuat să-și păstreze legea și datinele ortodoxe, de la care nu s-au abătut decât foarte puțini vlădici și clerici din centrele eparhiale. Cu nădejdea refacerii unității sale

religioase sfârâmate, poporul român din Ardeal a încercat de multe ori să frângă dezbinarea de la 1700, dar lăcomia claselor dominante a menținut condițiile de exploatare și de înrobire. După 1918, clasele exploatatoare din România nu aveau nici un interes să lichideze această dezbinare religioasă. Din contra, Vaticanul s-a înțeles tot așa de bine și cu noii exploatatori ca și cu cei vechi și astfel s-a ajuns la consolidarea intereselor sale prin cunoscutul Concordat, nu numai în Ardeal, dar și în restul provinciilor țării. După eliberarea țării noastre de eroica armată sovietică, a devenit posibilă răsturnarea orânduirii capitaliste de către masele muncitoare din țara noastră, iar regimul exploatatorilor, aliați cu Vaticanul a fost definitiv înlăturat. Numai acum într-un stat de democrație populară, s-au putut crea condițiile necesare lichidării acestor artificii istorice. Nu este deloc o întâmplare că numai după ce au fost alungate și ultimele rămășițe burgheze din guvern, numai după ce a fost alungată monarhia și s-a făurit Republica Populară Română, a devenit posibilă și realizarea reîntregirii Bisericii Ortodoxe Române. Astăzi oamenii muncii din R.P.R., prezintă noi realizări în toate sectoarele de activitate și prin aceasta devin mai conștienți de forțele lor. Ei iubesc și prețuiesc libertatea pe care au smuls-o prin luptă din ghearele jefuitorilor, iubesc patria care înflorește prin munca lor și urăsc pe toți acei ce jinduiesc să le pună din nou lanțurile înrobirii și exploatării. În timp ce își încordează forțele pentru construirea unei lumi noi, oamenii muncii veghează la toate uneltirile dușmanilor - fostele clase exploatatoare - știind că aceștia nu vor să se împace cu pierderea vieții lor de huzur din trecut (...) Actul pe care-l comemorăm astăzi are o mare însemnătate pentru B.O.R. dar în același timp el a fost un pas înainte pe drumul întăririi unității de luptă și de muncă a poporului nostru împotriva dușmanilor înrăiți ai patriei, a acelor care ar dori să oprească mersul înainte al istoriei. Munca de construire a unei lumi noi și fiecare realizare importantă, provoacă ura și furia claselor răsturnate de la noi, sprijinite de urmașii lui Hitler, șantajisții bombeii atomice, imperialiștii americano-englezi care aspiră la cucerirea și înrobirea întregii lumi. Noi putem constata cu bucurie că majoritatea preoților sunt animați de patriotism și sprijină efortul oamenilor muncii pentru îndeplinirea și depășirea planului de stat, în campaniile de însămânțări și de strângere a recoltelor, și mai ales în cadrul luptei pentru pace. Conținutul acestei colaborări stă în faptul că ea este fructul dragostei preoțimii față de patrie, dragoste de care sunt animați toți oamenii muncii din scumpa noastră republică populară. Actul de la 21 octombrie 1948 cimentează unitatea Bisericii Ortodoxe Române, creind în același timp condiții pentru o mai bună colaborare între Biserică și stat, pentru dezvoltarea și progresul scumpei noastre patrii, R.P.R., conștienți fiind că astfel contribuim la întărirea frontului mondial de luptă pentru pace, în frunte

cu marea noastră prietenă Uniunea Sovietică»³. Dincolo de consemnele cu caracter sindical și adeziunea la isteria pacifistă a acelor ani, vorbitorul, care făcuse mari progrese în asimilarea limbii de lemn, recunoștea indirect că nu toți preoții sunt animați de cele mai bune intenții față de democrația populară română și, pentru cei bine informați, era limpede că existau disfuncționalități în realizarea totală a reunificării confesionale.

Așadar se poate admite existența unei rezistențe din partea greco-catolicilor care fuseseră supuși unei agresiuni fără precedent în istoria religioasă a țării. Mișcarea de rezistență s-a compus fie din consemnele lansate de ierarhie atât cât a fost posibil dar și din numeroase atitudini izolate din partea clericilor și fidelilor, fapt care dovedea profundul atașament la confesiunea greco-catolică. La 6 iunie 1949 a fost lansată o circulară confidențială care reglementa reîntoacerea la Biserica Română Unită a acelor care fuseseră obligați prin metode anormale să adere la ortodoxie: «Ceva mai târziu au venit de la Capul Bisericii instrucțiuni amănunțite privitoare la reprimirea celor trecuți (la ortodoxie - n.n.), în vederea ridicării excomunicării și refacerea unității. Cuvântul de ordine în această privință este « Se va face uz de clemență și indulgență în toate cazurile unde s-a dovedit că au lucrat din frică, se va face uz însă de rigoarea canoanelor, acolo unde s-a dovedit rea voință » (...) Iată condițiile reprimirii:

a) Ruperea oricărei legături de subordonare sau de corespondență cu Biserica schismatică (deci revenirea la ierarhia de dinainte și ținerea legăturilor cu noi). Dacă cere ministerul ceva acte, direct i se pot trimite. b) Nu mai este de lipsă să se informeze despre revenire nici o autoritate, doar credincioșii trebuie să știe că a fost dezlegat de excomunicare, spre a se apropia de el ca de un preot catolic. Modul de comunicare cu credincioșii îl lăsăm la prudența preotului. c) Când va fi întrebat se va mărturisi catolic, bineînțeles cu toate riscurile ce le-ar implica această mărturisire. În urma acestora ar putea rămânea mai mult sau mai puțin, după cum va orându-i Dumnezeu împrejurările. d) După ce au intrat în comunitatea Bisericii, preoții își vor dezlega proprii credincioși de excomunicare în scaunul mărturisirii cu formula cu care au fost dezlegați preoții. e) Preoții pot fi primiți numai de preoții anume delegați de ordinariat și aceștia nu pot subdelega pe alții. Aceasta pentru a avea evidența celor reveniți. Revenirea se va face în fața preotului delegat și altor doi martori preoți. Delegatul comunică ordinariatului despre cei reveniți care încă la rândul lor vor lua legătura cu ordinariatul în cel mai scurt timp (...) Vedem cu ochii ce mare ascendent a avut tăria credinței noastre în întreaga țară. Nu s-a bucurat biserica noastră niciodată de o simpatie așa de mare chiar în ochii celor ce s-au pretat să o lovească. Intelectuali ortodocși din toate părțile ne exprimă

hotărârea de a intra în Biserica noastră pe care o recunosc ca singura adevărată »⁴. Constatările făcute la finalul circularei traduc o stare de spirit care se confirmă de către o personalitate ale cărei reacții erau reputat contrare catolicismului în general. În însemnările sale personale Onisifor Ghibu nota : « Am aflat de la Gheorghe Tulbure și de la protopopul unit Simu despre cuvântările episcopului auxiliar Suci, greco-catolic, în contra comunismului. Se vorbea cu admirație despre acest om de mare curaj, pe care nu-l înspăimânta nici epurarea, nici lagărul, nici temnița, nici moartea. De la Codlea încoace am călătorit cu părintele Dumitru Stăniloie, debarcat nu de demult de la rectoratul Academiei teologice de la Sibiu (...) Vorbind despre cazul episcopului Suci (...) și spunându-i că un fost ministru (Caius Brediceanu) revoltat de purtarea ierarhilor și preoților ortodocși, mi-a zis că după ce se vor mai normaliza lucrurile, toți ortodocșii trebuie să treacă la uniți, părintele Stăniloie a răspuns imediat că și el este de convingerea aceasta. « I-am combătut toată viața pe uniți, dar acum trebuie să declar că îi admir pentru felul în care s-au purtat în toate frământările din acești ani din urmă. Ei nu s-au pretat la nici o umilire și abdicare, ca ai noștri ». Stăm bine deci cu ortodoxia⁵. Par bizare notațiile dezabuzate ale lui Onisifor Ghibu despre confesiunea ortodoxă venite din partea acestui combatant anticatolic: «Ortodoxia noastră practică este o mortificare, nu este o frământare și o luptă. Cu o altă religie am fi astăzi alt popor. Personal regret că nici luteranii, nici calvinii, nici catolicii nu ne-au putut clinti din inerția orientală, care ne-a ținut într-o mare întunecime. Conservatorismul nostru este un mare semn de întrebare, el echivalează cu o inerție, nu cu o energie »⁶.

Rezistența greco-catolică a fost mai puternică acolo unde există importante comunități catolice iar preoții catolici asistau spiritual pe foștii uniți. Au existat și forme mai organizate de rezistență așa cum semnalează o notă din 20 martie 1954 elaborată de Ministerul cultelor și al cărei conținut trebuia comunicat episcopului Valerian Zaharia, titularul eparhiei de Oradea: « În ultima vreme se constată o încercare de intensificare a activității organizațiilor romano-catolice în părțile Ardealului sub influența Vaticanului, care - cu prilejul proclamării anului în curs ca « An Marian » - a luat măsuri pentru sporirea activității tuturor organizațiilor catolice din întreaga lume. Astfel în eparhia Oradiei a fost semnalată acțiunea unei asociații religioase denumită comun « Ordinul terțiar ». Este vorba propriu-zis de un al treilea ordin franciscan, din care fac parte credincioși laici - bărbați și femei - care alcătuiesc un fel de organizație semimonahală cu ramificații întinse în toate părțile populației catolice. Este un fel de « Oastea Domnului », cu o mai bună organizare și cu o activitate mai pronunțată, împletindu-se latura mistică cu cea misionară și politică a

Vaticanului. Membrii acestei asociații sunt organizați pe unități locale în baza unui statut (regulă religioasă), în care sunt specificate formele de primire, îndatoririle lor și practicile religioase (litania preasfintei inimi a lui Isus, coroana franciscană, litania lauretană, novene, purtarea scapularilor și a cingătorilor ș.a.). Primirea în asociație se face printr-o slujbă religioasă solemnă, asemănătoare cu aceea de la călugărire; terțiarilor li se impun obligații săptămânale, lunare și anuale ; au steaguri pe unități locale, pe care le sfințesc în cadrul unor ceremonii religioase cu concentrări de credincioși din mai multe localități. Terțiarii lucrează direct sub conducerea călugărilor din ordinele la care sunt afiliați. Această asociație a fost răspândită și printre foștii greco-catolici și este pretutindeni sprijinită de către preoții romano-catolici și foști greco-catolici, pentru întărirea rezistenței în rândurile catolicilor și foștilor greco-catolici. Membrii ai acestor organizații, tineri și bătrâni, au fost semnați în comunele Valcău și Plopiș din raionul Șimleu și în comunele Bănișor (satele Marin și Pecei) și Crasna din raionul Zalău. O activitate deosebită s-a observat în satul Marin, unde terțiarii Maxim Petre, Chirilă Floriță, Chirilă Onița și Sandor Ion ș.a. păstrează legături strânse cu cercurile catolice din Gherla prin mijlocirea celor două fete ale cantorului Galea Petre din satul Marin, care stau sub influența călugărilor catolici de la Gherla. De asemenea în comuna Valcău acțiunea terțiarilor este sprijinită de preotul revenit Pop Gavrilă, iar în comuna Plopiș a desfășurat o activitate dușmănoasă bisericii ortodoxe preotul revenit Biluca Miron, care este socotit ca inițiator al organizațiilor de terțiar. Aducând cele de mai sus la cunoștința conducerii Episcopiei Oradea, împuternicitul regional va stăruie pe lângă episcopul Valerian, determinându-l să cerceteze de aproape activitatea ordinului terțiarilor printre foștii credincioși greco-catolici din eparhia sa și să întreprindă pe linie bisericească, o acțiune de îndrumare a preoților pentru lămurirea credincioșilor asupra adevăratelor scopuri urmărite de conducătorii asociației amintite. Împuternicitul este îndatorat să urmărească cu toată atenția activitatea acestor organizații dușmănoase regimului nostru și să aducă la cunoștința ministerului cultelor constatările sale »⁷. Documentul relevă rolul ministerului cultelor în controlarea și impulsivitatea Bisericii Ortodoxe în condițiile în care o parte a ierarhiei și a clerului priveau cu rezervă politica arbitrară a autorităților în materie religioasă. Este indiscutabil că o parte a Bisericii Ortodoxe a fost ulcerată de maniera violentă în care s-a realizat unificarea religioasă, în fond o campanie anticreștină, care a creat un precedent periculos. Astfel se explică inconsecvențele și indulgențele manifestate de unii episcopi și clerici ortodocși în aplicarea strictă a dispozițiilor emise de autoritățile comuniste animate de spirit ofensiv.

Eliberarea și revenirea la 24 martie 1955 a episcopului Aron Marton la conducerea diocesei de Alba-Iulia a contribuit indiscutabil la redresarea morală a catolicilor din România și la consolidarea tendinței de rezistență din rândul acestora. Acesta este motivul pentru care activitatea episcopului este strict supravegheată și toate informațiile recoltate sunt aduse la cunoștința ministerului cultelor, înlocuit în martie 1957 cu departamentul cultelor. Intr-o de notă de sinteză referitoare la acțiunile episcopului de după eliberarea din detenție, elaborată la 14 septembrie 1959, se aminteau memoriile lui Aron Marton prin care solicita restabilirea situației Bisericii Catolice așa cum era aceasta la 30 decembrie 1947, eliberarea din detenție a episcopilor și preoților catolici (se putea subînțelege că era vorba și de cei uniți). Ceea ce nemulțumea autoritățile erau măsurile disciplinare luate de episcop împotriva preoților care manifestaseră prea multă complezență față de regimul comunist, care participaseră la diverse reuniuni în care se discutase posibilitatea creării unei biserici disidente față de Sfântul Scaun⁸. Prin circulara sa din 12 februarie 1958 Aron Marton condamnă avortul și ordona preoților din subordine să combată această practică⁹. Mai grav pentru autoritățile comuniste era faptul că Aron Marton luase legătura în cursul deplasărilor sale la București cu «elemente reacționare» cum este cazul lui Zenovie Păclișanu, un «înfocat militant pentru reînființarea cultului greco-catolic»¹⁰. Datorită acestei intense activități care intra în contradicție cu interesele autorităților de la București, în iunie 1957 episcopului Aron Marton i s-a impus domiciliu obligatoriu totuși «episcopul continua să se mențină pe aceeași poziție de necolaborare cu regimul nostru»¹¹. Exemplele care atestă pstilitatea reciprocă dintre episcop și autoritățile comuniste abundă. Astfel la 17 aprilie 1959 vicarul episcopiei de Alba-Iulia, Ioan Huber, scria Departamentului Cultelor: «Am onoarea a vă aduce la cunoștință că cu data de azi am încunoștiințat împuternicitul Regiunii Autonome Maghiare de numirea preotului iezuit Alexandru Horvath din Gherla în postul de paroh la parohia Cluj-Mănăstur în locul preotului Ormai Pavel absent din parohie. Întru-cât numitul are domiciliu obligatoriu la Gherla, vă rugăm să binevoiți a interveni la forul în drept ca să fie scutit de sub domiciliu obligatoriu, eventual în modul ca domiciliul obligatoriu să-i fie stabilit la Cluj»¹². La scurt timp, la 30 aprilie 1959 împuternicitul Regiunii Cluj Augustin Enea emite un aviz nefavorabil solicitării episcopiei de Alba-Iulia:» Nu suntem de acord cu numirea călugărului iezuit Alexandru Horvath la parohia Cluj-Mănăstur. Numitul este călugăr iezuit cu domiciliul obligatoriu în orașul Gherla. Este un element cu atitudine dușmănoasă. Deși nu este recunoscut, funcționează ca preot la biserica armeano-catolică din Gherla unde postul este vacant. Episcopia ține ca la parohia Cluj-Mănăstur

să fie numit un iezuit, pentru motivul că înainte această parohie a fost a ordinului iezuit. Ori în acest caz ar fi necesară aprobarea specială a departamentului. Clujul fiind declarat oraș închis, nu poate fi nimeni adus aici din altă parte, decât cu aprobări speciale. Credem că singurul preot romano-catolic care ar putea primi viza de intrare în Cluj ar fi dr. Kajcsa Francisc (care fusese sancționat în 1957 de Aron Marton pentru colaborarea sa cu regimul comunist - n.n.) din Ocna Mureșului care ar fi de acord să fie transferat la parohia Cluj-Mănăștur »¹³. Opinia împuternicitului regiunii Cluj a avut, în mod firesc, ecou la departamentul cultelor care decide prin referatul său din 10 august 1959 : » Episcopia romano-catolică din Alba-Iulia (...) a făcut cunoscut conducerii Departamentului Cultelor, că a cerut împuternicitului Regiunii Autonome Maghiare recunoașterea de funcționare a preotului iezuit Alexandru Horvath din Gherla, în postul de paroh la parohia Cluj-Mănăștur (...) Având în vedere că împuternicitul regiunii Cluj arată că preotul Alexandru Horvath este un element dușmănos, iar stabilirea lui în Cluj ar produce perturbări nu numai în ceea ce privește problema romano-catolică ci și cea greco-catolică, propunem să nu se ia în considerare cererea episcopiei romano-catolice din Alba-Iulia »¹⁴.

Probleme similare provoacă un alt călugăr iezuit care constituie tema unui referat din 20 octombrie 1959 redactat de Ladislau Vișan: « Din nota direcției împuterniciților reiese că în satul Fericea, raionul Șomcuța, regiunea Baia Mare, se afla cu domiciliul obligatoriu călugărul iezuit Ioan Lazăr. Acest călugăr, deși i s-a pus în vedere de repetate ori să nu se amestece în viața credincioșilor, totuși mărturisește, împărtășește, face masluri foștilor credincioși greco-catolici din sat și din alte sate. Duminica și în zilele de sărbători vin la locuința sa zeci de bolnavi din localitățile învecinate, pe care îi lecuiește cu ceaiuri și rugăciuni. Tovarășul împuternicit al regiunii Baia Mare propune departamentului să intervină la forurile de resort pentru a se fixa numitului călugăr domiciliu obligatoriu într-o localitate din regiunile unde sunt numai vechi ortodocși (...) Intr-adevăr activitatea desfășurată de călugărul iezuit Ioan Lazăr din satul Fericea este nesănătoasă, căci atât timp cât acest călugăr va fi acolo, gândul reînființării cultului greco-catolic va fi treaz și va frământa credincioșii în majoritatea lor reveniți. Cunoscând efectele tămăduitoare a unor plante de la călugărul iezuit Batay, le folosește la vindecarea bolnavilor care vin la el în zilele de sărbători când pe lângă plante tămăduitoare, le prescrie și anumite rugăciuni. Atitudinea călugărului Ioan Lazăr este net dușmănoasă față de regim, manifestându-se în acest sens chiar în fața organelor departamentului. Față de această situație, stând de vorbă cu organele regionale competente și rugându-le să ia măsuri, mi-au arătat că satul Fericea este greu accesibil și că

în regiunea Baia Mare n-ar avea un loc mai bun pentru izolarea călugărului Ioan Lazăr. Cu toate acestea, cunoscând greutățile pe care le face sus-numitul călugăr în ceea ce privește consolidarea unificării Bisericii Ortodoxe propunem ca să se intervină la ministerul afacerilor interne ca sus-numitului să i se fixeze domiciliu obligatoriu într-o localitate dintr-o regiune unde sunt numai vechi ortodocși și unde există o gospodărie colectivă de stat, o întreprindere locală etc. și unde încadrându-se în munca productivă ar avea asigurată existența. Considerăm că o localitate din Dobrogea sau Oltenia ar fi potrivită în acest scop »¹⁵.

Participarea greco-catolicilor la diverse ceremonii romano-catolice era o soluție de substituție deloc ferită de riscuri. Hramurile bisericilor și mănăstirilor catolice erau o astfel de ocazie, atent urmărite de departamentul cultelor pentru a verifica și eventual cuantifica starea de religiozitate din rândul populației catolice. O notă a direcției studii a departamentului cultelor din 10 noiembrie 1959 descrie hramul bisericii romano-catolice de la Băița care avea loc la 8 septembrie: «Anul acesta după cum ne semnaleză tovarășul împuternicit al raionului Șomcuța, la acest hram au participat și mulți români din rezistența greco-catolică care au venit în grupuri mici sau individual din Baia Mare, Borlești, Ciocîrlău, Ardușat, Seini, raionul Șomcuța, din Medieșul Aurit, Jolib, Apa, raionul Satu Mare. Subliniem faptul că o parte din aceștia ajunși la fața locului s-au grupat și au cântat diferite cântece religioase (mariane). Cele întâmplute la hramul romano-catolic de la Băița, trebuie să constituie un semnal pentru tovarășii împuterniciți ca să urmărească cât se poate de atent activitatea preoților nereveniți (preoții greco-catolici care refuzaseră să treacă la ortodoxie - n.n.) căci în jurul lor se polarizează toată rezistența greco-catolică care la un moment dat ar putea da loc la agitații ca în 1956 »¹⁶.

Rolul major în rezistența greco-catolică îl au preoții care n-au abjurat credința romană și care exercitau o influență importantă mai ales în mediul rural, în localitățile românești foste greco-catolice, în cazul în care mai erau admiși să rezideze. Simpla lor prezență, datorită prestigiului personal și autorității morale, complica misiunea preoților ortodocși chemați să administreze religioșii comunitățile revenite la ortodoxie. Deși documentația este abundentă totuși nu se poate stabili numărul exact al preoților greco-catolici la momentul 21 octombrie 1948 și evoluția lor ulterioară. Într-un tabel elaborat probabil în 1950 figurează 1566 preoți greco-catolici din care 543 erau nereveniți¹⁷. Conform unui referat din 13 ianuarie 1954 se avansau alte cifre. Astfel în 1948 erau 1702 preoți greco-catolici din care reveniți 1213 și nereveniți 489 pentru ca în 1953 să existe 723 preoți reveniți și 979 nereveniți. În fine un alt document acredita pentru 1948 cifra de 1660 preoți

greco-catolici din care reveniți 1063, nereveniți 593 și 4 neidentificați pentru ca un deceniu mai târziu situația să se prezinte astfel :

SITUAȚIA PREGOȚILOR GRECO-CATOLICI în 1958¹⁸

Decedați	146
Rămași în viață reveniți	949
Rămași în viață nereveniți	561
Neidentificați	4
TOTAL	1660

Spre deosebire de clerul greco-catolic care a rămas în proporție respectabilă atașat Sfântului Scaun cu riscul, cel puțin, de a li se interzice efectuarea serviciilor religioase, fideli greco-catolici au trecut în marea lor majoritate la ortodoxie. Nici aici, deși există rapoarte detaliate, cifrele nu sunt fiabile. În 1958 se aprecia că din totalul de 1550000 de fideli greco-catolici au trecut la ortodoxie 1329224 persoane. În regiunea Cluj la 1 decembrie 1959 reveniseră în 1948 la ortodoxie 643204 persoane și 9936 rămăseseră greco-catolici. În intervalul 1948-1958 mai trecuseră la ortodoxie 5015 persoane, în rezistență rămăseseră 1725, trecuți la romano-catolici 101 și la cultele neoprotestante 3095 (totuși din 9936 persoane care se menținuseră pe linia rezistenței nu decedase nimeni timp de 10 ani ?)¹⁹. În regiunea Baia Mare reveniseră la ortodoxie în 1948 un număr de 395161 de persoane în vreme ce 23994 rămăseseră greco-catolici. În deceniul 1948-1958 mai aderaseră la ortodoxie 18031, rămași în rezistență 2447, trecuți la romano-catolici 65 iar la cultele neoprotestante 3451²⁰. În regiunea Oradea conform unei situații din 24 martie 1960, în 1948 trecuseră la ortodoxie 98582 de persoane iar greco-catolici continuau să se considere 9925 de fideli. În cursul anilor 1948-1958 mai aderaseră la ortodoxie 9632 persoane, rămăneau în rezistență 293 persoane, treceau la catholicism 26 de persoane și alte 395 la cultele neoprotestante²¹. În regiunea Timișoara, unde uniaticismul era mai puțin prezent, se aprecia că în 1948 trecuseră la ortodocși 35044 persoane și rămăseseră greco-catolici 4864. Evolutiv, în 1948-1958 mai deveniseră ortodocși 2645 persoane, 887 rămăseseră în rezistență, la catholicism trecuseră 76 persoane iar la cultele neoprotestante 168. Surprinzătoare este trecerea unui număr mai mare de foști greco-catolici la cultele neoprotestante sau alte grupări interzise decât la romano-catholicism. O explicație ar putea fi și faptul că greco-catolicii care trecuseră la ortodoxie într-un moment de derută și în condițiile unei presiuni incredibile au fost excomunicați. Un raport al lui Augustin Enea, împuțernicit al regiunii Cluj, din 5 decembrie 1959 încerca o altă explicație: » Din anul 1948 și până în prezent, în regiunea Cluj au trecut la

cultele neoprotestante un număr de 3370 credincioși foști greco-catolici. În mică măsură se poate atribui acest aspect și unificării, acolo unde preoții reveniți și vechi ortodocși nu au activat pentru consolidarea B.O.R. și unde au existat comunități neoprotestante mai puternice, parte dintre credincioșii foști greco-catolici au trecut cu forme la cultele neoprotestante. Astfel de cazuri avem în Apahida, Căpușul Mic, Borhanci Cluj, Feleac, Gădălin, Panticu, Sîncraiu Almașului, Pața și Măcicaș din raionul Cluj, Grebeniș, Saulia și Vișinel raionul Sărmaș, Stîrciu, Moigrad și Agriș, raionul Zalău»²². Ar trebui luat în considerare și factorul național în explicația acestui fenomen. În Transilvania, catolicismul era esențialmente maghiar, or uniția se prezentase ca o posibilitate de conservare a identității naționale românești. Cum românii greco-catolici aveau o atitudine resentimentară față de Biserica Ortodoxă - considerată responsabilă în parte pentru actul din 1948 - singurul spațiu religios disponibil rămânea cel reprezentat de cultele neoprotestante, unele foarte puternice în Transilvania și care generaseră o fervoare religioasă remarcabilă.

Preoții nereveniți formau așadar subiectul unei meticuloase observații din partea funcționarilor departamentului cultelor și nu numai. Astfel în Regiunea Autonomă Maghiară în 1954 erau repertoriați următorii preoți greco-catolici care evident nu mai aveau funcții sacerdotale (este precizată și parohia unde servise; sunt incluși și cateheții din Tîrgu Mureș)²³ :

1. Codreanu Pop - Band	20. Vasile Precop - Tîrgu Mureș
2. Zahei Rațiu - Ceaușul de Cîmpie	21. Grigore Friciu - Tîrgu Mureș
3. Ioan Moga - Herghelia	22. Octavian Friciu - Tîrgu Mureș
4. Ioan Cizmașiu - Glodeni	23. Ovidiu Pop - Șincai, Fînațe
5. Petru Natea - Ivănești	24. Emil Boroș - Tîrgu Mureș
6. Mihail Matei - Sîntandrei	25. Augustin Sabău - Grebeniș
7. Vasile Berbecar - Merișor	26. Lazăr Dogariu - Tîrgu Mureș
8. Dumitru Poptamaș - Moișa	27. Bazil Comes - Tîrgu Mureș
9. Aurel Comes (sau Omes, lectură incertă) - Hartău	28. Zosim Nuțiu - Tîrgu Mureș
10. Roman Husar - Roteni	29. Iuliu Bucur - Tîrgu Mureș
11. Vasile Harșia - Bozed	30. Victor Turcu - Tîrgu Mureș
12. Ioan Crăciun - Sîngeorzul de Mureș	31. Ioan Roman - Iernut
13. Aurel Marcu - Chinări	32. Nicolae Bogdan - Tîrgu Mureș
14. Ioan Alexandru - Voiniceni	33. Grigore Dogariu - Comori
15. Alexandru Tîrnoveanu - Bărdești	34. Ioan Conțiu - Milășel
16. Ioan Șerban - Voievodeni - arestat	35. Augustin Nilca - Tîrgu Mureș
17. Iosif Pop - Tîrgu Mureș	36. Remus Păcurar - Petelea, arestat
18. Ioan Dredețianu - Tîrgu Mureș	37. Mihail Crișan - Teleac, arestat
19. Aloisiu Simion - Tîrgu Mureș	38. Alexandru Horga - Poata
	39. Ioan Pop - Ercea
	40. Simion Pop - Toldal

41. Ioan Suflea - Maiorați	50. Ioan Erseni - Cozma
42. Ioan Pop - Căcuciu	51. Augustin Giurgiu - Băița, arestat
43. Vasile Chicerdean - Sîntu	52. Emil Catarig - Socolul de Cîmpie
44. Ioan Tanco - Urișul de Jos	53. Octavian Gherman - Fărăgău, decedat
45. Gheorghe Gherghel - Băla	54. Vasile Vasii - Apalnia
46. Alexandru Todea - Reghin, arestat	55. Septimiu Dregan - Jebenița
47. Emil Damian - Filipișul Mare	56. Ioan Roșca - Adrian, arestat
48. Ioan Racoțian - Casva	57. Virgil Brățfăleanu - Lunca, arestat
49. Alexandru Pop - Chiherul de Jos, arestat	

Raportul din 14 iulie 1954 relativ la preoții nereveniți din regiunea Oradea, puternică zonă catolică de cele două rituri, conține mai multe amănunte deși abundă formulările stereotipe care uneori nu reflectă decât imensa reavoință a autorităților²⁴:

1. Augustin Maghiar - fost prepozit capitular, arestat
2. Aloisie Tăutu - canonic, fugit la Roma
3. Ioan Georgescu - canonic, profesor de limba rusă la Sibiu
4. Teodor Matei - canonic dispărut
5. Eugen Foișor - prim secretar consistorial. «Dușman față de revenire. Ține legătura cu preotul chiabur revenit Dezideriu Zurbău din Ciulești care cu toate că a revenit este dușman al unificării. Ține legătura cu preotul romano-catolic din Sîniob. Dușman înfocat al regimului »
6. Petru Iluțiu - fost profesor la Academia de teologie din Oradea. Arestat în 1952. « Față de revenire nu se manifestă deschis. Este foarte șiret. Este un dușman înrăit al regimului nostru »
7. Ioan Pinteș - fost profesor la Academia de teologie din Oradea. «Agită contra revenirii, condamnând și sfidând pe cei care au revenit. Este un element rafinat, șiret, dușman al regimului nostru »
8. Alexandru Mureșan - paroh la Oradea-Velența , arestat
9. Darius Man - cancelaria episcopiei greco-catolice din Oradea, nu se știe unde se află .
10. Gavril Stan - fost rector al Academiei de teologie din Oradea, arestat
11. Ambrozie Iluțiu - fost profesor la școala normală greco-catolică din Oradea. « Este contra revenirii. Este un încarnat catolic (?). Frecventează biserică romano-catolică din Oradea (...) Față de regim este dușmănos. Nu este de încredere »
12. Alexandru Rațiu - paroh la Oradea-Olosig, arestat
13. Valeriu Hetco - protopop de Beiuș. « Întreaga sa familie este dușman de moarte al unificării (...) Față de regim este ostil, dușmănos »
14. Virgil Munteanu - paroh la Beiuș, arestat

15. Nicolae Fluieraș - fost profesor la liceul Samuil Vulcan din Beiuș.
« Dușman al unificării, dușman al regimului, a fost exclus din învățământ »
16. Mihai Cărtiș - profesor la Beiuș. « Este nesincer față de regim »
17. Constantin Terdic - profesor la Beiuș. « Este dușman al unificării. Dubios, nesincer față de regim »
18. Cornel Marian - protopop de Holod. « În preajma și după unificare a agitat încontinuu contra revenirii. Este un om cu influență și foarte periculos. Cât timp a fost în Holod a avut legături de prietenie cu elemente dușmănoase și legionare cum a fost Teodor Bondar învățător la Holod, fost legionar. Se adunau clandestin noaptea la învățătoarea Argentina Buciuman nepoata preotului nerevenit Teodor Dărăban împreună cu ginerele său Constantin Terdic și familiile lor (...) Față de regim este un dușman înfocat »
19. Liviu Moza - paroh la Rogoz. « Dușman pe față al revenirii. Ține legătura cu preoții reveniți și nereveniți ca Dezideriu Zurbău din Ciulești, chiabur, Vasile Romocea din Spinuș, reacționar, Alexandru Nistor din Marghita, Cornel Marian, Constantin Terdic etc. Face servicii (religioase-n.n.) clandestine »
20. Ioan Crețu - profesor la Beiuș. « Are atitudine dușmănoasă față de unificare (...) Este foarte șiret, reușind să primească post de răspundere în învățământul public. Dușman al regimului »
21. Ioan Coroian - secretar al liceului din Beiuș, nu se știe unde se află
22. Ioan Călugăr - profesor la Beiuș. « Este un element dubios și nesincer față de regim ».
23. Vârnavă Zurbău - paroh la Topa. « Dușman față de unificare, lucrând în ascuns cu elemente reacționare. Pe față nu se manifestă contra regimului însă este dușman al regimului ascuns sub masca învățământului »
24. Mihai Pal - paroh la Vălanii, nu se știe unde se află
25. Iosif Boia - paroh la Delanii, nu se știe unde se află
26. Pătru Anca - paroh la Ceica, nu se știe unde se află
27. Ioan Rotaru - paroh la Drăgești, nu se știe unde se află
28. Ioan Lădan - paroh la Gruiculung, nu se știe unde se află
29. Iosif Petre Dejeu - paroh la Vintere. « Ține legătura cu preoții greco-catolici reveniți și nerevenți dar demisionați ca preotul nerevenit Sabău Gheorghe (...) Nu este sincer față de regim. Dușman ascuns al regimului »
30. Vasile Boeru - paroh la Dumbrăvița de Codru, pasiv
31. Ioan Iunian - paroh la Betfia, nu se știe unde se află
32. Florian Chisbora - paroh la Ceheiu. « Infocat agitator contra unificării. Face servicii clandestine acasă (...) Este dușman înrăit al regimului »

33. Aurel Ghiulai - paroh la Sînlazar. « Dușman al unificării. Face servicii clandestine acasă »
34. Ioan Moș - paroh la Ciocaia, nu se știe unde se află
35. Ioan Tăutu - paroh la Borod, nu se știe unde se află
36. Vasile Hossu - paroh la Vadul, nu se știe unde se află
37. Vasile Anderco - paroh la Sîmbăta, nu se știe unde se află
38. Traian Mihalca - paroh la Săcuiani, nu se știe unde se află
39. Paul Silaghi - paroh la Salonta, a agitat contra regimului și unificării
40. Eugen Papp - paroh la Sititelec, la unificare a fost arestat
41. Ioan Șchiopu - paroh la Mociar, plecat din zonă
42. Gheorghe Vămoșiu - călugăr franciscan la Oradea, nu se știe unde se află
43. Iuliu Hirțea - fost rector al Academiei teologice din Oradea. Contabil la Oradea până în 1953 când a fost arestat. Era episcop clandestin.
44. Vasile Micușan - paroh la Beiuș, dușman al revenirii și al regimului
45. Virgil Maxim - fost spiritual al Academiei teologice din Oradea, la unificare era deținut. « Agita contra unificării. Are legături strânse cu clica preoților nereveniți din Oradea, frecventează biserica romano-catolică din Oradea. Este înfocat catolic. A fost la Roma, în armata Vaticanului 5 ani de zile. A afirmat că nu poate ierta regimului faptul că s-a amestecat în problema unificării. A făcut politică activă liberală. În 1948 a fost candidat liberal. Și după unificare a mai fost deținut politic »
46. Vasile Chirvai - preot pensionar, agită contra unificării
47. Alexandru Ghiuzan - paroh la Drăgești, nu se știe unde se află
48. Ioan Cosmuță - contabil eparhial « Agită contra unificării. Dușman ascuns al regimului »
49. Alexandru Mihuță - vicerector al Academiei Teologice din Oradea, pasiv
50. Dumitru Sălăgeanu - paroh la Sălăgeni
51. Ilie Borz - preot la Drighiu, arestat
52. Simion Man - paroh la Bădăcin
53. Virgil Trufașu - paroh la Bobota
54. Teodor Garda - paroh la Porți
55. Dumitru Hălmăgeanu - paroh la Ciurtelec. « Dușman pe față al revenirii (...) Are legătură cu foștii preoți greco-catolici care sunt mulți în acest raion (Marghita). Dușman al unificării, nesincer față de regim »
56. Gheorghe Naghi - catehet din Oradea « Agită împotriva unificării, înfocat catolic. Dușman al regimului »
57. Emilian Bandici - paroh la Vășad « Înfocat dușman al unificării și al regimului ». Deportat la Constanța.
58. Ioan Crespoi - paroh la Piscoț. « Este retras, pasiv, este ascuns sub masca învățământului »
59. Victor Popovici - profesor la Beiuș, decedat în 1950
60. Ioan Teușan - profesor la Beiuș, decedat

- 61. Ioan Tămaș - profesor la Beiuș
- 62. Mihai Bruchental - profesor la Beiuș
- 63. Dumitru Pascal - călugăr la Drăgești
- 64. Gheorghe Hubic - protopop la Valea lui Mihai
- 65. Ioan Buteanu - preot pensionar

În locul preoților nereveniți au fost numiți preoți ortodocși (după terminologia timpului «vechi ortodocși») care trebuiau să consolideze procesul de absorbție a Bisericii Române Unite. Uneori autoritățile constatau că noii titulari ai unor parohii revenite erau din punct de vedere politic, personaje controversate. În orașul Oradea, la catedrala „revenită” funcționau preoții ortodocși Gheorghe Coman și Andrei Lupșa. Despre primul se scria : «Deși ortodox fanatic a căutat să introducă în biserica veche catedrală cultul sfinților catolici, cum și unele cântece mariane, combinat cu ale Oastei Domnului aceasta pentru a atrage pe credincioșii reveniți să frecventeze biserica vechi ortodoxă. În fond vede problema unificării în lumina naționalismului burghez, de unire a tuturor românilor cum s-a exprimat. Față de regim numitul are o atitudine fățarnică, pe față în parte caută să pară pentru regim, însă nu este sincer. În trecut a făcut politică legionară. A fost deținut de mai multe ori. A fost omul de încredere al episcopului Nicolae Popovici (înlăturat de autorități în 1950 - n.n.). Este periculos regimului. Este în anturajul episcopului Valerian»²⁵. Al doilea preot era Andrei Lupșa care «fiind un preot fanatic ortodox, sprijină problema revenirii mai mult prin prisma naționalismului burghez, văzând în unificare închegarea sufletească a românilor într-un singur mănunchi. Față de regim se comportă șiret, nesincer, viclean. A scris cărți contrarevoluționare iar în prezent se acomodează». La parohia Oradea - Velența funcționau alți 2 preoți ortodocși la fel de puțin recomandabili în viziunea autorităților. Ioan Cjocan a «fost legionar, fost și în Germania. După eliberare a căutat să colaboreze cu regimul la Ceica unde a activat. Actualmente nu se manifestă deschis contra regimului , lucrează, însă nu e sincer, având legături cu elemente reacționare, dușmănoase regimului nostru cum este profesorul pensionar Gavril Tăutu care are fiu preot la Vatican. Când de Paște din 1953 în casa lui fiind preotul Negroiu din Lunca Sprie, Beiuș, ciocnind paharul a spus «Să trăiască Ike (Eisenhower)» preotul Ciocan nu a luat atitudine contrară față de această manifestare, din contra a negat și față de episcopul Valerian când a fost întrebat»²⁶. Despre al doilea, Constantin Mureșan se știa că «în timpul celui de al doilea război mondial a fost misionar voluntar în Transnistria. După eliberare a căutat să colaboreze cu regimul, în prezent nu se manifestă deschis, este fățarnic și mare

afacerist ». Aurel Mușat « vechi ortodox », paroh la Oradea-Olosig, deși era favorabil unificării nu inspira încredere din punct de vedere politic : « Atitudinea preotului față de regim este neloyală. Fost inspector eparhial, omul cel mai apropiat al fostului episcop Nicolae Popovici. A fost voluntar pe frontul de răsărit. După eliberare a căutat să se mențină pe poziție reacționară, cu post de răspundere la episcopie până în 1952. Nu este sincer, manifestă dușmănie față de socialism. Are frații și cumnații săi foști legionari ». In parohia Haieu preotul Valentin Pop are o biografie nevrologică: » Atitudinea față de regim este de dușman. Este reacționar, a simpatizat cu mișcarea legionară. Toate rudeniile sale au fost legionare. A fost omul de încredere al fostului episcop Nicolae Popovici la care acesta a domiciliat în timpul cedării Ardealului de Nord. Este șovin și nu are încredere în regimul nostru »²⁷. Tot legionar este și preotul « vechi ortodox » Andrei Vuscan care « a fost preot la biserica legionară din Berlin în timpul hitlerismului ». Sunt semnalate și cazuri când preoții ortodocși au avut un comportament sectar, au bruscat pe credincioșii reveniți, riscând să pună în pericol procesul de unificare confesională. In aceste situații autoritățile ecleziastice au fost obligate să intervină pentru a calma tensiunile artificial create. Un astfel de caz se petrece în parohia mixtă Beznea unde preotul Cornel Ardeleanu «a avut o atitudine ostilă față de revenire, mergând până acolo că nu a mers să facă serviciu în biserica revenită, iar pe cantorul revenit Leontin Butiri în timpul serviciului ce se făcea în biserica vechi ortodoxă l-a scos afară din strană în văzul publicului pentru că se exprimase cu « spirit » fapt care a avut urmări în sensul că reveniții s-au rupt de biserica ortodoxă până acolo că la înmormântarea femeii Ileana Broinaș serviciul a fost făcut numai de cantorul L.Butiri. In urma anchetei făcută de episcopie preotul a fost silit să se împace cu credincioșii și să deschidă biserica revenită, ceea ce a dus la liniștirea atmosferei în comună »²⁸. Un caz încă mai scandalos a avut loc în parohia Pocola, mixtă, și l-a avut ca protagonist pe preotul Dumitru Săliștean care » este fanatic ortodox. Nu a vrut să facă serviciu în biserica revenită, oferind-o sfatului popular pentru cinematograf, căutând prin aceasta să provoace panică în rândul credincioșilor reveniți, ceea ce i-a și reușit, necesitând deplasarea protopopului la fața locului pentru aplanarea conflictului. Față de regim este nesincer, suspect, dubios »²⁹. In schimb de bune aprecieri se bucura parohul de la Borod, Gheorghe Baciuc care « față de regim are o atitudine loială. A fost hirotonit la Moscova în timpul războiului pentru apărarea patriei și a luat parte ca voluntar cu divizia Tudor Vladimirescu »³⁰.

La rândul lor preoții reveniți căutau cele mai adecvate forme de rezistență, unele chiar în limitele sistemului care le era impus. La 21

februarie 1959 împuternicitul regiunii Oradea constata : » Un aspect negativ în problema unificării B.O.R. îl constituie însuși faptul că preoții care au aparținut cultului greco-catolic nu acceptă a activa în parohii vechi ortodoxe, respectiv în rândul credincioșilor vechi ortodocși. Astfel pe baza unei evidențe făcută în acest scop, s-a putut constata că pe raza întregii eparhii, din numărul total de 278 preoți reveniți numai 4 servesc în parohii vechi ortodoxe, 23 deservesc parohii mixte iar 251 parohii revenite. La preoții vechi ortodocși nu se observă această tendință întrucât pe eparhie din totalul de 348 preoți vechi ortodocși, 76 funcționează în parohii pur revenite, 60 în parohii mixte și 212 în parohii vechi ortodoxe »³¹.

Rezistența greco-catolică, cu excepția acțiunilor organizate în 1956 în care s-a implicat o parte din ierarhie (vezi studiul nostru publicat în prezentul volum), este compusă din gesturi și atitudini de mică anvergură, dar care erau mai eficiente sub raportul asigurării supraviețuirii Bisericii Române Unite. La peste un deceniu de la absorbirea forțată a uniților de către Biserica Ortodoxă Română, funcționarii departamentului cultelor dețineau suficiente informații care puneau sub semnul întrebării eficacitatea actului din 1948. Notele informative ale împuterniciților urmează invariabil o logică binară în care aspectele pozitive ale unificării sunt urmate de aspecte negative care radiografiază toate formele de rezistență greco-catolică sau cauzele care împiedicau obținerea unei integrări confesionale depline. La 10 martie 1959 împuternicitul de raioane Benjamin Bindea raporta către departament: «Situția unificării Bisericii Ortodoxe în raioanele Beclean, Bistrița și Năsăud este mulțumitoare. Peste tot credincioșii sunt liniștiți acolo unde nu face agitație vreun preot nerevenit. Credincioșii privesc cu aceeași ochi pe preotul ortodox aflat într-o parohie revenită precum și pe preotul revenit ce servește în parohii vechi ortodoxe. Puncte mai sensibile sunt în parohiile Matei, Moruț, Fântânela și (indescifrabil) unde preotul romano-catolic Nicolae Abraham, azi arestat, făcea agitație. Comunele de mai sus aparțin raionului Beclean. Foștii preoți greco-catolici Vasile Mititeanu cu domiciliu în Corvinești și Alexandru Poenaru cu domiciliu în Matei, raionul Beclean, alimentează și agită populația împotriva Bisericii Ortodoxe. Datorită acestei agitații, în parohia Matei, raionul Beclean, mai sunt circa 100-120 credincioși greco-catolici nereveniți. În restul parohiilor de mai sus mai sunt un număr neînsemnat de nereveniți »³². Documentele relatează cazuri banale dar care au propria lor semnificație în contextul politic și religios analizat. Repetăm, rezistența greco-catolică a fost reprezentată în mai mică măsură de evenimente spectaculoase și mai mult de fapte diurne care întrețineau la nivelul autorităților și ierarhiei ortodoxe un sentiment de insecuritate și disconfort. Într-un material de sinteză privind cultele din România, referentul Dumitru Velciu scria la 30 mai 1959: »

Problema consolidării unificării B.O.R. continuă să stea în atenția departamentului și a organelor locale ale puterii de stat. Datorită activității pozitive dusă de către unii deservenți ortodocși în frunte cu protopopul Pop Carol din Satu Mare, inspectorul patriarhal Aștileanu Vasile, Man Gavril și Penzes Vasile din Sighet, precum și a episcopilor Valerian Zaharia și Teofil Herineanu, s-au obținut o serie de realizări, care sunt concretizate prin revenirea la biserica ortodoxă a unui număr tot mai mare de credincioși. În urma muncii de îndrumare făcută de protopopul Pop Carol, situația unificării în general s-a îmbunătățit simțitor. Acesta s-a deplasat din nou în cursul lunii aprilie, în parohiile Halmeu, Porumbesti, Cidrag, Barcu și Amați din regiunea Baia Mare unde a dat îndrumări pe linia consolidării. În orașul Satu Mare unde rezistența greco-catolicilor era mare și credincioșii frecventau biserica romano-catolică, datorită tactului pastoral al protopopului Pop Carol, a preotului Sava Cornel, Coman Gheorghe și Mircea Andron, marea majoritate a credincioșilor au revenit la biserica ortodoxă. De asemenea, protopopii Ciorobea Iosif din Sighet și Pop Mircea din Vișeu dau îndrumări preoților de felul cum să muncească pe linia unificării. La sugestia împuternicitului regiunii Cluj, susținută de preotul Aștileanu Vasile, inspector patriarhal, în ziua de 19 aprilie episcopul Teofil Herineanu, însoțit de consilierul eparhial Gheorghe Sima și 2 diaconi, s-a deplasat la Ocna Mureșului unde a celebrat în sobor o slujbă arhierescă după ritul ortodox, în biserica revenită, în sobor fiind și cei 2 preoți localnici. S-a constatat cu această ocazie că din partea credincioșilor a fost bine primită terminologia ortodoxă și în biserica revenită, iar cei doi preoți au putut servi împreună, ceea ce denotă că separarea a fost întreținută de preoți și de cantori, iar consolidarea unificării depinde numai de conducerea centrului eparhial și de preoți. Pe lângă aceste realizări, pe linia consolidării există însă și unele aspecte negative ale acestei probleme. Astfel în localitatea Bocicoi din raionul Sighet sunt 150 de credincioși reveniți care se găsesc sub influența totală a bisericii romano-catolice din acea localitate, deoarece nu au nici capelă și nici preot ortodox. De asemenea, credincioșii reveniți din Baia Borșa, parohie nou înființată, sunt nemulțumiți deoarece nu au nici măcar o capelă pentru cele 400 de familii care încep din nou să frecventeze biserica romano-catolică. Dintre preoții reveniți nesinceri menționăm pe Ploscaru Teodor din Ciurtelec, raionul Cehul, regiunea Baia Mare, care deși face parte din cei 38 semnatari ai actului unificării, este un înfocat greco-catolic și nu adoptă nimic din practicile cultului ortodox. Tot așa și preotul Sursar Ciprian din Corni, același raion. Împuternicitul Pop Ioan din regiunea Baia Mare, sesizează cazul fostului canonic greco-catolic Titus Berinde din Sighet, care este nerevenit și îndeplinește funcția de contabil la spitalul de stat din Sighet (...) Numitul s-a dus în ziua de 8 aprilie la locuința

defunctului nerevenit Dragoș Constantin din Sighet, unde a oficiat un parastas. Cazul este cunoscut de organele în drept. Tot în legătură cu acest caz, în ziua de 9 aprilie preotul romano-catolic Doboș Ioan din Sighet s-a deplasat la locuința defunctului unde cu ușa închisă a rostit rugăciuni și a sfințit mortul după care s-a dus la cimitir și l-a așteptat acolo împreună cu fostul canonic Titus Berinde. Și acest fapt este cunoscut de organele în drept»³³. O situație îngrijorătoare pentru autorități raportează împuternicitul Vasile Talpoș la 16 septembrie 1959 :» Preotul nerevenit Dragomir Coriolan din Măriuş, raionul Şomcuța, continuă a deservi pe foștii credincioși greco-catolici din Măriuş și alte localități învecinate. Când servește pune de pază un copil la poarta de la stradă iar când vine cineva la ei necunoscut, repede fuge și anunță. Preoții nereveniți Soran Ioan și Felician din Roșiori la fel continuă a deservi pe credincioșii foști greco-catolici deși în repetate rânduri le-a fost atrasă atenția în acest sens atât de noi cât și de organele locale. La fel procedează și preotul nerevenit Barbu Vasile din Borlești, Şomcuța. Deservește pe credincioșii foști greco-catolici și caută a influența pe cântăreții bisericii de a nu se acomoda la biserică cântând după ritualul ortodox. Datorită și faptului că preotul paroh Filip Glodan nici el nu este sincer unificării și că preotul romano-catolic până nu demult a deservit pe credincioșii foști greco-catolici, în Borlești se poate afirma că încă există cei mai mulți credincioși ostili unificării din raionul Şomcuța. Situația dezastruoasă în această problemă se va putea lecu numai prin instalarea în această parohie a unui preot sincer față de unificare și demn de combaterea catolicismului»³⁴. Documentul de mai sus surprinde efectul conjugat al acțiunii pastorale a preoților nereveniți și romano-catolici, care putea contraria semnificativ opera de unificare religioasă, sprijinită de autoritățile guvernamentale. Însă colaborarea dintre foștii preoți greco-catolici și cei romano-catolici nu s-a manifestat decât în anumite zone, consemnul oficial lansat de ceea ce mai rămăsese din ierarhia catolică era cel de extremă prudență.

Studierea problemei unificării confesionale era întreprinsă până la nivel de protopopiat. La 28 februarie 1961 împuterniciții departamentului semnalau activitatea preoților refractari Mihail Crișan, Vasile Anca, Aurel Aldea și Ioan Jeleriu din raionul Reghin. Tot acolo preotul vechi ortodox Ifrim Bordea de la parohia Hodac slujea după ritualul greco-catolic în vreme ce, dimpotrivă, un alt preot vechi ortodox Marin Dinu se comporta brutal față de enoriașii foști greco-catolici. Nu lipsesc nici preoții romano-catolici din Reghin care asistau spiritual pe foștii fideli uniți, cum este cazul preoților Adalbert Szirmai și Francisc Salati³⁵. În raionul Sărmaș, după afirmațiile protopopului Iuliu Macavei din 2875 de greco-catolici rămași în rezistență la 1948 trecuseră la ortodoxie până în 1961 încă 2793 de

persoane. În plus este de remarcat progresul grupării « Martorii lui Iehova », facilitat de insuficiența activitate a preoților ortodocși aflați în serviciu³⁶. În raionul Tîrnăveni, zonă de puternică implantare greco-catolică (aici se găsește orașul Blaj) Biserica Ortodoxă Română nu forțează lucrurile deși existau 10 preoți refractari și alți 8 reveniți dar « neloiali » care pot crea dificultăți³⁷. Ancheta privind situația unificării este extinsă și în zonele în care uniaticismul era nespecific cum ar fi de pildă Oltenia unde lucrurile s-au rezolvat « radical » : « În regiunea Oltenia nu au fost preoți reveniți, unicul preot greco-catolic nerevenit anume Ioan Mihai este reținut din anul 1959. Cei circa 700 de credincioși foști greco-catolici care erau răspândiți în orașul Craiova își duc viața religioasă la cultul ortodox (...) În ceea ce privește atitudinea preoților romano-catolici în 1956-1958 fostul protopop Adolf Bachmaier în prezent arestat a încercat să atragă o parte a foștilor credincioși greco-catolici însă fără a avea succes. Actualul protopop Kreis Emanoil nu a ocazionat vreo preocupare pentru credincioșii fostului cult greco-catolic. În regiunea Oltenia de asemenea precizăm că nu sunt călugări greco-catolici. După cum se știe în anii 1956-1958 au fost aduse prin intermediul fostului protopop romano-catolic Bachmaier Adolf circa 25 călugărițe greco-catolice care au fost angajate ca infirmiere la spitalul regional din Craiova, acestea fiind arestate în 1958, odată cu susnumitul protopop pentru acțiune antistatală »³⁸.

În cursul anului 1959 este depistat un pol al rezistenței greco-catolice în orașul Dej. La 11 august se raporta că « preoții călugări care se află cu domiciliu obligatoriu la mănăstirea franciscanilor din orașul Dej, dispun de fonduri de bani însemnate (realizate din colecte la familiile romano-catolice și nerevenite - n.n.), cu care alimentează elemente dușmănoase regimului nostru așa cum a fost cazul numitului Aurel Petre care în calitate de director (al sucursalei CEC din localitate - n.n.) a sustras suma de 37000 de lei iar atunci când a fost prins a apelat la acești călugări, servindu-l fără prea multe formalități (...) Am raportat că acești călugări și-au confecționat haine civile simple, cu șapcă și astfel îmbrăcați, cutreieră familiile din orașul Dej, din cartierele periferice și din comunele învecinate, făcând prozelitism și propagandă religioasă. Cutreieră și cercetează familiile romano-catolice și foștii greco-catolici, întreținând o atmosferă ostilă consolidării Bisericii Ortodoxe Române și refuză categoric să meargă la parohiile vacante romano-catolice. Față de această situație susținem propunerea noastră (...) ca acești călugări franciscani să fie mutați cu domiciliu obligatoriu de la Dej la una din mănăstirile Estelnic, Baia de Criș sau în altă parte unde să nu poată veni în contact cu foștii preoți greco-catolici »³⁹. Între timp autoritățile superioare au solicitat un surplus de informații care au venit abia la 1 decembrie când împuternicitul Beniamin Bindea transmitea : « La

mănăstirea franciscanilor din orașul Dej sunt concentrați un număr de 34 de călugări ce aparțin ordinului franciscanilor, având unii dintre ei domiciliu obligatoriu în această mănăstire. Orașul Dej fiind un centru al rezistenței greco-catolice cu 4 preoți nereveniți și 78 credincioși foști greco-catolici de asemenea nereveniți și care frecventează biserica romano-catolică din această mănăstire, cei 34 de călugări franciscani influențează negativ în problema unificării Bisericii Ortodoxe Române. Pe de altă parte călugării franciscani îmbrăcați în haine de muncitori fac vizite la familii din oraș cu scopul de a întreține atmosfera catolică, în rândurile credincioșilor. În timpul verii aceștia fac deplasări nejustificate în comunele din jur. Luând legătura în mai multe rânduri cu conducătorul lor, provincialul Benedek Simion Fidelis, acesta mereu se plînge că în Dej «nu are aer» și se sufocă. Propunîndu-i dacă ar consimți să plece călugării preoți la parohii, el și-a manifestat mai întâi dorința că mai întâi ar voi să discute această problemă cu conducătorul Departamentului Cultelor sau cu un delegat al departamentului pentru a aranja mai întâi problema personalului din mănăstire care nu sunt preoți. Am mai observat că el cunoaște noul decret cu privire la funcționarea mănăstirilor pe viitor și mereu voia să știe dacă mănăstirea franciscană de la Dej va primi autorizația de funcționare. Luând legătura și cu preoții călugări aflați în această mănăstire, ei și-au exprimat dorința ca să plece la parohii fără condiții. Eu socot că provincialul Benedek Fidelis este acela care ține pe preoții-călugări în rezistență și cred că îndată după îndepărtarea lui din mijlocul călugărilor, restul preoților s-ar încadra în parohii și și-ar schimba atitudinea față de regimul nostru. Propun să se intervină la forurile competente pentru mutarea celor 34 de călugări franciscani într-o regiune unde nu sunt credincioși greco-catolici, iar conducătorul lor Benedek Fidelis să fie izolat»⁴⁰. În mod evident provincialul Benedek căuta să preîntâmpine dezafectarea mănăstirii din Dej în momentul în care autoritățile invocând decretul amintit o puteau desființa din lipsă de deservenți. Sintetizând informațiile primite, împuternicitul regiunii Cluj, Augustin Enea transmitea departamentului la 15 decembrie 1959 următoarele: » În jurul acestor călugări sunt concentrate toate elementele burgheze reacționare din orașul Dej de naționalitate română, care sub pretext că sunt de religie greco-catolică frecventează biserica romano-catolică (...) Se constată că acești călugări sunt subvenționați clandestin de cineva sau primesc ofrande mari de la credincioși, deoarece în ultimul timp au efectuat importante investiții la mănăstire, iar de câteva luni au subvenționat cu 37000 lei pe directorul CEC Dej, care a fost descoperit cu fraude importante în gestiunea CEC. După cum v-am mai raportat călugării se îmbracă în ținută muncitorească și astfel cutureieră orașul și satele

învecinate, cercetează familii greco-catolice, fac servicii religioase pentru greco-catolici și duc o puternică propagandă catolică. Actualmente se află în mănăstire 34 călugări, dintre care 19 sunt preoți, 2 teologi, 13 monahi ; 27 sunt cu domiciliu obligatoriu în acest loc. Înaintăm tabelul nominal al acestor călugări și repetăm propunerea să binevoști a găsi modalitatea de mutare a acestora din orașul Dej, pentru a le tăia astfel legăturile cu preoții nereveniți și cu reacțiunea burgheză greco-catolică din această localitate. Sîntem de părere că în baza decretului 410/1959 ar putea fi dizlocați fie prin trimiterea lor în locul de naștere, fie într-o altă mănăstire din țară, unde să nu poată veni în contact cu greco-catolicii »⁴¹. Documentele mai sus citate reiau tema obsesivă a preoților nereveniți (mai ales cei care optaseră pentru celibat și ca atare nu erau atât de vulnerabili la presiuni administrative ; preoții cu familii au cedat de regulă la amenințările autorităților) care reprezentau un obstacol major pentru realizarea totală a unificării confesionale. Pericolul era cu atât mai mare cu cât mai existau clerici greco-catolici care după numeroși ani de detenție, de multe ori în condiții subumane, nu abdicaseră de la credința lor și persistau în a menține la granița dintre clandestinitate și toleranță, o structură ierarhică. Ca atare nu surprinde documentul din 19 noiembrie 1964 care propune supravegherea, după eliberare, a unor preoți considerați periculoși pentru politica religioasă a statului comunist. Documentul conține 6 nume și scurte caracterizări : « 1. *Ioan Ploscaru* - fost canonic greco-catolic la fosta episcopie greco-catolică din Lugoj, a luat legătura cu preotul nerevenit Ștefan Tiuț care în prezent este funcționar la poștă și a vizitat unele familii foste greco-catolice care încă mai frecventează biserica romano-catolică. A felicitat familiile respective și le-a spus să se mențină și pe mai departe în această poziție întrucât se fac demersuri pentru a se primi înapoi bisericile. 2. *Alexandru Todea* - fost protopop greco-catolic din Reghin. Despre acesta se vorbește că ar fi episcop clandestin și că a fost sfințit de către nunțiul papal înainte de plecarea acestuia din țară. El a afirmat că nu intenționează să revină la ortodoxie și sfătuiește pe credincioșii foști greco-catolici să nu frecventeze biserica ortodoxă. 3. *Ioan Dragomir* - fost protopop greco-catolic de Satu Mare. Despre acesta se spune că ar fi fost hirotonit episcop de către nunțiul papal la București în anul 1948. 4. *Gheorghe Marian* - din Baia Mare, nerevenit, după întoarcerea din detenție a și început să discute cu unii preoți, făcându-le reproșuri că au trecut la ortodoxie și că nu vor mai putea fi încadrați în cultul greco-catolic. 5. *Vasile Chindriș* - din Cluj, nerevenit, a solicitat ca atât pe linie bisericească cât și pe linie de stat să i se recunoască dreptul de a sluji într-o biserică ortodoxă sau catolică pentru nevoile credincioșilor care n-au revenit la ortodoxie, apreciind că este în stare să

adune în jurul său circa 2000 de credincioși. Din discuțiile purtate cu acesta, rezultă că el vede această biserică «sui generis» organizată cu scopul ca acești credincioși să nu-și piardă neamul, să recunoască drept cap al bisericii pe papa, iar liturghia să fie efectuată în limba română. 6. *Augustin Silviu Prundus* - din Cluj, nerevenit, a solicitat să i se dea o funcție administrativă în centrul eparhial, fără a face act de revenire, fără a avea obligații de ordin spiritual față de eparhie și fără a fi obligat să frecventeze biserica ortodoxă. El a mai declarat că va continua să frecventeze biserica catolică »⁴².

Exasperate de rezistența greco-catolică, autoritățile n-au ezitat să aplice sancțiuni drastice preoților și credincioșilor refractari, înscenând procese și pronunțând pedepse grele. De multe ori procesele aveau drept scop compromiterea morală a acuzaților și ca atare acuzele proveneau uneori din domeniul dreptului penal. De multe ori s-a procedat astfel cu preoții romano-catolici. Greco-catolicii au fost de preferință acuzați de activitate antistatală, tocmai pentru a oferi exemple pentru pedagogia fricii pe care regimul o promova în cadrul politicii general-represive. Departamentul cultelor nu a fost implicat direct în aceste procese dar desigur furnizase informații și încerca să se țină la curent cu aceste evoluții. La 14 ianuarie 1959 împuternicitul de raioane Ioan Cenan, unul dintre cei mai analfabeți funcționari ai departamentului scria (s-au făcut intervenții în text) : « În urma măsurilor pe care le-au luat organele puterii de stat în acest interval de timp, a fost ridicat și reținut preotul greco-catolic Vasile Moiş din Ariniş, care obișnuia să se deplaseze cu ocazia sărbătorilor mari din Bixad și Trip, unde făcea diferite servicii de cult clandestine. Această măsură după cum sunt informat a avut o mare influență în rândul credincioșilor din Trip, fapt care a făcut ca cu ocazia bobotezei să participe la liturghie și credincioși care înainte au solicitat servicii de cult de la acest preot »⁴³. Anul 1959 corespunde unui nou val de teroare căreia i-a căzut victimă Biserica Catolică de ambele rituri, dar aici vom reține numai impactul asupra celei greco-catolice. La 16 iulie 1959 Beniamin Bindea transmitea rezumatul unui proces desfășurat la Cluj : «Prin sentința nr 288 din 9 iulie dată de către Tribunalul militar de mare unitate din Cluj, a fost condamnat un grup de foști deservenți ai fostului cult greco-catolic. Ei s-au făcut vinovați de uneltire contra ordinii sociale, prin aceea că au efectuat servicii religioase în rit greco-catolic în public, îndemnînd pe credincioșii ortodocși, foști greco-catolici, să treacă din nou la greco-catolici. Au multiplicat diferite scrisori pe care le-au trimis foștilor preoți greco-catolici, au ținut sedințe secrete în care au hotărît să agite credincioșii foști greco-catolici să întocmească liste pe care să le înainteze prezidiului Marii Adunări Naționale și departamentului cultelor, împreună cu memoriile prin care să ceară reînființarea cultului greco-catolic . Au înființat o teologie clandestină,

pentru a pregăti preoți greco-catolici. În această teologie au și fost pregătite trei persoane: Sabău Ioan, Crișan Vasile Laurențiu și Micu Ioan, care au plecat la Curtea de Argeș pentru a fi hirotonite de către fostul episcop Iuțiu Hossu, dar acesta a refuzat să-i hirotonească. Alături de preoții reveniți a activat și preotul ortodox revenit Pop Damian cu ultimul domiciliu în Ileanda, raionul Dej, unde era paroh în ultimul timp. A participat la cele două ședințe conspirative ținute în orașul Dej în anul 1956, în urma căror ședințe a instigat credincioșii din parohia Șomcuțul Mic și Peștera din raionul Dej, să treacă din nou la greco-catolici, să facă memorii și liste cu semnături pe care să le înainteze conducătorilor statului nostru. Asupra lui s-au mai găsit publicații cu caracter contrarevoluționar. În acest grup a fost judecată și condamnată fosta călugărița romano-catolică Fekete Maria din Gherla care a încercat să constituie, împreună cu fostul călugăr Man Leon Iulian, o congregație cu numele « Inima neprihănită » o ramură greco-catolică a ordinului catolic Sfântul Vincențiu. Prin sentința de mai sus au fost condamnați : Prunduș Augustin la 8 ani muncă silnică, Bal Ioan la 8 ani muncă silnică, Pop Traian la 9 ani muncă silnică, Pop Damian la 7 ani închisoare corecțională, Fekete Maria la 4 ani închisoare corecțională, Sabău Ioan, Crișan Vasile Laurențiu și Micu Ioan la câte 5 ani corecțională. Prunduș Augustin, Bal Ioan și Pop Traian erau preoți greco-catolici nereveniți care au mai fost condamnați în 1949 pentru agitație și aveau locuința în ultimul timp la Cluj »⁴⁴. Inculpații erau în realitate arestați încă din 1956 dar din diverse considerente, autoritățile amânaseră procesul. Procesele continuau inexorabil după logica primară a intimidării. La 20 iulie 1959 în puternicitul regiunii Oradea înștiința departamentul cultelor: « În cursul acestei luni a avut loc la Tribunalul militar din Oradea judecarea procesului lui Tămăian Coriolan fost rector al Academiei teologice greco-catolice din Oradea. Procesul a cuprins un lot de 13 acuzați, învinuiți de crimă pentru uneltire împotriva ordinii sociale din stat cum și activitatea clandestină dusă pentru reînființarea cultului greco-catolic. Acuzatul principal Tămăian Coriolan a mai fost învinuit și de tănuire și ajutorarea unor infractori ca de exemplu preotul Anca implicat în alt complot. Procesul s-a soldat cu pedepse variind între 5 și 25 ani de muncă silnică și între 5 și 10 ani degradare civică însumând în total 207 ani muncă silnică și 104 ani degradare civică, pedepse repartizate după cum urmează: 1. *Tămăian Coriolan* fost rector al Academiei teologice greco-catolice din Oradea, domiciliat în Oradea, str. C.I.Parhon, nr 63, a fost condamnat la 25 ani muncă silnică și 10 ani degradare civică 2. *Dărăban Teodor* absolvent în teologie greco-catolică, în ultimul timp fost învățător în comuna Pișcolț, raionul Săcuieni (...) a fost condamnat la 25 ani muncă silnică și 10 ani degradare civică. 3. *Maxim Virgil*, fost canonic greco-catolic în ultimul timp

a fost funcționar în Oradea (...) a fost condamnat la 20 ani muncă silnică și 10 ani degradare civică. 4. *Mureșan Dumitru* (...) a fost condamnat la 20 ani muncă silnică și 10 ani degradare civică. 5. *Tăutu Ioan* absolvent de teologie greco-catolică, în ultimul timp a fost funcționar la Oradea (...) condamnat la 18 ani muncă silnică și 10 ani degradare civică. 6. *Foișor Eugen*, fost secretar al episcopilor Frențiu și Suciul avînd în ultimul timp domiciliul în Sărsag, raionul Marghita, ocupîndu-se cu agricultura în Suplacu de Barcău în același raion, a fost condamnat la 18 ani muncă silnică și 10 ani degradare civică. 7. *Mangra Gheorghe* nepot al lui Tămăian în ultimul timp fost funcționar, secretar la Școala medie nr 1 din Oradea (...) a fost condamnat la 15 ani muncă silnică și 8 ani degradare civică ». In acest proces, soldat cu pedepse atît de drastice au mai fost condamnați și 6 țărani⁴⁵. Traian Chilian împuternicitul regiunii Baia Mare raporta la rîndul său la 9 septembrie 1959 : « In ziua de 4 septembrie Tribunalul militar din Cluj a judecat la Baia Mare procesul preoților nereveniți dr. Bălan Gavril din Baia Mare, Brîndușan Victor din Baia Mare, Moiş Grigore din Ariniș, raionul Cehu și Sabău Florian din Tămășești, raionul Cehu care au fost trimiși în judecată pentru uneltire împotriva ordinii sociale. Mai jos menționăm ce acuze s-au adus fiecăruia în parte. 1. dr. Bălan Gavril. In anul 1955 a vizitat pe episcopii Rusu, Hossu și Bălan de la care a primit sarcini. Una din sarcini a fost să conducă o teologie greco-catolică clandestină la care a avut înscriși un număr de 6 teologi. Inculpatul a recunoscut că la domiciliul său din Baia Mare a examinat pe acești teologi. In 1956 a răspândit memoriul episcopului Rusu și a îndemnat pe mai mulți preoți să strîngă semnături pentru reînființarea cultului greco-catolic. A ținut legătura în acest scop cu vicarul clandestin Marian Gheorghe și cu vicarul Vida Ludovic. A oficiat slujbe religioase clandestine, la domiciliul său, cât și la diferite case din Baia Mare și Ferneziu pentru care a încasat bani. Intre anii 1948-1954 a fost fugar, ascunzîndu-se de autorități. A recunoscut și aceste fapte. 2. Brîndușan Victor. In 1955 a vizitat pe cei trei episcopi la Curtea de Argeș. Impreună cu Sabău Florian au ascultat « Vocea Americii » și au comentat cele auzite. A păstrat la domiciliul său publicații interzise ca « Trei scrisori papale », « Regele Carol II » etc. A recunoscut faptele. 3. Moiş Grigore. După condamnarea preotului Marian Gheorghe, care era ordinar clandestin, această sarcină i-a revenit preotului Moiş Grigore . In 1955 i-a vizitat pe cei trei episcopi. In 1956 a răspândit memoriul episcopului Rusu și a trimis credincioși prin sat pentru a colecta semnături. A oficiat slujbe și botezuri pînă în momentul arestării, atît la domiciliul său cât și la alte case umblînd prin raioanele Satu-Mare, Oaș, Vișeu etc. A recunoscut în întregime. 4. Sabău Florian. Impreună cu Brîndușan Victor a ascultat postul de radio « Vocea Americii » și au comentat. A oficiat slujbe religioase clandestine

până în anul 1953. A recunoscut acuzele. Au mai fost audiați 21 martori, printre care și preotul nerevenit Ilieș Ștefan din Baia Mare și preoții reveniți Negruțiu Emil din Ulmeni și Oșan Ioan din Asuajul de Jos, raionul Cehu care au declarat că în anul 1956 au primit de la Bălan Gavril și Moiş Grigore memoriul episcopului Rusu și li s-a cerut să colecteze semnături. La fel a fost audiat ca martor preotul Podina Gheorghe din Recea, raionul Șomcuța, care a revenit și a funcționat până în toamna anului 1956 când a retractat. Cind li s-a dat ultimul cuvânt toți au cerut achitarea. În ziua de 8 septembrie s-a pronunțat sentința după cum urmează : Bălan Gavril condamnat la 8 ani și 7 luni, Brândușan Victor condamnat la 8 ani, Moiş Grigore condamnat la 6 ani, Sabău Florian achitat»⁴⁶. Acuzațiile referitoare la reînființarea Bisericii Române Unite se refereau la activitatea depusă de acuzați în anul 1956, în special în timpul verii, când s-a derulat cea mai importantă mișcare petiționară din perioada regimului comunist. Din rândul preoților nereveniți s-au recrutat în permanență activiști intransigenți care, cu toate riscurile, au păstrat o organizare ierarhică clandestină și mai ales speranța în renașterea cultului martirizat. Alte represii sunt semnalate de unul din nenumăratele rapoarte care aveau ca obiect analizarea stadiului unificării, în cadrul unei vaste anchete declanșate de departamentul cultelor după 1958. Astfel Ioan Cenan împruternicitul raioanelor Satu-Mare și Oaș-Negrești transmitea la 10 septembrie 1959: » În acest interval de timp protopopul Pop Carol din Satu Mare cât și ceilalți preoți cum sunt Sava Cornel, Coman Gheorghe din Satu Mare, apoi protopopul Ursu Ioan din Negrești, Mărieș Vasile din Boinești au atras credincioși nereveniți la biserica ortodoxă. Astfel prin instalarea preotului Szentzi Alexandru la biserica ortodoxă ruteană, participarea credincioșilor ruteni este mai mare în sensul că nu se mai duc la biserica romano-catolică. Cred că problema ruteană din Satu Mare prin transferarea preotului Szentzi Alexandru în locul preotului Varga Tihomer pensionat este rezolvată, ceea ce influențează întărirea unificării Bisericii Ortodoxe Române. La fel preoții Sava Cornel și Coman Gheorghe din Satu Mare contribuie la întărirea unificării B.O.R. (...) Un alt fapt care contribuie la întărirea unificării B.O.R. și va contribui și în viitor este înțelegerea care a intervenit între episcopul Valerian și Pop Carol (...) Cred că episcopul Valerian al Oradiei a procedat bine atunci când l-a antrenat pe Pop Carol (fost greco-catolic - n.n.) în acțiuni pentru rezolvarea problemelor eparhiale și când l-a invitat să participe la ședințele eparhiei. Acest fapt a dat satisfacție lui Pop Carol, dezvoltându-i nivelul moral (?) în acțiuni pentru întărirea unificării B.O.R. iar pe de alta parte episcopul Valerian și-a câștigat încrederea susnumitului preot (...) Intrucât unii preoți greco-catolici nereveniți, în ultimul timp dedându-se la acțiuni pe care le duceau pentru slăbirea unificării B.O.R., organele puterii de stat au reținut pentru a fi

trimiși în judecată pe preoții nereveniți Sabău Alexandru din Potău, Morna Ioan din Satu Mare, Oros Gheorghe din Satu Mare și Tinca Vasile din Dumbrava, precum și încă 2 din raionul Șomcuța Mare. Menționez că susnumiții preoți nereveniți au făcut slujbe clandestine și la fiecare s-au găsit improvizate case de rugăciuni și odăjdii cu care săvârșeau slujbele religioase »⁴⁷.

Așa cum s-a arătat⁴⁸ la un deceniu de la actul formal al unificării religioase, departamentul cultelor a declanșat o suită de cercetări în care au fost angrenați funcționarii care activau în zonele din Transilvania în care era prezentă Biserica Română Unită. S-au elaborat cu această ocazie rapoarte și statistici amănunțite despre atitudinea preoților greco-catolici în toate ipostazele în care se găseau, despre activitatea instituțiilor direct angajate în « consolidarea unificării Bisericii Ortodoxe Române » cum ar fi departamentul cultelor, ierarhia ortodoxă și preoții ortodocși care acționau pe teren în mediile foste greco-catolice. În paralel s-a încercat imprimarea unei noi dinamici procesului de absorbție a uniaticismului care părea să fi stagnat. Atenția principală s-a îndreptat spre clerul greco-catolic a cărui importanță este dată de puternica confesionalizare a societății transilvane. Din analiza documentelor acum accesibile existau următoarele categorii de preoți greco-catolici : cei care reveniseră și de cele mai multe ori continuau să officieze în parohiile în care se găseau în 1948 sau în alte parohii fie foste greco-catolice, fie mixte, fie integral « vechi ortodoxe » ; clericii greco-catolici care nu aderaseră la ortodoxie, predispuși la represii dar care continuau în ciuda presiunilor să se mențină pe poziții militante; preoții greco-catolici care reveniseră dar ulterior demisionaseră sau retractaseră ; preoții greco-catolici care continuau exercițiul sacerdotal în calitate de preoți romano-catolici, dar sunt puțini în această situație⁴⁹. În fond toate aceste categorii era suspecte pentru autorități este drept cu unele nuanțe. Chiar în rândul preoților defectori care participaseră la « Sinodul » de la Cluj din 1 octombrie 1948 se puteau remarca fluctuații și redresări morale. Însuși animatorul acțiunii de la Cluj, protopopul Traian Belășcu, era privit cu reticențe așa cum demonstrează un document care datează probabil din 1951: » Intr-o discuție asupra foștilor greco-catolici din Ardeal, reveniți și nereveniți, mitropolitul Bălan de la Sibiu a spus următoarele : 1. Există circa 600 de foști preoți greco-catolici care n-au revenit la ortodoxie și care reprezintă tot atâția agenți ai reacțiunii. Ei au rămas sau la gospodăriile lor prin sate și continuă să officieze clandestin slujbe pentru credincioși sau au intrat în funcții civile din care influențează și chiar instigă administrația de stat, pe nedrept, împotriva Bisericii Ortodoxe și împotriva regimului. În arhiepiscopia Sibiului există circa 240 astfel de preoți greco-catolici care n-au revenit la ortodoxie și care continuă să slujească clandestin. 2. Instigați și

chiar speriați de preoții din rezistența greco-catolică, un număr dintre preoții reveniți și-au dat demisia din cler și ocupând funcțiuni civile, ei fac cauză comună cu preoții nereveniți. În arhiepiscopia Sibiului sunt circa 35-40 astfel de cazuri. 3. Este informat că în rândul preoților reveniți s-a lansat ideea unei constituirii a lor într-un cult aparte, independent și de Roma și de Biserica Ortodoxă Română. Pentru a susține această idee se spune că preoții reveniți nu pot să se înțeleagă cu ierarhia ortodoxă, și iarăși la catolici nu se pot întoarce, pentru că sunt excomunicați. Deci nu le rămâne altceva decât să-și facă o biserică nouă. Între partizanii acestei idei s-ar găsi și Belașcu (vicarul lui Bălan). Cel puțin așa s-a exprimat Bălan schițând un gest de acuzare la adresa lui Belașcu »⁵⁰.

Am avut ocazia să evocăm atitudinea ierarhiei ortodoxe față de problema unificării religioase, activitatea episcopilor din diocesele ortodoxe care corespundeau unei concentrări importante de greco-catolici. La începutul anilor 1960, rezultatele politicilor episcopale erau echivoce, succesele coexistau cu eșecurile și în ansamblu exigențele maxime ale autorităților nu fuseseră realizate. Pe de altă parte, unele documente care analizau activitatea episcopilor care aveau sarcina ingrătă de a desăvârși procesul unificării, se făceau ecoul unor obscure lupte de influență în cadrul Bisericii Ortodoxe Române, astfel încât rezerva istoricului este de rigoare. Un asemenea document este scrisoarea adresată la 17 august 1963 de iconom stravrofor T.Caius din Arad departamentului cultelor. După ce amintește că a predat patriarhului Iustinian la 6 noiembrie 1962 procesul verbal al aderării greco-catolicilor din Arad la ortodoxie, T.Caius descrie constatările pe care le face în diverse zone privind stadiul unificării confesionale : » În cursul lunilor iulie și august am cercetat orașele Oradea, Cluj, Lugoj, Câmpia Turzii, Aiud și Brașov și despre cele aflate cu onoare vă raportez că intelectualii greco-catolici persistă în vechea rătăcire, fiindcă nu au nici o legătură cu poporul care a primit revenirea la vechea credință cu toată sinceritatea și cu multă bucurie, făcându-se complet și definitiv legătura cu biserica ortodoxă (conform stereotipului comunist, masele nu se pot înșela niciodată - n.n.). Am avut marea satisfacție de a constata atașamentul poporului față de actul revenirii la ortodoxie chiar în satul aceluia « sfînx de la Bădăcin » care de câte ori ocupa fotoliul de prim-ministru ridică din banii publici câte o catedrală în vreun centru pur ortodox ca să facă și mai acută vrajba între frați, fiind acest « mare român » mai înainte de toate catolic și numai apoi român. În satul său natal (de fapt Iuliu Maniu s-a născut la Șimleu Silvaniei - n.n.) acest moșier a lăsat biserica consătenilor și conaționalilor -toți uniți- într-o stare de plâns, ca azi colectivității cu preotul lor înțelegător să facă radicală reparare unui lăcaș de închinare lăsat în paragină. N-a ajutat poporul fiindcă nu l-a iubit și nu a știut

să se jertfească pentru interese obștești (se împlineau 10 ani de când Iuliu Maniu fusese exterminat în închisoarea de la Sighet - n.n.). De acest așa zis « spirit bătăcinean » sunt stăpâniți și azi mulți intelectuali greco-catolici, care deși se dau pe față « buni români », cercetează bisericile romano-catolice cu limbi străine unde se împărtășesc unii zilnic, iar cei mai mulți în fiecare vineri dintâi a lunii. Iau tainele catolice și se comportă și azi în mod dușmănos față de ortodoxie. Am constatat aceasta îndeosebi în Lugoj, Cluj și în parte și în Oradea. În schimb în Câmpia Turzii, Aiud și îndeosebi Brașov, preoții vechi ortodocși cu preoții reveniți s-au contopit sufletește servind în mod sincer poporul și transmitând și turmei păstorite acea dragoste ce trebuie să fie între frați, dragoste pentru a desăvârși planul de stat în privința construirii unei societăți noi, progresiste, într-o patrie care în pași gigantici construiește o viață nouă și fericită. În ziua Sfântului Ilie în biserica revenită din Dâmbul Rotund, Cluj, am găsit o mulțime de credincioși dintre care 80% erau reveniți, am simțit activitatea de păstor vrednic al parohului local care a înțeles duhul vremii și s-a străduit să facă sudura între vechii și noii ortodocși cu deplină înțelepciune. Nu așa am constatat deunăzi în catedrala din Cluj, unde s-a slujit cu mare fast de însuși episcopul⁵¹ sfânta slujbă, dar la care au participat foarte puțini credincioși și îndeosebi s-a simțit absența intelectualilor. Căutând motivele am aflat cu multă amărăciune că aici s-a făcut o mare greșală cu mutarea vlădicului în acest centru unde e prea cunoscut și nu are nici o platformă social-morală. La Roman sigur putea face față cerințelor; nu așa în Cluj unde intelectualitatea greco-catolică cere o personalitate de valoarea celei a părintelui Emil Iuga care ar putea salva încă pe mulți rătăciți⁵². Intelectualii clujeni, cei greco-catolici în special și azi stau sub influența așa zisei lupte de supremație religioasă dintre Sibiu și Blaj, foste mitropolii din era burghezo-moșierească. Dacă printr-o fericită împrejurare - ce este în interesul statului - Mitropolia din Sibiu s-ar muta la Cluj și ar avea în fruntea ei un păstor de talia părintelui Emil Iuga, chestia revenirii intelectualilor greco-catolici la ortodoxie s-ar rezolva degrabă și pentru totdeauna. Este o datorie sfântă a preoțimii - veche și revenită - să lupte pentru înfăptuirea definitivă a revenirii intelectualității foste greco-catolice. Poporul este peste tot împăcat cu actuala situație de revenire la vechea și originala credință. El s-a convins că timp de 250 de ani a trăit într-o minciună pe care boierii și moșierii atotputernici de atunci le-au impus-o, amăgindu-i cu forma exterioară cultului, neschimbată, dar umilindu-i sub jugul imperialismului papal, străin de ființa sa etnică. Acest adevăr pe care poporul l-a simțit, chiar sub jugul umilirii din trecut, a fost susținut cu tot avântul de unii precursori ai marelui act de la 21 octombrie 1948 care n-a fost un fapt întâmplător ci un eveniment pregătit de verva oratorică și condeiul unor bărbați devotați poporului. Îndeosebi numele celor

doi mari precursori ai revenirii la biserica mamă din Ardeal nu trebuiesc uitate și anume dr. Petru Groza și dr. Gheorghe Ciuhandu. În ajunul marii adunări din Alba Iulia din 1 decembrie 1918 când s-a proclamat de către cei peste 120000 de români ardeleni unirea cu patria- mamă, dr. Petru Groza a fost propagatorul ideii de revenire la ortodoxie a așa zișilor « uniți cu Roma » ca Ardealul să nu se contopească cu Regatul, sfâșiat sufletește între ortodocși și catolici. Eram între cei câțiva preoți tineri care în noaptea de 30 noiembrie 1918 am ajutat pe lângă dr. Petru Groza pentru această fericită idee, care s-a risipit la cuvintele « sfinxului din Bădăcin » : « aici facem politică nu biserică ». A făcut acest sfinx politică, parlamentând în lung și lat, departe de poporul muncitor. Dr. Petru Groza și-a văzut realizat visul din 1918 după 30 ani în 21 octombrie 1948. Dr. Gheorghe Ciuhandu care într-o lungă serie de lucrări ieșite din tiparnița Aradului a demascat falsa « uniație cu Roma » arătând de fiecare dată că frații « vremelnici răpiți » vor reveni la matca strămoșească - ortodoxă - nu a văzut cu ochii săi realizarea visului pentru care a luptat o viață întreagă, căci la 1 mai în acel an s-a stins din viață. Când la 21 octombrie a.c. se împlinesc 15 ani de la mărețul act al reîntregirii bisericii ortodoxe din Ardeal, se va face pomenire de fapte, nu se pot uita cei doi precursori ai acestui mare eveniment : dr. Petru Groza și dr. Gheorghe Ciuhandu. Am pus pe hârtie aceste constatări ieșite din același duh care m-a călăuzit în ziua de 10 octombrie 1948 când am slujit Sfânta Liturghie în biserica greco-catolică din Arad, din care au fost plecați preoții cu vorbele insultătoare : la ora 10 vin ortodocșii și comuniștii și fac din biserică magazie ! Că aceste insulte s-au dovedit mincinoase dovadă că în acest lăcaș și azi se slujește în deplină libertate, cum numai un stat socialist o poate da. Primiți asigurarea în lupta sinceră pentru pace »⁵³. Deși de o vulgaritate terifiantă, scrisoarea clericului ortodox merita reprodușă în întregime pentru demonstrația de raliere totală la tezele oficiale ale regimului comunist cu prețul cauționării intelectuale a unor neadevăruri care descalifică perpetuu.

Că unii clerici foști greco-catolici, acum trecuți la ortodoxie, puteau manifesta inconsecvențe în procesul unificării și deveneau ținta predilectă a criticilor este perfect explicabil. Dar când ierarhia ortodoxă demonstrează când un oarecare laxism în aplicarea unificării când prea multă brutalitate atunci comentariile funcționarilor de la departament deveneau îngrijorate . Cel mai des menționat pentru ambele atitudini părea să fie episcopul Valerian Zaharia din Oradea. La 10 octombrie 1961 împluternicitul regiunii Crișana transmitea: » După părerea noastră episcopul Valerian Zaharia a acordat și acordă atenția cuvenită problemei consolidării unificării. A căutat și caută să țină legătura cu elementele loiale unificării pe care le antrenează în activitatea sa pe acest tărâm. O latură pozitivă în activitatea episcopului Valerian în

această direcție o constituie vizitele sale în parohiile foste greco-catolice, în parohiile cu credincioși reveniți. Pe de o parte faptul că este primul episcop care face acest lucru, pe care nici foștii episcopi greco-catolici nu-l practicau și este comentat cu multă simpatie în rândul credincioșilor reveniți ; pe de altă parte pentru faptul că a reușit, cu insistențele sale și cu legăturile create în ultimul timp în rândurile preoților și credincioșilor reveniți, să pătrundă în parohiile cu cei mai dârji preoți și credincioși reveniți, în felul acesta făcând ca și aceștia să privească unificarea cu simpatie, cu loialitate și să părăsească pozițiile de rezistență. Un alt procedeu în activitatea pe acest tărâm a episcopului Valerian îl constituie atenția permanentă și grija ce o manifestă de a nu se crea nemulțumiri în rândul nici al credincioșilor și nici al preoților reveniți în legătură cu starea lor materială. În felul acesta au întotdeauna precădere doleanțele parohiilor revenite față de cele vechi ortodoxe atunci când ele se pun în cumpănă. Cu toate acestea nu se poate spune că episcopul Valerian Zaharia face totul pentru consolidarea unificării bisericești. Considerăm că de multe ori face prea mare caz din lucruri de nimic în materie de unificare, iar pe de alta parte face impresia că nu a găsit procedeu potrivit în munca, în activitatea pe linia consolidării unificării. Din cauza temperamentului său nehotărât, impulsiv chiar sau pătimaș fără motiv, se tratează unele probleme de ale reveniților prea la temperatură ridicată, ceea ce face să se mențină încordarea care nu este favorabilă scopului urmărit în problema unificării: consolidarea ei »⁵⁴. La 16 decembrie 1963 episcopul Valerian difuza o circulară prin care cerea tuturor parohiilor din subordine să utilizeze de la 1 ianuarie 1964 numai terminologie ortodoxă în cadrul serviciilor de cult. Aceasta nu înseamnă că episcopul nu mai difuzase astfel de circulare ci pur și simplu că activitatea ierarhului nu rezolvase toate problemele unificării confesionale la 15 ani de la pronunțarea acesteia. Chiar în 1968 se puteau constata situații grave în eparhia sa, deși este nevoie de circumspecție în analiza documentului datorită conflictului prelungit pe care îl avea episcopul cu protopopul Carol Pop, fost revenit, acum zelos activist al unificării : « De asemenea în parohiile pe care eparhia Clujului le-a primit de la eparhia Oradea așa cum spuneau ei (consilierii episcopului - n.n.) e dezastru, afirmând că însăși episcopul Valerian Zaharia intercalează, după afirmațiile protopopului Carol Pop, o mare parte din ritul greco-catolic »⁵⁵. De altfel Sfântul Sinod îl va pune în retragere pe episcopul Valerian în 1969.

O atitudine mai energică în chestiunea unificării religioase pare să adopte Mitropolia de la Sibiu care, sub semnătura vicarului Traian Belășcu, ce abandonează ambiguitățile sale trecute în cazul când acestea au existat în realitate, difuzează la 16 februarie 1961 o circulară care reia dispozițiile decise la ședința Sfântului Sinod din 16 decembrie 1960 : » Să se continue

trimiterea de cărți de cult ortodoxe la toate bisericile revenite pentru a fi înlocuite cele vechi și pentru ca astfel strana să-și aducă contribuția ei la întărirea actului unificării. Pe cât se va putea se va face arondarea parohiilor amestecând credincioșii și evitându-se ca preoții ortodocși să nu păstorească numai peste credincioși vechi ortodocși și nici preoții reveniți numai peste cei reveniți, pentru că astfel se îngreunează desăvârșirea unificării bisericești. Ierarhii și organele eparhiale de conducere din Ardeal sunt rugați să vegheze neconținut la aplicarea întocmai a rânduielii slujbelor ortodoxe și a dispozițiilor Sfântului Sinod urmărind de aproape consolidarea actului unificării Bisericii Ortodoxe din 1948. În dorința de a duce la îndeplinire hotărârile de mai sus ale Sfântului Sinod dispunem : 1. P.C. părinți protopopi vor purta de grijă ca la nici una din bisericile revenite să nu se mai slujească din liturghiile și molitfelnicele tipărite la Blaj. Exemplarele existente încă le vor ridica și le vor înainta consiliului nostru arhiepiscopesc cu raport scris până la 31 martie. Pe de altă parte vor fi ridicate liturghiile și molitfelnice tipărite la București de la parohiile unde se afla mai multe exemplare pentru a se putea da în parohiile care nu au (...) 2. Arondarea parohiilor unde sunt mai multe, geografic după străzi, este foarte binevenită și servește mult la încheierea unificării bisericești. Acolo unde preoții au dat dovadă de înțelegere arondarea s-a făcut în acest fel și rezultatele obținute sunt foarte bune. Cităm ca exemple Sibiu, Făgăraș, Mediaș, Brașov, Sebeș, Sighișoara. Lasă de dorit situația sub raportul arondării în Dumbrăveni, Luduș, Alba Iulia, Teiuș unde așteptăm îndreptarea urgentă a situației. Unii preoți, chiar vechi ortodocși, având de păstorit în parohii revenite în loc de a lucra susținut și conștient la opera de unificare și consolidare, fac dimpotrivă, o destramă. Exemplu rău în această privință cităm pe preotul Ifrim Bordea din Hodac II din protopopiatul Reghin. A lucrat în așa fel încât deosebirea între ei și noi a ajuns mai pronunțată decât înainte de 1948. Tendințe de acest fel mai manifestă și alți preoți de dragul de a fi agreeți (...) 3. Generația de preoți care au văzut cu ochii unificarea religioasă și întregirea bisericii noastre din Ardeal trebuie să fie mândri de aceasta și să căutăm să lucrăm în așa fel ca s-o ducem înainte până la desăvârșita consolidare a ei. Deosebirea dintre noi și voi trebuie să dispară. La aceasta trebuie să lucrăm zi cu zi cu râvnă, cu înțelegere, cu dragoste ca fii buni ai Sfintei Biserici și ca cetățeni cinstiți ai scumpei noastre patrii. Noi trebuie să fim conștienți cu toții că împlinirea mărețului act de unificare a Bisericii din Ardeal s-a putut realiza numai în climatul de libertate care ni s-a creat de regimul nostru democrat popular. Lucrând cu râvnă la consolidarea actului de unificare bisericească dăm bună mărturie de recunoștință față de conducătorii R.P.R., ne îndeplinim o sarcină patriotică și luptăm activ pentru

pace »⁵⁶. Se pare că rândurile patetice ale lui Traian Belaşcu și mai ales argumentările acestuia n-au produs efectul scontat astfel că departamentul cultelor intervine la 15 octombrie 1965 reluând în stil birocratic, misiunile pe care clerul întârziase să și le asume în 1961 : «Tovarășii inspectorii principali vor trasa sarcina strict confidențială și personală împuterniciților regionali ca cu ocazia deplasării lor în cuprinsul regiunii să viziteze regiunile revenite pentru a stabili următoarele : 1. Dacă în biserici se păstrează însemne greco-catolice (statuete, icoane specifice catolice, steaguri, vase cu apă la intrarea în biserică, scaunul de spovadă, drumul crucii etc.) 2. Dacă se folosesc în continuare cărți de ritual greco-catolic, care anume și dacă există cărțile respective de ritual ortodox nefolosite. 3. Dacă preoții în activitatea lor folosesc practici specific greco-catolice (rozarii, novene, mariane etc.) 4. Împuterniciții regionali vor ține cont de această sarcină în întocmirea planurilor de muncă fără a trece însă sarcina în plan și vor raporta lunar constatările făcute la aceste biserici, informările fiind scrise fie de mână fie de mașină de ei personal și expediate confidențial personal pe adresa tovarășului director Ion Rodeanu »⁵⁷.

În condițiile în care unificarea confesională înregistra unele eșecuri după mulți ani de la realizarea ei festivă, este evident că departamentul cultelor și ierarhia ortodoxă depuneau eforturi pentru atragerea acelor personalități din rezistența care puteau relansa dinamica ralierei. Convertirea la ortodoxie a grupului de preoți nereveniți condus de preotul Vasile Aștileanu^{15bis} - care a devenit consilier patriarhal - în 1958 era unul din succesele de palmares obținute după 1948. Simbolic convertirea la ortodoxie a lui Vasile Aștileanu (în octombrie 1948 era preot la Cluj) și a companionilor săi s-a consumat la Alba Iulia la 21 octombrie 1958. Despre acest subiect, Traian Chilian, împuternicitul regiunii Baia Mare informa: » Revenirea la ortodoxie a grupului de preoți greco-catolici a produs o impresie bună în rândul preoților reveniți și în special revenirea preotului Vasile Aștileanu . Odată cu vizitele făcute de preotul Aștileanu în regiunea noastră, o serie de preoți nereveniți au căutat să-l întâlnească, să stea de vorba cu el, cum sunt preot Pop Emanoil din Satu Mare, Chindriș Alexandru tot din Satu Mare și alții. Preoții nereveniți se interesează de scrisoarea adresată de preotul Aștileanu episcopului Iuliu Hossu și se observă o frământare în rândurile lor. Astfel preotul nerevenit Pinteș Emil din Baia Mare a cerut parohie și este numit în parohia Carașeu, raionul Satu Mare⁵⁸. «Ralierea lui Aștileanu la ortodoxie a avut și unele urmări dramatice asupra rezistenței românilor greco-catolici după cum reiese dintr-un raport din 12 februarie 1959 : » In ce privește urmările festivității de la Alba Iulia din 21 octombrie 1958, trebuie să arătăm faptul că aceste festivități prin trecerea

grupului de preoți foști greco-catolici în frunte cu Vasile Aștileanu la B.O.R. au produs la majoritatea clerului ortodox vechi și revenit o deosebită satisfacție și încredere în durabilitatea actului unificării, precum și în deosebita înțelegere a regimului nostru democrat-popular față de cei care deși mai târziu, totuși au înțeles necesitatea revenirii la biserica ortodoxă. Unii dintre cei nereveniți însă au căutat ca prin acțiuni dușmănoase să umbrească ecoul favorabil determinat de revenirea grupului de la 21 octombrie și au trecut la intensificarea agitației împotriva revenirii. Aceasta a determinat ridicarea celor mai recalitrânți. Astfel încă în luna octombrie a fost ridicat fostul preot greco-catolic Nicolae Armeanu din satul Pricaz, comuna Turdaș, raionul Orăștie. În luna noiembrie au fost ridicați foștii preoți greco-catolici Ioan Otoiu din Cetea, comuna Benic, raionul Alba și Dumitru Cristea din Gurabarza, comuna Criscior, raionul Brad, iar recent a fost ridicat fostul preot greco-catolic Simion Crișan din comuna Beldiu, raionul Alba. Acesta din urmă a fost ridicat la Cluj »⁵⁹. Efectul de balon de oxigen asupra procesului unificării a fost însă în parte obținut de autorități, mai ales în ce privește abandonarea pozițiilor de rezistență ireductibilă de către unii dintre intelectualii greco-catolici din mediul urban : «Din contactele avute cu organele locale de stat și cu protopopii cultului ortodox, la fel cu diferiți preoți cu ocazia conferințelor de orientare, se constată că în ultimul timp nu s-au ivit manifestări sau frământări nici în sânul preoților și nici în sânul credincioșilor în problema unificării, iar revenirea la ortodoxie a unui grup de preoți în frunte cu Vasile Aștileanu a fost comentată de către preoți în mod favorabil. În același timp activitatea preoților nereveniți s-a mai limitat prin dezorientarea acestora iar o parte din credincioșii intelectuali care frecventau bisericile romano-catolice, au început să frecventeze bisericile ortodoxe. Menționez că cu ocazia discuțiilor purtate cu diferiți preoți asupra problemelor unificării, aceștia au arătat că la majoritatea parohiilor revenite serviciile religioase se mai țin din biblii cu rit greco-catolic fapt care îngreunează consolidarea unificării»⁶⁰. Un alt caz îl constituie Gheorghe Marina, fost egumen al mănăstirii greco-catolice de la Bixad, compozitor de muzică bisericească. Tentativele pentru atragerea acestei personalități greco-catolice la ortodoxie potrivit raportului din 28 noiembrie 1959 redactat de agramatul împuternicit raional Ioan Cenan, par să fi eșuat : «Pentru atingerea acestui scop, atât protopopul Pop Carol cit și preotul Sava Cornel secretarul protopopiatului, cât și consilierul Vasile Pop de la eparhia ortodoxă Oradea au stat de vorbă în mai multe rânduri cu susnumitul Marina Gheorghe și l-au determinat ca să accepte o funcțiune în rândul clericilor ortodocși. Menționez că la o discuție de acest fel a participat și subsemnatul și când fostul egumen Marina Gheorghe a

declarat că se va prezenta la episcopia ortodoxă Oradea. După informările pe care le am, susnumitul s-a și prezentat la episcopia ortodoxă Oradea, unde i-a făcut o vizită episcopului ortodox și au discutat împreună mult timp, însă dacă atunci când s-a prezentat a fost hotărât ca să primească o atribuțiune în rândul clericilor ortodocși, la înapoiere să constat că s-a răzgândit întrucât acum motivează cu diferite motive, că este bolnav, că suferă cu stomacul și alte motive pe care le invocă. După câte știu, susnumitul prezentându-se la eparhie, așa după cum a declarat, a fost ținut circa 2 ore în biroul secretarului, înainte de a fi introdus la episcop, apoi că prezentarea susnumitului acolo, spune susnumitul, a produs o oarecare teamă și frică în rândul consilierilor, deoarece își puneau întrebarea că în locul cui va veni susnumitul. Episcopul l-a primit foarte bine, însă l-a luat prea repede prin faptul că l-a considerat că de acum a și intrat în rândurile clerului ortodox, ori la aceasta susnumitul i-ar fi spus episcopului că el s-a prezentat deocamdată numai într-o vizită de curtoazie și pentru a-i mulțumi pentru almanahul pe care i l-a trimis. Din discuțiile preoților care au discutat cu susnumitul, am constatat că ar accepta un serviciu de bibliotecar, dirijor de cor sau alte funcțiuni însă fără a-și lua vreun angajament. Aceasta numai pentru a-și putea aranja situația pentru pensie. Față de faptul că numitul este bine pregătit în muzică religioasă, având și compoziții proprii de pe timpul cât a fost la Bicsad, cred că dacă i s-ar oferi o catedră de muzică la seminarul de cântăreți sau chiar la Teologie, susnumitul nu ar refuza. Atragerea susnumitului în rândul clericilor ortodocși ar contribui foarte mult la întărirea unificării B.O.R., cunoscând că se bucură de mare popularitate în rândul credincioșilor foști greco-catolici din jurul Bicsadului »⁶¹.

Strategia unificării confesionale, în care alternau metode punitivă cu cele conșesive care lăsa să se întrevadă un fragil climat de toleranță, care în cele din urmă s-a instaurat după 1964, nu a dus la anihilarea totală a Bisericii Române Unite, cu toate că s-a obținut anemiarea acesteia. După două decenii de la actul din octombrie 1948 edificatoare este scrisoarea adresată de Emilian Birdaș departamentului cultelor la 15 mai 1968, care poate figura ca o recunoaștere indirectă a eșecului politicii unui regim în care coerciția și promovarea falsului istoric erau principii esențiale : « În ultimul timp se zvonește tot mai mult, de către unii cetățeni, că se restabilește situația bisericii greco-catolice dinainte de 1948. Așa bunăoară un grup de maici din Alba Iulia, nerevenite, și-a manifestat părerea față de salariatul nostru J.P. că în curând se va reveni la forma veche a bisericii greco-catolice și vor reintra și ele în cinul monahal. În zilele trecute un grup de excursioniști, vizitând Catedrala Reîntregirii și dându-li se explicații de către salariatul nostru J.P., în fața celor 4 plăci comemorative privind unirea

lui Mihai Viteazul, tipărirea Noului Testament de la 1648, mucenicia lui Horia, Cloșca și Crișan și Reîntregirea, când s-a vorbit despre reîntregire, un profesor a oprit pe cel care explica, spunând că această dată istorică nu-i interesează (...) Un alt caz este cel întâmplat la biserica Lumea Nouă din Alba Iulia unde s-a petrecut așa zisa minune din 1964, unde funcționează ca paroh preotul Cioară Ioan. Cîntărețul Ciulea Ion a cîntat într-una din duminici axionul « Ingerul a strigat » cum este rînduiala tradițională ortodoxă iar preotul a fost nemulțumit. În a doua duminică cîntărețul a vrut să-l cânte din nou și a cerut voie. Preotul i-a îngăduit însă i-a precizat « să-l cânti așa cum l-am învățat la Blaj ». Menționăm că unii preoți reveniți nu voiesc să renunțe faptic la unele practici ale Blajului neconforme cu tradiția strămoșească, iar pe majoritatea preoților reveniți în mod sincer și ortodocși de frunte îi dușmănesc, îi discreditează pe ascuns iar acolo unde aceste maniere nu dau rezultate se dedau la atacuri de-a dreptul grosolane și lipsite de orice scrupul și în cel mai fericit caz se mărginesc a-i caracteriza și populariza ca agitatori în problema reîntregirii (noua formulă pentru unificarea religioasă -n.n.) sau dușmani ai celor reveniți. Se impune serios o verificare a vârfurilor administrative revenite, care s-au compromis în administrație, prin comportare, prin incapacitatea de a conduce, prin lipsa de activitate în acțiunea de consolidare a Reîntregirii, fapt care dăunează unității neamului. Menținerea în funcții și susținerea lor sub diferite pretexte precum și părtinirea acestor elemente slabe și necorespunzătoare, pe de o parte încurajează pe cei slabi, pe cei de rea credință ; iar pe de alta parte descurajează pe toți aceia care militează sincer și susținut în problema reîntregirii și astfel și într-un caz și în altul se dăunează ideii de unitate ortodoxă și națională (marea dogmă a epocii de relativă destindere în relațiile dintre stat și biserică - n.n.). Situația aceasta este privită de către unii ca prea tolerantă. În fața acestei situații considerăm că este necesar să fie apreciată și susținută strădania ortodocșilor obiectivi care duc munca de apărare a legii strămoșești, a Ortodoxiei și susțin prin aceasta unitatea neamului românesc împotriva celor ce asculta glasul străinilor, cum sunt unii sectari și aceia care zvonesc reînvierea bisericii greco-catolice »⁶².

Aceste investigații arhivistice dau, datorită tipului însuși de arhive consultate, o imagine parțială asupra Bisericii Române Unite în perioada ilegalizării sale. Deși o analiză cuprinzătoare va trebui să facă apel și la alte tipuri de arhive, totuși se poate degaja o tematică de cercetare, fie ea dominată de viziunea administrativă a autorităților. Sursele citate permit surprinderea rezistenței multiforme a românilor greco-catolici în fața unei agresiuni fără precedent în istoria religioasă a României, de la gestul unui simplu fidel unit cu relevanță locală până la vasta mișcare petiționară din

1956 (vezi mai jos). De asemenea considerăm că există numeroase probe care indică dificultățile Bisericii Ortodoxe Române de a gestiona un fenomen - unificarea religioasă - care s-a născut în violență și opresiune. Autoritățile comuniste au fost suficient de abile pentru a transfera o parte din responsabilitatea desființării Bisericii Române Unite în contul ortodoxiei românești, fapt care a creat resentimente durabile în rândul greco-catolicilor față de Biserica Ortodoxă Română. Desigur acest conflict religios trebuie plasat în contextul mai larg al relațiilor dintre Statul-Partid și Biserică, temă care rămâne un deziderat pentru istoriografia națională.

NOTE

* Vezi recenta apariție Silvestru Augustin Prunduș, Clemente Plăianu, *Cei 12 episcopi martiri ai Bisericii Române Unite cu Roma*, Cluj, 1999

¹ Ovidiu Bozgan, *Diplomația franceză despre lichidarea Bisericii Române Unite*, în vol. *Țimpul istoriei. Memorie și patrimoniu* (volum îngrijit de Miron Ciho, Vlad Nistor și Daniela Zaharia), București, 1998, pp. 392-423

² Abia în mai 1951 autoritățile au luat măsuri pentru colectarea proceselor verbale încheiate în momentul suprimării Bisericii Române Unite cum rezultă din următoarea circulară: » În anul 1948 cu ocazia reîntregirii Bisericii Ortodoxe Române, în fiecare parohie fostă greco-catolică s-au încheiat procese verbale în care credincioșii respectivi au consemnat revenirea lor la ortodoxie. Aceste procese verbale, semnate de toți (sic) credincioșii fostului cult, în frunte cu preoții acolo unde aceștia au revenit, au fost depuse la fostele primării ale comunelor respective. Tovarășilor împuterniciți li se dă sarcina urgentă de a strânge toate aceste procese verbale din regiunea lor și a le preda episcopiiilor respective. Pentru aceasta vor lua contact cu sfaturile regionale și le vor ruga ca să dea dispoziții ca toate procesele verbale, de care e vorba, să fie strânse la regiuni. De la regiuni tovarășii împuterniciți le vor ridica pe bază de acte scrise, în care se va consemna fiecare proces verbal primit. Se va explica tovarășilor de la Sfaturile regionale că această măsură are încuviințarea forurilor lor superioare. Pe baza proceselor verbale primite, fiecare tovarăș împuternicit va alcătui o situație precisă, din care să se vadă exact, dacă lipsesc sau nu unele procese verbale. În vederea acestui lucru se vor alcătui pe raioane tabele cu toate satele (sau comunele) în care au existat parohii foste greco-catolice, menționându-se în dreptul fiecăreia dacă s-a primit sau nu procesul verbal. Pentru alcătuirea exactă a acestor tabele, vor putea fi folosiți protopopii ortodocși raionali. Aceste tabele se vor înainta ministerului cultelor. Pentru toate cazurile în care procesele verbale nu se vor găsi, să se ia măsuri prin organele sfaturilor raionale și regionale, ca să se facă cercetări atente, fie pentru a fi găsite, fie pentru a se afla cum au dispărut. Despre aceste măsuri și despre rezultatele lor se va raporta detaliat ministerului, care de la caz la caz va da instrucțiuni pentru ce va fi de făcut. Toate aceste procese verbale ce vor fi luate în primire de tovarășii împuterniciți vor fi predate episcopiiilor în raza cărora intră regiunile respective. Procesele verbale vor fi semnate de primire de episcop și secretar. Un exemplar din fiecare proces verbal se va înainta ministerului, iar altul va rămâne la episcopii. De întreaga această operațiune se va păstra toată discreția, de către toți câți vor colabora la îndeplinirea ei (atrăgându-li-se atenția în acest sens) ». *Arhiva Departamentului Cultelor* (în continuare A.D.C.), Problema 80/1951, vol. nr. 10, f. 2

^{2 bis} *ibidem.*, Problema 80/1954, vol. nr. 1, f 81-82

³ *ibidem.*, Problema 80/1951, vol. nr. 10, f. 108-110

⁴ *ibidem.*, Problema 80 / 1949, vol. nr. 10, f. 3-6

⁵ Onisifor Ghibu, *Pagini de jurnal (1935-1963)*, București, 1996, p. 130

⁶ *ibidem.*, p. 180

⁷ A.D.C., Problema 80 / 1954, vol. nr. 1, f. 56-57

⁸ Ovidiu Bozgan, *România versus Vatican. Persecuția Bisericii catolice din România comunistă în lumina documentelor diplomatice franceze*, București, 2000.

⁹ Regimul comunist de la București prin decretul din 25 septembrie 1957 autorizase avortul, cu întârziere față de sovietici care liberalizaseră această practică din 1955. La 18 octombrie 1957 Pierre Francfort, ministrul Franței la București, comentând acest decret, transmitea superiorilor săi : « J'ignore quel est le point de vue de L'Eglise Orthodoxe. Etant donné sa complaisance envers le régime, je doute d'ailleurs qu'elle ose s'élever contre le nouveau décret ». *Archives du Ministère des Affaires Etrangères*, Z.Europe 1944-1960, Roumanie 139

¹⁰ Zenovie Păclișanu a fost arestat în vara anului 1958 și a murit datorită condițiilor de detenție în noiembrie același an. vezi Alexandru Rațiu, *Persecuția Bisericii Române Unite*, Oradea, 1994, p. 140. După Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, 1996, pp. 327-328, Z.Păclișanu ar fi murit în 1957.

¹¹ A.D.C., Problema 86 / 1959, vol. nr. 2/2, f. 38-40

¹² *ibidem.*, f. 15

¹³ *ibidem.*, f. 12

¹⁴ *ibidem.*, f. 10

¹⁵ *ibidem.*, Problema 86 / 1959, vol. nr. 13/ 1, f. 7

¹⁶ *ibidem.*, vol. nr. 13 / 2, f. 78. Același fapt este semnalat și la hramul bisericii Calvaria din Satu Mare din 8 iunie 1959 când au participat aproximativ 5000 de credincioși între care foști greco-catolici. Mai mult « În timpul slujbei religioase a participat și preotul nerevenit Mihai Sabău din Satu Mare care după cât am observat, acesta în timpul slujbei religioase a spovedit deoarece după slujba religioasă avea la el o servietă în care era reverenda. A fost invitat la masă și a luat masa cu prim-protopopul Ludovic Czumbel. Menționez că tot timpul drumului cât și după aceea s-au întreținut împreună « *ibidem.*, f. 30

¹⁷ *ibidem.*, Problema 80/ 1951, vol. nr. 10, f. 6-73.

¹⁸ *ibidem.*, Problema 80 / 1961, vol. nr. 10, f. 22

¹⁹ *ibidem.*, Problema 80 / 1959, vol. nr. 10 ; f. 142. Situația avea în vedere protopopiatele ortodoxe Aiud, Beclean, Bistrița, Cîmpeni, Cluj, Dej, Gherla, Huedin, Jibou, Luduș, Năsăud, Sărmaș, Turda, Zalău. La aceeași dată erau inventariați 188 preoți nereveniți din care erau arestați următorii : Andrei Pop, Ieronim Șuşman, Ioan Coman, Ion Păltineanu, Liviu Oprea, Iosif Bal, Alexandru Bochiș, Vasile Fărcaș, Izidor Jurcă, Vasile Chindriș, Leon Man și Traian Pop.

²⁰ *ibidem.*, f. 322

²¹ *ibidem.*, Problema 80 / 1963, vol. nr. 10, f. 241-242. În altă parte (f. 16) se considera că la 21 octombrie 1948 existau în regiunea Oradea 119874 greco-catolici grupați în 132 parohii și 35 de filii.

²² *ibidem.*, Problema 80/1959, vol. nr. 10, f. 141

²³ *ibidem.*, Problema 80 / 1954, vol. nr. 10, f. 403-404

²⁴ *ibidem.*, f. 295-301. Într-un alt document din 12 mai 1951 despre situația din episcopia Oradea figurau următorii preoți greco-catolici arestați : Eugen Foișor, Alexandru Rațiu, Alexandru Mureșan, Coriolan Tămăian cu domiciliu obligatoriu, Ilie Borz din Drighiu, Ion Morna din Valcăul de Jos, Nicoale Mare de la episcopia unită de Maramureș, Vasile

- Gavriș din Homorodul de Sus, Grigore Rișiu din Săpînța și Ioan Gorzu din Valea Porcului. *ibidem*, Problema 80/1951, vol. nr. 10, f. 74-81
- ²⁵ *ibidem*, Problema 80/1954, vol. nr. 10, f. 303
- ²⁶ *ibidem*, f. 304
- ²⁷ *ibidem*, f. 314
- ²⁸ *ibidem*, f. 316
- ²⁹ *ibidem*, f. 323
- ³⁰ *ibidem*, f. 314
- ³¹ *ibidem*., Problema 80/1959, vol. nr. 10, f. 32
- ³² *ibidem*, Problema 86 / 1959, vol. nr. 13/4, f. 8
- ³³ *ibidem*, Problema 80/1959, vol. nr. 10, f. 87-88
- ³⁴ *ibidem*, f. 114
- ³⁵ *ibidem*., Problema 80/1961, vol. nr. 10, f. 1-2, Raport din 5 mai 1961. În 1961 existau în raionul Reghin 32 de preoți nereveniți din care 4 erau condamnați. Se remarcă și efectuarea de servicii de cult clandestine.
- ³⁶ *ibidem*, f. 23-24
- ³⁷ *ibidem*, f. 29
- ³⁸ *ibidem*, f. 16. O altă informație « exotică » privea uniția la Constanța unde în 1948 era o singură biserică greco-catolică care a revenit ortodocșilor iar preotul Nicolae Șandru a plecat în Transilvania de unde categoric era originar.
- ³⁹ *ibidem*, Problema 86/1959, vol. nr. 13/1, f.3
- ⁴⁰ *ibidem*, f. 2
- ⁴¹ *ibidem*, f. 1
- ⁴² *ibidem*, Problema 80/ 1964, vol. nr. 1, f. 20-21
- ⁴³ *ibidem*, Problema 80/1959, vol. nr. 10, f. 5
- ⁴⁴ *ibidem*, f. 75
- ⁴⁵ *ibidem*, f. 76
- ⁴⁶ *ibidem*, f. 110-111
- ⁴⁷ *ibidem*, f. 112. În octombrie 1959 Tribunalul militar din Cluj îi condamna pe Alexandru Sabău la 5 ani iar pe ceilalți trei preoți inculpați la câte 4 ani.
- ⁴⁸ De fapt existau semnale că fuziunea dintre cele confesiuni era formală încă înainte de agitațiile greco-catolice din 1956. Cităm în acest sens un realist raport al împuternicitului Ion Coban privind situația unificării în raionul Reghin, datat 31 ianuarie 1955. Raionul cuprindea 39 de parohii pur greco-catolice, 5 parohii mixte, 44 preoți greco-catolici din care doar 18 au trecut la ortodoxie dar și din aceștia 6 au retractat. «Se observă o vădită rezistență în centrul parohial Teleac, unde 21 de familii de credincioși depun o rezistență îndârjită. Motivul este că fostul protopop al raionului Reghin, preotul greco-catolic Alexandru Todea actualmente deținut, este originar din aceea comună, unde credincioșii îndemnați de rudele numeroase ale acestuia, depun rezistență declarându-l martir. Pe de altă parte preotul vecin romano-catolic din Simbriași, Gaspar Socodi se amestecă și întreține legături cu credincioșii greco-catolici cărora le face diferite servicii religioase. Grupul de credincioși din satul Băița alcătuit din circa 30 de familii depun și ei rezistență datorită faptului că fostul lor preot greco-catolic Giurgiu care a stat ascuns față de organele de stat, mai mult în acel sat, i-a îndemnat la rezistență. Pe de alta parte câteva călugărițe foste greco-catolice originare din acel sat, au căutat să influențeze pe credincioși ca să defăimeze religia ortodoxă (...) Grupul din comuna Lunca format din circa 10 familii se mențin pe poziții de rezistență datorită faptului că fostul lor preot Virgil Brățfăleanu i-a îndemnat la nesupunere. Pe de altă parte actualul preot Usec Vasile de proveniență creștin-ortodoxă, lipsit complet de tact pastoral, caută cu forța să introducă reguli pure ortodoxe în parohie sa față de cântăreți și enoriași (...) Grupul de

rezistență din orașul Reghin se datorește faptului că fostul protopop Alexandru Todea a condus o propagandă deșănțată împotriva unificării prin influența unor femei credincioase dintre care trei sunt deținute. Ceea ce este mai grav este amestecul preoților romano-catolici din Reghin, de exemplu preotul Bela Sirma, care săvârșesc servicii religioase pentru credincioșii greco-catolici și totodată îi influențează pe aceștia ca să nu calce în biserica ortodoxă considerând-o spurcată (...) Toate aceste greutăți au fost aduse la cunoștință de către protopop la Arhiepiscopia Sibiului la timpul respectiv. Totodată a fost sesizat și împuternicitul regional, Arhiepiscopia în repetate rânduri a dat îndrumări prin protopop în sensul ca preoții să fie supuși și să se poarte cu blândețe și tact pastoral cu foștii credincioși greco-catolici (...) Ținem să arătăm că părerea protopopului și a câtorva preoți atașați este că conducerea Bisericii Ortodoxe ar trebui ca în aceste centre să nu mai trimită deservenți mutați disciplinar și care nu au nici un interes de a consolida această unificare (...) Sabotarea consolidării unificării provine din mai multe părți și anume : a. De la preoții greco-catolici nereveniți care unii din ei stau în parohiile respective unde au fost preoți și fac agitație împotriva unificării, iar alții sunt plasați în diferite munci de stat, dar totuși unii din aceștia mai au legături cu elemente dușmănoase unificării. b. De la preoții foști greco-catolici trecuți la ortodoxie și apoi demisionați și plasați în diferite munci. c. De la preoții ortodocși lipsiți de tact pastoral și cu diferite vicii care dăunează actului unificării. d. De la preoții romano-catolici care în mod special se amestecă în treburile religioase ale bisericii ortodoxe ». *ibidem*, Problema 80/1954, vol. nr. 10, f. 408-410

⁴⁹ Există puține exemple care să ilustreze această din urmă categorie. Astfel preoții Octavian Aldea din Coroești, Iosif Celante din Oradea, Ioan Lădan din Iaz, Dumitru Niculăeș din București și Francisc Simion din Drăgești funcționau ca preoți romano-catolici în Moldova și la Buzău. *ibidem*, Problema 80/1964, vol. nr. 1, f. 8

⁵⁰ *ibidem*, Problema 80/1951, vol. nr. 10, f. 1. O altă defecțiune este semnalată în cazul lui Ilie Vetișan « unul din cei 38 », paroh la Marca. Acesta devenise în optica funcționarilor ministerului cultelor un dușman înfocat al unificării. « Explică aceasta prin aceea că la unificare i s-a promis promovarea și nu a fost promovat ». Se știa că în 1953 fiul său a fost condamnat la 10 ani pentru activitate subversivă. Populația din parohia respectivă era în rezistența greco-catolică și se menționa că în comună mișcarea legionară fusese foarte puternică. Totuși alăturarea dintre legionarism și Biserica Română Unită este arbitrară, mișcarea legionară fiind mult mai bine reprezentată în clerul ortodox. *ibidem*, Problema 80/1954, vol. nr. 10, f. 344

⁵¹ Teofil Herineanu este unul dintre cei 2 clerici greco-catolici care au ocupat o funcție importantă în ierarhia ortodoxă. S-a născut în 1909 și și-a făcut studiile universitare la Academia teologică greco-catolică de la Cluj și la Institutul Catolic de la Paris în anii 1928-1932. În octombrie 1948 era paroh la Panticu și a fost printre preoții reveniți din primul moment. Numirea sa ca episcop de Roman și Huși în iunie 1949 pare surprinzătoare cu atât mai mult cu cât Herineanu nu a făcut parte din grupul celor 38 care au apostaziat la Cluj la 1 octombrie 1948 și nu s-a evidențiat în perioada în care a fost desființată Biserica Română Unită. Simpla invocare a meritelor sale este neconvingătoare. În 1957 a devenit episcop al Eparhiei Vadului, Feleacului și Clujului ridicat în 1973 la demnitatea de arhiepiscop. Decedează în funcție la 3 noiembrie 1992. În panegiricul , cu accente polemice, semnat de Ioan Bizău în revista « Renașterea », an VIII(1997), nr 11(95) se accentuează protecția pe care a oferit-o ierarhul lui Augustin Silviu Prunduș, angajat ca bibliotecar la centrul eparhial. vezi și Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 196-197

⁵² Personalitatea lui Emil Iuga este cel puțin controversată. În calitate de canonic capitular al diocezei unite de Cluj-Gherla a purtat tratative în vara anului 1948 cu

patriarhul Iustinian în vederea desființării Bisericii Române Unite în schimbul primirii unui scaun mitropolitan la Cluj. Iustinian însă a refuzat așa cum va refuza și mai târziu, necedînd orgoliilor lui Iuga. Aceste trece la ortodoxie în 1963 și va primi o parohie la București unde va muri în 1975. Despre această indiscutabilă dramă morală vezi comentariul intransigent la Augustin Silviu Prunduș, Clemente Plăianu, *Catolicism și ortodoxie românească. Scurt istoric al Bisericii Române Unite*, Cluj, 1994, p. 141

⁵³ *A.D.C.*, Problema 80/1963, vol. nr. 10, f. 10-12

⁵⁴ *ibidem*, f. 288

⁵⁵ *ibidem*, Problema 80/1968, vol. nr. 1, f. 2

⁵⁶ *ibidem* ; Problema 80/1961, vol. nr. 1 f. 1-2

⁵⁷ *ibidem*, Problema 80/1965, vol. nr. 1, f. 37

⁵⁷ ^{bis} Spre deosebire de Teofil Herineanu, un preot celib puțin cunoscut în cadrul clerului greco-catolic, Vasile Aștileanu se bucura de o notorietate solidă și trecerea sa la Biserica Ortodoxă Română a produs un șoc în rezistența unită . Biografia lui Aștileanu este mult mai accidentată decât cea a lui Herineanu. S-a născut la 14 martie 1914 la Cluj unde între 1926-1933 și-a făcut liceul iar în 1934 își începe studiile teologice la Academia greco-catolică. Anul următor pleacă la Roma unde își continuă studiile la colegiul « De propaganda Fide ». La Roma obține în 1942 titlul de doctor în teologie. Întors în țară în același an devine secretar episcopal la Cluj (episcop Iuliu Hossu), director al cancelariei episcopale, preot misionar eparhial, spiritual al studenților de la Academia greco-catolică de la Cluj etc. Paralel va fi preot paroh la Cluj între 1943-1948 și profesor de religie la diverse școli. În anii 1947-1948 se pregătea pentru intrarea în monahism pe seama mănăstirii Bixad dar suprimarea Bisericii Române Unite a întrerupt acest proiect. În momentul interzicerii B.R.U. s-a plasat pe poziții de rezistență fiind chiar investit ca vicar al episcopiei greco-catolice de Cluj, cu misiunea de a reorganiza cultul în clandestinitate. Nu știm în ce măsură a militat în acest sens , sigur este că în august 1949 trece fraudulos frontiera cu Iugoslavia, predat de autoritățile titiste celor românești după două luni în pofida stării de cvasi-beligeranță dintre cele 2 state. Nu pare să fi fost condamnat și îl regăsim în funcții subalterne: bibliotecar la un spital din București în 1950 sau strungar la Combinatul siderurgic de la Reșița în 1951-1952. În această perioadă activitatea sa în rezistența greco-catolică pare să se revigoreze fapt care explică arestarea și deținerea lui între 1952-1955. Amnistiat cu decretul 421 din 5 octombrie 1955, va funcționa ca preot ajutor la parohii romano-catolice din Moldova în cursul anului 1957 și în 1958 lucrează ca traducător la Editura Științifică. În fine la 21 octombrie 1958 trece la ortodoxie împreună cu alți 16 preoți greco-catolici până atunci refractari. Recompensa a constat în numirea lui ca inspector patriarhal (recunoscut de Departamentul Cultelor la 1 noiembrie 1958) și ca preot suplinitor la parohia Popa Tatu (recunoscut de Departamentul Cultelor la 9 decembrie 1958). La 3 septembrie 1962 este numit vicar-arhiepiscop al Patriarhiei iar în ședința Sfântului Sinod din 15-16 decembrie 1968 este ales episcop-vicar al Mitropoliei Ardealului. Apogeul carierei lui Aștileanu este atins în 1973 când este ales episcop de Arad, demnitate deținută până la moartea sa survenită în 1984. Personalitate controversată, Aștileanu a avut bune relații cu Departamentul Cultelor, mai cu seamă cu cel mai longeviv titular al acestuia Dumitru Dogaru , dar a fost la originea unor tensiuni în cadrul ierarhiei ortodoxe și clerului din eparhia Aradului . *A.D.C. Dosar Vasile Aștileanu* ; pentru o schiță biografică aseptizată vezi Gheorghe Lițiu, *Istoria eparhiei Aradului*, în *Episcopia Aradului. Istorie, viață culturală, monumente de artă*, Arad, 1989, p. 76-77.

⁵⁸ *ibidem*, Problema 80/1959, vol. nr. 10, f. 27

⁵⁹ *ibidem*, f. 18

⁶⁰ *ibidem.*, Problema 86/1959, vol. nr. 13/4, f. 9, Raport din 26 martie 1959. Autoritățile acordau sistematic atenție clericilor care aderau la ortodoxie și care puteau antrena ralierea organică a credincioșilor « nereveniți » sau superficial « reveniți », pe fundalul descurajării și dezorientării. Astfel între 1957 - 1959 în regiunea Cluj au fost atrași la ortodoxie 23 de preoți greco-catolici care au fost integrați în diverse parohii din zonă. *ibidem*, Problema 86/1959, vol. nr. 13/4, f. 5.

⁶¹ *ibidem*, Problema 80/1959, vol. nr. 10, f. 137

⁶² *ibidem*, Problema 80/1968, vol. nr. 10, f. 9. Emilian Birdaș era în momentul redactării scrisorii conducător al catedralei Reîntregirii din Alba Iulia (1963-1973). Mai târziu, în 1975, a fost ales episcop al recent înființatei episcopii de Alba Iulia pe care o părăsește în ianuarie 1990 datorită revoluției din decembrie 1989. În 1994 este numit episcop al noii episcopii ortodoxe de Caransebeș. Moare în aprilie 1996. vezi Vera Maria Neagu, *Teologi și ierarhi. Biserica Ortodoxă Română*, București, 1997, pp. 36-37

Mișcarea petiționară greco-catolică din 1956

Ovidiu BOZGAN

Decretul prezidial 358 din 1 decembrie 1948 proclama formal desființarea Bisericii Române Unite (în continuare B.R.U.) și confiscarea patrimoniului acesteia. Documentul consacra juridic actul de deces al uniției românești după o serie de agresiuni și manevre care au culminat în luna octombrie 1948 cu așa-zisa revenire a uniților la Biserica Ortodoxă Română (în continuare B.O.R.). Modul în care s-a realizat, ceea ce discursul oficial definea unificarea religioasă era de la bun început viciat de metodele utilizate și circumstanțele momentului. Logica războiului rece care conducea la eliminarea prezenței occidentale din România, logica luptei de clasă care prezenta distorsionat confesiunea greco-catolică drept apanajul grupurilor sociale dominante, intervenția masivă a autorităților statului și folosirea terorii instituționalizate sunt tot atâtea handicapuri care au viciat absorbția B.R.U. de către confesiunea dominantă. Dar probabil principalul punct vulnerabil al « unificării religioase » a românilor îl reprezintă respingerea de către B.O.R. a pluralismului creștin, într-o epocă în care afirmarea și garantarea drepturilor individuale și colective făceau progrese spectaculoase. Inchiderea voluntară într-o schemă care identifica ființa națională cu ortodoxia anula orice tentative ale Bisericii Ortodoxe de a se acomoda cu diversitatea confesională.

Opinia oficială a tratat triumfal « unificarea religioasă » lăsând impresia că procesul este ireversibil și că el s-a consumat în profunzime. Or imaginea unei bisericii care după 250 de ani de existență militantă era perfect integrată în structurile instituționale ale confesiunii majoritare dar și în spiritualitatea ei, trebuie să fie neîntârziat amendată. Cercetările în curs dovedesc vitalitatea uniatismului românesc, care în condiții de reprimare și supraveghere continue, și-a continuat cariera și și-a asigurat supraviețuirea. Cea mai evidentă probă a acestei supraviețuiri o reprezintă mișcarea petiționară greco-catolică din vara anului 1956.

În stadiul actual al cercetărilor este dificil să se stabilească originile imediate ale acestei mișcări denumită în documentele timpului drept « agitații ». Explicații de ordin general trebuie căutate în modificarea climatului internațional, în destinderea intervenită între cele două blocuri antagoniste, marcată de întâlnirea de la vârf din iulie 1955 de la Geneva- la drept vorbind eșuată dar care a generat o anumită stare de spirit favorabilă dialogului - și denunțarea în februarie 1956 de către secretarul general al PCUS a ororilor staliniste. Pe acest fundal regimul de la București ia o serie de măsuri cu caracter liberal, foarte limitate în comparație cu alte state din blocul sovietic, încercând să evite cu abilitate și pudoare destalinizarea. Totuși un număr însemnat de deținuți politici sunt eliberați între care și supraviețuitorii episcopatului greco-catolic : Alexandru Rusu fost episcop al Maramureșului acum mitropolit al B.R.U., Iuliu Hossu episcop de Gherla cu sediul la Cluj și Ioan Bălan episcop de Lugoj. Eliberați în ianuarie 1955, după o scurtă perioadă de refacere la o clinică bucureșteană, sunt transferați la Curtea de Argeș unde regimul de supraveghere este destul de indulgent. Cu autoritatea morală intactă, rezistând propunerilor de a abjura în schimbul unor demnități ecleziastice dintre cele mai tentante în cadrul ierarhiei B.O.R., episcopii redactează câteva memorii adresate autorităților în care solicită legalizarea bisericii lor și abrogarea legislației represive. Chiar dacă simptomele de liberalizare nu erau în măsură să acrediteze imaginea unei puteri care își abandonase natura opresivă, episcopii au considerat oportun să sondeze intențiile regimului. Dar intervenția episcopatului greco-catolic și în special a mitropolitului Alexandru Rusu - care adresase guvernului un documentat memoriu la 23 aprilie 1956 și se pare o pastorală fidelilor săi - era insuficientă. În campania antiunită din 1948 autoritățile au colportat ideea după care masa greco-catolicilor era împiedicată să revină la BOR de intransigența ierarhilor uniți. Pentru a anihila reactualizarea acestei acuzații, episcopatul a înțeles să mobilizeze voința populară care era compatibilă cu valorile proclamate ale regimului. Astfel cauza greco-catolică era legitimată prin implicarea maselor de fideli uniți care acționau relativ autonom în raport cu ierarhia, în continuare izolată de diocezele ei.

Debutul mișcării pentru legalizarea BRU poate fi plasată în aprilie 1956. Conform notei împuternicitului raional al Ministerului Cultelor, Vasile Bodea, din 28 iulie 1956, o delegație de fideli uniți din satul Trip, comuna Bixad, regiunea Baia Mare, s-ar fi deplasat între 15-20 aprilie la ministerul cultelor cu solicitarea de repunere în drepturi a bisericii greco-catolice. Ministerul le-ar fi răspuns că puteau trece la ritul latin iar episcopul de Alba-Iulia, Aron Marton va numi un preot care va oficia în limba română¹. Totuși aceasta inițiativă pare să fie izolată, mișcarea petiționară declanșându-se în mod veritabil în iulie.

Strategia petiționară a inclus și o condiționare psihologică a românilor din Transilvania, prin care se induceau anumite certitudini, prin care se urmărea difuzarea unui sentiment de securitate la nivel colectiv dar și personal, precum și acreditarea unui alibi. Într-o notă informativă a aceluiași Vasile Bodea, din 31 iulie 1956, erau descrise zvonurile răspândite prin curieri secrete relative la iminența legalizării B.R.U. Conform acestora, Sfântul Scaun ar fi dat în judecată guvernul R.P.R. la tribunalul internațional de la Haga, pentru faptul de a fi interzis confesiunea greco-catolică și de a fi confiscat patrimoniul acesteia. Regimul de la București, amenințat cu blocarea bunurilor sale din străinătate, ar fi cedat. Verdictul instanței internaționale ar fi fost dat la 28 iunie 1956. Guvernul dorea să publice decretul pentru legalizarea B.R.U. la 15 iulie dar ar fi intervenit patriarhul Justinian care ar fi solicitat o amânare pentru a organiza propaganda ortodoxă menită să salveze unificarea religioasă. Mai mult, rumorile vorbeau de restabilirea diocезelor unite și de numiri de parohi făcute de episcopii uniți². Aceste zvonuri sunt reluate în parte de petiționari care adresându-se fie Consiliului de miniștri, fie Prezidiului M.A.N., acuzau implicit autoritățile locale sau ierarhia B.O.R. de obstrucționarea legalizării B.R.U. Este facil să se citească în filigran motivul « bunului conducător » cu o îndelungată tradiție în mentalul colectiv al românilor din Transilvania.

Inițiativa populară nu se poate explica în afara activității clerului inferior greco-catolic, ce își păstra aproape intact prestigiul său mai ales în lumea rurală (vezi doc. nr. 1). Se poate afirma că vectorul mișcării petiționare din 1956 îl reprezintă preoții greco-catolici indiferent dacă aceștia trecuseră la ortodoxie- «reveniți » în limbajul documentelor - sau își menținuseră credința, « nereveniți » în același limbaj. Într-adevăr în acest domeniu, unificarea religioasă obținuse rezultate mediocre, rezistența cea mai tenace fiind înregistrată în rândul preoțimii unite. Statisticile elaborate de ministerul cultelor deși vehiculează cifre diferite, fapt care demonstrează dificultatea de a evalua fenomenul, degajă impresia generală că un număr important de preoți uniți au refuzat să adere la ortodoxie. În 1953 ar fi existat 723 preoți reveniți și 979 preoți nereveniți în vreme ce în 1958 situația se prezenta astfel : 146 preoți decedați, 949 preoți reveniți, 561 preoți nereveniți și 4 preoți neidentificați³. O situație și mai edificatoare este cea din 11 iulie 1956 care vizează regiunea Baia Mare, puternic afectată de mișcarea petiționară. În 1948 în această zonă de solidă tradiție greco-catolică, existau 298 parohii. Opt ani mai târziu se înregistrează 195 preoți reveniți și 96 nereveniți. O analiză și mai detaliată se poate face în cazul protopopiatului Negrești-Oaş pe baza unui raport din 30 iulie 1956. Protopopiatul cuprindea 25 de parohii deservite de un personal de cult din

care făceau parte 12 preoți reveniți. După aprecierea protopopului situația era alarmantă tocmai datorită activității suspecte a acestor preoți. Desigur doar o minoritate a clerului greco-catolic a militat efectiv pentru legalizarea B.R.U., fie că erau reveniți fie preoți greco-catolici care se mențineau în rezistență.

La succesul mișcării petiționare a mai contribuit indirect și B.O.R.. Informată de acțiunile încă discrete care vizau legalizarea BRU, ierarhia ortodoxă a încercat să le contracareze prin lansarea unor acțiuni care urmăreau să-i disciplineze pe ultimii recalcitranți. Aceste acțiuni sunt sugerate de mitropolitul Rusu în scrisoarea pe care o adresează la 18 august 1956 primului ministru Chivu Stoica și astfel mișcarea petiționară apare în acest context ca o reacție la o nouă agresiune, pe care atmosfera de destindere sau ceea ce era perceput ca atare nu o mai justifica (vezi doc. nr. 2).

Mișcarea petiționară debutează efectiv la 20 iulie 1956 cu adresa locuitorilor din Ghilort, regiunea Baia Mare care denunța actul din 1948 realizat sub constrângere și își declara dorința de a reveni la BRU. Conform tradiției petiționalismului românilor transilvăneni, revendicărilor li se dădea o bază juridică legală, invocându-se argumente greu de respins. În mod invariabil semnatarii își proclamau fidelitatea față de statul democrat popular, entuziasmul față de lupta pentru pace -adevărată isterie pacifistă a acelor ani - și citeau frecvent articole din constituție, probabil simulând convingerea naivă că acest document ar avea vreo valoare pentru regimul de la București. Că mișcarea petiționară nu a fost lipsită de organizare este probată și de existența unui formular care cuprindea toată argumentația juridică și care era completat de semnatori: » Subsemnații credincioși din comuna.... pe baza constituției din 1952, art 84 care garantează în alineatul I « tuturor cetățenilor din RPR libertatea de credință » iar în aliniatul II « tuturor cultelor religioase libertatea exercitării lor » și pe baza legii cultelor din 1948, decretul 177 combinat cu art 27 din constituția veche (cea din 1948 - n.n.) care adaugă ca oricine poate să aparțină oricărei religii ori să îmbrățișeze orice credință religioasă cu singura condiție ca ritual și practica credinței în chestiune să nu fie contra constituției, ordinii publice sau bunelor moravuri, cerem cu toată insistența și tăria, libertatea bisericii greco-catolice, a instituțiilor și organizațiilor ei, și totodată punerea în libertate a episcopilor și preoților încă întemnițați, care să poată sluji altarul și păstori sufletele noastre. Lucrul acesta îl cerem cu atât mai vârtos cu cât biserica noastră a fost desființată pe nedrept în anul 1948, iar celelalte culte ca romano-catolic, reformat, evanghelic și unitarian se bucură de deplină libertate religioasă. Reînoim și afirmăm loialitatea noastră și supunerea noastră față de guvern și legile țării »⁴. Există însă o varietate însemnată în redactarea petițiilor, accentul punându-se pe diverse argumente și

descriindu-se numeroase situații de fapt. Petiția locuitorilor din comuna Pomi, raionul Șomcuta Mare, regiunea Baia Mare, din 12 august 1956 sugerează tratamentul discriminatoriu aplicat uniților în raport cu minoritățile naționale: « În urmă cu câțiva ani de zile printr-un decret religia greco-catolică a fost înlăturată și deci nerecunoscută de stat iar noi credincioșii greco-catolici trecuți la religia ortodoxă fără consimțământul nostru. În această situație venim înaintea dvs (ministrul cultelor - n.n.) pentru a vă ruga stăruitor să interveniți forurilor în drept pentru a repune în drepturi legale Biserica greco-catolică, pentru a ne putea bucura din plin de toate drepturile garantate de constituție. Cererea noastră o sprijinim cu următoarele (...) Toate popoarele conlocuitoare se bucură de privilegiile acestor legi (constituția și legea cultelor - n.n.). Toate confesiunile își au preoții și episcopii lor. Cerem și noi atât cât au ceilalți »⁵. Exemplul minorității maghiare este abil instrumentat în petiția nedată a locuitorilor din Tătăreși, raionul Satu-Mare, regiunea Baia Mare. Aceștia pornind de la faptul că episcopul romano-catolic Aron Marton eliberat în ianuarie 1955, a preluat în martie același an dioceza sa de Alba-Iulia, solicită repunerea în drepturi a episcopilor uniți și a BRU⁶. Uneori tonul devine mai îndrăzneț, semnatarii sugerând o relație contractuală între guvernanți și guvernați. Petiția din satul Strîmbu, raionul Dej, regiunea Cluj din 13 august 1956 exemplifică acest caz : » Noi cei mai jos semnați prin prezenta ne prezentăm ca și delegați ai poporului din satul Strîmbu și rugăm călduros onoratul minister ca să binevoiască a ne îngădui și nouă exercitarea cultului greco-catolic, care cult l-am avut din moși-strămoși, dar în anul 1948 fără să vrem noi ne-au trecut la ortodocși. Față de acest cult n-am simțit nici o atragere și dragoste întrucât l-am considerat ca și ceva străin de convingerile noastre. Dacă această umilă cerere a noastră ar fi rezolvată, lucru care desigur ar repara o greșeală împotriva legislației populare, nouă ne-ar servi de îndemn și încurajare pentru a lucra și a contribui cu toate puterile noastre la construirea socialismului în RPR»⁷. Uneori petițiile amintesc și de climatul internațional care a făcut posibilă revenirea la o stare de normalitate pe plan intern, desigur iluzorie: » Subsemnații locuitori din comunele Budești, Copru, Cătina, Feldioara, Țagu, Țăgșoru, Visuia, Șopteriu și Delureni din raionul Sărmaș, regiunea Cluj, comunele Zoreni, Fîntinele, Moruț, Matei din raionul Beclean, regiunea Cluj și comuna Buza, raionul Gherla, regiunea Cluj, toți greco-catolici care nu am trecut la ortodoxie cu ocazia unificării bisericilor în 1948 și de atunci până astăzi ne-am ținut credința noastră greco-catolică, în condiții destul de grele, dar uzând totuși de libertatea de credință consfințită prin constituția RPR, considerând că trebuie să ne bucurăm și noi în deplină libertate de drepturile legitime de care se bucură credincioșii tuturor cultelor din țară, care nu contravin orânduirii de stat,

ordinei publice și bunelor moravuri, ne rugăm să binevoști a pune în libertate pe episcopii noștri pe nume Hossu Iuliu, Rusu Alexandru și Bălan Ioan pe care i-am considerat și îi considerăm și astăzi de ierarhii noștri legiuți în mărturie de credință și, concomitent cu eliberarea lor, să binevoști a decreta libertatea cultului unit greco-catolic. Subsemnații cerem respectuoși onoratului guvern acest lucru cu atât mai vârtos cu cât credem că destinderea ce s-a produs pe plan internațional din fericita inițiativă a Uniunii Sovietice, va trebui să opereze și să aibă efecte fericite și pe plan intern și în țara noastră, în vederea conviețuirii pașnice a cetățenilor scumpei noastre patrii RPR »⁸.

În mod frecvent petițiile atrag atenția asupra caducității actului de la 1948 datorită abuzurilor grave făcute cu acea ocazie, prin desconsiderarea normelor legale. Libertatea pe care și-o luau petiționari în a denunța presiunile din 1948 reflecta convingerea că era ilegalității și represiunii a luat sfârșit. Petiția satului Pricaz, comuna Turdaș, raionul Orăștie, regiunea Hunedoara din 15 iulie 1956 este consacrată aproape în întregime descrierii acestor abuzuri : » Subsemnații locuitori, capi de familie și fără familie din satul Pricaz, în toamna anului 1948 am fost siliți, o parte din noi, de către autoritățile locale de atunci, să trecem de la religia greco-catolică la așa-zisa lege ortodoxă. Mijloacele folosite au fost următoarele : amenințarea cu închisoarea, ridicarea din partea organelor de securitate. Ambele metode au fost aplicate. Intâi a fost ridicat de securitate preotul și dus la Orăștie, apoi crâșnicul bisericii greco-catolice și dus la biroul de securitate din Simeria. Văzând noi acest lucru ne-am înfricat foarte tare că vom fi și noi duși din mijlocul familiilor noastre. Autoritățile de atunci umblând pe la casele noastre și citându-ne la primăria comunală, unde era prezentă și miliția înarmată, ne-au pus în vedere că dacă nu vom iscăli trecerea la noua religie, vom fi duși și noi acolo unde a fost dus preotul satului. Astfel a semnat o parte dintre noi, trecerea la așa-zisa lege ortodoxă. Deoarece trecerea la noul cult s-a făcut sub presiune și nu prin mijloace legale, noi ne-am considerat, în sufletele noastre și ne considerăm și actualmente încă, întotdeauna greco-catolici sau uniți. Observăm că din toamna anului 1948 și până în ziua de azi, frumoasa noastră biserică a fost și rămas tot închisă iar noi nu am avut unde ne ruga conform dorinței sufletului nostru »⁹. În aceeași notă este redactată petiția credincioșilor din comuna Mica, raionul Dej, regiunea Cluj, din 15 august 1956 care în plus încerca, pentru a le capta favoarea, să inocenteze autoritățile actuale: » Subsemnații locuitori din comuna Mica (...) facem cunoscut că în anul 1948 am fost alipiți la biserica zisă ortodoxă fără voia noastră. Oameni răuvoitori au răspândit zvonuri amenințătoare, că ne vom pierde serviciile, că ne vor fi scoși copii de la școală, că ne vom pierde toate drepturile și chiar că vom fi arestați dacă nu vom semna trecerea la

religia ortodoxă. În felul acesta toți care au semnat au făcut-o din frică iar cei care nu au semnat cu mână proprie au fost semnați de alții fără voia lor. Locuitorii din satul nostru care au fost iobagi veacuri de-a rândul pe moșiile marilor proprietari Rozemberg Iosif, Veres Iosif și altor, au ajuns azi stăpânii acestor pământuri și ne bucurăm de atâtea drepturi de care erau lipsiți înaintașii noștri. Singurul lucru cu care nu suntem împăcați este că am fost smulși de la sânul Bisericii Catolice în care am fost botezați și crescuți și am fost alipiți forțat la biserica ortodoxă de care sufletește nu ne leagă nimic. Încetând amenințările și constrângerile din anul 1948 și socotindu-ne ocrotiți de constituția scumpei noastre patrii RPR vă rugăm să binevoiiți a ne îngădui și nouă ca și tuturor celorlalte culte din țara noastră, ca să trăim în credința noastră greco-catolică și în biserica noastră să poată sluji liber preoții noștri greco-catolici așa cum au slujit până în toamna anului 1948 sub conducerea episcopului nostru legitim Iuliu Hossu pe care îl dorim să vină în mijlocul nostru »¹⁰.

Unul din principalele centre ale mișcării petiționare din 1956 a fost orașul Cluj unde s-au colectat, după calculele noastre cel puțin 3243 de semnături. În paralel însă, au fost luate măsuri pentru a contracara acțiunea fidelilor uniți în care au fost antrenați reprezentanți ai episcopiei ortodoxe din localitate și funcționari ai ministerului cultelor. Inspectorul șef al ministerului, Stoica Nițescu, relatează ședința organizată la sediul episcopiei la 8 august 1956 când s-a constituit un comandament pentru combaterea agitațiilor greco-catolice condus de vicarul episcopal Sabin Truția, unul din semnatarii apelului de la 1 octombrie 1948. Printre măsurile luate a figurat decizia ca să fie restrânse slujbele din 15 august pentru « a nu permite aglomerări ». Cum intelectualitatea clujeană continua să-și manifeste atașamentul față de BRU, au fost desemnați profesorii Alexandru Farcaș și Victor Ienciu pentru a conduce o acțiune de contrapropagandă ortodoxă în rândul acesteia. Propunerea cea mai radicală a fost aceea de a solicita autorităților arestarea preoților greco-catolici considerați responsabili de aceasta mișcare : Nicolae Pura traducător la facultatea de drept, Silvestru Augustin Prunduș, Vasile Chindriș salariat la Grădina Botanică condusă de fostul călugăr greco-catolic Alexandru Borza, Leon Man din Cluj, Gheorghe Neamțu din Gherla, Augustin Fărcaș din Gherla și Iosif Bal din Cluj¹¹. Același Stoica Nițescu recunoaște că integrarea greco-catolicilor în eparhia ortodoxă a Clujului era departe de a fi ideală și implicit că « agitațiile » uniților se proiectau pe un fond de nemulțumire. Conform celor afirmate de protopopul de Turda, Alexandru Căian, « nici o cerere a vreunui preot revenit făcută la episcopie, chiar cu avizul său n-a fost soluționată de PSS Colan. Părintele vicar de asemenea nu se bucură de toată considerația deoarece promisiunile sale că va interveni pe lângă PSS Colan pentru

soluționarea cererilor juste, nici una n-a putut să o scoată favorabil de la PSS Colan. Dealtfel părintele vicar Truția și față de subsemnatul și-a exprimat nemulțumirea de atitudine și slaba conlucrare ce-o arată PSS Colan față de dânsul. Ba mai mult episcopul Colan s-a exprimat că postul de vicar este un post onorific și ca atare părintele vicar Truția să se descurce cum poate »¹².

Îngrijorarea autorităților și a episcopiei clujene vor fi rapid confirmate de evenimentele spectaculoase care se vor derula în orașul de pe Someș și care vor provoca intervenția aproape instantanee a organelor de represiune. Victime ale iluziei liberalizării, greco-catolicii clujeni au crezut că organizarea unei liturghii în plin centrul orașului va fi în măsură să învingă ultimele reticențe ale autorităților înainte de a decreta legalizarea BRU. Ideea unei asemenea manifestații fusese respinsă de episcopatul greco-catolic, care între timp a fost obligat să părăsească la 14 iulie 1956 Curtea de Argeș pentru mănăstirea Ciorogârla. Episcopii uniți, deși erau de acord cu mișcarea petiționară care relua ea înseși principiile enunțate în memoriile lor, au văzut pericolul ca o astfel de manifestare să fie interpretată de autorități drept o provocare^{12bis}. Cu toate acestea, preotul Vasile Chindriș, impulsivat de fidele organizează la 12 august 1956 o liturghie la Biserica Piarștilor (Universității). Locul de desfășurare nu era ales întâmplător. Biserica Piarștilor era în acel moment un lăcaș de cult romano-catolic. Potrivit convenției dintre Sf.Scaun și statul român din 30 mai 1932, episcopul greco-catolic de Gherla cu sediul la Cluj primea dreptul de a numi un preot greco-catolic care să officieze aici după un anumit program, biserica rămânând în continuare sub jurisdicția episcopiei romano-catolice de Alba-Iulia. Convenția din 1932 a fost denunțată odată cu Concordatul din 1927, dar potrivit opiniei catolicilor din România, actul denunțării fusese arbitrar și în consecință nul. Așadar teoretic greco-catolicii aveau dreptul de a organiza serviciul religios în Biserica Piarștilor. Evoluția incidentelor este descrisă, cu tragism și ironie în același timp, de unul dintre protagoniștii afectați familial : « Subsemnata Ghiurco Viorica.....locuitoare din Cluj (...) cu onoare vin a vă aduce la cunoștință următoarele lucruri. Aflând că procesul care l-a avut Preafericitul Părinte la Haga referitor la bisericile greco-catolice care au fost ocupate de ortodocși s-a câștigat din partea Preafericitului Părinte, în baza acestei decizii părintele Chindriș la cererea creștinilor greco-catolici din Cluj a făcut o liturghie în ușa bisericii care este situată în strada Pușkin din Cluj. Liturghia s-a ținut afară din motivul că protopopul care se numește catolic, a promis că lasă biserica deschisă și în ultimul moment a închis biserica. După aceste evenimente preotul Chindriș, greco-catolic, a fost ridicat de Securitate. Urmând sărbătoarea Sfânta Maria pe data de 15 august, la stăruința creștinilor și forțat fiind de creștini, a

celebrat o Sfântă liturghie în biserica sus-amintită preotul Ghiurco Izidor, greco-catolic. În noaptea zilei de 15-16 august au venit la locuința mea 5 persoane de la Securitate, percheziționându-mi casa pe bază că soțul meu a făcut liturghie. Băiatul meu Ghiurco Octavian a fost ridicat din partea Securității, care este situată pe calea Traian din Cluj ; el a fost ridicat tot din cauza religiei. În data de 19 august soțul meu Ghiurco Izidor a făcut o Sfântă liturghie în biserica sus-amintită unde s-au adunat atâția oameni credincioși încât a fost biserica ticsită, unde s-au cuminecat peste 5000 de persoane. Sunt creștini care doresc eliberarea episcopilor, preoților greco-catolici și bisericilor greco-catolice. Aceasta se poate dovedi cu iscăliturile confiscate de Securitate de la părintele Chindriș. Vă rog în numele creștinilor să vă deplasați la fața locului și totodată să ordonați Securității să pună în libertate preoții să celebreze o Sfântă liturghie ca să vedeți câți credincioși sunt. Dacă eventual nu dispuneți dumneavoastră de bani pentru cheltuielile de a vă deplasa la fața locului, am să vă plătesc drumul »¹³. Pe lângă arestările operate în rândul preoților implicați în aceste evenimente, un alt efect a fost dispersarea episcopatului unit, ale cărei detalii sunt oferite de scrisoarea mitropolitului Rusu către Chivu Stoica. La 13 august 1956, așadar la o zi de la liturghia oficiată de Vasile Chindriș, Alexandru Rusu primește o invitație din partea lui Petre Constantinescu-Iași, ministrul cultelor de a veni la București pentru o întrevedere. În realitate mitropolitul Rusu nu va ajunge niciodată la București fiind condus la mănăstirea dobrogeană Cocoș. În același timp episcopul Iuliu Hossu este transferat la Căldărușani iar Ioan Bălan rămâne la mănăstirea Ciorogârla unde va deceda în 1959.

Intensitatea maximă a mișcării petiționare greco-catolice va fi atinsă în luna august, majoritatea petițiilor fiind redactată acum. Ultimele liste cu semnături se pare că sunt cele provenind de la Cluj și din câteva localități rurale din zonă, din data de 20 septembrie 1956. Conform unei statistici din 15 septembrie 1956 numărul total al semnăturilor a fost de 20308 repartizate astfel¹⁴ :

Nr.cereri	Raion	Regiunea	Nr. semnături	Total semnături pe eparhii
-----------	-------	----------	---------------	----------------------------

EPARHIA ORADEA

49	Satu Mare	Baia Mare	9344	
15		Oaș	2390	
3		Șomcuta Mare	533	
1		Lăpuș	316	
4		Cehu Silvaniei	316	
1		Carci	491	13318

EPARHIA CLUJ

3	Cluj	Cluj	3121	
18		Gherla	2218	
10		Dej	740	
2		Beclean	435	6514

EPARHIA SIBIU

1	Tîrnăveni	Stalin	192	
1		Mediaș	76	
2		Alba Hunedoara	179	447

EPARHIA ARAD

1	Orăștie	Hunedoara	29	
---	---------	-----------	----	--

Cifrele avansate de funcționarii ministerului cultelor subvaluează participarea la mișcarea petiționară. Una din primele constatări care se impune este omiterea din acesta statistică a regiunii Oradea, unul din bastioanele uniaticismului românesc, cu principalele centre Oradea și Beiuș. De exemplu petiția comunei Pișcolț, raionul Săcuieni, regiunea Oradea din 22 august 1956 a fost semnată de nu mai puțin de 1052 de locuitori. Numeroase liste sunt semnate doar de capii de familie, în dreptul lor precizându-se numărul membrilor familiilor respective. Listele elaborate de greco-catolicii din Cluj și din împrejurimi la 20 septembrie (care succed celor colectate în 2-3 septembrie) nu au mai fost incluse în statistica de mai sus. Mai grav, există omisiuni pentru zonele care figurează în această statistică. Dintre numeroasele exemple cităm cazul comunei Recea, regiunea Baia Mare care a trimis la 15 august o petiție semnată de 498 de locuitori în frunte cu preotul Gheorghe Podină. Din datele disponibile rezulta că majoritatea semnatarilor aparțin mediului rural, semnăturile din mediul urban limitându-se la orașele Cluj cu 3243 de semnături, Satu Mare cu 1539 de semnături și Gherla cu 90 de semnături (petiția din Dej este neglijată de statistică). Pare suspectă absența orașului Baia Mare, sediul episcopului Alexandru Rusu în perioada cât a fost episcop de Maramureș, cu atât mai mult cu cât diocesa sa a dat cel mai mare număr de semnături. Localizarea cantitativă a mișcării petiționare în mediile urban și rural reflectă pe de o parte situația specifică a populației românești din Transilvania iar pe de altă parte asimetria mijloacelor de control și represiune mai bine reprezentate la orașe și mai rarefiate la sate. Majoritatea covârșitoare a celor care au semnat petițiile erau români, totuși la mișcare s-au asociat și ruteni greco-catolici maghiarizați care depindeau de episcopia unită de Maramureș. Mai mult unul dintre preoții care au militat în timpul mișcării petiționare a fost Andrei Lyachovics, paroh la Livada, care a trimis o petiție semnată de 2162 de

persoane. De asemenea demn de semnalat este cazul comunei Bercu, raionul Satu Mare, regiunea Baia Mare care în petiția sa din 15 august 1956 solicita revenirea la BRU și oficierea serviciului divin în limba maghiară.

Consecințele mișcării petiționare greco-catolice din 1956 nu a produs efectele scontate, regimul de la București nefiind dispus la concesiile majore. Cum teoretic B.R.U. era desființată, cum legislația excepțională care o privea era încă în vigoare, campania petiționară era resimțită de comuniștii români ca un act de rebeliune și au tratat-o, după un moment de ambiguitate premeditată, ca atare. BRU a cunoscut un nou val de teroare care s-a prelungit până în 1959 perioadă în care s-au succedat procesele preoților implicați în această mișcare (vezi doc. nr. 3). În 1957 tribunalul militar de la Cluj a judecat așa zisul lot Vasile Chindriș în care a fost antrenat și mitropolitul Rusu, considerat autor moral al mișcării petiționare. Inevitabil eșecul mișcării din 1956 a putut să producă decepții și descurajări în rândul greco-catolicilor, să conducă la unele defecțiuni și la un recul al rezistenței în rândul clerului și fidelilor dar nicidecum la o dispariție a problematicii greco-catolice de pe agenda de lucru a autorităților sau BOR. Deși rămân o serie de aspecte pe care probabil cercetări extinse și în alte arhive le vor limpezi, datele disponibile demonstrează că mișcarea petiționară greco-catolica din 1956, manifestare de orgoliu a societății civile, nu are alt echivalent pe tot parcursul existenței regimului comunist din România.

NOTE

¹ *Arhivele Departamentului Cultelor* (în continuare A.D.C.), Problema 80/1956, vol. nr. 10-2, f. 386. La originea inițiativei locuitorilor din Trip se pare că se afla preotul nerevenit Victor Fanea.

² *ibidem*, f. 425-426

³ vezi Ovidiu Bozgan, *Biserica Română Unită între «unificarea religioasă» și rezistență. Contribuții documentare*, în prezentul volum

⁴ A.D.C., Problema 80/1956, vol. nr. 10-3, f. 24

⁵ *ibidem*, f. 87

⁶ *ibidem*, f. 283. În petiția greco-catolicilor din Cluj, nedată dar oricum redactată după arestarea preotului Vasile Chindriș, se argumenta în spiritul internaționalismului pe care regimul de la București continua să-l susțină cu ostentație : » ne permitem a vă ruga tov. Ministru (ministrul cultelor - n.n.) să binevoiți a acorda libertate deplină cultului greco-catolic și aceasta rugăminte, a românilor greco-catolici este cu atât mai îndreptățită cu cât frații noștri unguri, care au același șef suprem al bisericii, pe papa, se bucură și s-au bucurat tot timpul de aceste libertăți și drepturi. Rezolvând cererea noastră în sensul arătat mai sus, veți contribui în mod nespuse de mult la o mai mare înțelegere și iubire între frați și națiunile conlocuitoare » *ibidem*, Problema 80/1956, vol. nr. 10-2, f. 491

⁷ *ibidem*, Problema 80/1956, vol.nr. 10-3, f.95

⁸ *ibidem*, f. 354

⁹ *ibidem*, f. 471

¹⁰ *ibidem*, f. 133

¹¹ *ibidem*, f.62-65

¹² *ibidem*, f. 70-72

^{12bis} Contactele stabilite de preoții greco-catolici, reveniți sau nereveniți, cu episcopatul unit și în special cu mitropolitul Alexandru Rusu, sînt o realitate. Se pare că supravegherea episcopilor uniți la Curtea de Argeș și la mănăstirea Ciorogîrla nu era strictă. La 13 august 1956 împuternicitul raional Petre Grofu, relatează o astfel de întîlnire. La 2 august s-au reunit la Cehu Silvaniei un grup de preoți reveniți și vechi ortodocși care au discutat zvonurile despre relegalizarea BRU. Preoții vechi ortodocși « s-au pronunțat categoric că acestea sunt de domeniul fanteziei reacțiunii și că asupra acestui act (unificarea religioasă - n.n.) nu se poate reveni. Preotul Filip Ioan, Bulgari, care e și secretarul protopopiatului, susținea că se poate, că a auzit că papa ar fi intervenit la tribunalul de la Haga și că acolo s-ar fi dat dreptate acestei cauze. În legătură cu acest preot, protopopul arată că stînd de vorbă cu el individual, i-a amintit că a fost la București, acolo a aflat că cei trei episcopi ar fi în jurul Bucureștilor la mănăstirea Ciorogîrla și sub pretext că ar voi să cumpere ceva ornate bisericești, a intrat în acest local, apoi printr-o călugăriță s-a informat dacă sunt acolo cei trei episcopi și dacă ar putea lua legătura cu ei. A fost condus la ei și a stat de vorbă mai mult cu Rusu. Acesta l-a întrebat ce fac preoții, cum se poartă protopopul față de ei și a scris protopopului o mică ilustrată unde îl îndeamnă să ia atitudine la timpul potrivit ». *ibidem*, f.120

¹³ *ibidem*, f.321, scrisoare Viorica Ghiurco către Petre Constantinescu-Iași, ministrul cultelor, Cluj, 20 august 1956

¹⁴ *ibidem*, f. 506

ANEXE

Doc. nr. 1

Satu-Mare, 13 august 1956

Imputernicitul raional Ioan Cenan către Ministerul Cultelor

În cursul acestei săptămâni, de la 7 la 12 august 1956 în diferite comune din raion s-a continuat întocmirea listelor și adunarea semnăturilor de trecere la cultul greco-catolic. Astfel s-au întocmit liste și s-au adunat semnături în Medișa, acțiune pusă la cale de fostul preot greco-catolic nerevenit Soran Felician domiciliat în Valea Vinului, raionul Șomcuța Mare. La fel s-a continuat cu adunarea semnăturilor cu mai multe liste, o listă s-a umblat(sic) pentru adunarea semnăturilor la așa zisa « intelectualitate ». Această acțiune a fost pusă la cale de către preotul revenit dr. Coman Gheorghe, apoi de Sabo (sau Sabău -n.n.) preot nerevenit, Sever Paul și alți preoți greco-catolici nereveniți care sunt în Satu-Mare. Menționez că pentru adunarea semnăturilor în ultimul timp nu mai umblă preoții reveniți ci diferiți credincioși.

În satul Petea, comuna Dorolț, în această săptămână au acționat foștii preoți greco-catolici nereveniți dr. Iliuț Petru, dr. Morna, care au lansat în sânul credincioșilor diferite zvonuri cum este cu înființarea cultului greco-catolic, apoi cu « Curtea de la Haga » și că se vor restitui terenurile până la 50 ha și alte zvonuri dăunătoare transformării socialiste a agriculturii. În ziua de 10 august dr. Iliuț Petru a făcut și slujbă religioasă în biserică cu consimțământul preotului dr. Petru Suci, titularul parohiei.

În ceea ce privește atitudinea preotului dr. Petru Suci, arăt că sus-numitul preot se consideră greco-catolic și în biserică pomenește pe Papa și pe episcopul Alexandru, adică pe fostul episcop Rusu. În cameră sus-numitul preot are afișată pe perete fotografia papei Pius XII, iar fotografia episcopului Valerian a acoperit-o să nu se vadă. Mi-a declarat că în cazul când nu se înființează cultul greco-catolic, el atunci trece la cultul romano-catolic cu toți credincioșii. În ultimul timp sus-numitul preot dr. Petru Suci, are strânse legături cu preotul romano-catolic Bagosi Ladislau din Dara și cu preotul romano-catolic Agoston Stefan din Lazuri.

În ziua de 8 august prim-protopopul dr. Ludovic Czumbel din Satu-Mare a prelucrat cu preoții romano-catolici ca de aici înainte preoții romano-catolici să nu mai sprijine acțiunea greco-catolică pe față. Aceasta în urma sesizării și discuțiilor pe care le-a avut cu tov. Vișan, inspector general în Ministerul Cultelor.

Menționez că în urma sesizării faptului că în săptămâna trecută preotul dr. Coman Gheorghe din Satu-Mare, a întocmit liste și a adunat semnături, această sesizare a fost discutată la episcopie, iar după această sus-numitul preot m-a tras la răspundere că de ce am sesizat aceasta problemă deoarece nu este adevărat, deoarece el nu a adunat nici un fel de semnături. Mai arăt că după ședința ce a fost la episcopie și la care a participat dr. Pop Carol, protopopul din Satu-Mare și Coman Andrei, protopopul din Carei, în ziua următoare protopopul Coman Andrei a venit la

Satu-Mare și s-a prezentat la dr. Coman Gheorghe, cu care este rudă și i-a spus toate problemele care s-au discutat atât la minister cât și la episcopie și în urma acestui fapt am fost tras la răspundere de către susnumitul preot.

ss/ Ioan Cenan

Arhivele Departamentului Cultelor, Problema 80/1956, vol. nr. 10-3, f. 123

Doc. nr. 2

Mănăstirea Cocoș, 18 august 1956

Episcopul Alexandru Rusu către Chivu Stoica, Președintele Consiliului de Miniștri

Ierarhia Bisericii Ortodoxe în frunte cu P.F.Patriarh, a luat de curând hotărârea, ca « revenirea » la ortodoxie, din 1948 a bisericii greco-catolice (făcută atunci în condițiile ce am arătat în memoriul de la 23 aprilie 1956) să fie acum consolidată prin acțiune proprie a acestei biserici. La rândul lor, întemeiați pe dispozițiile clare ale constituției, care garantează tuturor cetățenilor R.P.R. libertatea de conștiință și libertatea exercitării convingerilor religioase, libertăți precizate răspicat și în legea cultelor, care are și prevederea că « nimeni nu poate fi urmărit pentru credința sa religioasă » cetățenii ziși reveniți de fapt însă rămași (cu foarte puține excepții) credincioși fideli ai bisericii lor greco-catolice, nu înțeleg să mai fie consolidați în ortodoxie. Ei vreau ca acum, când nu puterea de stat, ci numai ierarhia ortodoxiei, împieteașă asupra credinței lor, să-și poată exercita, deschis și pe față, convingerea religioasă atâta vreme pe nedreptul încătușată. Cunoscând ei atitudinea luată în cauză, prin memoriul amintit mai sus, de episcopii lor rămași în viață, acești cetățeni s-au simțit în drept și datori să uzeze de « libertatea de conștiință » legal și solemn garantată, manifestându-se ceea ce au fost întotdeauna, adică greco-catolici. Drept urmare ei au cerut preoților lor, ca la chestionarele menite a promova « consolidarea » să nu fie declarați ortodocși, ci greco-catolici.

Aceste manifestări ale credincioșilor noștri din ultimul timp - provocate de acțiunea ortodoxă de « consolidare a unificării bisericești » - au nemulțumit profund ierarhia cultului ortodox, care, invocând că răspunderea acestor manifestări ar avea-o episcopii prea liberi de la Curtea de Argeș, a reușit să provoace și să ducă la îndeplinire, la 14 iulie, o mutare precipitată a acestora la mănăstirea de maici din Ciorogârla. Aceasta cu scopul vădit, de-a izola pe episcopi de credincioșii lor refractari la gândul consolidării lor la ortodoxie. Vizitatorilor noștri s-a impus, de aceea să fie înregistrați în cartea mănăstirii la fel cu cei « găzduiți în arhondaricul ei ». Am cerut atunci On. Patriarhiei - al cărei vicar (...) * avusese rol hotărâtor în toată mutarea noastră de la Curtea de Argeș, să-și respecte regulamentul mănăstiresc și să nu forțeze controlul vizitatorilor

episcopilor greco-catolici, care, evident, nu făceau și nu puteau face parte dintr-o mănăstire de maici.

Având, se pare, pentru întreaga acțiune de consolidare și aprobarea On. minister al cultelor, On. Patriarhia a reușit să angajeze în sprijinul acțiunii sale de izolare a episcopilor « vinovați » și acest On. minister, ai cărui trimiși ne-au și făcut în acest scop o seamă de vizite. Intr-una din aceste vizite mi s-a adus înștiințarea, că pe ziua de 13 august sînt pofțit din partea dlui ministru Constantinescu-Iași la o întrevedere. O mașină a ministerului urma să mă ducă la această audiență. Zis și făcut. Dar pe drum spre capitală, într-un loc aproape viran, mașina, în care mergeam, liniștit, spre audiență, a fost oprită de o mașină de M.A.I. Însoțitorul meu de la culte (inspector Munteanu) a fost înlocuit cu alți doi însoțitori, de la care am aflat, că audiența mea nu va mai avea loc și că, în schimb, voi fi dus, din ordin, la altă mănăstire. Urmarea a fost că, fără a mă putea întoarce la Ciorogîrla, spre a-mi lua cele de lipsă pentru o atare deplasare, am fost dus, în aceeași zi - numai cu ce aveam asupra-mi pentru audiență - aici la mănăstirea Cocoș, din raionul dobrogean Tulcea. Dl. Florian, unul dintre însoțitori mi-a promis că va lua măsuri ca imediat să mi se aducă tot ce am avut la Ciorogîrla, dar până azi, 18 august, nu mi s-a adus încă nimic, ajungând astfel într-o situație dintre cele mai precare.

Gândindu-mă, că mutarea tuturor episcopilor la Ciorogîrla și în special romanțioasa mea mutare, de unul singur, la acest alt domiciliu, nu poate fi o măsură luată de consiliul de miniștri, îndrăznesc a ruga pe excelența voastră să binevoiască a dispune cercetarea cazului și a găsi modalitatea, ca tratamentul supărător aplicat tuturor episcopilor greco-catolici și mie în particular să fie reconsiderat omeneste. Mănăstirea săracă în care am fost adus, nu-mi oferă nici cel mai elementar confort și fiind situată într-o pădure - la depărtare de 7 km de la cel mai apropiat sat (Niculițel) și de 10 km de la târgușorul Isaccea, face ca chestia aprovizionării și alimentării mele, să întâmpine, cu deosebire iarna, greutăți foarte mari. Vârsta mea înaintată (72 ani) și sănătatea care mi se resimte greu de pe urma celor îndurate timp de 75 luni reclamă apoi tratament medical și medicamente, de găsit numai la Tulcea (peste 30 km) ori chiar numai la Galați.

Cât privește apoi însăși atitudinea episcopilor greco-catolici față de soarta bisericii lor - declarată și considerată pe nedreptul, inexistentă - ea se cuprinde pe larg în memoriul, trimis și excelenței dumneavoastră la 23 aprilie. De atunci suntem în așteptarea rezolvării favorabile a cererilor legale și deplin îndreptățite cuprinse în el, cereri care urmau și urmează a fi întărite de acte sprijinitoare ale credincioșilor noștri greco-catolici, a maselor acestora. Nici subsemnatul, nici vreun alt episcop greco-catolic n-am făcut în tot timpul de când trăim sub regimul ce ni s-a aprobat de înaltul guvern, nimic ce n-ar fi fost dreptul și datoria noastră de capi ai unei biserici oropsite, care își cere tot mai stăruitor, dreptul la o viață în libertate.

Speram să pot limpezi toate acestea în cursul audienței la d. ministru al cultelor. Cum însă domnia-sa mi-a refuzat, în chipul arătat mai sus, întrevederea, care ar fi fost, cred, deplin lămuritoare în toate direcțiile, îmi permit a ruga acum pe excelența voastră să binevoiască a-mi acorda însăși - la locul și în timpul ce va găsi potrivit - o audiență în scopul acesta. Dreptatea și justețea acestei smerite cereri, nu pot fi trase, cred, la îndoială. Sper deci cu tărie că ea nu-mi va fi refuzată. În această

convingere rog pe excelența voastră, Domnule Președinte de Consiliu, să primească asigurarea înaltei mele stime și a celei mai distinse considerații.

Dr. Alexandru Rusu, ales și confirmat de Sfântul Scaun al Romei, mitropolit al provinciei bisericești de Alba-Iulia și Făgăraș

ss/ Alexandru Rusu

* Decizia de a nu transcrie numele în clar ne aparține în exclusivitate, *Arhivele Departamentului Cultelor*, Problema 80/1956, vol. nr. 10-3, f. 445-450

Doc. nr. 3

Baia Mare, 14 decembrie 1956

Imputernicitul raional Petre Grofu către Ministerul Cultelor

În ziua de 13 decembrie 1956 era fixată judecarea procesului celor 6 preoți nereveniți, de tribunalul militar Satu-Mare. În legătură cu aceasta, am luat legătura cu organele politice și de stat ale regiunii și am fost sesizat să mă deplasez să asist la acest proces ca simplu cetățean.

Prezentându-mă la tribunalul Satu-Mare am observat următoarele :

- Dinainte de începerea procesului am observat pe culoarul tribunalului mai mulți preoți care discutau între ei și cu alți țărani muncitori (după port din raionul Negrești) în grupuri de câte 2-3.

- dintre preoți am recunoscut pe preotul Moiş Grigore, nerevenit din comuna Ariniș, raionul Cehul Silvaniei, care discuta cu doi țărani din Jurul Bixadului despre cei 6 preoți arestați. De notat că acest preot nerevenit, în lunile iulie-august a activat contra unificării, a vizitat pe preoții Mihalca din parohia Girdani, Pop Grigore din Chilința, Mierlaș din Sălsig, Negruț din Ulmeni, îndemnându-i să strângă semnături și să semneze retractarea pe o listă ce avea asupra sa iar la alți ca Mihali Ioan, Oarța de Sus, Marchiș Emil din Oarța de Jos, le-a trimis vorbă să se prezinte la el pentru a semna retractarea.

- dintre preoții romano-catolici am recunoscut doar pe protopopul Czumbel Ludovic care înainte de începerea ședinței stătea de vorbă cu alți doi preoți pe culoar

- după ora 12 președintele tribunalului a anunțat judecarea procesului celor 6 preoți care au fost aduși în sala de ședință, apoi a anunțat că ședința se suspendă pentru 10 minute. În acest timp sala care înainte de aceasta nu avea decât 20-25 spectatori, s-a umplut.

- printre spectatori am observat că era și numitul Moiş Grigore care se așezase la centru și sta în picioare pe o bancă pentru a vedea cât mai bine.

- După cele 10 minute președintele a făcut apelul martorilor și s-a constatat că erau prezenți. A arătat apoi că cei trei episcopi au făcut un apel Comitetului Central și a întrebat dacă sunt de acord ca acesta să fie citit public. La aceasta atât procurorul

cât și avocații apărării au consimțit și atunci președintele a anunțat că întrucât la acest memoriu nu a fost dat încă un răspuns judecata se amână până la data de 14 februarie 1957, când va fi memoriu (sic) și rezoluția ca să poată fi citite public.

- după aceasta în sală ici-colo au început să murmure, apoi din diferite locuri să strige « Să fie eliberați că nu-s criminali. Să se lase să li se dea pachete. Să li se dea îmbrăcăminte mai groasă ». Numărul celor care cereau acestea se auzea tot mai răspicat (sic) și atunci a intervenit președintele care foarte calm a rugat asistența ca să nu ridice tonul fiindcă nu e cazul tocmai acum să facă de astea, mai ales în momentul acesta când situația internațională este neclară, fiindcă s-ar putea întâmpla ca la ședința viitoare, parte din cei care fac agitație să fie în alt loc și să nu poată lua parte la aceasta. I-a lămurit apoi că pentru ca să li se permită predarea de pachete să facă cerere în scris.

- după aceasta asistența s-a împrăștiat iar câțiva au mers ca să facă cererea pentru a se permite predarea de pachete, care după informațiile ulterioare, a și fost aprobată.

- printre cei care vociferau ca să fie eliberați că nu sunt criminali era și Moiş Grigore și un alt preot nerevenit, pe care cu toate încercările nu i-am putut afla numele.

ss/ Petre Grofu

Arhivele Departamentului Cultelor, Problema 80/1956, vol. nr. 13-3 , f. 550

Comentarii la o istorie recentă a Bisericii Ortodoxe Ruse contemporane

Alexandr VARONA

Secolul pe care-l încheiem a reprezentat pentru Biserica Ortodoxă Rusă o perioadă cu totul specială, ce nu se aseamănă cu nici una din perioadele precedente. Prin varietatea, intensitatea și caracterul inedit al fenomenelor pe care le-a parcurs Ortodoxia rusă, ca și viața religioasă din Rusia în ansamblul ei, în această epocă, ea ocupa un loc aparte în istoria acestei țări.

De aceea, încă din vremea când la Kremlin fotoliul de lider era ocupat de Mihail Gorbaciov, în cercurile intelectuale rusești și-a făcut loc un curent de opinie favorabil Bisericii, grupat în jurul revistelor “Oganiok” și “Literaturnaia Gazeta” și tolerat de conducerea sovietică, care și-a propus să scoată la iveală adevărul despre imensele “pete albe” ale istoriei ruse contemporane. Desigur, problemele din acest secol ale Bisericii Ortodoxe Ruse, nu au fost scăpate, dat fiind faptul că decenii la rândul, ele fie au fost prezentate distorsionat, prin prisma ideologiei oficiale, fie au fost pur și simplu neglijate. Astfel au început să apară articole și studii ce aruncau o cu totul altă lumină asupra fenomenelor religioase din epoca sovietică. Desigur, de un real folos au fost studiile făcute de emigranții ruși din Occident, însă acestea din urmă nu puteau constitui o imagine completă a vieții religioase rusești din epoca sovietică. De aceea, mai ales după 1990-1991, (de fapt încă din 1988, când a avut loc sărbătorirea Mileniului Creștin în Rusia), în cercetarea istoriei contemporane a Bisericii Ortodoxe Ruse s-au implicat foarte serios și reprezentanții acesteia din urmă (vezi articolele din “Revista Patriarhiei Moscovei”). Dintre ei s-a distins în mod deosebit actualul secretar general al Comitetului pentru Învățământ de pe lângă Sfântul Sinod al acestei Biserici, protoiereul Vladislav Țâpin (Tsypin), conferențiar la Academia Teologică din Moscova. Acesta a publicat articole pe teme istorice și canonic-juridice în diferite publicații științifice.

În 1994 a văzut lumina tiparului prima lucrare de istorie a protoiereului Țâpin: **Manualul de istorie a Bisericii Ruse Contemporane pentru seminariile ortodoxe**¹, care tratează perioada cuprinsă între anii 1917 și 1990. În 1996, același autor a publicat lucrarea **Biserica Rusă (1917-1925)**²; iar în 1997 i-a apărut în cadrul unui proiect ambițios de editare a unei istorii a Bisericii Ruse de la începuturi până astăzi, ca ultim volum al acesteia, **Istoria Bisericii Ruse (1917-1997)**³. Această ultimă lucrare reprezintă, în fapt, chiar după spusele autorului, o introducere în istoria contemporană a Bisericii Ruse, nu un tratat savant, care să cuprindă toate aspectele vieții bisericești din Rusia epocii sovietice și postsovietice deși totalizează împreună cu anexele nu mai puțin de 830 pagini. Ea descrie evenimente, fapte și destine umane, iar autorul nu se hazardează în aprecieri proprii cu privire la aceasta, preferând să dea cuvântul participanților, martorilor oculari sau altor persoane implicate. De aceea, lucrarea se constituie prin ea însăși într-un vast material bibliografic de studiu pentru viitoare lucrări sistematice dedicate unor anumite momente, fenomene sau personalități ale istoriei Bisericii Ruse contemporane.

Protoiereul Vladimir Țâpin nu tratează toate laturile vieții bisericești ortodoxe din Rusia secolului nostru în lucrarea sus-menționată, orientându-se cu precădere asupra evoluției Bisericii la nivelul clerului și episcopatului ortodox, asupra relațiilor Stat-Biserică, asupra relațiilor Bisericii Ortodoxe Ruse cu alte biserici ortodoxe sau de altă confesiune, precum și asupra frământărilor din interiorul acesteia. O atenție deosebită este acordată aspectelor canonic-juridice - formația de jurist și cañonist a autorului își spune cuvântul aici - urmărite pe parcursul întregii lucrări. De asemenea câte un capitol consistent este rezervat problemelor învățământului și educației religioase și diasporei ortodoxe ruse. Nu au fost luate în discuție de autor, lucru ce-i scade din valoare lucrării, problemele mănăstirilor, vieții parohiale, etc.

Ceea ce prezintă însă un interes deosebit pentru istorici, dar și pentru teologi sau canoniști, în istoria protoiereului Țâpin, sunt problemele sensibile, controversate din trecutul nu prea îndepărtat al Ortodoxiei rusești. Bineînțeles, ca reprezentant al Patriarhiei moscovite, autorul le analizează din perspectiva acesteia, fără a cădea în extreme. Tocmai în aceasta constă meritul principal al lucrărilor sale.

Spațiul nu ne permite să dezbatem întreaga problematică a lucrării, totuși se cuvine să ne oprim asupra câtorva aspecte mai puțin cunoscute sau asupra cărora nu s-a ajuns încă la un consens în sfera științei istorice.

Este îndeobște cunoscut faptul că după revoluția rusă din februarie 1917, și Biserica Ortodoxă Rusă a fost supusă unui amplu proces transformator, menit să o scoată de sub dependența totală față de autoritatea laică.

În acest sens, în cadrul Sinodului General al acesteia din vara anului 1917, s-a hotărât reînființarea instituției patriarhiei, desființată de Petru cel Mare, urmată de alegerea după mai bine de 200 de ani, a patriarhului Rusiei în persoana mitropolitului Moscovei, Tihon (Belavin). Lucrurile au luat însă o altă întorsătură, odată cu revoluția bolșevică din octombrie 1917. Inițial, bolșevicii nu au luat măsuri antibisericești sau anticlericale, au adoptat o legislație moderată, în privința Bisericii și a vieții religioase în general.

După începerea războiului civil însă, profitând de faptul că unii episcopi și clerici au colaborat cu așa-numitele armate albe, mai ales în teritoriile ocupate de acestea, guvernul sovietic a început să ia o serie de măsuri restrictive împotriva ierarhiei bisericești. Totuși nu se poate vorbi în 1918 de o politică sistematică antireligioasă și antibisericească.

Măsurile dure luate în cursul războiului civil de autoritățile sovietice împotriva clericilor erau justificate de acestea ca acte de pedepsire față de participarea lor sau a rudelor acestora la lupte contra Armatei Roșii, propagandă antisovietică ori alte acțiuni îndreptate împotriva bolșevicilor.

Din 1919 însă, guvernul bolșevic, a trecut la o politică sistematică antireligioasă și antibisericească. În ce a constatat aceasta? Propagandă și acțiuni având un vădit scop antireligios, diversiuni vizând crearea unor grupări dizidente în sânul bisericii și nu în ultimul rând, persecuțiile ierarhilor, clericilor și credincioșilor Bisericii. Sunt celebre în acest sens acțiunile de "verificare" a moaștelor din cursul anului 1919, înființarea de reviste cu scopul declarat de a lupta contra religiei și Bisericii, publicarea unor articole defăimătoare la adresa bisericii în presa de largă circulație, precum și crearea cu sprijinul temutei Ceka, a unei grupări "reformatoare" în sânul Bisericii, care mai târziu se va desprinde, formând așa-zisa "Biserică Vie", controlată în totalitate de poliția politică bolșevică. La aceste acțiuni se pot adăuga și procesele din anii 1919-1920 intentate reprezentanților Bisericii sub diverse motive.

Poziția negativă a patriarhului Tihon față de politica represivă a guvernului bolșevic în timpul războiului civil, ca și apelurile repetate ale acestuia la neimplicarea Bisericii în luptele politice, i-au consolidat autoritatea și i-au atras simpatii nebănuite în rândul milioanei de creștini pravoslavnici ruși, dar și peste hotare.

Totuși poziția tranșantă față de abuzurile puterii bolșevice nu a putut fi menținută. În condițiile în care, după războiul civil, politica antireligioasă și anticlerică a luat o amploare nemaivăzută până atunci, patriarhul Tihon a

fost nevoit să accepte o serie de compromisuri, în speranța îmbunătățirii condițiilor de existență ale Bisericii în statul sovietic. Aceste compromisuri au constat de fapt în nuanțarea pozițiilor publice față de guvernul bolșevic, în sensul recunoașterii puterii sovietice și al condamnării acelor ierarhi și clerici care s-au alăturat rezistenței antibolșevice, cărora li se solicita să se dezică de grupările din emigrație potrivnice puterii sovietice și să nu se implice în disputele politice. Protoiereul Vladislav Țâpin explică această schimbare de orientare în atitudinea patriarhului față de guvernarea bolșevică prin dorința acestuia de a evita scindarea Bisericii Ruse, confruntată la acea dată cu puternicele mișcări “reformatoare” sprijinite fățiș de puterea sovietică.

Între aceste mișcări, cea mai cunoscută a fost așa-zisa “Biserică Vie”, sprijinită de Tucikov, comisarul poporului pentru culte. Ea a jucat un rol nefast pentru Biserica Rusă, reprezentanții acestei mișcări promovând un modernism exagerat, care a atras antipatia clerului și credincioșilor. Comportamentul sfidător al principalilor exponenți ai acestei mișcări față de ierarhia canonică și mai ales faptul că ei reprezentau vârful de lance al puterii politice în problemele religioase au făcut ca “Biserica Vie” să aibă aderenți foarte puțini în rândul masei de credincioși ortodocși din Rusia.

O mare confuzie a provocat nu atât în rândul credincioșilor din Rusia, cât mai ales în cercurile emigrației ruse, publicarea în ziarul “Izvestia”, la o săptămână după moartea patriarhului Tihon, survenită pe 7 aprilie 1925, a “Testamentului” acestuia. Nici până astăzi, istoriografia ecleziastică rusă, atât cea aparținând Patriarhiei, cât și cea a Bisericii Ruse din străinătate (Russkaya Zarubezhnaja Tserkov), nu a reușit să ajungă la un punct de vedere comun cu privire la autenticitatea acestui act. Nemulțumiri și mai mari a provocat arhicunoscuta “Declarație” din 29 iulie 1927 a Adjunctului Locțiitorului de Patriarh, mitropolitul Serghie (Stragorotski), care a fost interpretată de o mare parte a emigrației ruse dar și de o bună parte a creștinilor ortodocși din Rusia, ca un act de subordonare față de o putere politică anticlericală și antireligioasă, ce urmărește distrugerea Bisericii și a credinței.

Argumente pro și contra în jurul acestui document s-au adus și se vor mai aduce, cert este însă faptul că el a dus la ruptura definitivă dintre Biserica Rusă din străinătate și Patriarhia Moscovei, ruptură ce persistă până astăzi, principalul punct de divergență între cele două părți fiind tocmai această “Declarație”, dată într-o perioadă extrem de grea pentru Biserica Rusă, când o bună parte a episcopilor și clericilor acesteia erau condamnați fie la moarte, fie la ani grei de lagăre sau închisoare, când ea nu avea prea multe posibilități de apărare fiindu-i interzis să editeze literatură religioasă și luându-i-se orice pârghie de acțiune în viața publică.

În deceniul următor, 1930-1940, se constată, mai ales în prima parte, o oarecare slăbire a politicii antireligioase a guvernului sovietic. Cu toate acestea, de o schimbare semnificativă nu poate fi vorba, chiar dacă însuși Stalin a criticat unele procedee ale luptei antireligioase folosite de activiștii bolșevici, cum ar fi închiderea bisericilor sau distrugerea clopotelor, și a aprobat editarea “Revistei Patriarhiei Moscovei” în perioada 1931-1935, într-un tiraj simbolic în raport cu necesitățile Bisericii.

Arestările, procesele și pedepsele aplicate clericilor au continuat chiar dacă nu au mai atins proporțiile din perioada precedentă. Măsurile represive luate contra Bisericii s-au intensificat însă din 1935. Ele s-au înscris de altfel în cadrul general al “Marii Teori” din anii premergători celui de-al Doilea Război Mondial, al cărui vârf a fost atins în 1937. În cursul anilor 1937-1939 a fost nimicim aproape întreg corpul episcopal al Bisericii Ortodoxe Ruse și o mare parte a clericilor de rang inferior. Tot în acești ani s-a reluat campania de închidere și distrugere a lăcașurilor de cult între cele distruse situându-se și renumita biserică “Hristos Mântuitorul” (reconstruită astăzi). Politica respectivă din acești ani a urmărit lichidarea oricărei rezistențe reale sau potențiale, inclusiv din partea Bisericii.

Rezultatele ei în această privință au fost pe măsură: în 1939 mai rămăseseră în libertate doar patru arhierii în funcție alături de care mai activau câțiva episcopi ce slujeau ca preoți de parohie. Chiar și în astfel de condiții, viața religioasă a continuat să se desfășoare, bineînțeles în clandestinitate. Mulți preoți, călugări, mireni au reușit să încropească comunități religioase în diferite regiuni ale URSS, chiar și în condițiile în care propaganda oficială și autoritățile nu mai tolerau nici un fel de activitate religioasă, nici măcar a așa-numiților “reformatori” moderniști susținuți în anii '20 de regimul sovietic.

O slăbire semnificativă a politicii antireligioase s-a înregistrat în timpul războiului, când conducerea sovietică, confruntată cu perspectiva înfrângerii, a apelat și la sprijinul Bisericii. Cu toată propaganda antireligioasă, în cele peste două decenii de după 1917, nu s-a reușit eradicarea religiei din sufletele locuitorilor Uniunii Sovietice. Conștient de această realitate, Stalin a văzut în obținerea sprijinului Bisericii în timpul războiului un obiectiv important al politicii sale interne. Astfel se explică tolerarea intensificării vieții bisericești și implicarea mai activă a Bisericii în viața publică.

Pe 4 septembrie 1943 a avut loc la Kremlin celebra întâlnire dintre Stalin și cei mai importanți ierarhi ai Bisericii Ruse – Locțiitorul de Patriarh, mitropolitul Serghie (Stragorotski) și mitropoliții Leningradului, Alexei (Simanski) și Kievului, Nikolai (Iarușevici) – unde s-a discutat problema relațiilor dintre Biserică și Stat. În urma acestei întâlniri istorice, Biserica a

obținut dreptul de a-și alege un patriarh, de a deschide școli teologice proprii și biserici, precum și alte câteva libertăți. Rezultatele acestei întâlniri au fost făcute publice printr-un comunicat difuzat a doua zi în mass-media, acest act devenind baza juridică pentru relațiile stat-biserică în anii ce au urmat războiului până la noul val represiv antireligios din vremea lui Hrușciiov. La câteva zile după acest eveniment s-a întrunit Soborul Bisericii Ruse care l-a ales ca patriarh pe mitropolitul Serghie. Acesta va mai trăi însă prea puțin pentru a mai vedea cum s-a materializat acordul cu Stalin din toamna anului 1943, el murind pe 15 mai 1944 în urma unui accident vascular cerebral.

I-a urmat în scaunul patriarhal mitropolitul Leningradului Alexei (Simanski), ales patriarh la începutul anului 1945. Una din principalele preocupări ale ierarhiei ruse în primii ani postbelici a fost readucerea în sânul Bisericii a grupărilor desprinse în perioada interbelică. La aceasta se adaugă așanumita problemă a reunificării bisericii greco-catolice din Ucraina cu Biserica Ortodoxă Rusă. Dacă "Biserica Vie" și "Biserica din Catacombe", grupări desprinse în perioada interbelică, s-au reunificat relativ ușor cu Patriarhia, lucrurile au stat cu totul altfel în ceea ce privește Biserica Unită din Ucraina. Protoiereul Vladislav Țâpin prezintă punctul de vedere al Bisericii Ortodoxe Ruse în această problemă, potrivit căruia actul reunificării a fost o refacere a unității Bisericii Ortodoxe, ruptă în urma Sinodului Unionist de la Brest din 1596, însă recunoaște că mulți clerici uniți au fost uciși sau persecutați fără a avea vreo vină în ceea ce privește colaborarea cu administrația germană și Organizația Naționaliștilor Ucrainieni, acuzații ce se aduceau în aceea vreme prelaților și clericilor Bisericii Unite din Ucraina. Până la moartea lui Stalin (5 martie 1953) Biserica Ortodoxă Rusă și-a desfășurat activitatea în condițiile stabilite la întâlnirea din septembrie 1943, cu toate că din 1948 situația s-a mai înrăutățit în sensul că s-a intensificat propaganda antireligioasă (fără a atinge proporțiile de dinainte de război) și au avut loc mai multe arestări ale clericilor și ierarhilor, lucru ce nu s-a întâmplat în vremea războiului.

Tot în anii '50, o activitate importantă a Bisericii Ortodoxe Ruse a constituit-o implicarea în mișcarea pentru pace, încurajată de Stalin. Participarea la această mișcare a fost un prilej de manifestare publică pentru Biserică, lucru ce a sport atenția reprezentanților mass-media internaționale asupra vieții religioase din URSS.

În ceea ce privește situația internă a Bisericii și raporturile sale cu statul sovietic în vremea lui Hrușciiov acestea au fost contradictorii în perioada 1953-1958 în sensul că unor măsuri antibisericești (articole antireligioase în publicații de mare tiraj, închiderea unor biserici, etc.) le urmau măsuri favorabile Bisericii (eliberări din închisori ale preoților, organizarea de festivități publice de către Biserică, etc.). Din octombrie

1958, linia politică în ce privește Biserica se schimbă, măsurile antireligioase și antibisericești crescând ca număr și diversitate. O intensă campanie de presă însoțită de noi desființări de mănăstiri și închideri de biserici sau chiar de măsuri punitive la adresa slujitorilor Bisericii, se declanșează pe întreg cuprinsul URSS.

După înlăturarea lui Hrușciov, noua conducere politică de la Kremlin deși nu renunță la lupta ideologică, se dezice de măsurile antibisericești din perioada precedentă, iar tonul scrierilor antireligioase se schimbă vizibil, noii conducători fiind preocupați să nu mai primească critici din Occident în privința încălcării libertății religioase. În toată perioada de până la Gorbaciov, deși s-au mai luat unele măsuri împotriva dizidenților din rândurile clericilor ortodocși (Gleb Iacuin, Nikolai Eșliman), Biserica a avut o relativă libertate în desfășurarea activităților sale. O și mai mare libertate a obținut-o în timpul lui Gorbaciov, când chiar statul a sprijinit-o în organizarea festivităților legate de aniversarea mileniului de creștinism în Rusia (1988).

După căderea comunismului și destrămarea URSS, Biserica Rusă va redeveni treptat, un factor activ al vieții sociale și culturale, patriarhul Alexei al II-lea (Ridiger), ca și alți lideri ortodocși ruși, devenind o persoană foarte cunoscută.

O problemă foarte sensibilă în istoria Bisericii Ortodoxe Ruse contemporane a fost și este recunoașterea autocefaliei Bisericii Ucrainiene. Vladislav Țâplin urmărește această problemă în desfășurarea sa istorică, de-a lungul întregului secol XX, apreciind că această problemă nu s-a putut rezolva datorită lipsei de comunicare dintre adepții autocefaliei ucrainiene și patriarhie. El nu-i acuză pe ucrainieni pentru dorința de a-și crea o biserică națională, ci pentru că nu respectă canoanele Bisericii Ortodoxe în ceea ce privește constituirea unei biserici autocefale.

O altă problemă spinoasă o reprezintă pentru autorul sus-menționat relația Patriarhiei Moscovei cu Biserica Rusă din străinătate, pe aceasta din urmă el privind-o ca pe o organizație necanonică și calificând-o drept schismă ("Schisma de la Karlovac"). Totuși, el nu se hazardază în acuzații și invective, ci privește echilibrat, în capitolul rezervat diasporei ruse, activitățile acestei biserici.

În ceea ce privește raporturile dintre Biserica Ortodoxă Rusă și Biserica Ortodoxă Română de-a lungul secolului XX problema principală, în opinia protoiereului Vladislav Țâpin, a constituit-o chestiunea Basarabiei, pe care Patriarhia Moscovei a considerat-o și o consideră ca făcând parte din teritoriul său canonic. În acest sens, includerea Arhiepiscopiei Basarabiei în cadrul Bisericii Ortodoxe Române în 1918 a fost calificată de patriarhul Tihon ca un act unilateral, ce contravine spiritului canoanelor și cutumelor

juridice ale Bisericii Ortodoxe, în cele două scrisori adresate în octombrie 1918 mitropolitul Moldovei și Sucevei, Pimen, președintele Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române. Cum Biserica Ortodoxă Română nu a dat curs cererii patriarhului rus de a nu include Eparhia Chișinăului în componența sa, și a numit ca mitropolit al Basarabiei pe arhimandritul Gurie (Grosu), autoritățile ecleziastice ruse l-au suspendat din preoție pe acesta din urmă. Protoiereul Vladislav Țâpin elogiază însă activitatea din timpul celui de-al doilea Război Mondial a autorităților ecleziastice române din Transnistria, în special a episcopului Visarion (Puiu), care practic a restabilit aici viața bisericească distrusă în cei peste 20 de ani de dominație bolșevică. Un punct în plus îi dă Țâpin vlădiciei Visarion pentru atitudinea sa binevoitoare față de populația de etnie rusă și ucrainiană din această regiune.

În ce privește relațiile postbelice dintre cele două biserici, autorul rezervă prea puțin spațiu, rezumându-se la relatări laconice și generale privind vizitele reciproce ale reprezentanților acestora și participarea comună la mișcarea pentru pace sau la mișcarea ecumenică. O atenție mai mare este acordată raporturilor dintre cele două biserici după 1990, când se redeschide problema Mitropoliei Basarabiei, Țâpin exprimând punctul de vedere al Bisericii Ruse, în sensul că Biserica Ortodoxă din Basarabia este parte componentă a Bisericii Ortodoxe Ruse, însă manifestă înțelegere față de dorințele ortodocșilor de etnie română de a depinde de Patriarhia Română. Soluția acestei probleme, în opinia lui Țâpin, se poate obține numai pe calea tratativelor dintre cele două biserici surori.

Evident, problemele pe care le dezbate lucrarea protoiereului Vladislav Țâpin sunt mult mai multe. Noi am încercat să sintetizăm, pe cât posibil, problematica vastei sale lucrări și să prezentăm cele mai importante aspecte atinse de acesta. Ca o concluzie generală ce se poate desprinde în urma lecturii lucrării sus-menționate, putem spune că ea a fost scrisă echilibrat, dar de pe pozițiile Bisericii Ortodoxe Ruse, autorul respectând bunul simț cerut unui om de știință, și evitând pe cât posibil acuzele, etichetările, invectivele, preferând de cele mai multe ori să lase cuvântul documentelor, participanților ori martorilor oculari la evenimentele prezentate.

NOTE

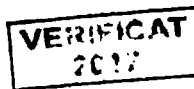
¹ Vladislav Țâpin, *Istoria Russoi Terkvi (1917-1990)*. Ucebnic dlia duhovnih seminarii, Moskva, 1994.

² Vladislav Țâpin, *Ruskaia Terkovi (1917-1925)*, Moskva, 1996.

³ Vladislav Țâpin, *Istoria Russoi Terkvi (1917-1997)*, Kniga IX, Moskva, 1997.

SUMAR

Centrul de Istoria Bisericii	3
Pr. CLAUDIU CONSTANTIN COTAN: Biserica Ortodoxă în sud-estul european. Geopolitica ortodoxiei	5
ADRIAN CIOROIANU: Biserica Ortodoxă Română între tradiție și compromis, anul 1945 (partea I-a)	27
OVIDIU BOZGAN: Biserica ortodoxă română din Paris în anii postbelici.....	43
Pr. ALOIS MORARU: Scurtă istorie a episcopiei romano-catolice de Iași.....	67
ANDRÉ KON: Unificarea Bisericii Române Unite cu Biserica Ortodoxă Română în 1948	88
OVIDIU BOZGAN: Biserica Română Unită între rezistență și „unificare religioasă”. Contribuții documentare.....	125
OVIDIU BOZGAN: Mișcarea petiționară greco-catolică din 1956	168
ALEXANDR VARONA: Comentarii la o istorie recentă a Bisericii Ortodoxe Ruse contemporane	185

Tiparul s-a executat sub cda 727 la
Tipografia Editurii Universității din București

DATA RESTITUIRII

21 FEB 2002	15 DEC 2005	
22 MAR 2002	17 FEB 2006	04 DEC 2009
28 JUN 2007	29 APR 2006	
	29 APR 2006	20 JUN 2017
1 SEP 2002	17 DEC 2006	15 FEB 2017
25 FEB 2003		
26 MAR 2003	1 APR 2007	13 NOV 2017
13 SEP 2004	5 NOV 2007	30 MAR 2021
15 SEP 2004	23 OCT 2009	

BIBLIOTECA CENTRALA
UNIVERSITARA „CAROL I”

DE SPERITU ET ANIMA

Coperta I: Fotografie de la începutul sec. XX a bisericii Domnița Bălașa

ISBN 973-575-501-7

Lei 54800